

Засновники журналу:
Подільський державний
аграрно-технічний університет
ПВНЗ «Хмельницький економічний
університет»
ПП «Інститут економіки, технологій
і підприємництва»,
Тернопільська державна
сільськогосподарська дослідна
станція Інституту кормів та
сільського господарства Поділля
НААН

Головний редактор:
Стельмашук А.М.,
д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
Волощук К.Б.,
д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Кулик С.М.
Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
Стельмашук А.М., д.е.н., проф.

Редакційна колегія:
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Лотоцький І.І., д.е.н., проф.
Лучик С.Д., д.е.н., проф.
Мазур Н.А., д.е.н., проф.
Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
Місюк М.В., д.е.н., проф.
Пуцентейло П.Р., д.е.н., проф.
Рудик В.К., д.е.н., доцент
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Ульянченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор.
НААН
Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.

Зарубіжні вчені

Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)
Горнович Мірослав, хаб. д.е.н., проф.
(Польща)
Маркс-Бельська Рената, хаб. д.е.н.,
(Польща)

Наукові редактори:
Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
Петрушенко О.О., к.філ.н.
Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

7-8'2017(70)

Зміст

Транскордонна конвергенція між Україною та ЄС

Войцещук А.Д. ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ.....

5

Економіка та інноваційний розвиток національного господарства

Федулова Л.І., Ціпурида В.С. ПЕРЕШКОДИ ТА ПРОБЛЕМИ НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ.....

13

Шпикуляк О.Г., Ксенофонтowa К.Ю. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ САМОРЕГУЛЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....

21

Пуцентейло П.Р., Костецький Я.І. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ІНСТИТУЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....

28

Lupak R.L., Kynytska-Iliash M.V. SUBSTANTIATION OF THE DIRECTIONS OF STRUCTURAL REFORMS IN THE ECONOMY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF REALIZATION OF THE STATE REGIONAL AND BRANCH POLICY OF IMPORT SUBSTITUTION.....

39

Васіна А.Ю. ДІАГНОСТИКА СТРУКТУРНОЇ СПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗАДОВОЛЬНЯТИ ВИМОГИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....

45

Желєзний М.Ф. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ ЗА РАХУНОК ВПРОВАДЖЕННЯ КРІ (КЛЮЧОВИХ ПОКАЗНИКІВ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ).....

55

Таран А.Ю. ОСНОВНІ СКЛАДОВІ СТРАТЕГІЇ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЧЧИНИ.....

60

Пищик О.А. СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ.....

65

Економіка та конкурентоспроможність підприємств

Гросул В.А., Каленік К.В. СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТРЕНДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА.....

72

Петришин Л.П. ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ТИП РОЗВИТКУ ЯК НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....

78

<p>Редактор: Довгань О.М.</p> <p>Рекомендовано до друку Вченою Радою Подільського державного аграрно-технічного університету, протокол № 1 від 30.08.2017 р.</p> <p>Виходить щомісячно</p> <p>Реєстраційне посвідчення Серія КВ № 11715-586Р від 08.08.2006 р.</p> <p>Перереєстровано: Реєстраційне посвідчення Серія КВ № 19945-9745ПР від 28.05.2013 р.</p> <p><i>Затверджено:</i> <i>Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p>ISSN 2309-1533 ISSN 2310-4864 (ел. вар.)</p> <p>Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах: РИНЦ – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+_p12420,3.html</p> <p>Підписано друку 31.08.2017 р.</p> <p>Формат 70x108/16 Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк арк. 21,1</p> <p>Тираж 300 прим.</p> <p>Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000</p> <p>Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб. Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p>	Юрик Н.Є., Химич І.Г., Котовська І.В. РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО РІВНЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОДНОГО З ЕЛЕМЕНТІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ.....	85
	Андрієвская В.А. ПРИМЕНЕНИЕ ПРОЕКТНОГО ПОТЕНЦИАЛА И ЕГО СОСТАВЛЯЮЩИХ В ПРОЦЕССАХ УПРАВЛЕНИЯ.....	93
	Власенко Т.А., Василенко Ю.В. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТРУКТУРОЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ.....	100
	Цемашко Ю.С. СТРАТЕГІЧНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ.....	106
	Іванова Т.П. ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	112
	<u>Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування</u>	
	Христенко О.А., Красовська Н.О. РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	123
	Степура Л.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ – МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	128
	Іщенко А.В. ТЕОРЕТИКО – МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ОСОБИСТЕ СЕЛЯНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО».....	133
	<u>Маркетинг і ринкові відносини</u>	
	Ібатуллің М.І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «РИНОК» ТА «РИНКОВИЙ МЕХАНІЗМ».....	138
	<u>Фінансово-кредитна і грошова політика</u>	
	Кізима Т.О. ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	145
	Буряк П.Ю. ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ БАНКІВСЬКОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ	149
<u>Статистика, облік, аналіз та аудит</u>		
Денисюк О.М., Ковальчук С.П. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА	154	
<u>Інформаційні технології та економічна безпека</u>		
Іванько А.В., Ксенофонтов М.М. СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КЛАСТЕРІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	160	
Качан Д.А. ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ АНАЛІЗУ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ.....	164	
РЕФЕРАТИ.....	169	
АВТОРИ НОМЕРА.....	203	

Founders of the journal:
 Podolskyi State Agrarian and Technical University
 Private Institution of Higher Education “Khmelnyskyi economical University”
 Private enterprise “Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship”
 Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Chief editor:
 Stelmashchuk A.M.,
 Dr.econ.sc., prof.

Deputy chief editor:
 Voloschuk K.B.,
 Dr.econ.sc., prof.

Executive Secretary:
 Pecheniuk A.V.,
 Candidate of Economic Sciences, associate professor

Editorial Council
 Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
 Kulyk S.M.
 Smoleniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof.
 Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Editorial Board:
 Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof.
 Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof.
 Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof.
 Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
 Lototskyi I.I., Dr.econ.sc., prof.
 Luchyk S.D., Dr.econ.sc., prof.
 Mazur N.A., Dr.econ.sc., prof.
 Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Misiuk M.V., Dr.econ.sc., prof.
 Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc., prof.
 Rudyk V.K., Dr.econ.sc., assoc. prof.
 Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof., corresponding member of NAAS
 Chykurkova A.D., Dr.econ.sc.

Foreign scientists:
 Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
 Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova)
 Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
 Shmarlovskaya G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus)
 Gornowicz Mirosław, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
 Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland)

Scientific editors:
 Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Korzhenivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Petruschenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof.
 Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
 Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

7-8'2017 (70)

Contents

<u>Cross-border convergence between Ukraine and the EU</u>	
Voitseshchuk A.D. THE EFFECTIVENESS OF THE INSTITUTIONAL AND ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR MANAGING THE RISKS OF THE CUSTOMS SPACE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF WORLD TRENDS.....	5
<u>Economy and innovative development of the national economy</u>	
Fedulova L.I., Tsiपुरynda V.S. OBSTACLES AND PROBLEMS FOR THE CREATIVE ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	13
Shpykuliak O.G., Ksenofontova K.Yu. CONCEPTUAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF SELF-REGULATION IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY.....	21
Putsenteilo P.R., Kostetskyi Ya.I. INSTITUTIONAL ENVIRONMENT AND INSTITUTIONS OF THE FUNCTIONING OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION PROCESSES.....	28
Lupak R.L., Kunytska-Iliash M.V. SUBSTANTIATION OF THE DIRECTIONS OF STRUCTURAL REFORMS IN THE ECONOMY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF REALIZATION OF THE STATE REGIONAL AND BRANCH POLICY OF IMPORT SUBSTITUTION.....	39
Vasina A.Yu. DIAGNOSTICS OF THE STRUCTURAL CAPACITY OF THE NATIONAL ECONOMY TO MEET THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT REQUIREMENTS.....	45
Zhelyeznyy M.F. IMPROVEMENT OF MECHANISM FOR LABOR STIMULATION IN AGRICULTURAL FORMATIONS THROUGH THE INTRODUCTION OF KPI (KEY PERFORMANCE INDICATORS).....	55
Taran A.Yu. MAIN COMPONENTS OF STRATEGIES FOR HIGH-TECH INNOVATIVE DEVELOPMENT OF GERMANY.....	60
Pyzyk O.A. STRATEGIC VECTORS OF TECHNICAL REGULATION DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PRIORITIES.....	65
<u>Economy and competitiveness of the enterprises</u>	
Grosul V.A., Kalenik K.V. MODERN INNOVATIVE TRENDS IN THE FORMATION OF A COMPETITIVE STRATEGY OF RESTAURANT ENTERPRISES.....	72
Petryshyn L.P. INNOVATIVE AND INVESTMENT TYPE OF DEVELOPMENT AS A DIRECTION TO IMPROVE INTERNAL ENVIRONMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	78
Yuryk N.Ye., Khymych I.G., Kotovska I.V. DEVELOPMENT OF INNOVATION ACTIVITY OF DOMESTIC ENTERPRISES AS ESSENTIAL ELEMENT OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT.....	85
Andrievska V.A. APPLICATION OF DESIGN POTENTIAL AND ITS COMPONENTS IN MANAGEMENT PROCESSES.....	93
Vlasenko T.A., Vasilenko Yu.V. DIRECTIONS OF IMPROVING THE MANAGEMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL STRUCTURE.....	100
Tsemashko Yu.S. STRATEGICALLY ORIENTED APPROACH TO FORMATION OF ECONOMIC RESULTS OF ENTERPRISES UNDER THE MODERN CONDITIONS OF ACTIVITY.....	106
Ivanova T.P. DETERMINATION OF THE LEVEL OF INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES OF RESTAURANT ECONOMY IN KHARKIV REGION.....	112

<p>Editor: Dovhan O.M.</p> <p>Recommended for publication by the Scientific Council of Podolskyi State Agrarian and Technical University, protocol № 1 from 30.08.2017</p> <p>Periodicity - once a month</p> <p>Licence of government registration of printed mass media KB № 11715-586P from 08.08.2006</p> <p>Re-registered: Licence of government registration of printed mass media KB № 19945-9745ПП from 28.05.2013</p> <p>Approved: as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)</p> <p>as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)</p> <p>by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)</p> <p>ISSN 2309-1533 (Print) ISSN 2310-4864 (Online)</p> <p>The journal “Innovative economy” is included in the international scientometric databases: RYNTS – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+_p12420,3.html</p> <p>Signed for printing 31.08.2017</p> <p>Format 70x108/16. Offset paper. Printing is offset. Con. print pages 21,1</p> <p>Circulation is 300 copies.</p> <p>has been printed from ready slides in SMP «TYPE» str. Chernivetska, 44, Ternopil, 46000</p> <p>The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others. Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors. Reprinting is permitted only with the consent of the author.</p>	<p><u>The economic policy of regional development and local government</u></p> <p>Khrystenko O.A., Krasovska N.O. REFORMATION OF THE ADMINISTRATIVE TERRITORIAL DIVISION IN UKRAINE IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION..... 123</p>
	<p>Stepura L.O. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC APPROACHES TO TYPOLOGIZATION OF PERSONAL PEASANT FARMS – SMALL FORMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT..... 128</p>
	<p>Ishchenko A.V. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE CATEGORY “PERSONAL PEASANT FARM”..... 133</p>
	<p><u>Marketing and market relations</u></p> <p>Ibatullin M.I. THEORETICAL PRINCIPLES OF THE INTERPRETATION OF THE CATEGORIES “MARKET” AND “MARKET MECHANISM”..... 138</p>
	<p><u>Financial–credit and monetary policy</u></p> <p>Kizyma T.O. FINANCIAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS..... 145</p>
	<p>Buriak P.Yu. WAYS FOR IMPROVEMENT OF BANK RISK MANAGEMENT AND INCREASE THE LEVEL OF ITS EFFICIENCY... 149</p>
	<p><u>Statistics, accounting, analysis and audit</u></p> <p>Denisyuk O.M., Kovalchuk S.P. ANALYTICAL SUPPLY OF THE FINANCIAL MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE..... 154</p>
	<p><u>Information technology and economic security</u></p> <p>Ivanko A.V., Ksenofontov M.M. STRATEGIES FOR INCREASING OF COMPETITIVE ABILITIES OF CLUSTERS IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE..... 160</p>
	<p>Kachan D.A. FORMATION OF THE INFORMATION SYSTEM FOR ANALYSIS OF TECHNICAL SUPPLY OF AGRICULTURAL PRODUCERS..... 164</p>
	<p>ABSTRACTS 169</p>
	<p>INFORMATION ABOUT THE AUTHORS..... 203</p>

ТРАНСКОРДОННА КОНВЕРГЕНЦІЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

УДК 339.54

Войцещук А.Д.,
канд. екон. наук, доцент,
директор Департаменту спеціалізованої підготовки
та кінологічного забезпечення ДФС, м. Хмельницький

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Voitseshchuk A.D.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., director
the Centre for Personnel Professional Development
and Cynology of the SCSU, Khmelnytsky

THE EFFECTIVENESS OF THE INSTITUTIONAL AND ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR MANAGING THE RISKS OF THE CUSTOMS SPACE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF WORLD TRENDS

Постановка проблеми. Реалізація митної справи в останнє десятиліття здійснюється під впливом динамічного розвитку глобальної економіки, новітніх тенденцій уніфікації митного законодавства, спрощення митних процедур, прискорення логістики та активного використання інформаційних технологій. Ці фактори спричинили суттєві зміни видів та способів вчинення порушень законодавства з питань митної справи при здійсненні митних процедур, поглибили вже існуючі виклики для забезпечення стабільності митного простору країн та координації міжкраїнного митного співробітництва. Як наслідок, інструменти та методики запобігання і виявлення правопорушень зазнали суттєвих змін, що сформувало нові вимоги до організації роботи контролюючих органів, відповідальних за переміщення товарів, предметів, осіб через митний кордон країни. Саме тому удосконалення потребують інституційні підходи до управління ризиками митного простору в Україні й підвищення ефективності їхньої організаційної складової з огляду на світову практику та процеси уніфікації й гармонізації митного контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням організації діяльності інституцій, що забезпечують управління митною справою, та митним ризикам присвячені праці вітчизняних науковців: І. Бережнюка [1], Є. Рудніченка [2], С. Терещенка [3] та ін. На глобальному рівні такі дослідження проводяться Всесвітньою митною організацією [4], Світовим банком, Світовою організацією торгівлі. Незважаючи на вагомий доробок, наявні теоретичні та прикладні розробки з питань розвитку митної справи та управління ризиками, зростаюча глобалізація потребує нових підходів до модернізації інституційно-організаційного забезпечення управління ризиками митного простору України, адже світова практика управління ризиками підтверджує важливість митних інституцій в цих процесах [1; 5].

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування концептуальних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо модернізації інституційно-організаційного забезпечення управління ризиками митного простору України із врахуванням світових тенденцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поглиблення інтеграції України у глобальний економічний простір потребує модернізації діяльності державних органів, що забезпечують контроль за переміщеннями через митний кордон та відповідають за безпеку митного простору, адже, поряд із позитивними тенденціями розширення міжкраїнного співробітництва, під впливом процесів глобалізації посилюється низка загроз для національних економік та світу. Глобальний митний простір є полем діяльності різних за цілями та інтересами учасників міжнародних економічних відносин, зокрема, держав, регіональних об'єднань, транснаціональних компаній, а також і міжнародних

злочинних угруповань, які ведуть боротьбу за досягнення своїх інтересів, збалансувати які, поки що, у глобальному вимірі не вдається. Через суперництво між країнами формуються полюси розвитку, а світ природно стає багатополюсним, поділяючись на ядро, центр, периферію за світ-системним підходом І. Валлерстайна [6]. Окрім того, розвиненість одних країн відбувається за рахунок нерозвиненості інших, і така експлуатація потенціалу країн характерна для всієї світової історії, про що свідчать дослідження [7]. Тим більше, у XXI ст. проявилися нові особливості функціонування глобального економічного простору, зокрема, зросла залежність країн «першого світу» від природних і людських ресурсів «країн третього світу», посилилася роль ТНК як глобального посередника [8], що є підтвердженням того, що кожна історична система переживає своє життя, а простір не є незмінним у часі [6, с. 110].

Країни світу по різному формують свою політику захисту зовнішньоторговельних інтересів та національних пріоритетів розвитку, тому за ступенем залучення до процесів інтеграції та глобалізації митний простір країн може бути або закритим (прикладом такого закритого митного простору можна вважати Північну Корею), або відкритим (повністю, або помірно відкритим як у випадку з Білоруссю). Науковці пропонують розглядати активність країн в митному просторі у різних аспектах (торговому, регулюючому (інституційний та логістичний), фіскальному), враховуючи рівні реалізації митної доктрини (глобальний, регіональний, національний), ступінь інтеграції (низький, середній, високий), фази активності (піднесення, спаду, відновлення) [9].

Участь країн в міжнародній торгівлі після світової економічної кризи відбувається в умовах нестабільності та невизначеності, що супроводжується і змінами в темпах економічного зростання. Так, за прогнозами СОТ, у 2017 р. передбачалося, що зростання обсягів торгівлі становитиме 2,4%, проте за уточненим прогнозом цей показник буде значно нижчим (рис. 1) [10]. Зберігається ризик активізації впровадження країнами протекціоністських заходів в торгівлі для захисту національного митного простору, зростають наміри країн переглянути укладені торговельні угоди, що ще більше посилить інфляційну та фінансову нестабільність.

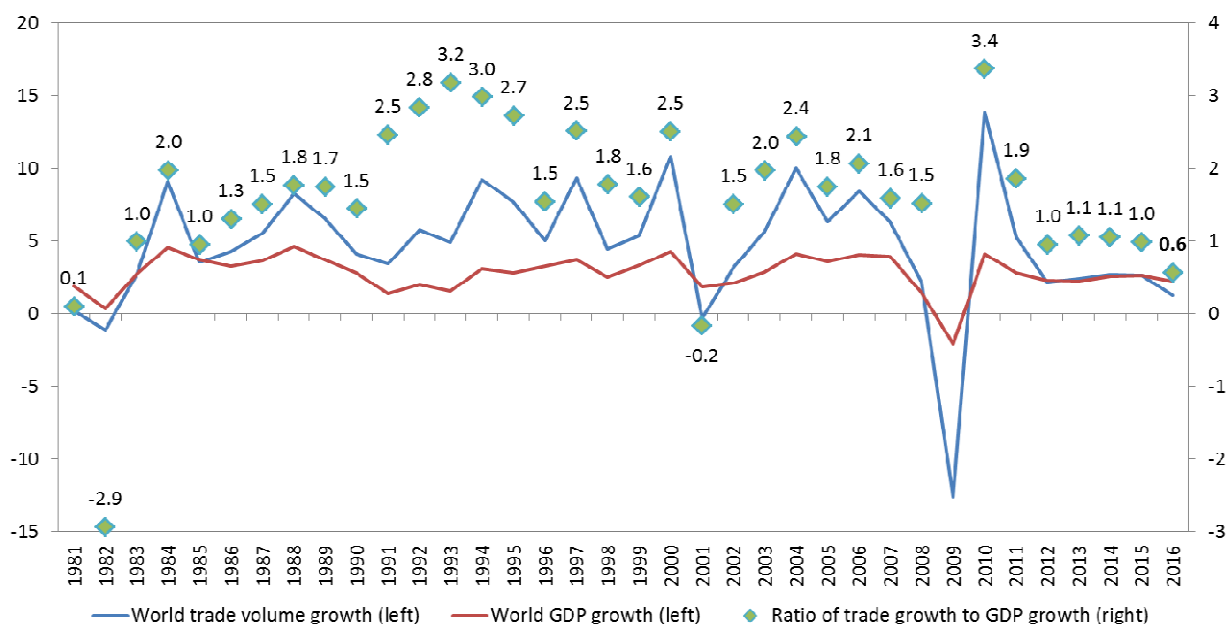

Рис. 1. Динаміка темпів зростання світової торгівлі товарами та ВВП (%)

Джерело: [10]

За таких умов забезпечення ефективності і дієвості митного простору, ступінь його ризикованості визначається передусім внутрішніми для країн чинниками: економічними і соціокультурними просторовими відмінностями; територіальною мобільністю інститутів та їхньою просторовою близькістю; концентрацією фінансових ресурсів; територіальною активністю суб'єктів ЗЕД; інформаційно-просторовим ресурсом; дисбалансом в кадровому складі контролюючих (в тому числі митниць) органів в просторі, їхня ротація; розвитком транспортної логістики.

Інституційно-організаційне забезпечення управління ризиками митного простору на сьогодні є однією з умов його збалансованого та стабільного функціонування на національному рівні. І хоча митний простір країн є неоднорідним, проте на сьогодні країни світу у стимулюванні розвитку торгівлі віддають перевагу удосконаленню роботи митних органів в процесі здійснення митних процедур та розвитку логістичного супроводу товару. Так, у 2016 р. лідерами за індексом ефективності митного оформлення (який є складовим індексом ефективності розвитку логістики) були Сінгапур, Німеччина, Нідерланди, Фінляндія, Великобританія (рис. 2) [11].

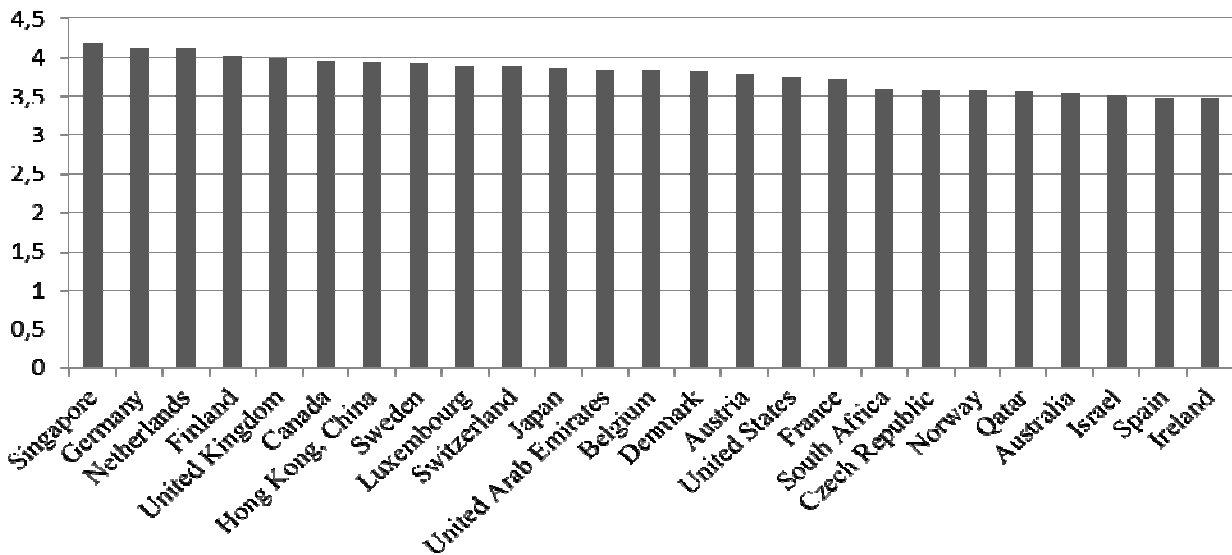

Рис. 2. Країни-лідери за індексом ефективності митного оформлення у 2016 р.

Джерело: [11]

Україна в 2016 р. погіршила свої позиції за індексом митного оформлення (116 позиція в рейтингу порівняно із 69 у 2014 р.) (рис. 3). В Україні на початку 90-х рр. була відсутня дієва система органів, що забезпечували реалізацію митної справи в країні, тому об'єктивно, що процес формування системи митних органів відбувався складно і триває досі.

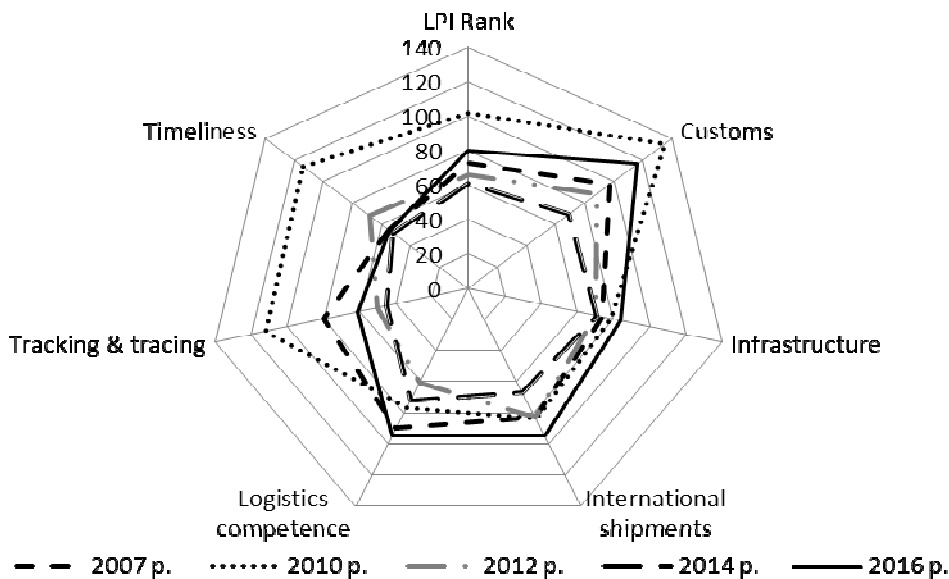

Рис. 3. Динаміка позицій України за складовими індексу ефективності логістики

Джерело: [11]

Незважаючи на погіршення умов торгівлі та глобальну нестабільність, внутрішньополітичну та економічну ситуацію, Україна продовжує розвивати зовнішньоторговельне співробітництво та перебуває в пошуку нових ринків збуту/постачання товарів, що особливо актуальне при втраті одного із важливих торговельних партнерів – Росії. У 2016 р. експорт товарів з України становив 36362,8 млн дол. США (порівняно із 2015 р. скоротився на 4,6%), імпорт – 39248,6 млн дол. (збільшився відповідно на 4,6%). Зовнішньоторговельні операції у 2016 р. Україна проводила з партнерами із 226 країн світу [12]. У географічній структурі експорту та імпорту товарів у 2016 р. основна частка припадала на країни ЄС, зменшилася торгівля з Росією та країнами СНД.

За таких умов митна складова регулювання зовнішньої торгівлі не повинна ставати перешкодою для її активізації, водночас, лібералізація умов перетину митного кордону та створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності бізнесу потребує формування такого підходу, який би враховував як нові можливості, так і потенційні ризики. Ризики для митного простору пов'язані із діяльністю суб'єктів ЗЕД та осіб, що перетинають митний кордон (перетин із порушенням митних правил, контрабанда товарів, недостовірне подання інформації для митного оформлення,

використання нелегальних схем переміщення товарів та ухилення від сплати податків тощо), політикою держави (наприклад, часті законодавчі зміни, нестабільне економічне середовище), роботою митних інституцій. Для України інституційна складова зменшення ризиків митного простору залишається серед пріоритетних, про що свідчить динаміка кількості оформлених митних декларацій за останні роки (у 1999 р. – було оформлено 1146,3 митні декларації, у 2003 р. – 2080,4, 2008 р. – 3492,1, 2009 р. – 2491,5, 2014 р. – 3125,4, 2015 р. – 2791,3, 11 місяців 2016 р. – 2800,4), тому, відповідно, і зростає навантаження на митниці. Завдяки ефективній роботі митниць забезпечується додаткове надходження митних платежів, зокрема, від коригування митної вартості товарів, класифікаційної роботи, здійснення контролю за визначенням країни походження товару (рис. 4).

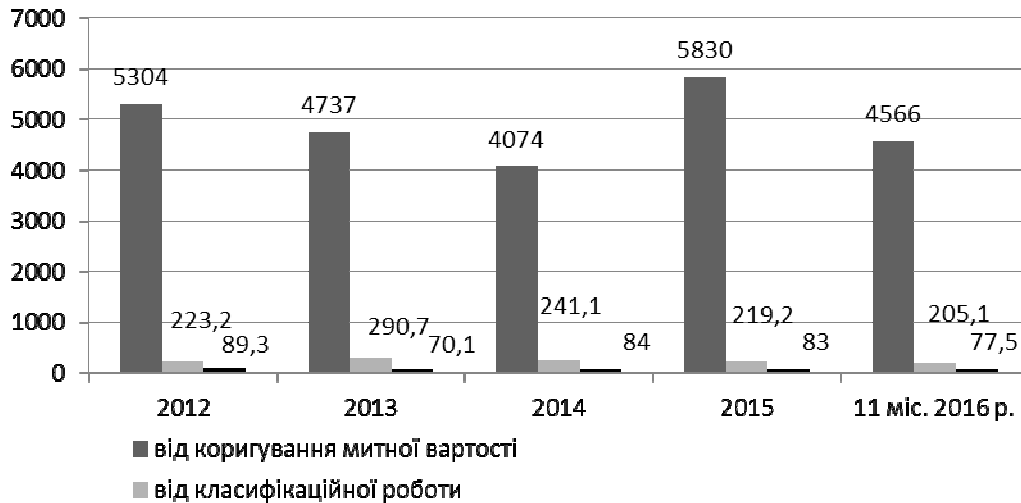

Рис. 4. Динаміка сум додаткових надходжень митних платежів (млн грн)

Джерело: складено автором за даними Державної фіскальної служби України

Кадрова політика вітчизняних митних інституцій є одним із важливих факторів управління ризиками митного простору, тим більше цього вимагає участь у Всесвітній митній організації та приєднання України до міжнародних конвенцій. Так, за станом на 01.12. 2016 р. фактична чисельність особового складу митниць ДФС становила 9820 осіб (табл. 1), причому зміни в кадровому складі за останні роки свідчать про реорганізаційні процеси. Зокрема, такі зміни відбулися у 2014 р. внаслідок ліквідації митниць Міністерства доходів і зборів та створення митниць ДФС.

Таблиця 1

Показники роботи з особовим складом митниць ДФС, 2012-2016 рр.

Рік	Фактична чисельність посадових осіб	Дисциплінарні стягнення	Прийнято з початку року	Звільнено з початку року	Підвищено кваліфікацію
2012	13224	3845	1227	2596	
2013	11089	952	201	617	
2014	6695	157	427	205	1827
2015	10208	592	1131	1116	3430
Станом на 01.12. 2016	9820	449	749	425	1984

Джерело: складено автором за даними Державної фіскальної служби України

Прозорість митних кордонів та спрощення умов перетину неможливі без формування дієвого інституційно-організаційного підґрунтя. Україна залишається корумпованою країною світу. Так, у рейтингу CPI (Індекс сприйняття корупції) Україна у 2016 р. зайняла 131 місце зі 176 країн світу [13]. Тому актуально вважаємо проблему боротьби з корупцією серед працівників митних органів Державної фіскальної служби України, про що наголошують дослідники [14] та підтверджує аналітичний матеріал (рис. 5).

Враховуючи сучасні виклики для митного простору, змінюється і роль інституцій в забезпеченні стабільності митного простору. Суттєвою складовою попередження та подолання ризиків митного простору України вважаємо систему управління ризиками. З метою забезпечення належної протидії правопорушенням з урахуванням розвитку технологій та вдосконалення методичних і організаційних підходів виникла потреба у затвердженні орієнтирів на довгострокову перспективу. Такі засади були закріплені в Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положенні про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного

контролю [15]. Перш за все вони містили уніфіковане визначення термінологічних понять, що використовуються при застосуванні системи аналізу й селекції факторів ризику, встановили порядок застосування цієї системи.

Рис. 5. Динаміка показників боротьби з корупцією в митних органах України
 Джерело: складено автором за даними Державної фіскальної служби України

На підготовчому етапі реалізації Концепції було визначено першочергові завдання для Держмитслужби України та її регіональних підрозділів, які зокрема полягали в наступному: опрацювання національного та зарубіжного досвіду з питань митних правопорушень для систематизації виявлених ризиків; визначення критеріїв класифікації об'єктів аналізу за сферами, профілями і ступенями ризику; розроблення нормативно-правової бази, яка регламентує застосування системи аналізу ризиків в практичній діяльності митних органів України та вжиття заходів з мінімізації ризиків; налагодження обміну інформацією та забезпечення інтеграції митних баз даних з базами даних інших державних контрольних органів; проведення аналізу економічної ефективності заходів щодо мінімізації ризиків і забезпечення розширення практики вибіркості застосування форм митного контролю митними органами. Разом з тим, окремі завдання так і не були досягнуті. Серед таких – і незавершеність процесу інтеграції митних баз даних з базами даних інших державних контролюючих органів, що фактично нівелює переваги від запровадження принципу «єдиного вікна» при здійсненні митного контролю та митного оформлення, запровадженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25.05. 2016 р. № 364 [16].

Дана Постанова встановила, що державні органи та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності взаємодіятимуть за принципом «єдиного вікна» із застосуванням інформаційно-телекомунікаційної системи ДФС. Також, центральним органам виконавчої влади було поставлено завдання привести власні нормативно-правові акти у відповідність до цієї Постанови, передбачивши в них положення щодо функціонування системи проведення аналізу ризиків як підстави для вибіркового здійснення контролю об'єктів регулювання. Проте, відсутність селективності ризикових операцій за всіма видами контролю, що здійснюються при митному оформленні, призводить до неузгодженостей між державними органами, що не дозволяє ефективно використовувати інструменти системи управління ризиками у своїй діяльності.

Побудова ефективної системи управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення неможлива без врегулювання складних процесів обміну інформацією, формування та практичної реалізації заходів щодо оцінки майбутніх ризиків.

Враховуючи багатовекторність потенційних ризиків при формуванні системи аналізу й селекції факторів ризику, основними сферами контролю є наступні: розроблення та впровадження переліків групи критеріїв ризику для товарів групи «ризик» та товарів групи «прикриття»; інформаційне забезпечення контролю за товарами, повнота стягнення податків та зборів; країна походження товарів; декларування митної вартості товарів; класифікація товарів згідно з УКТ ЗЕД; удосконалення процедур митного контролю та митного оформлення; порядок застосування митних режимів та удосконалення митного оформлення товарів у митних режимах; дотриманням вимог законодавства щодо переміщення вантажів; дотримання законодавства у сфері нетарифного регулювання; правомірність застосування обраних форм митного контролю; аналіз нормативно-правової бази на

предмет виявлення потенційних ризиків та аналіз судових рішень; спільна реалізація інформації за групами та профілями ризику; проведення підготовки та перепідготовки персоналу митних органів України; аналіз матеріалів службових розслідувань та перевірок у митних органах України з метою визначення основних факторів та кола посадових осіб, причетних до порушень законодавства.

Протягом останніх років проведено суттєві реформи в структурі митних органів України, які спрямовані на удосконалення реалізації митної справи як на центральному рівні, так і в регіональних підрозділах, у тому числі й в напрямку застосування системи управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення. Так, підрозділ центрального апарату, відповідальний за цей напрямок, функціонував як окремий департамент, а окремі функції були делеговані різним департаментам, які є профільними щодо протидії митним правопорушенням та організації митного контролю. На даний час Управління профілювання митних ризиків входить до складу Департаменту таргетингу та управління митними ризиками Державної фіскальної служби України [17]. Зміни відбувалися й у структурі митниць на регіональному рівні, торкнулися вони не лише структури, але й кола посадових осіб, які безпосередньо залучаються до розроблення та впровадження інструментів системи управління ризиками.

Разом з тим, беручи до уваги зміст функцій та процедур, які здійснюють структурні підрозділи територіальних органів ДФС на сьогоднішній день, можливо констатувати, що загальний принцип відповідальності кожного структурного підрозділу за функціонування системи управління ризиками в частині, що стосується його діяльності, фактично не змінився [17]. Як відповідальних виконавців з урахуванням структурних змін в структурі митниць визначено наступні підрозділи: організації митного контролю; адміністрування митних платежів; боротьби з митними правопорушеннями; митні пости (відділи митного оформлення).

Важливим аспектом ефективного застосування системи управління ризиками є переведення у дискретні величини результатів виконання митних формальностей, сформованих із застосуванням системи управління ризиками (СУР). На сьогоднішній день, ці дані передаються митницями ДФС до Управління профілювання митних ризиків у вигляді щомісячних звітів (СУР-1) з розбивкою за напрямками, поданими у табл. 2. Окремим напрямом є створення та актуалізація регіональних профілів ризику, а також результатів їх спрацювання. Такі дані надаються щоквартально у формі звітності (СУР-2) [17].

Таблиця 2

Напрями передачі показників виконання митних формальностей із застосуванням СУР

Напрямок передачі	Кількісні показники
Контроль правильності класифікації товарів згідно з УКТЗЕД	кількість рішень про визначення коду товару, загальна кількість товарів, сума збільшення митних платежів
Контроль правильності визначення країни походження товару	кількість випадків визначення країни походження відмінної від задекларованої, сума збільшення митних платежів
Контроль правильності визначення митної вартості	кількість прийнятих рішень про коригування митної вартості, сума збільшення митних платежів
Виявлення порушень митних правил	постатейний аналіз, суб'єкт ПМП, вартість предметів ПМП

Джерело: складено автором на основі даних Державної фіскальної служби України

Суттєвим кроком на шляху вдосконалення та прискорення формування даних для аналізу результатів застосування системи управління ризиками, в тому числі в частині обмеження впливу людського фактору, було створення в Автоматизованій системі митного оформлення «Інспектор» відповідних посилань в розділі «Звіти», що забезпечує автоматизоване формування зведених даних.

Розвиток системи інституційно-організаційного управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення забезпечується через виконання структурними підрозділами ДФС основних функцій та процедур: визначення, за результатами застосування системи управління ризиками, форм та обсягів митного контролю у конкретних випадках переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України; моніторинг виконання посадовими особами митних постів (підрозділів митного оформлення) митних формальностей, сформованих за результатами застосування системи управління ризиками; наповнення регіональних профілів ризику автоматизованої системи аналізу та управління ризиками; участь в межах своєї компетенції у здійсненні аналізу та оцінки ризиків; формування в межах компетенції структурного підрозділу звітності за напрямком управління ризиками.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження підтвердило важливість ефективності проведення митних процедур та виконання митних формальностей для розвитку міжнародної торгівлі. Україна, як повноправний учасник міжнародної торгівлі, активно здійснює реформування інституційно-організаційної складової управління ризиками, що підтверджується оцінкою основних напрямів діяльності митних органів з приводу запобігання виникненню ризиків для митного простору України та їх мінімізації. Таким чином, об'єднання в єдину систему аналізу та керування ризиками

функціональних підсистем структурних підрозділів митного спрямування Державної фіскальної служби України спростило та прискорило проведення процедур митного контролю та митного оформлення при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон країни, збільшило ефективність роботи з попередження та припинення порушень законодавства України з питань митної справи, сприяло зосередженню уваги на пріоритетних напрямках роботи та більш ефективному використанні наявних ресурсів, створило необхідні умови для інституційно-організаційного забезпечення управління митними ризиками із врахуванням глобальних викликів.

Література

1. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія / за заг. ред. І.Г. Бережнюка. – Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2014. – 288 с.
2. Рудніченко Є. М. Класифікація ризиків в митній справі / Є. М. Рудніченко, І. В. Несторишен // Митна безпека. Серія «Економіка». – 2012. – № 1. – С. 13–19.
3. Терещенко С.С. Основи ризик-менеджменту в митній справі та зовнішньоекономічній діяльності / С.С. Терещенко. – Одеса : Пласке, 2012. – 504 с.
4. Risk Management guide. – World Customs Organization, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/risk-management-compendium.aspx>
5. Батченко Л. Європейський досвід управління митними ризиками / Л. Батченко, М. Ковальова // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2015. – № 6 (226). – С. 5–17.
6. Валлерстайн І. Аналіз мирових систем і ситуація в сучасному світі / І. Валлерстайн ; Пер. с англ. П.М. Кудюкіна, под общей ред. Б.Ю. Кагарлицкого. – СПб. : Издательство «Университетская книга», 2001. – 416 с.
7. Frank Andre Gunder. The Development of Underdevelopment [Електронний ресурс] / Andre Gunder Frank // Monthly Review. – September 1966. –Vol. 18, No. 4. – P. 17-31. – Режим доступу: <https://archive.monthlyreview.org/index.php/mr/issue/view/MR-018-04-1966-08/showToc>
8. Арриги Джованні. Долгий двадцатый век: Деньги, власть и стоки нашего времени / Арриги Джованні ; пер. с англ. А. Смирнова и Н. Эдельмана. – М. : Издательский дом «Территория будущего», 2006. – 472 с.
9. Іващук І. О. Митна доктрина глобального економічного простору [Електронний ресурс] / І.О. Іващук / дис.. д-ра екон. наук. – Режим доступу: <dspace.tneu.edu.ua/bitstream/.../1/дисертація%20Іващук%20Ірини%20Олегівни.pdf>
10. Trade recovery expected in 2017 and 2018, amid policy uncertainty [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/news_e/pres17_e/pr791_e.htm
11. International LPI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lpi.worldbank.org/international/global>
12. Зовнішня торгівля України товарами у 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm
13. Corruption Perceptions Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
14. Головійчук Л. Т. Динаміка запобігань проявам корупції серед працівників митних органів Державної фіскальної служби України (2008–2016 рр.) / Л. Т. Головійчук // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – Вип. 3. – С. 158–161.
15. Наказ Державної митної служби України від 27.05.05 № 435 «Про затвердження Концепції створення, впровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю» (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/basept/ua-smtbvr.htm>
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2016 № 364 «Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-p
17. Наказ ДФС України від 19.10.2016 №875 «Про функціональні повноваження структурних підрозділів територіальних органів ДФС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/nakazi/page1>

References

1. Berezhniuk, I. H. (2014), *Upravlinnia ryzykamy v mytnii spravi: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniana praktyka* [Risk management in customs: foreign experience and domestic practice], PP Melnyk A.A., Khmelnytskyi, Ukraine, 288 p.
2. Rudnichenko, Ye.M. and Nestoryshen, I.V. (2012), “Classification of risks in the customs business”, *Mytna bezpeka. Seriiia «Ekonomika»*, no. 1, pp. 13–19.

3. Tereshchenko, S.S. (2012), *Osnovy ryzyk-menedzhmentu v mytnii spravi ta zovnishnoekonomichnii diialnosti* [Fundamentals of Risk Management in Customs and Foreign Economic Activity], Plaske, Odesa, Ukraine, 504 p.
4. Risk Management guide (2003), World Customs Organization, available at: <http://wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/risk-management-compendium.aspx> (access date August 9, 2017).
5. Batchenko, L. and Kovalova, M. (2015), "The European Experience of Customs Risk Management", *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 6 (226), pp. 5–17.
6. Vallersteyn, I. (2001), *Analiz mirovykh sistem i situatsiya v sovremennom mire* [Analysis of world systems and the situation in the modern world], Izdatelstvo «Universitetskaya kniga», Saint Petersburg, Russia, 416 p.
7. Gunder Frank Andre (1966), "The Development of Underdevelopment", *Monthly Review*, Vol. 18, No. 4: September, available at: <https://archive.monthlyreview.org/index.php/mr/issue/view/MR-018-04-1966-08/showToc> (access date August 10, 2017).
8. Arrigi Dzhovanni (2006), *Dolgiy dvadtsatyy vek: Dengi, vlast i istoki nashego vremeni* [Long twentieth century: Money, power and the sources of our time], Izdatel'skiy dom «Territoriya budushchego», Moscow, Russia, 472 p.
9. Ivashchuk, I.O. "Customs doctrine of the global economic space", available at: <dspace.tneu.edu.ua/bitstream/.../1/дисертація%20Івашук%20прини%20Олегівни.pdf> (access date August 9, 2017).
10. "Trade recovery expected in 2017 and 2018, amid policy uncertainty", available at: https://www.wto.org/english/news_e/pres17_e/pr791_e.htm (access date August 8, 2017).
11. "International LPI", available at: <https://lpi.worldbank.org/international/global> (access date August 9, 2017).
12. "Ukraine's foreign trade in goods in 2016", available at: ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm (access date August 10, 2017).
13. "Corruption Perceptions Index 2016", available at: https://transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (access date August 10, 2017).
14. Holoviichuk, L. T. (2016), "Dynamics of prevention of corruption among employees of the customs authorities of the State fiscal service of Ukraine (2008-2016)", *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*, iss. 3, pp. 158–161.
15. Order of the State Customs Service of Ukraine (2005), May 27, no. 435 "On Approval of the Concept for the Establishment, Implementation and Development of the System of Analysis and Risk Management and the Regulation on the System of Analysis and Selection of Risk Factors in Determining Certain Forms of Customs Control", available at: <http://ua-info.biz/legal/basept/ua-smtbvr.htm> (access date August 10, 2017).
16. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (25.05.2016), no. 364 "Some issues of the implementation of the principle of a single window during the implementation of customs, sanitary-epidemiological, veterinary-sanitary, phytosanitary, ecological, radiological and other types of state control", available at: <zakon.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-п> (access date August 10, 2017).
17. Order of the DFS of Ukraine (19.10.2016), no. 875 "On the functional powers of the structural units of territorial bodies of DFS", available at: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/nakazi/page1> (access date August 10, 2017).

Рецензент : д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету І.О. Івашук

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 330.341

Федулова Л.І.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри менеджменту
Ціпуринда В.С.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Київського національного
торговельно-економічного університету

ПЕРЕШКОДИ ТА ПРОБЛЕМИ НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Fedulova L.I.,
dr.sc.(econ.), professor,
professor at the department of management
Tsiपुरynda V.S.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
department of management
Kyiv National University of Trade and Economics

OBSTACLES AND PROBLEMS FOR THE CREATIVE ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Постановка проблеми. Глобальний ринок продуктів креативного сектору економіки розвивається досить стрімко та мобільно, що вимагає від окремих країн і виробників застосування адаптаційних стратегій та відповідних здібностей, щоб відповідати світовим тенденціям. Україна має значний ресурс для розвитку креативних індустрій, в тому числі, у напрямі нарощування експортного потенціалу. Проте, як стало вже закономірністю стосовно упровадження інноваційних механізмів соціально-економічного розвитку, для реалізації потенціалу існують перешкоди і складності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній науковій думці все більше актуалізується дискурс щодо формування теоретико-методологічних аспектів креативної економіки відносно інших теорій, які описують сучасні тренди суспільства, та здійснюється соціально-економічний аналіз програм розвитку креативних індустрій. Так, серед найбільш значимих сучасних розробок із зазначених питань особливо помітними є загальнометодологічні аспекти креативної економіки [1], узагальнена оцінка здійснюваних досліджень та виявлення тенденцій розвитку креативних індустрій [2], механізми взаємодії креативної економіки і навколишнього середовища [3], зайнятість і динаміка просторового розміщення креативних індустрій (Lee and Rodriguez-Pose [4], залежність якості життя від креативних професій [5]; механізми фінансування креативного сектору економіки [6] та інші. Отже, концепція креативної економіки, що формується на їх основі, набуває особливої актуальності в контексті міждисциплінарних досліджень проблем сталого розвитку, нових соціально-економічних стосунків, що розгортаються в ньому, й починає задавати вектор іншим науковим дослідженням. Серед робіт вітчизняних дослідників заслуговують на увагу праці І. Радіонової [7], І. Вахович [8], О. Дорошенко [9], особливо в частині вивчення зарубіжного досвіду розбудови креативних індустрій та виявлення можливостей його застосування в Україні. Проте, у зв'язку з тим, що за останні роки практика розбудови креативного сектору економіки набуває все більшого поширення, виникає необхідність визначити ті умови і фактори, що перешкоджають цьому процесу.

Постановка завдання. Аналіз існуючої практики розвитку креативних індустрій та формування креативного сектору економіки в Україні з урахуванням принципів реалізації концепції креативної

економіки в зарубіжних країнах дозволяє висунути наступну постановку завдання: ідентифікація наявних перешкод та проблем, розкриття їх сутності та впливу на процес становлення креативного підприємництва вимагає системного обґрунтування.

Метою даної статті є визначення перешкод формуванню креативного сектора економіки України, обґрунтування наявних проблем та розробка заходів щодо державної підтримки розвитку креативних індустрій з врахування принципів інтеграції та децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний формат глобального світу багато в чому обумовлений процесами, що проявилися на зламі тисячоліть і набули широкого поступу на початку XXI-го століття – це перехід до економіки знань та цифрового суспільства і посилення урбанізації, що визначають економічний і соціальний тип міжнародної та національної економіки, регіонів і міст. Неоіндустріалізація, інформатизація, поява нових технологій і мобільних автоматизованих високотехнологічних виробництв – все це призвело до радикальних змін, які продовжують формувати економіку розвинених країн і здійснюють суттєвий вплив на країни, що розвиваються.

В той же час, доки теоретики шукають шляхи та методи пояснення впливу та ролі креативності в сучасному житті, креативна економіка змінює традиційні уявлення про моделі економічного зростання, джерела створення доданої вартості, фактори формування бізнес-моделей, висуває інші, ніж індустріальна економіка вимоги до діяльності працівників (зокрема, люди творчих професій перестають бути ізольованими від економіки), виробничо-технологічної та інформаційної інфраструктури, інституційного простору. Україна також не відстає від загальносвітового тренду й має вже сьогодні відповідні результати щодо розвитку креативної економіки. Проте, як і все, що стосується питань інноваційного розвитку, більшість реальних дій й відповідних успіхів відбувається поза межами конкретної державної політики. Отже, саме цей фактор спричиняє виникнення багатьох перешкод та проблем.

Перш за все, серед основних перешкод є базові соціально-економічні проблеми, характерні для України, які є загальними і для сектора креативних індустрій. В узагальненому вигляді до таких проблем можна віднести: традиційне для України орієнтування на сировинний та індустріальний сектори економіки; негативна дія слабкої економіки (зокрема, дефіцит інвестицій), невиправдано високі витрати (перш за все, витрати на виробництво продукції, а також на енергоносії); (наприклад, найбільш сильні компанії на ринку кіно – це компанії, що одержують державне фінансування, які мають пріоритет при отриманні замовлень); тіньова економіка і, як наслідок, ведення бізнесу «в чорну», без сплати податків. Домінування на ряду ринків цих практик надзвичайно ускладнює оцінку реальних оборотів і доходів від реалізації креативних продуктів; посилює протиріччя між культурою і комерцією, що постійно проявляються в конфліктах. (При всіх змінах в суспільстві і в його економічній перебудові говорити сьогодні про ринки культури в чистому вигляді складно: спадщина соціалізму в цій сфері все ще відчувається надзвичайно сильно).

Окрема група проблем – повільний розвиток підприємництва в Україні. (Креативні індустрії в основному представлені малими підприємствами). За даними експертів, в Україні діє 0,34 млн середніх і малих підприємств та 1,63 млн фізичних осіб-підприємців, що становить 99,9 % від всіх суб'єктів господарювання. Частка малого та середнього бізнесу в ВВП України, оцінена за доданою вартістю, у 2015 році сягнула 57 %. В країнах ЄС 57,4 % валової доданої вартості (яка тісно корелює з ВВП) створюється середніми та малими підприємствами. І лише в деяких невеликих країнах вона доходить до 70 %. За рівнем працевлаштування та обсягом реалізованої продукції показники України також близькі до європейських. Слід зазначити, що ці цифри ми брали із даних незалежних експертів, так як дані офіційної влади дуже різняться при різних умовах їх оприлюднення.

Серед ключових проблем в сфері підприємництва експерти називають проблему практичної реалізації заявлених реформ. Так, навіть до кризи державні ініціативи рідко здійснювалися на практиці через відсутність відповідних організаційних механізмів та інструментів фінансування (наприклад, ухвалений в 2012 році закон про підтримку МСП), через бюджетні обмеження, обумовлені у тому числі й рецесією в 2014-2015 роках, державні відрахування на розвиток МСП впали практично до нульової відмітки [10]. Окрім того, високі соціальні внески, які накладають непомірне навантаження на бізнес при залученні співробітників (цей аспект особливо важливий, коли йдеться про діяльність творчих компаній, для яких в багатьох випадках людські ресурси на порядок значиміші, ніж закупівля устаткування) та ін. Загалом, на думку учасників багатьох дискусій, перешкодами для розвитку креативного підприємництва в Україні є: (1) неякісна освіта і, як наслідок, відсутність практичних навичок у підприємців; (2) відсутність бажання та (або) можливості влади підтримувати креативні проекти; (3) недостатнє фінансування культурної галузі. Підтвердженням зазначеного є те, що ініціатори різних креативних проектів стикаються з низкою труднощів: нерозуміння оточуючих, бюрократія, відсутність фінансування, брак досвіду, відсутність інформації про запуск проектів-аналогів в інших регіонах, відсутність зв'язків із закордонними колегами.

Державне фінансування культурних програм наражається на такі проблеми, як корупція при розподілі бюджетних коштів, брак фаховості, відсутність системного підходу до розвитку креативних

індустрій та інноваційної інфраструктури. Отже, на часі сьогодні перехід до проектного підходу у сфері культурних ініціатив, заохочення інноваційних, експериментальних програм, відкриття для них перспектив майбутньої самоокупності, розробка механізмів для розширення діяльності громадських культурних проектів, стимулювання розвитку прибутковості культурної діяльності, інформаційна підтримка державою мистецьких заходів тощо

Та все ж однією з нагальних проблем, яка потребує вирішення є необхідність у визначенні креативних індустрій і креативної економіки на законодавчому рівні загалом й, відповідно, внесення змін до класифікації офіційної статистики, так як відсутність зазначеного ускладнює збір інформації у розрізі креативних секторів (сьогодні для отримання необхідних для аналізу і дослідження даних необхідно звертатися в спеціальні відомства і обробляти великий обсяг інформації). На регіональному рівні є необхідність здійснення аналізу можливостей і проблем місцевої креативної економіки методом картирування.

У цьому контексті, серед ключових аспектів, які потребують реформування і змін в Україні: побудова нової парадигми мислення, модернізація системи освіти, створення неполітичної платформи, місця зустрічі креативних людей, де б вони могли обговорювати проекти, втілювати їх в життя, налагоджувати контакти і разом створювати щось нове. Процес децентралізації, який зараз відбувається в Україні повинен відбуватися і культурній сфері регіонів, щоб прискорити зміни і вивести управління державою на новий рівень. Зокрема, розвиток неформальної освіти як складової креативної економіки в Україні загострює питання нерелевантності класичної та формалізованої освіти. По-перше, це середня школа, яка не стимулює молодь до знань. По-друге, це університети, які замість того, щоб перетворюватися на корпорації знань, і далі стимулюють поширення «єдино правильного» у багатьох випадках бюрократичного й стандартно-рутинного підходу до виконання творчих видів робіт – підготовки курсових, дипломних робіт, дисертацій.

Існують і специфічні для креативних індустрій проблеми:

– по-перше, затянутий за часом початковий етап створення ринку креативних продуктів, до того ж ринки формуються на копіюванні або адаптації зарубіжних моделей, зразків і навіть творчих продуктів; існування у багатьох випадках примітивного уявлення замовника про творче виробництво, що позначається на його очікуваннях і рівні оплати творчої праці. Серед проблем розвитку креативної економіки є невисока, слабо розвинена потреба в результатах творчої праці, і відповідно, невеликий рівень попиту. Якщо враховувати, що в даний час найпоширенішим способом вираження індивідуальності покупця є процес споживання стандартизованого масового продукту, то не варто чекати якісних змін по відношенню до цих секторів. Поки предмети мистецтва, дизайнерський одяг і якісна література залишаються приналежністю нечисленних «елітарних» груп, вони не можуть стати популярними в масовому використанні;

– по-друге, крен у сторону імпорту – значна кількість креативних індустрій сьогодні в Україні купує творчу продукцію на зарубіжних ринках. Частково це наслідок зародкового стану вітчизняних ринків креативних індустрій, але перевага імпорту пов'язана ще і з його дешевизною. Для розвитку внутрішнього ринку креативних товарів та послуг потрібні суттєві інвестиції і пільги для розвитку інфраструктури, спеціальні технології просування. Все це разом дозволить сформувати систему, що створює якісний творчий продукт. У всьому світі ці умови формуються на державному рівні (і зовсім необов'язково на рівні прямого фінансування – ефективними можуть бути податкові пільги, спрощені бюрократичні процедури і т. і.);

– по-третє, дефіцит якісних креативних продуктів. Незважаючи на те, що Україна претендує на культурне лідерство в багатьох сферах, практично всі експерти відзначають невисокий рівень продукції креативних індустрій. Це є причиною дії усіх зазначених вище факторів. Звичайно, в умовах, коли легше і дешевше купувати імпорт, чим вкладати у власну освіту, виховання кадрів і розвиток виробництва, важко очікувати серйозних результатів. В Україні, як завжди в царині новітнього – це справа інноваторів, креативщиків, громадськості, а держава лише обіцяє розробити необхідні інструменти підтримки, а в багатьох випадках характеризується відсутністю системного бачення навіть самого об'єкту управління, не говорячи вже про володіння технологією розробки та впровадження адекватних викликам часу інструментів впливу;

– по-четверте, нестача фахових кадрів. За наявності великої кількості освітніх пропозицій (особливо в секторі маркетингу), комплексну освіту у сфері креативних індустрій отримати можна лише в Києві та ще в декількох містах. На це вказують результати майже всіх експертних інтерв'ю;

– по-п'яте, слабкість мережевих структур в багатьох секторах, недостатній рівень сформованості професійного співтовариства, відсутність корпоративної етики, внутрішньокорпоративних правил і стандартів діяльності, управлінської культури. Заважає також відсутність стійкої комунікації як усередині самого креативного співтовариства (поки це ще розрізнені групи та команди), так і між представниками креативних індустрій, представниками влади і бізнес-співтовариствами; відсутність доступної комерційної нерухомості і торгівельних площ для креативних фахівців; відсутність доступу креативного співтовариства до фінансових ресурсів; низький рівень розвитку як загальнодержавної, так і міської інфраструктури, (і насамперед навіть фізичної та соціальної інфраструктури); недостатня підтримка креативних індустрій з боку місцевої адміністрації.

Окремий напрям проблем – це проблеми, що перешкоджають інноваційним процесам в напрямку розвитку культури, мистецтва, творчості, освіти в сучасних умовах, серед яких: відсутність відповідних нормативно-законодавчих актів; нестача фінансових ресурсів в регіонах; відсутність мотивації здійснювати інвестиції в інноваційний розвиток культури, творчості, спорту, мистецтва та освіти; довгий термін окупності витрат на інновації в даних напрямках; відсутність чітко розроблених регіональних програм інноваційного розвитку креативної економіки; інтерес інвесторів вкладати кошти у швидкоокупні сфери діяльності; мала поінформованість населення щодо перспектив розвитку креативної економіки; незначна частка бюджетних асигнувань в розвиток напрямів креативної економіки, відсутність регіонального маркетингового підходу до розвитку креативної економіки.

Окремий напрям проблем, це проблеми в сфері розвитку арт-мистецтва, як одного із представників креативних індустрій. Так на думку представників культури, на відміну від інших пострадянських країн, більшість великих колекціонерів України проживають в її межах, саме там перебувають на зберіганні їхні колекції [11]. (В Україні власного зібрання соромитися не прийнято – приклади Ігоря Воронова та Віктора Пінчука красномовно підтверджують це довгими чергами на виставки). Далі дослідник вказує на проблему ідентифікації, вказуючи, що протягом останніх років художній світ спостерігав розвиток класу колекціонерів у Китаї, який, ще не закінчивши формуватися, перепрофілювався на клас «арт-інвесторів» [12].

Інша точка зору стосується того, що ігнорування проблем культурного розвитку призвело до виникнення так званого феномену *культурної пастки*, в яку потрапляли проекти реформування українського суспільства. Мова йде про те, що без упровадження змін у культурній сфері неможливо досягти успішної трансформації в суспільстві. Культурна пастка – це ситуація, коли згубні і віджилі ціннісні установки стають стійкими нормами життя, роблячи будь-яку стратегію модернізації неефективною» [13]. Упровадженню ефективної культурної політики консолідації перешкоджає відсутність виваженої взаємодії між органами влади та інституціями громадянського суспільства. В управлінській роботі подекуди застосовується практика патронажного адміністрування закладами культури. Наявні непоодинокі випадки спорадичної уваги до активності громадських інституцій. Недостатній рівень діалогу з останніми відчутно знижує результативність національної культурної політики, робить її ситуативною [14]. Очевидно також, що громадські обговорення та суспільні дискусії повинні супроводжувати всі події культурного та мистецького життя [15].

Окрім того, до гальмуючих чинників можна віднести: неефективну державну політику, зменшення чисельності населення, відтік науковців й учених за кордон, непривабливість України, за винятком великих міст, як постійного місця проживання для творчих людей. За таких умов не може йти мова про становлення креативного класу. У цьому випадку єдине, що може зробити влада – це фінансове, законодавче, організаційне сприяння ініціативам й ідеям креативного середовища, надання фізичного простору для їх реалізації і максимум свободи [16]. Поки що спостерігаємо відсутність у органів влади розуміння того факту, що окрім економічних вигод, креативна економіка також створює нематеріальні цінності, які здійснюють значний вплив на сталий соціально-економічний розвиток країни. Звідси відсутність сприяння становленню культури в якості драйвера соціально-економічного розвитку, оскільки креативний розвиток можливий лише для країн із сталими культурними цінностями.

Окреме питання – це креативний клас. Сьогодні в Україні це досить слабо ідентифіковане співтовариство, його важко визначити за якимись жорсткими формальними критеріями, його також неможливо створити «зверху» — адміністративним шляхом [17]. Нерідко представників креативного класу визначають як «модернізаційний клас», «інноваційний клас», «покоління модернізації», «інтелектуальний клас» тощо. Однак, визначення «креативний клас», на нашу думку, найточніше вказує на інтегруючі ознаки його представників – креативно-творчу діяльність і креативно-творче ставлення до життя [17].

Ще одна з найбільш істотних перешкод для розвитку вітчизняних креативних індустрій – відсутність цивілізованого ринку авторської і патентної продукції з причини практичного недотримання законодавства про авторське право. Розвитку ринку українського кіно, музики і розважального програмного забезпечення надзвичайно заважає широке поширення піратської продукції. З іншого боку, жорстке законодавство про авторське право юридично скорочує можливості малого і середнього бізнесу в роботі з продуктами авторського права, оскільки існує дисбаланс між правами авторів, яким відається перевага, і правами споживачів.

З врахуванням того, що креативна економіка найбільше себе проявляє на регіональному рівні, слід звернути увагу на хід проведення процесу децентралізації вже сьогодні. Так, на думку аналітиків, «наслідки децентралізації управління культурною галуззю не завжди були позитивними. Державні заклади культури в регіонах передавалися в комунальну власність, а заклади, що перебували в комунальній власності районних рад, передавалися в комунальну власність селищних і сільських рад. Слабкість місцевих бюджетів, брак фінансування та інші причини призвели до занепаду, закриття або ж до перепрофілювання значної частини переданих у місцеве підпорядкування культурних установ. З

1991 по 2014 рр. кількість бібліотек зменшилася на 8,4 тис., клубних закладів – на 7,9 тис., демонстраторів кінофільмів – у 19 разів» [14].

Дослідження показують, що в регіонах України вкрай мало нових підходів до формування конкурентоспроможності міської економіки, розвитку соціальної сфери і людського капіталу. Високий ресурсний потенціал секторів креативних індустрій доведений світовим досвідом, практичні інструменти по впровадженню цього досвіду в даний час практично відсутні (окрім Києва, Львова). Міська влада, заклопотана в основному фінансовими питаннями та розподілом власності в ході реалізації програм децентралізації, в більшості своїй поки слабо уловлює можливості і нові реалії, які несе в собі розвиток креативної економіки. Отже, в ході проведення реформ на місцях державною владою зверху повинна бути поставлена мета повернути політичну увагу до креативних індустрій як сектору, який несе в собі нові можливості для економічного зростання і соціального розвитку, відображає цінності культурного плюралізму і толерантності, сприяє просуванню іміджу не лише країни, але й кожного окремого регіону.

Підсумовуючи, слід нагадати, що Звіти ЮНЕСКО з питань креативної економіки акцентують свою увагу на трьох істотних компонентах: (1) продуктивна культурна сфера, (2) потужний малий і середній бізнес, (3) аудиторія, яка готова платити за думку, досвід і знання [18]. Як було показано вище, в Україні існують структурні проблеми в усіх трьох компонентах, зокрема, внаслідок неререформованої культурної політики держава інвестує в стагнацію бюджетних секторів й ігнорує незалежних учасників ринку творчих продуктів; клімат для розвитку малого та середнього бізнесу несприятливий а інвестиції в освіту ще не стали драйвером розвитку.

Дається взнаки і відсутність сучасної системи державного управління в країні, яка повинна була ще на першому етапі стратегічного розвитку країни забезпечити ефективний розвиток інноваційної економіки як базису для креативної економіки, системи достатньо результативних заходів у напрямі управління розвитком інноваційними процесами, а також процесами відновлення інноваційно-технологічної, інноваційно-освітньої і соціальної інфраструктури ефективного для розвитку креативного класу; механізмів ефективних взаємовідносин між суспільством, державою, правлячими класами і елітами, власниками засобів виробництва і представниками провідного продуктивного класу суспільства – креативного класу, – що забезпечують ефективний розвиток креативної економіки на шляху соціально-економічного розвитку.

Враховуючи зазначені проблеми і поточний етап розвитку креативних індустрій, що складають сектор креативної економіки, владі доцільно, на наш погляд, реалізовувати наступний комплекс заходів щодо їх підтримки (табл. 1).

Таблиця 1

Заходи державної підтримки розвитку креативної економіки в Україні

№	Напрями підтримки	Заходи
1	2	3
1	Просування та інформаційно-комунікаційний супровід: креативної продукції	проведення щорічних заходів з метою популяризації креативних індустрій (форуми/ярмарки креативних індустрій), створення комунікаційного і презентаційного майданчика для творчих професіоналів, установ культури, інвесторів, осіб, що приймають рішення в державних структурах, представлення досягнень креативних підприємств; систематична публікація в центральних і регіональних ЗМІ результатів діяльності креативних індустрій в регіонах та містах (оцінка впливу на культурне життя, міське середовище, економіку, міжнародне позиціонування, потенціал розвитку, історії успіху), презентація їх участі і досягнень на регіональних і міжнародних культурних та ділових заходах.
2	Розвиток професійної і бізнес-освіти для креативних підприємців	проведення регулярної освітньої програми «створення бізнесу у сфері креативних індустрій» для творчих підприємців; співпраця з середніми професійними і вищими навчальними закладами щодо створення практико-орієнтованих освітніх програм у сфері креативних індустрій; проведення навчальних бізнес-семінарів, творчих майстерень і майстер-класів на базі пілотного креативного бізнес-інкубатора і успішних креативних майданчиків.
3	Формування сприятливого комунікаційного середовища: (креативного простору)	створення єдиної інформаційної платформи, що забезпечує відкритий доступ до інформації щодо заходів підтримки і комунікацію усередині професійного співтовариства креативних індустрій, діалог з інвесторами; забезпечення роботи комунікаційних майданчиків креативних індустрій на заходах, організовуваних департаментами і партнерськими організаціями (Урбаністичний форум, Саміт креативних індустрій, Всесвітній тиждень підприємництва і ін.).

продовження табл. 1

1	2	3
4	Майнова підтримка і розвиток інфраструктури:	розширення мережі державних коворкінгів в установах культури; компенсація частині орендної плати для стартапів у сфері креативних індустрій; розробка економічно обґрунтованої пільгової ставки орендної плати для соціально значимих креативних індустрій в установах культури на період строком до 3-х років.
5	Підвищення доступності фінансових ресурсів:	грантова підтримка проектів креативних індустрій на умовах зустрічного фінансування проектів, що реалізуються спільно з установами культури; пріоритетна підтримка проектів креативних індустрій за участю соціально незахищених верств населення: пенсіонерів, осіб з обмеженими можливостями здоров'я, переселенців; сприяння у формуванні фондів цільового капіталу для некомерційних організацій в секторі креативних індустрій.
6	Консультаційна підтримка креативних індустрій:	створення мережевого консультаційного центру на базі пілотного креативного бізнес-інкубатора з питань: обороту і захисту прав інтелектуальної власності та результатів творчої діяльності, з правової взаємодії з контрольно-наглядовими і податковими органами, юридичний супровід відкриття і ведення бізнесу, консультації по трудових стосунках; використанню механізмів приватно-державного партнерства.
7	Формування системи моніторингу і оцінки розвитку креативних індустрій:	розробка і впровадження кількісних і якісних показників діяльності креативних індустрій; створення системи відкритого моніторингу результатів діяльності креативних індустрій; підготовка щорічної аналітичної доповіді про стан і перспективи креативних індустрій та креативного сектору економіки.
9	Сприяння просуванню креативних індустрій на українські і міжнародні ринки	підтримка участі представників креативних індустрій в ключових міжнародних виставках, конгресах, форумах; проведення консультацій з питань підтримки експорту продукції креативних індустрій в напрямках: сприяння в пошуку зарубіжних партнерів; аналіз і прогноз глобальних ринків креативних товарів та послуг; супровід експортних контрактів і консультування з питань зовнішньоекономічної діяльності; ініціювати членство міст України в міжнародних мережевих організаціях, перш за все Creative Cities network.
10	Формування інтересу до унікальних і сучасних культурних продуктів, розширення участі місцевих співтовариств в культурному житті	організація творчих літніх таборів для школярів за участю професіоналів з сфери креативних індустрій; включення курсів по управлінню креативними проектами в програму загальної і вищої освіти; забезпечення владою (особливо на регіональному рівні) умов для щомісячної презентації проектів креативних індустрій, що реалізуються, перед місцевим співтовариством.

Джерело: розроблено авторами

Отже, для подолання багатьох проблемних аспектів першочерговий список пропонувані заходів для розвитку креативної економіки в Україні повинен включати: введення поняття «креативні індустрії» (КІ) та «креативна економіка» (КЕ) в законодавство України; опрацювання для кожної креативної індустрії – власної стратегії розвитку; виділення грантів суб'єктам муніципалітетів, які краще впоралися з реалізацією дорожніх карт розвитку креативних індустрій; створення багатофункціональних креативних кластерів, що носять культурну і соціальну функцію, на базі невживаних будівель і приміщень; створення креативних бізнес-інкубаторів при вузах; надання пільгових кредитів суб'єктам КЕ, а також стимулювання виведення креативних індустрій з «сірої зони» економіки; популяризація і підтримка експорту креативних продуктів, проведення Року креативної України та ін. Таким чином, при реалізації запропонованих заходів до 2024 року можна отримати досягнення КЕ 8,5 % ВВП, до 2035 – 10 % ВВП.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, перешкодами на шляху розвитку креативної економіки в Україні, які створюють системні проблеми є: відсутність інтегрованого розуміння сфери креативної економіки на державному рівні, недостатня якість людського капіталу (в багатьох випадках консервативні освітні програми не дозволяють готувати сучасних креативних підприємців), а також міграція – відтік кваліфікованих фахівців за кордон. Досить довга за часом деградація виробничо-економічних і соціально-трудова стосунків, що проявилось перш за все в матеріальному зубожінні і наростанні соціально-психологічної деградації представників креативного класу, зростанні їх безробіття, запущеному процесі його формування, розвитку і використання, відкинула Україну від руху у напрямі формування креативного капіталу й, відповідно, розвитку креативної економіки. У контексті четвертої промислової революції, що розгортається у світі,

відсутність навіть на порядку денному стратегії інноваційного розвитку є свідченням неспроможності політичного класу країни як старого, так і нового рухатись у напрямі разом з розвинутими країнами, а не чекати (як завжди) наявності відповідних умов.

Отже, на тлі масштабної конкуренції, що посилюється в умовах міжнародної інтеграції, перед економікою України, в тому числі і на регіональному рівні, постають актуальними нові виклики в частині підвищення продуктивності сталого економічного розвитку й, відповідно, підвищення стандартів якості життя. Відповідями, серед іншого, повинно бути вирішення таких питань: як залучати таланти і як створювати міський простір для виробництва нових ідей, інновацій, стимулюючи не тільки дозвілля і споживання, але й творчість та креативний бізнес, що потребує подальших досліджень.

Література

1. Howkins J. *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas* / J. Howkins. Penguin Books, 2013. – 280 p.
2. Frosio G.F. *Open Access Publishing: A Literature Review* / G.F. Frosio, E. Derclaye // CREATE Working Paper, 2014/1, Stanford Law School, CIS, January 1, available at: <http://doi.org/DOI:10.5281/zenodo.8381>.
3. Luckman S. *Craft and the Creative Economy* [Електронний ресурс] / Luckman S. – 2015. – Режим доступу: <http://blogs.lse.ac.uk/usappblog/2016/10/09/book-review-craft-and-the-creative-economy-by-susan-luckman/>.
4. Lee N. *Creativity, cities and innovation* / N. Lee, A. Rodríguez-Pose // *Environment and Planning A*. – 2014. – no. 46 (5). – P. 1139–1159.
5. Bakhshi H. *Creativity Vs. Robots: The creative economy and the future of employment* [Електронний ресурс] / H. Bakhshi, C. Frey, M. Osborne. – 2015. – Режим доступу: www.nesta.org.uk/publications/creativity-vs-robots.
6. Daniel Fujiwara. *Creative Occupations and Subjective Wellbeing* [Електронний ресурс] / Daniel Fujiwara, Paul Dolan, Ricky Lawton // *Nesta Working Paper 15/09, Issued April 2015*. – Режим доступу: https://www.nesta.org.uk/sites/default/files/creative_employment_and_subjective_wellbeing_1509_1.pdf
7. Радіонова І.О. Місто у добу креативності : до визначення креативних засад політичних стратегій соціально-економічного розвитку / І.О. Радіонова // *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. – 2015. – Т. 2. – № 8. – С. 132-146.
8. Вахович І.М. *Розвиток креативних індустрій: регіональний вимір : монографія* / І.М. Вахович, О.М. Чуль. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 288 с.
9. Дорошенко О.С. *Креативна економіка в парадигмі глобального розвитку* / О.С. Дорошенко // *Вісник Тернопільського національного економічного університету: серія «Економічні науки»*. – Вип. № 5-2. – Тернопіль, 2010. – С. 76-82.
10. *SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2016: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe*, SME Policy Index, OECD Publishing, Paris [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/427198C9BDD82720C12580E5003F433E/\\$file/SME%20Policy%20Index%20Eastern%20Partners%202016_EN.pdf](http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/427198C9BDD82720C12580E5003F433E/$file/SME%20Policy%20Index%20Eastern%20Partners%202016_EN.pdf)
11. Белькевич Д. *Недобір, або Чому до нас нескоро придуть закордонні аукціонні будинки* / Д. Белькевич // *Art Ukraine*. – 2013. – № 4. – С. 84–87.
12. Wang X. *Gallery's Role in Contemporary Chinese ArtMarket* / Wang X. – Ohio State University, 2009.
13. Валецький О.Л. *Роль державної культурної політики в реалізації реформ в Україні* / О.Л. Валецький // *Стратегічні пріоритети*. – 2016. – № 3 (40). – С. 138-142.
14. *Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році»*. – К. : НІСД, 2016. – 688 с.
15. *Сучасні пріоритети культурної політики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.govfor.com/index.php?id=354>.
16. Скавронська І.В. *Емпіричне оцінювання передумов становлення креативного класу в Україні* / І.В. Скавронська, Р.О. Ріпка // «*Young Scientist*». – 2007. – № 2 (42). – С. 339-344.
17. *Креативний клас як суб'єкт інноваційної модернізації в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://createua.com/kreativniy-klas/#hcq=rvqk7jq>
18. *UNITED NATIONS Creative Economy Report 2013 Special Edition* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/creativity/creative-economy-report-2013-special-edition/>

References

1. Howkins, J. (2013). *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. Penguin Books, 280 p.

2. Frosio, G.F. and Derclaye, E. (2014). Open Access Publishing: A Literature Review // CREATE Working Paper 2014/1, Stanford Law School, CIS, January 1, <http://doi.org/DOI: 10.5281/zenodo.8381>. (access date August 11, 2017).
3. Luckman, S. (2015), "Craft and the Creative Economy", available at: <http://blogs.lse.ac.uk/usappblog/2016/10/09/book-review-craft-and-the-creative-economy-by-susan-luckman/>. (access date August 11, 2017).
4. Lee, N. and Rodríguez-Pose, A. (2014), "Creativity, cities and innovation", *Environment and Planning A*, no. 46 (5), pp. 1139–1159.
5. Bakhshi, H., Frey, C. and Osborne, M. (2015). Creativity Vs. Robots: The creative economy and the future of employment, available at: (www.nesta.org.uk/publications/creativity-vs-robots). (access date August 11, 2017).
6. Fujiwara, Daniel, Dolan, Paul and Lawton, Ricky (2015), "Creative Occupations and Subjective Wellbeing", Nesta Working Paper no. 15/09, Issued April, available at: https://www.nesta.org.uk/sites/default/files/creative_employment_and_subjective_wellbeing_1509_1.pdf (access date August 11, 2017).
7. Radionova, I.O. (2015), "City in the era of creativity: towards a definition the theoretical basis of political strategies for social and economic development", *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiologichni nauky, kulturolohichni nauky*, no. 8, pp. 132-146.
8. Vakhovych, I.M. (2014), *Rozvytok kreatyvnykhindustriy: rehional'nyy vymir* [Development of creative industries: regional measuring], Vezha-Druk, Lutsk, Ukraine, 288 p.
9. Doroshenko, O.S. (2010), "A creative economy is in the paradigm of global development", *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu: seriya «Ekonomichni nauky»*, no. 5-2, pp. 76-82.
10. SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2016: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe, SME Policy Index, OECD Publishing, Paris, available at: [http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/427198C9BDD82720C12580E5003F433E/\\$file/SME%20Policy%20Index%20Eastern%20Partners%202016_EN.pdf](http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/427198C9BDD82720C12580E5003F433E/$file/SME%20Policy%20Index%20Eastern%20Partners%202016_EN.pdf) (access date August 09, 2017).
11. Belkevych, D. (2013), "Shortage, or Why oversea auction houses will come unsoon to us", *Art Ukraine*, no. 4, pp. 84–87.
12. Wang X. Gallery's Role in Contemporary Chinese ArtMarket, Ohio State University, 2009.
13. Valevskyi, O.L. (2016), "A role of public cultural policy is in realization of reforms in Ukraine", *Stratehichni priorityty*, no. 3 (40), pp.138-142.
14. *Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2016 rotsi»* [Analytical lecture to Annual Message of President of Ukraine in Verkhovna Rada of Ukraine «About internal and external position of Ukraine in 2016 year»] (2016), NISD, Kyiv, Ukraine, 688 p.
15. *Suchasni priorityty kulturnoyi polityky Ukrainy* [Modern priorities of cultural policy of Ukraine]. available at: <http://www.govfor.com/index.php?id=354> (access date August 09, 2017).
16. Skavronska, I.V. and Ripka, R.O. (2007), "An empiric evaluation of pre-conditions of becoming of creative class is in Ukraine", *Young Scientist*, no. 2 (42), pp. 339-344.
17. "Kreativniy class as a subject of innovative modernization in Ukraine", available at: <http://createua.com/kreativniy-klas/#hcq=rvqk7jq> (access date August 09, 2017).
18. UNITED NATIONS Economy Report 2013 Special Edition. available at: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/creativity/creative-economy-report-2013-special-edition/> (access date August 09, 2017).

УДК 332.025.12:338.43

Шпикуляк О.Г.,
д-р екон. наук, професор, учений секретар, зав. відділу
підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції
Ксенофонтова К.Ю.,
с.н.с. відділу підприємництва, кооперації
та агропромислової інтеграції
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ САМОРЕГУЛЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Shpykuliak O.G.,
dr.sc.(econ.), professor, academic secretary, head at the department
of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration
Ksenofontova K.Yu.,
senior research fellow at the department
of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration
National Science Center "Institute of Agrarian Economics"

CONCEPTUAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF SELF-REGULATION IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY

Постановка проблеми. В сучасних економічних системах координація дій економічних суб'єктів відбувається через доповнення дії суто ринкових інститутів механізмами державного управління та саморегулювання. Останній, незважаючи на поширення в розвинених національних економіках світу, не знайшов адекватного застосування у вітчизняній практиці регулювання. Проте переваги саморегулювання, яке дозволяє консолідувати зусилля підприємців для демократичного подолання провалів ринку, потребують дослідження перспектив інституціоналізації саморегулювних механізмів у вітчизняне економічне середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Саморегулювання є відносно новим явищем на теренах колишнього СРСР, що зумовлює інтерес науковців цих країн до вивчення даної проблематики. Загальнотеоретичні питання розвитку громадянського суспільства на пострадянському просторі як передумови становлення інституту саморегулювання розглядаються в працях О. Аузана [1; 2], І. Кального, І. Лопушанського [3]. Прикладні проблеми розбудови системи саморегулювання розглядають такі дослідники, як Т. Лужанська [4], М. Пугачов [5], Н. Філатова [6], П. Крючкова [7; 8]. Окремі аспекти саморегулювання вітчизняного агропродовольчого виробництва розкриті в роботах Ю. Лупенка [9], М. Кропивка [10], М. Міненка [11], долучилися до цього процесу і автори статті [12-15]. Поряд з цим, залишається відкритою проблема вибору стратегічного напрямку розбудови саморегулювання в аграрному секторі вітчизняної економіки, що зумовлює необхідність поглиблення комплексних досліджень перспектив формування тут даного інституту.

Постановка завдання. Метою дослідження є опрацювання концептуальних засад розвитку інституту саморегулювання в аграрному секторі економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організаційний механізм розвитку аграрного сектора економіки України наслідую специфічні особливості розбудови середовища господарювання. Проекція сучасної моделі агрогосподарського порядку на поведінку економічних агентів відбувається через конструкцію регуляторної політики держави і структури саморегулювального спрямування. Зважаючи на системне практичне впровадження ідеології ринкової підприємницької моделі, організації з саморегулювними функціями – представники інституту саморегулювання мають перспективи зайняти паритетні позиції відповідно до державних регулювних структур для консолідованого розподілу функцій з регулювання розвитку вітчизняного агропродовольчого сектору.

Інститут саморегулювання – це збірне поняття. Він (інститут) представлений системою інституцій, норм, традицій, організаційних утворень, включаючи підприємницькі, що дотичні до виконання функцій саморегулювання, а також специфічним механізмом імплементації прийнятих норм в практику діяльності господарюючих суб'єктів (включаючи контроль за їх дотриманням та санкції за порушення). Об'єктом саморегулювання в нашому конкретному випадку виступає агроекономічна система, а саме – діяльність суб'єктів підприємництва та кооперації в сфері виробництва та

просування до споживача сільськогосподарської продукції, а також використання специфічних для галузі ресурсів (наприклад, земель сільськогосподарського призначення).

Специфіка інституту саморегулювання полягає в безпосередній участі стейкхолдерів у всіх етапах виконання регулівної функції.

Організаційно інститут саморегулювання вбудований в інституційний механізм розвитку аграрного підприємництва та кооперації через:

1. Економічні інтереси господарських структур-учасників – суб'єктів-провідників підприємницької діяльності та кооперації;

2. Уповноважені організації, засновані на членстві, що забезпечують легітимність встановлення норм та забезпечення їх виконання учасниками;

3. Норми закону та традиції економічної поведінки, що розробляються за безпосередньої участі стейкхолдерів;

4. Організаційно-економічний механізм забезпечення дотримання стейкхолдерами саморегулівних норм, що передбачає: наявність інструментів забезпечення солідарної відповідальності (в т.ч. через створення спільних гарантійних фондів), порядок здійснення контролю та наявність санкцій за невиконання учасниками прийнятих норм. Окремим елементом механізму є процедури позасудового вирішення господарських спорів між учасниками саморегулівної організації (СРО) (або між учасниками та третіми особами).

5. Діяльність органів державної влади щодо реалізації інституту саморегулювання. Тут необхідно зазначити, що спектр саморегулювання може простягатися від повністю добровільних утворень, де суб'єкти господарювання беруть на себе додаткові вимоги та обмеження щодо своєї продукції з метою підвищення власної конкурентоспроможності, до делегованого саморегулювання, коли держава за певних умов делегує таким організаціям частину своїх функцій. Проте, навіть у випадку добровільного саморегулювання, такі структури діють виключно в правовому полі, створеному державою з чітким визначенням правового статусу саморегулівних організацій та меж їх діяльності на конкретних галузевих ринках.

Задля системного окреслення та обґрунтування актуальності проблеми зазначимо, що роль інституту саморегулювання, вбачається в підвищенні ефективності функціонування вітчизняної агроекономічної системи за рахунок:

– посилення перемовних спроможностей сільгосптоваровиробників у взаємовідносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування, представниками інших галузей економіки держави, іноземними підприємствами та організаціями;

– спроможності інтерналізувати зовнішні ефекти. Оскільки дана діяльність спирається на добровільні домовленості та самообмеження учасників таких організацій, ці процеси супроводжуються меншими суспільними витратами ніж ринкові та державні механізми;

– накопичення елементів «соціального капіталу» (ділової репутації, перемовної сили, довіри споживачів, підприємницької ініціативи тощо), що сприяє зменшенню транзакційних витрат в галузі. Зазначимо, що саморегулівні організації формують соціальний капітал, виступаючи практично емпіричним його ідентифікатором.

Розвиток інституту саморегулювання як системи, сконсолідованої проєкції функції законодавчих норм, уповноважених організацій-провідників, а також інтересів стейкхолдерів реального сектора економіки виступає одним із вагомих дійових стимулів до забезпечення необхідних ефектів аграрного підприємництва. З точки зору інституційної ефективності діяльність саморегулівних структур справляє вплив на всіх рівнях національної економічної системи:

– на рівні господарських структур-учасників – зменшує рівень транзакційних витрат, а також певною мірою впливає на кінцеві результати їх господарювання;

– на рівні галузі в цілому – сприяє підвищенню доданої вартості продукції за рахунок підвищення довіри вітчизняних споживачів та іноземних контрагентів до вітчизняної продукції;

– на загальнодержавному рівні – зменшує «суспільну вартість» регулювання. З одного боку, саморегулювання передбачає нижчі втрати на застосування регулівних норм для господарських структур порівняно з державним регулюванням, що втілюється в нижчій собівартості і цінах для споживачів, а з іншого – зменшує прямі державні витрати на здійснення регулівних функцій.

Інституційний контекст дає нам науково-дослідницьку можливість реалізувати концепцію дослідницького представлення саморегулювання як збірної інституції з врахуванням інституцій прямого та опосередкованого позиціонування у розвитку аграрного виробництва. Методичну основу нашого дослідження становить інституційний аналіз проєкції перспективної моделі системи саморегулювання на сучасні організаційно-економічні передумови її становлення на рівні національного агропродовольчого комплексу.

Логічним втіленням запропонованої гіпотези є аналіз сучасного стану проблеми у контурах можливих емпіричних оцінок, що дозволить зробити інвентаризацію існуючих передумов становлення інституту саморегулювання в цілому по економіці та конкретно – агропродовольчому комплексу України.

Необхідно зазначити, що в Україні інститут саморегулювання представлений лише окремими елементами: кількома прецедентами у вітчизняному законодавстві на рівні законів та підзаконних актів, модельним Законом, ратифікованим в межах СНД та законопроектами, жодним з яких не вдалося сконсолідувати думку професійної спільноти щодо засад формування вітчизняної системи саморегулювання. Через відсутність у вітчизняному нормативному полі окремого закону, що визначає основні засади отримання статусу та функціонування саморегулювних організацій, такі організації створені лише в окремих секторах економіки, де їх діяльність унормовується галузевими законами та підзаконними актами [12-21]. Це архітектурна діяльність, арбітражне управління, оціночна діяльність, діяльність на фондовому ринку, фінансові послуги. В агропродовольчій сфері такі організації діють в землевпорядкуванні та оцінці сільськогосподарських земель. Крім того, законодавством передбачено створення СРО в дорадництві та в системі оптових ринків сільськогосподарської продукції. Майже всі ці сфери пов'язані з наданням послуг, що є закономірним явищем, адже послуги, на відміну від товарів, гірше піддаються уніфікації та стандартизації, тому потребують додаткових інструментів гарантування якості. Крім того, майже у всіх зазначених сферах діють державні інструменти сертифікації та ліцензування і створення тут саморегулювних структур є спробами лібералізації державного регулювання цих галузей.

Необхідно зазначити, що найкраще організованими є саморегулювні організації в сфері архітектурної діяльності, де функціонують ВГО «Гільдія проектувальників у будівництві», ВГО «Гільдія інженерів технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури», ВГО «Асоціація експертів будівельної галузі». У цих організаціях сформовані основні механізми, що дозволяють здійснювати функції з додаткового регулювання зазначених сфер:

- визначені вимоги до членів СРО та розроблені стандарти професійної діяльності;
- наявне обов'язкове страхування членами СРО цивільно-правової (майнової) відповідальності перед споживачами;
- розроблені механізми контролю з боку СРО дотримання членами стандартів професійної діяльності;
- сформовано компенсаційний фонд для забезпечення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями члена СРО щодо сплати завданих ним споживачу збитків.

Крім того, в цій сфері саморегулювним структурам делеговані повноваження щодо проведення професійної атестації за відповідними напрямками.

В решті сфер механізми саморегулювання розроблені не так комплексно і обмежені переважно розробленими стандартами та кодексами професійної етики. В СРО, що представляють агропродовольчу сферу, такі механізми відсутні зовсім, а долучення до виконання державних регулювних функцій передбачається через обов'язковість залучення СРО до роботи відповідних державних кваліфікаційних комісій.

Нерівномірний розвиток саморегулювних організацій за сферами економічної діяльності в значній мірі є результатом відсутності консолідованих вимог до таких організацій у вітчизняному законодавстві. Історично саморегулювання в світі розвивалося еволюційно як результат активізації підприємницької ініціативи та процесів кооперування товаровиробників для створення сприятливих умов господарської діяльності. В кожній країні цей інститут став проекцією відповідної господарської практики та характерних норм загального законодавства. В світі сформувалися три основні моделі організації системи господарського самоврядування, які відрізняються між собою за такими параметрами, як: обов'язковість участі підприємницьких структур в органах господарського самоврядування; законодавче оформлення статусу цих органів; рівень взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Водночас, незважаючи на наявність певних відмінностей між системами господарського самоврядування, що формуються в різних країнах, всі вони мають низку спільних ознак:

- недержавний характер організації – навіть якщо засновником (співзасновником) такої організації стає орган державної влади (місцевого самоврядування), після заснування вона стає юридичною особою приватного права;
- самоуправління – керівництво організацією здійснюють її учасники відповідно до статутних документів;
- некомерційність – організації створюються для забезпечення соціальних, економічних, творчих, національно-культурних та інших спільних інтересів, а не для ведення комерційної діяльності;
- неприбутковість – можливий прибуток організації не розподіляється між її членами, а може бути використаний на статутні цілі;
- корисність організації: для своїх членів (приватно-корисна) або для суспільства в цілому – суспільно-корисна.

Поряд з цим, в країнах колишнього СРСР процес еволюції саморегулювання господарської діяльності був перерваний 70 роками існування системи з жорстким державним управлінням економікою. Тому інститут підприємницького саморегулювання тут відтворюється майже заново. При цьому слід враховувати відсутність відповідного досвіду у суб'єктів законодавчої ініціативи та відповідних традицій саморегулювання у вітчизняних суб'єктів господарювання.

Нами було проаналізовано вимоги до саморегульованих організацій, що містяться у відповідних галузевих нормативно-правових актах. Методичною основою при цьому виступав Модельний закон про саморегульовані організації, прийнятий на 29 пленарному засіданні міжпарламентської асамблеї держав-учасників СНД (постанова 29-7 від 31.10.2007 р.). Відповідного до цього документу, обов'язковими вимогами для отримання статусу саморегульованої організації є:

- статус некомерційної організації, заснованої на членстві;
- вимоги до кількісного представництва;
- наявність правил та стандартів підприємницької чи професійної діяльності, що є обов'язковими до виконання всіма членами організації;
- забезпечення саморегульованої організації додаткової майнової відповідальності своїх членів перед споживачами товарів (послуг).

Як показали дослідження, найбільш повно в розглянутих нормативних документах відображена вимога до чисельності членів СРО та наявності внутрішніх стандартів та правил і механізмів контролю за їх дотриманням. Поряд з цим, майже не враховується вимога щодо неприбуткового статусу саморегульованої організації – його обов'язковість врахована тільки в 3 з 8 документів. Механізмів забезпечення майнової відповідальності членів СРО перед споживачами не прописано в жодному документі, хоча такі механізми використовують в практиці діяльності СРО на ринку архітектурних послуг. Крім того, в окремих документах містяться додаткові вимоги, що є об'єктивно зумовленими специфікою конкретних сфер застосування.

Таким чином, підсумовуючи вищенаведені факти можна стверджувати, що формування інституту саморегулювання в Україні носить локальний та певним чином суб'єктивний характер. Зазначене обумовлено як відсутністю традиції саморегулювання в підприємницькому середовищі держави, так і недосконалістю нормативно-правової бази даного інституту. Саме тому ми поділяємо думку про необхідність формування консолідованого нормативного документу [6, с. 211], що унормовує діяльність саморегульованих організацій в державі. Хоча така практика і не є характерною для більшості країн світу, цей крок має уніфікувати вимоги існуючих практик саморегулювання та буде сприяти підвищенню інформованості й активізації саморегульованих ініціатив підприємців з ще неохоплених його дією сфер господарювання.

Що стосується аграрної сфери, то тут час від часу робляться спроби унормувати діяльність саморегульованих організацій, зокрема, Міністерством аграрної політики та продовольства України розроблено Проект закону України «Про основи саморегулювання в аграрному секторі економіки України».

Викликає сумнів доцільність розробки законопроекту, що визначає основи здійснення саморегулювання в окремому секторі економіки України за відсутності загального законодавчого акту, що регламентує створення та діяльність СРО в державі. Рациональним було б залишити визначення засад створення та діяльності саморегульованих організацій в сфері відповідальності рамкового закону, зосередивши роботу на вдосконаленні відповідного галузевого законодавства, унормувавши спеціальними законами та підзаконними актами окремі питання: галузеві особливості та додаткові вимоги до функціонування таких організацій, делегування державних функцій тощо.

Поряд з цим, нами вважається за доцільне відійти від загальної концепції поширення інституту саморегулювання лише на забезпечення дотримання вимог до якісних параметрів продукції та послуг. Роль агропродовольчого виробництва як гаранта забезпечення продовольчої безпеки держави дозволяє використовувати переваги саморегульованих механізмів та залучати відповідні організації до комплексної системи регулювання цінових та кількісних параметрів вітчизняних ринків.

Необхідно зазначити, що в аграрному секторі економіки держави наявна досить потужна організаційна база для імплементації інституту саморегулювання у вітчизняну практику. На сьогодні активними учасниками діалогу між представниками громадськості та державою з питань розвитку агропромислового комплексу на національному рівні виступають 55 галузевих об'єднань. Їх структурний аналіз свідчить про достатньо рівномірний розподіл таких формувань за підгалузями аграрної сфери та широке охоплення ними основних продуктових ланцюгів. Так організації, що об'єднують товаровиробників основних видів сільськогосподарської продукції становлять 40 % від загальної кількості галузевих об'єднань. Ще 10 % становлять об'єднання загального спрямування, що представляють та захищають інтереси певних категорій товаровиробників (рис. 1).

Водночас, поділ цих організацій на організаційно-правові форми є досить нерівномірним. Якщо серед галузевих об'єднань загального спрямування громадськими організаціями є 6 з 7, то серед об'єднань виробників за продуктовими ланцюгами переважають господарські об'єднання, а молокопродуктовий, олійний, цукровий продуктові ланцюги взагалі представлені виключно ними. Дані об'єднання фактично є наступниками виробничих, виробничо-наукових та республіканських аграрно-промислових об'єднань, створених в системі колишнього Держагропрому УРСР.

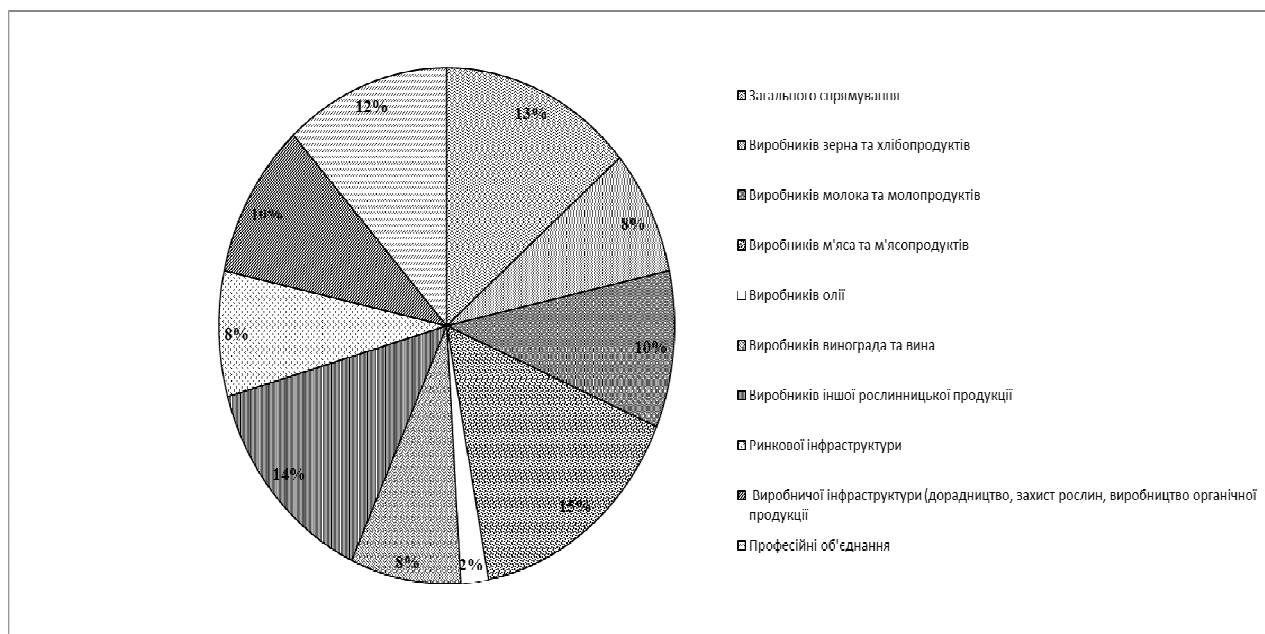

Рис. 1. Розподіл галузевих об'єднань за сферами діяльності

Джерело: власні дослідження.

В середині 90-х років ХХ століття ці структури, відповідно до Державної програми демонополізації економіки і розвитку конкуренції, були реорганізовані у об'єднання підприємств (асоціації, корпорації, концерни та інші форми об'єднань підприємств), що діяли на основі Закону України „Про підприємства в Україні” 27 березня 1991 року № 887-ХІІ (втратив чинність). Пізніше відповідні положення зазначеного Закону увійшли до Господарського кодексу України. Створені на основі застарілої нормативної бази, з різноплановими та не чітко вираженими функціями і повноваженнями, такі об'єднання в разі залучення їх до виконання перспективних саморегулювальних функцій мають бути відповідним чином реорганізовані.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що розвиток інституту саморегулювання функціонально спрямований на підвищення ефективності діяльності суб'єктів-учасників, створення соціального капіталу і оптимізацію трансакційних витрат. Суттєвими перешкодами для його розвитку в агропродовольчому секторі є відсутність відповідної традиції, належного нормативно-правового та організаційного забезпечення. Зазначені проблеми потребують комплексного та послідовного вирішення, проте цьому має передувати формування консолідованої концепції інституціонального забезпечення розвитку та регулювання вітчизняного агропродовольчого ринку чітким окресленням ролі та функцій саморегулювальних структур в цій системі.

Література

1. Аузан А.А. Три публичные лекции о гражданском обществе [Текст] / А.А. Аузан. – М. : ОГИ, 2006. – 288 с.
2. Аузан А. Общественный договор : взгляд из 2009 года : Лекция. [Електронний ресурс] / Аузан А. – Режим доступу : <http://polit.ru/article/2009/05/25/auzan/>.
3. Гражданское общество: истоки и современность / Науч. ред. проф. И. И. Кальной, доц. И. Н. Лопушанский ; [3-е изд., перераб. и доп.] – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 492 с.
4. Лужанська Т. Професійні громадські організації в аграрному секторі економіки України : проблеми розвитку / Т. Лужанська. – К. : Проект «Аграрна політика для людського розвитку», 2005. – №1. – 40 с.
5. Лужанська Т. П. Підвищення спроможності галузевих об'єднань як перспектива вдосконалення взаємодії влади і бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / Т. П. Лужанська, М. І. Пугачов. – К. : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2007. – Режим доступу: <http://brc.undp.org.ua/img/publications/publNGOs.pdf>
6. Філатова Н. Д. Правове регулювання саморегулювальних організацій у зарубіжних державах : особливості і тенденції [Текст] / Н. Д. Філатова // Університетські наукові записки. – 2012. – № 4 (44). – С. 205-213.
7. Крючкова П.В. Развитие саморегулирования бизнеса в России : итоги и рекомендации / П.В. Крючкова // Экономическая политика. – 2011. – № 5. – С. 135-147.

8. Контексты саморегулирования. Передача государственных функций саморегулируемым организациям / [С. П. Бабочкина, В. В. Буев, П. В. Крючкова и др.] ; под ред. С. В. Мигина. – М. : НИСИПП, 2009. – 523 с.
9. Лупенко Ю. О. Розвиток інститутів саморегулювання ринків сільськогосподарської продукції та продовольства / Ю. О. Лупенко, О. В. Ковальова, К. Ю. Ксенофонтова // Інтеграція та самоорганізація аграрного бізнесу в умовах децентралізації влади : монографія / [Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф., Малік М. Й. та ін.] ; за ред. М. Ф. Кропивка, В. В. Россохи. – К. : ННЦ ІАЕ, 2015. – Роз. 2.5. – С. 207-216.
10. Кропивко М. Ф. Розвиток інститутів галузевого самоуправління в АПК / Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко, К. Ю. Ксенофонтова // Інтеграція та самоорганізація аграрного бізнесу в умовах децентралізації влади : монографія / [Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф., Малік М. Й. та ін.] ; за ред. М. Ф. Кропивка, В. В. Россохи. – К. : ННЦ ІАЕ, 2015. – Роз. 2.3. – С. 167-187.
11. Міненко М.А. Фахові виробничі об'єднання (теорія, методологія, практика) / М.А. Міненко. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2010. – 358 с.
12. Формування соціального капіталу в інституційному механізмі аграрного ринку / [М. Малік, О. Шпикуляк, В. Рябоконт, К. Ксенофонтова та ін.]. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2017. – 86 с.
13. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку : моногр. / О.Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ "ІАЕ" УАН, 2009. – 480 с.
14. Шпикуляк О.Г. Інституційна безпека економічних агентів і ринковий механізм / О.Г. Шпикуляк, О.О. Прутська // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 5. – С. 80-93.
15. Ксенофонтова К.Ю. Функціональні питання формування системи господарського самоврядування в аграрному секторі економіки / К. Ю. Ксенофонтова // Економічний аналіз : зб. наук. праць. 2015. – Т. 19. – № 3. – С. 126-132.
16. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 р. № 687-XIV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14.
17. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12.
18. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14.
19. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-ВР>.
20. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
21. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
22. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.
23. Про оцінку земель : Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.
24. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17.06.2004 р. № 1807-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/1807-15>.
25. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції : Закон України від 25.06.2009 р. № 1561-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1561-17>.

References

1. Auzan, A.A. (2006), *Tri Publichnye Lektsii o Grazhdanskom Obshchestve* [Three public lectures about civil society], United Humanitarian Publishers, Moscow, Russia, 288 p.
2. Auzan, A. (2009), "The Public agreement: look from 2009: Lecture", available at: <http://polit.ru/article/2009/05/25/auzan/> (access date August 08, 2017).
3. Kalnoi, Y.Y., Lopushanskyi, Y.N. (2006), *Hrazhdanskoe obshchestvo: istoky s sovremennost* [Civil society: sources and contemporaneity], Legal center Press, Saint Petersburg, Russia, 492 p.
4. Luzhanska, T. (2005), *Profesiini hromadski orhanizatsii v ahramnomu sektori ekonomiky Ukrainy : problemy rozvytku* [Professional public organizations are in the agrarian sector of economy of Ukraine : of problem of development], "Agrarian politics for human development", Kyiv, Ukraine, 40 p.
5. Luzhanska, T. and Pugachov, M.I. (2007), "An increase of possibility of branch associations as prospect of perfection of co-operation of power and business is in Ukrain", UNDP Blue Ribbon Analytical and Advisory Centre, Kyiv, Ukraine, 40 p. available at: <http://brc.undp.org.ua/img/publications/publNGOs.pdf> (access date July 20, 2017).

6. Filatova, N.D. (2012), "The legal adjusting of self-regulation organizations is in the foreign states : of feature and tendency", *Universytetski naukovi zapysky*, no. 4(44), pp. 205-2013/
7. Kriuchkova, P.V. (2011), "Development of self-regulation of business in Russia : results and recommendations", *Ekonomicheskaya politika*, no. 4(44), pp. 135-147.
8. Babochkina. S.P., Buyev, V.V., Kryuchkova, P.V. and Lobanova, A.V. (2009), *Konteksty samoregulirovaniya. Peredacha gosudarstvennykh funktsiy samoreguliruyemym organizatsiyam* [Contexts of self-regulation. Transmission of state functions to the self-regulation organizations], NISSE, Moscow, Russia, 523 p.
9. Lupenko, Yu.O., Kovalova, O.V. and Ksenofontova, K.Yu. (2015), *Rozvytok instytutiv samorehulivanniia rynkiv silskohospodarskoi produktsii ta prodovolstva* [Development of institutes of self-regulation of agricultural products and food markets] *Intehratsiia ta samoorhanizatsiia ahrarnoho biznesu v umovakh detsentralizatsii vlady - Integration and self-organization of agrarian business in the conditions of decentralization of power*, monograph, NSC "Institute of agrarian economy", Kyiv, Ukraine, chapter 2.5, pp. 207-216.
10. Lupenko, Yu.O., Kropyvko, M.F. and Ksenofontova, K.Yu. (2015), *Rozvytok instytutiv haluzevoho samoupravlinnia v APK* [Development of institutions of branch self-government in agricultural] *Intehratsiia ta samoorhanizatsiia ahrarnoho biznesu v umovakh detsentralizatsii vlady – Integration and self-organization of agrarian business in the conditions of decentralization of power*, monograph, NSC "Institute of agrarian economy", Kyiv, Ukraine, chapter 2.3, pp. 167-187.
11. Minenko, M.A. (2010), *Fakhovi vyrobnychi obiednannia (teoriia, metodolohiia, praktyka)* [Professional associations (are a theory, methodology, practice)], NSC "Institute of agrarian economy", Kyiv, Ukraine, 358 p.
12. Malik, M., Shpykuliak, O., Riabokon, V. and Ksenofontova, K. (2017), *Formuvannia sotsialnogo kapitalu v instytutsiinomu mekhanizmi ahrarnoho rynku* [Forming of social capital is in the institutional mechanism of agrarian market], NSC "Institute of agrarian economy", Kyiv, Ukraine, 86 p.
13. Shpykuliak, O. (2009), *Instytutsii ahrarnoho rynku* [Institutes of agrarian market], monograph, NSC "Institute of agrarian economy", Kyiv, Ukraine, 480 p.
14. Shpykuliak, O. and Prutska, O. (2016), "Institutional safety of economic agents and market mechanism", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, no. 5, pp. 80-93.
15. Ksenofontova, K.Yu. (2015), "Functional issues of forming a system of economic self-government in the agrarian sector of the economy", *Economic analysis*, V.19,3, pp. 126-132.
16. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On architectural activity", no. 687-XIV from 20.05.1999, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14>. (access date August 10, 2017).
17. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "On proceeding in solvency of debtor or confession his bankrupt", no. 2343-XII from 14.05.1992, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>. (access date August 08, 2017).
18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On the evaluation of property, property rights and professional evaluation activity in Ukraine", no. 2658-III from 12.07.2001, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>. (access date August 10, 2017).
19. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On government control of market of equities in Ukraine", no. 448/96-BP from 30.10.1996, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-BP/> (access date August 10, 2017).
20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On securities and fund market", no. 3480-IV from 23.02.2006, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>. (access date August 08, 2017).
21. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On financial services and government control of markets of financial services", no. 2664-III from 12.07.2001, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>. (access date August 10, 2017).
22. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On organization of the use of land", no. 858-IV from 22.05.2003, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/858-15>. (access date August 10, 2017).
23. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the evaluation of land", no. 1378-IV from 11.12.2003, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>. (access date August 10, 2017).
24. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On agricultural extension service", no. 1807-IV from 17.06.2004, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/1807-15>. (access date August 10, 2017).
25. The Verkhovna Rada of Ukraine (2009), The Law of Ukraine "On the wholesale markets of agricultural produce", no. 1561-VI from 25.06.2009, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1561-17>. (access date August 10, 2017).

УДК 338.24 : 338:43

Пуцентейло П.Р.,
д-р екон. наук, професор, професор кафедри
обліку та економіко-правового
забезпечення агропромислового бізнесу
Костецький Я.І.,
канд. екон. наук, доцент, докторант
кафедри обліку та економіко-правового
забезпечення агропромислового бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ІНСТИТУЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Putsenteilo P.R.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department
of accounting, economical and legal
maintenance of agroindustrial business
Kostetskyi Ya.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral candidate at the
department of accounting, economical
and legal maintenance of agroindustrial business
Ternopil National Economic University

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT AND INSTITUTIONS OF THE FUNCTIONING OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION PROCESSES

Постановка проблеми. Україна через специфіку історичного розвитку опинилася перед необхідністю швидко проводити рішучі інституціональні зміни, спрямовані на забезпечення економічного зростання аграрного сектору. Однак формування інституційного середовища, що може забезпечити зростання аграрного бізнесу країни відбувається повільними темпами, з великими деформаціями внаслідок окремих прорахунків. Наявна структура інституціонального середовища аграрного сектору свідчить про необхідність перегляду стратегічних пріоритетів інституційних перетворень в аграрній економіці України.

Специфічність інституціональних змін аграрного сектору в умовах постійних дисбалансів і тектонічних зрушень призводить до руйнування внутрішніх та зовнішніх ринків аграрної продукції і має величезний вплив на розвиток вітчизняної економіки. При цьому особливості становлення інституту можуть бути зрозумілі й оцінені лише в контексті всієї сукупності інституційних змін національної економіки України. Трансформація аграрної економіки в ринкову відбулася на тлі фундаментальних інституційних зрушень: виникнення різноманітних форм власності та укладів, складна взаємодія старих і нових економічних інститутів, відродження господарських традицій та поява нових технологій, зміни традиційної ролі держави в сучасних процесах, що відбуваються. Саме тому трансформація аграрного сектору і входження його у світовий економічний простір потребують подальшої послідовної інституціоналізації вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зміст поняття «інститут» розкрито у працях багатьох науковців. Значний внесок у розвиток інституціональної теорії зробили вчені А. Берлі, Дж. Бьюкенен, М. Вебер, Т. Веблен, О. Вільямсон, Л. Девіс, Т. Еггертсон, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Г. Мінз, У. Мітчел, Д. Норт, Дж. Окслі, Дж. Ходжсон та ін.

У питаннях розвитку інституціонального середовища в перехідний період економіки вітчизняна й зарубіжна література збагатилася завдяки дослідженням учених А. Аслунда, В. Вольчика, Ю. Губені, М. Дерябіної, Р. Капелюшнікова, Ю. Кіндзерського, С. Кірдіної, Г. Клейнера, Я. Корнаї, Я. Кузьміна, Ю. Латова, Ю. Лопатинського, Ю. Лузана, Ю. Лупенка, М. Маліка, Р. Нурєєва, А. Олейника, В. Полтеровича, В. Радаєва, П. Саблука, А. Скоробогатова, В. Тамбовцева, А. Чухна, А. Шастітка, О. Шпикуляка та ін.

Дослідженню сутності й основних тенденцій інституціоналізації форм господарювання в системі аграрних відносин присвячені праці відомих західних дослідників Алена де Жанврі, Д. Бахмана, Г. Брайтшуха, К. Даймера, В. Друна, Г. Екерта, А. Ковальського, В. Кокнаре, І. Маттнеса, Ю. Хайнріха, В. Хейера та ін. Проте окремі питання інституціонального середовища національної економіки, що висвітлені у наукових працях вимагають подальшого методологічного уточнення і пояснення, зокрема це стосується специфічних особливостей розвитку інституціоналізації форм господарювання аграрного сектора.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методологічний розгляд особливостей інституціонального середовища та інституцій функціонування аграрного сектору України в умовах трансформаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запровадження інституційних перетворень, що відбувалися й надалі відбуваються в Україні, вирішує лише окремі поточні завдання, тому це призвело до розбалансування сталого економічного механізму, значно погіршило соціально-економічний стан сільських територій і їх жителів, скомпрометувало окремі форми господарювання на селі та сільську працю загалом. Ця ситуація ускладнюється недооцінкою прогресивних наукових методів вивчення і впровадження реформаторських процесів та неврахуванням багатого історичного досвіду соціально-економічних трансформацій (побут, звичаї, традиції, еволюційний аспект тощо).

Сучасні тенденційні зміни характеризуються такими рисами:

- відсутність функціонування налагодженої соціальної інфраструктури села і низький рівень оплати працівників аграрної сфери, що спричиняє міграцію активної частини населення, зокрема молоді;
- обмеження зайнятості у сільській місцевості, що призводить до деградації території та бідності населення;
- різке старіння сільського населення, погіршення стану здоров'я мешканців.

Досягнення стратегічних цілей економічної політики держави має опиратися на інституційні перетворення, які відповідно зумовлюються як макроекономічними факторами, так і особливостями функціонування аграрної сфери та визначення її пріоритетів. Основними цілями інституційних реформ є:

- створення ринкового середовища і введення у дію сучасних важелів державного регулювання економіки;
- формування передумов для структурної трансформації аграрного сектору, забезпечення стабільності та економічного зростання у найближчій перспективі;
- створення умов для раціонального використання ресурсного і трудового потенціалу на основі ефективної інституціональної структури управління.

Необхідність інституційних перетворень в аграрному секторі економіки загострюється з огляду на її високу соціальну роль для національної економіки, яку можна диференціювати за такими напрямками:

- забезпечення продовольчої незалежності на основі задоволення біологічних потреб людини в харчуванні, що дає змогу зберегти високу чисельність та щільність населення країни й її соціально-економічний потенціал;
- вивільнення із сільського господарства на базі впровадження новітніх досягнень науки додаткових трудових ресурсів для використання в інших галузях національної економіки і зростання продуктивності праці;
- кооперація праці з огляду на високий рівень синергетичного ефекту для суміжних галузей та видів економічної діяльності.

Отже, інституційні перетворення в аграрному секторі мають сприяти підвищенню ефективності виробництва на основі становлення ефективного власника, розвитку конкуренції і формування інфраструктури, адекватної сучасним умовам господарювання.

У контексті визначеної мети і предмета дослідження немає необхідності розглядати всі наявні тлумачення поняття «інститут» загалом та за окремими його складовими. Доцільно обмежитися викладом і аналізом тільки тих тлумачень, які можуть бути використані як методологічна основа для вирішення практичних завдань щодо підвищення економічної ефективності аграрного сектору України шляхом її інституційної трансформації.

У методології цього напрямку термінами «інституція» й «інститут» стали називатися явища як економічного, так і позаекономічного тлумачення: держава, законодавство, громадські організації, звичаї, сім'я. Залучення цих інститутів до кола економічного аналізу розширило саме тлумачення економічної науки, що об'єднувало представників інституціоналізму з німецькою новою історичною школою. Поняття «інституціоналізм» та «інститут» запозичені в економічну теорію з юриспруденції, де вони позначали комплекс юридичних норм, що регулюють соціально-правові відносини. Інститути охоплюють соціально-економічний простір, роблять його придатним для життя. Інститути тісно взаємодіють між собою і загалом формують систему, тобто в суспільстві вони утворюють каркас економіки. Система національних інститутів має багаторівневий характер та охоплює все суспільство – від населення країни до окремого громадянина. При цьому всі рівні інституційної системи взаємопов'язані, тому зміни на одному рівні тут же зачіпають інші рівні. Інакше кажучи, роль інститутів у суспільстві полягає в зниженні невизначеності за допомогою встановлення стійких взаємовідносин індивідів. Інститути є фундаментальними чинниками функціонування економічних

систем у довгостроковий період часу, а інституційні межі впливають на формування і розвиток різних спільнот та організацій.

Термін «інститут» походить від латинського «*institutum*», що означало встановлення, запровадження, звичай. Інституцію («*institutio*», «*institutiones*») спочатку розуміли як збірку законів і правил. Одними з перших відомих інституцій були видання римського юриста Гая у II ст. та одна з чотирьох частин збірки чинного римського права у VI ст. Згодом терміни «*institutum*» й «*institutio*» почали вживатися у багатьох мовах світу і набули поширення серед політиків та науковців.

Щодо використання термінів «інститут» й «інституція», то ми погоджуємось із думкою В. Вольчика, що в англomовній науковій літературі вживається термін «*institution*», що в традиційному перекладі означає інститут. Хоча переклад терміна «*institution*» як інституції є більш влучнішим, але традиційно в українській мові його розуміють як інститут [1].

Ідеї інституціоналізму з'явилися у США на межі XIX–XX ст. як самостійна течія в економічній науці. У поняття «інституція» представники цієї течії включили різні чинники (держава, приватна власність, підприємництво, монополії, профспілки, сім'я, звичаї), які зумовлюють звички, звичаї, різні рішення індивідів, суб'єктів господарювання, організацій, держави.

Інституціоналісти рушійною силою економіки поряд з матеріальними чинниками вважають також духовні, моральні й правові чинники, що розглядаються в історичному контексті. Інакше кажучи, інституціоналізм як предмет свого аналізу висуває як економічні, так і неекономічні проблеми соціально-економічного розвитку, не розділяючи об'єкти дослідження (інститути) на первинні або вторинні та не протиставляючи їх один одному.

Т. Веблен, один із засновників інституціоналізму як нового напрямку економічної науки, що зародився наприкінці XIX – на початку XX ст., дав йому таке визначення: інституціоналізм – це встановлене у країні стійке середовище суспільних домовленостей, норм, угод, мотивів поведінки [2].

В інституціоналізмі слід розрізняти низку напрямків, одним з яких є психобіологічний (Т. Веблен), що пропагує соціальний дарвінізм і заклав методологічні та теоретичні основи інституціоналізму. Відданість спільним теоретико-методологічним основам властива Дж. Коммонсу (правовий інституціоналізм), У. Мітчелу (кон'юнктурно-статистичний інституціоналізм). Надалі ідею інституціоналізму розвинули А. Берлі та Г. Мінз (теорії трансформації), Ф. Перру (державний дирижизм), запропонувавши у своїх працях ідею підвищення ролі держави в економіці з метою найбільшого задоволення інтересів різних верств суспільства.

Ф. А. фон Хайєк вважає, що мораль є тим інститутом, який створює інформаційне поле безпосередньо для відносин обміну, що характеризується економічною поведінкою. Результат культивування загальних моральних норм полягає у виникненні «розширеного порядку людського співробітництва» (так він називав соціально-економічну систему). Тому в суспільстві для нормального функціонування економічної системи необхідне тривале існування соціальних інститутів з формування і поширення моральних норм. Без засвоєння відповідних норм моралі більшість членів суспільства не має підстав для розширення людського співробітництва. Норми моралі, за Хайєком, сприймаються індивідами у процесі наслідування або навчання в межах найменшої ланки суспільства – сім'ї.

У 1950–1960-ті рр. отримав розвиток так званий оновлений інституціоналізм Дж. К. Гелбрейта. Втручання держави, на його погляд, необхідне для вирішення головних проблем сучасної економіки, в основі якої містяться суперечності між системою, основою якої є гігантські корпорації, та ринковою системою, в яку входять малий бізнес, аграрний сектор, охорона здоров'я, транспорт тощо. Дж. К. Гелбрейт провідним вважає інститут великої фірми, який за допомогою створеної організації панує над споживачем, диктує правила гри на ринку, створює попит на нові товари.

Доволі розгорнуте визначення інституту дає К. Менар: «Під інститутом ми розуміємо діючу в історичних умовах сукупність соціально-економічних правил, над якими індивіди або групи індивідів в основному не владні як в короткостроковому, так і в середньостроковому плані. З економічної точки зору ці правила націлені на те, щоб визначити умови, в рамках яких може здійснюватися індивідуальний чи колективний вибір розміщення і використання ресурсів» [3]. У своїх працях К. Менар показує відмінності між інститутами, ринками й організаціями. Вони, на його думку, полягають у тому, що інститути не є механізмами координації і сприяють визначенню суспільно-історичних умов, за яких можуть засновуватися ці механізми [3]. Ідеї інституціоналізму набули поширення у Західній Європі, а з 1990-х рр. – у Східній Європі та Україні («нова інституційна теорія»). На Заході нові напрямки економічної теорії отримали розвиток у працях Р. Коуза (1991), Д. Норта (1993).

Д. Норт, Е. Фуруботн і Р. Ріхтер це поняття трактували як «правила гри», які вони розуміли як неформальні обмеження на взаємовідносини людей (табу, звички, традиції, кодекси поведінки) та формальні норми (конституція, закони, права власності). На думку Л. Девіса і Д. Норта, інституційне середовище – це «сукупність основних політичних, соціальних і базових правових норм, що регулюють економічну і політичну діяльність» [4, с. 133].

Д. Норт дав визначення інституцій як спеціально створених обмежувальних запобіжників, що регламентують взаємовідносини між людьми. «Те, як організації виникають і розвиваються, в основному визначається інституційною основою», – зазначив він [5, с. 13]. Погляди цього вченого на

сутність інституту отримали розвиток у дослідженнях Дж. Ходжсона і Дж. Серлі.

Джеффри Ходжсон визначає інститути в такий спосіб: «Інститути, в основному, – довговічні системи сформованих і вкорінених правил, які надають структуру соціальних взаємодій. Тобто, інститути – суть системи соціальних правил. Термін «правило» тут трактується в широкому розумінні, як припис або установка в певній ситуації X роботи Y. Тобто до них включають норми поведінки, соціальні конвенції, юридичні і формальні правила» [6, с. 22–26].

Це положення можна трактувати таким чином: середні за розмірами сільськогосподарські підприємства України характеризуються низькою економічною ефективністю і конкурентоспроможністю через відсталість застосовуваних технологій та використовуваних машин (X). З огляду на це необхідно провести у прискореному режимі їх модернізацію, зокрема впроваджувати інноваційні технології й оновлювати машинно-тракторний парк (Y).

Д. Серл зміст існування інститутів вбачає не просто в обмеженні дій людей, а в тому, що вони породжують такі повноваження, як «права, обов'язки, зобов'язання, санкції, дозволи, довіреності, вимоги та посвідчення» [7, с. 7–9]. У цьому простежується паралельність поглядів Серла і Бьюконнена щодо ролі та значення законодавства в економічному розвитку суспільства. Однак Дж. Ходжсон, на відміну від Д. Норта, зараховує до інститутів тільки «довговічні, що склалися і вкорінені правила» [6, с. 25]. Отже, розглянуті погляди Д. Норта, Дж. Ходжсона та Дж. Серла на сутність інституту вказують, що принципових відмінностей в їх позиціях немає. Усі перелічені вчені трактують інститути як формальні й неформальні правила (розпорядження, настанови), які, з одного боку, накладають обмеження на поведінку людей, а з іншого – породжують нові можливості вибирати варіанти дій у межах цих правил. Використання інституційної методології, заснованої на широкому розумінні феномену соціально-економічних інститутів у поєднанні з положеннями сучасних концепцій економічного розвитку, дає змогу не тільки аналізувати різноманітні внутрішні механізми функціонування сільськогосподарського виробництва, а й деталізувати різні параметри зовнішнього середовища, що утворює той контекст, в якому змушені функціонувати суб'єкти аграрного сектору економіки.

Вивчення проблем становлення, функціонування та ефективності різних інституційних утворень займає значне місце у вітчизняній економічній науці, дедалі більше уваги з боку науковців привертають теоретичні й практичні аспекти здійснення інституційних перетворень. Так, серед вітчизняних учених дослідженнями окремих аспектів інституціонального середовища займалися науковці О. Амоша, З. Варналій, Л. Васильєва, З. Ватаманюк, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, Ю. Губені, В. Дементьєв, М. Долішній, М. Дубініна, М. Кропивко, В. Лагутін, Ю. Лопатинський, М. Малік, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, О. Шпикуляк, А. Чухно, О. Яремко та ін.

Так, А. Чухно наголошує на деяких відмінностях у визначенні термінів «інститут» й «інституція». Інститут розуміється як процес закріплення звичок і звичаїв на макрорівні у формі права та організації, тоді як інституція – це неписані правила (ментальний порядок у суспільстві), що формуються «знизу» з макрорівня [8].

Розвиток аграрної сфери економіки та її ефективне функціонування визначаються передусім розвиненістю його інституцій. Т. Еггертсон вважає, що всі великі інституційні зміни відбуваються повільно і новоутворені інститути є результатом трансформації соціально-економічних умов, які формують індивідуальну поведінку та очікування людей. Економічні системи розвиваються еволюційним шляхом, і вибір форм господарювання та їх ринкова ефективність як у біологічних, так і технологічних системах залежать від моделі попереднього розвитку [9].

Сучасний інституціоналізм, на думку Ю. М. Лопатинського, вивчає й описує механізми регулювання, впорядкування суспільного життя, діяльності і поведінки людей з урахуванням сукупності прийнятих соціальних норм, звичаїв, зразків поведінки (інститутів); досліджує форми організацій та інституційну структуру виробництва, контрактні угоди й ін. Предметом дослідження сучасного інституціоналізму є інституційне середовище, форми власності, форми господарювання [10, с. 24].

Незважаючи на значні наукові дослідження і здобутки, в економічній літературі не має комплексного дослідження інституційного середовища аграрного сектору економіки, відсутній системний підхід до становлення інституційного середовища аграрного сектору економіки, розрізнено трактується окремі інституційні чинники розвитку суб'єктів господарювання сільського господарства в умовах впливу глобалізаційних викликів.

Погоджуємось із думкою вчених, зокрема Ю. Губені, що нинішній незадовільний стан аграрного сектору пов'язаний з недостатнім інституційним забезпеченням аграрної реформи та її подальшим розвитком. «Коли для більшості країн постсоціалістичної Європи аграрна реформа та подальша аграрна політика стали етапом інтеграційної підготовки до ЄС, то у нас ці складові є своєрідною самоціллю, «річчю в собі», що має другорядні завдання» [11, с. 94]. Так, невдале реформування аграрного сектору економіки Л. М. Васильєва пояснює відсутністю належного інституційного забезпечення, «відсутністю підготовлених заходів, недооцінкою впливу неформальних інститутів – звичок, традицій; значною інертністю розвитку суспільства; недостатнім рівнем знань і правової освіти» [12, с. 379].

Теоретико-методологічне обґрунтування сутності, місця та ролі інституціоналізму в економічній теорії – це доволі складне та неоднозначне питання. В основі інституціоналізму як напряму

дослідження лежить необхідність більш ґрунтовних досліджень поведінкових характеристик людини в межах ринкової ідеології, і він є поєднанням «соціально-психологічних, політичних, правових аспектів наукового пошуку» [13, с. 142].

На думку О. Піменової, інституційне забезпечення передбачає передусім створення в сільському господарстві умов для розвитку раціональних форм господарювання [14, с. 66]. Е. Райнерт переконаний, що сьогодні нова інституційна економічна наука, яка базується на стандартній теорії із підручника з економіки, міняє причину та наслідок місцями, стверджуючи, що в бідності винна нестача інститутів, а не відсталий спосіб виробництва [15, с. 96].

Ознайомлення з теоріями вчених-інституціоналістів щодо перспектив інституційних перетворень в аграрному секторі вітчизняної економіки дає змогу зробити такі висновки. По-перше, не можна розраховувати, що створені у сфері сільського господарства незначні передумови для розвитку вільного ринкового обміну дадуть змогу йому істотно розвинутися. По-друге, дійсний розвиток механізму ринкової координації є можливим тільки після тривалої соціокультурної еволюції або ґрунтового навчання навичок цивілізованої ринкової поведінки певної маси членів суспільства. По-третє, з огляду на сучасні тенденції, а не об'єктивні закони суспільного розвитку завжди існує ймовірність розвитку в протилежному напрямку. По-четверте, через охарактеризовані вище загальноцивілізаційні особливості суспільного розвитку, які проявляються у тому, що процеси в аграрному секторі є залежними від тенденцій у галузях промисловості, на сільськогосподарське виробництво будуть мати вплив різні інтереси з боку промисловості.

На основі викладеного вище можна констатувати, що інституціоналізм – це відносно новий своєрідний напрям в економічній теорії, що охоплює крім економічної складової, ще й соціальні, правові та політичні чинники, які доцільно використовувати в аграрному секторі економіки України. При цьому система інститутів перебуває в тісному взаємозв'язку з двома іншими найважливішими громадськими системами: системою інтересів та системою очікувань. Система інтересів об'єднує всі рівні, сфери і галузі економіки й охоплює інтереси галузі, корпорацій, підприємств та окремих суб'єктів господарювання аграрного бізнесу. Очікування, відповідно, відображають бачення цим суб'єктом можливої реакції інших зацікавлених груп на ті чи інші зміни. Суб'єкти господарювання аграрного бізнесу очікують від держави захисту своїх інтересів, держава ж очікує від них доброзичливого ставлення до власних ініціатив. Якщо система взаємних очікувань у країні серйозно порушується, то в економіці виникають приховані напруги, якщо ж це супроводжується і порушенням інтересів, то незначний імпульс може завдати шкоди всій структурі. Інститути не мають конфліктувати із системами взаємних очікувань та інтересів суспільства.

Як і будь-яка складна багаторівнева система, економічні інститути потребують певної класифікації. Виділяють певні рівні інституційної системи [5; 16; 17; 18].

До першого рівня інституційної системи належать інститути, що безпосередньо впливають на адаптацію до певних умов економічних агентів, – суб'єкти господарської діяльності (держава, домогосподарства). Другий рівень економічних інститутів утворюють самі суб'єкти господарської діяльності та домогосподарства, які відповідно мають складну систему економічних і соціальних цілей (підтримання постійної платоспроможності, підвищення прибутковості капіталу, що використовується, зростання конкурентоспроможності продукції, що випускається, створення нормальних умов праці для працівників, забезпечення сприятливого мікроклімату тощо).

Процес суспільного відтворення забезпечує обмін діловою інформацією між основними суб'єктами економічної діяльності (суб'єктами господарської діяльності, банківським сектором, державними структурами). Їх дії в умовах загальної глобалізації мають узгоджуватися міжнародними інститутами, які становлять третій рівень інституційного середовища. До четвертого рівня економічних інститутів доцільно зарахувати олігархічну верхівку, яка лобіює у власних інтересах економічну політику, що проводиться державними органами, і займає панівне становище в багатьох галузях економіки. До п'ятого переважно належать органи державного управління, великі транснаціональні корпорації, міжнародні урядові й неурядові економічні та фінансові організації, що впливають на глобальні трансформаційні процеси.

Інституційні зміни потребують систематичних зусиль і витрат протягом тривалих періодів часу на основі виважених, належним чином сформульованих та оперативних відкоригованих програм. За відсутності таких програм передбачувані зміни не відбуваються або затягуються і супроводжуються високими витратами. Це в реальності сталося в аграрному секторі економіки України.

Ю. Я. Лузан вважає, що базовими складовими успішної аграрної політики є відповідні інституційні механізми прямого впливу держави на системи аграрного бізнесу, які «...при гармонізованій взаємодії з ринковими механізмами саморегулювання створюють сприятливі умови для його ефективного розвитку, поєднуючи приватні й суспільні інтереси» [19, с. 30]. Головними напрямками інституціональних змін у період трансформаційних перетворень сучасного аграрного сектору Д. А. Міщенко вважає такі [20, с. 134]:

– створення сприятливих ринкових умов для реалізації інституціональних перетворень економіки та аграрного сектору відповідно до сучасних глобалізаційних викликів і для європейської

інтеграції зокрема;

– зосередження зусиль на забезпеченні продовольчої безпеки країни, забезпеченні національних пріоритетів, а також реалізації конкурентних переваг вітчизняного агросектору та формування конкурентоздатного виробника сільськогосподарської продукції;

– усунення будь-яких проявів корупції, бюрократизації, тінізації, рейдерства й інших негативних діянь нормативно-правового характеру;

– поживлення інвестиційної діяльності як першооснови інноваційного оновлення засобів виробництва, підвищення продуктивності праці і, як результат, нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства.

Серед основних проблем інституціонального характеру вітчизняного аграрного сектору в сучасних умовах Л. М. Васильєва виділяє такі:

1) повільна адаптація ринкових інституцій та інститутів до умов вітчизняної системи агрогосподарювання;

2) незадовільна модифікація старих і формування ринкових інститутів;

3) неузгодженість системи регулювання аграрного ринку, інституцій та інститутів із традиційними економічними відносинами;

4) відсутність комплексного бачення концептуальних засад інституціонального забезпечення розвитку і регулювання аграрного ринку [21, с. 379].

Інституційна структура аграрного сектору – це складна соціально-економічна система, що містить економічні, господарські, організаційно-правові, морально-етичні та інші елементи. Виділяють такі групи інститутів.

Інститути влади. В інституційній структурі аграрного сектору вагоме місце займають інститути влади. Формування ефективного інституційного середовища є неможливим без активного втручання держави.

Держава – це регулятор і координатор функціонування інституційного середовища розвитку економіки. Безпосередня участь держави в розвитку економіки може бути здійснена в результаті фіскальних заходів, зокрема: оподаткування, що стимулює інноваційну діяльність; фінансування різних інноваційних проектів та розробок, видачі грантів на конкурсній основі.

Пряме і непряме державне регулювання діяльності суб'єктів господарювання забезпечує баланс їх інтересів в економічній діяльності, створення відповідної інфраструктури, формування інвестиційно-інноваційного клімату. Отже, забезпечуючи реалізацію інституційного аспекту розвитку аграрного сектору, держава створює сприятливі передумови для нього.

Інститути-норми. Проведення реформ в аграрному секторі без чіткої стратегії розвитку, без дієвого правового забезпечення в нових організаційно-правових утвореннях призвело до здійснення так званої «косметичної» інституційної реформи: назви підприємств змінилися, а новий правовий статус підприємств було визначено недосконалим законодавством. Потенціал аграрного сектору в цих умовах виявився неефективним. Передусім це було пов'язано з таким: внутрішній стан ресурсів та питання власності на ці ресурси не відповідали новій інституціональній формі, а невирішені законодавчі питання стали гальмом для подальшої інституційної трансформації. В результаті, крім неефективних реформ, у суспільному виробництві очікуваного розвитку не показав індивідуальний приватний сектор у формі селянських фермерських господарств і повною мірою не вдалося отримати результату від часткової кооперації виробництва.

Інститути-організації. Економічна реформа в аграрному секторі, що проводилася на початку 1990-х рр. торкнулася інституцій. У результаті трансформації була сформована нова аграрна структура.

В концептуальному аспекті сутність аграрної структури визначається формами власності та законодавчими актами, що є основою для всієї системи виробничих відносин. Значну роль при цьому відіграє організаційно-правова форма суб'єктів господарювання. Відповідно, однотипними були й зміни в аграрній структурі: зменшилася питома вага колективних господарств у валовій продукції сільського господарства і зросла частка особистих селянських господарств та господарств населення.

Влада, проводячи аграрні реформи в 90-х рр. ХХ ст. в Україні, вважала, що при дотриманні методичних рекомендацій міжнародних фінансових інституцій самі по собі сформується фундаментальні основи ринкових структур в аграрному секторі вітчизняної економіки, а конкурентне середовище створить стимули для досягнення автоматичної рівноваги між різними елементами організаційних структур господарювання і ринку. При цьому особливо наголошувалося на необхідності забезпечення безперешкодного виходу з колгоспів та радгоспів всіх бажаючих з метою створення селянських (фермерських) господарств. Поліпшення продовольчого забезпечення населення України передбачалося здійснювати на основі створення на базі колгоспів і радгоспів великої кількості селянських (фермерських) господарств. У підсумку реформа була зведена переважно до переділу власності (як майна, так і землі). Питання ж докорінного оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства, забезпечення сільськогосподарських товаровиробників високопродуктивними засобами виробництва, вдосконалення технологій виробництва, налагодження у сільськогосподарських підприємствах двосторонніх господарських зв'язків, агросервісу, лізингу,

кредитування на пільгових умовах, страхування, переробки продукції та налагодження на ефективній основі міжгалузевго обміну продуктами праці так і залишилися не вирішеними.

В умовах нерозвиненості інфраструктури ринку перехід колгоспів та радгоспів на ринковий (фермерський) тип господарювання «з ходу» не вдався. З огляду на труднощі, що виникли в сільськогосподарських підприємствах за умов, коли основна маса колгоспів і радгоспів опинилася на межі виживання, інтереси сільських трудівників вимушено переключаються у сферу сімейного господарювання – особисті селянські господарства, від діяльності яких вони отримували основний дохід. Виникла ситуація, коли особисті селянські господарства – при слабкому розвитку інфраструктури ринку, фінансових, матеріальних та технічних ресурсів – стали залежати від колгоспів, а пізніше від колективних сільськогосподарських підприємств (КСП), які надавали земельні наділи, постачали кормами, технікою, насінням тощо. У період переходу до ринкових форм господарювання, як і в попередніх соціально-економічних формаціях, функції життєзабезпечення та підтримки соціальної сфери села, незаможних верств населення і пенсіонерів продовжували виконувати переважно особисті селянські господарства, а пізніше долучилися приватні й колективні господарства, створені на основі проведеної реструктуризації КСП. Все це дало змогу забезпечити умови виживання сільських жителів та здійснити підтримку інерційності розвитку аграрного сектору, що і пояснює парадокс стійкості їх збереження, незважаючи на всі ринкові реформи.

Проведені у країні аграрні реформи й трансформація на їх основі форм господарювання мали стати основою конкурентного середовища в аграрному секторі економіки та сформувати інститут підприємництва в аграрній сфері. Дійсно, на початку проведення земельної реформи в Україні визнавалася необхідність інституційних змін з основним акцентом на інститут приватної власності. Однак згодом ці інституціональні перетворення стали обмежуватися внутрішньогосподарськими аспектами, зокрема невідпрацьованим механізмом реалізації земельних і майнових паїв у реорганізованих підприємствах «доринкових» форм господарювання: колишніх радгоспів та колгоспів. Відсутність механізму реалізації прав власності призвело до того, що цим скористався «адміністративний ресурс», наприклад, керівники нових реорганізованих форм господарювання, які самостійно стали розпоряджатися виділенням земельних і майнових паїв, включаючи оформлення документів, визначення фактичної відповідності земельного паю в загальній структурі земельної власності господарства на свій розсуд. Внаслідок цього власники де-юре земельних паїв виявилися: по-перше, далеко не в рівних умовах; по-друге, виділення земельних паїв здійснювалося в обставинах повного вакууму інформації. В підсумку це призвело до того, що велика частина нових власників не змогла належним чином скористатися реалізацією свого права власності де-факто, зокрема для організації самостійних господарств підприємницького характеру навіть за наявності стійкої мотивації в цьому напрямку.

Отже, формальний інститут приватної власності на землю не приніс свого ринкового наповнення, оскільки, як показує практика, законодавче закріплення факту приватної власності на землю без чітко прописаних механізмів його реалізації не вирішує загальної проблеми підвищення ефективності в аграрній сфері економіки. Селянин, не будучи власником де-факто, не може вільно вивести з неефективного розпорядження сільськогосподарського підприємства свій земельний пай та передати його для ефективного використання. Дуже часто власники земельних паїв є власниками лише номінально: вони можуть роками не знати, якою ділянкою землі володіють. Тому нині існує потреба у здійсненні процесу межування контурів земельних паїв і виділенні конкретних ділянок землі. В сучасних умовах продовжує залишатися актуальним питання вдосконалення інституту приватної власності на землю та подальшої розробки механізму реалізації прав власності в ході здійснення аграрних перетворень. Недосконалість цього інституту не могла не відобразитися на трансформації форм господарювання в аграрній сфері економіки, їх структурі, розвитку організаційних форм підприємництва.

Заплановані цілі реформування аграрного сектору не були досягнуті передусім через недостатній розвиток формальних інститутів ринкової економіки. Трансформація колективних і державних сільськогосподарських підприємств у селянські (фермерські) господарства як сучасного ринкового інституту підприємництва в аграрній сфері та створення альтернативи великим організаційним формам господарювання у вигляді КСП відбулася неефективно. Інституційна невизначеність прав власності сприяє розширенню неформального сектору економіки, негативно позначається на інвестиційних процесах, зумовлює бартеризацію в орендних відносинах земельних ділянок, послаблює довгостроковий попит на захист прав власності та є одним з основних стримуючих чинників інноваційного розвитку аграрного сектору економіки. Саме цим моментом скористався великий капітал, що призвело до виникнення в Україні сучасних латифундій – агрохолдингів. Земельні банки цих новостворених сягають понад 10 тис. га орендованих земель.

Погоджуємося з думкою вчених про те, що нинішній стан зумовлює необхідність удосконалення інституціональних передумов формування ефективної структури власності та інструментів управління нею [22, с. 9]. Інституційні відносини в АПК формуються у процесі взаємодії агентів і суб'єктів в економіці та є головним механізмом задоволення й узгодження різноманітних їхніх інтересів на основі панівних у суспільстві норм. Домовленість між суб'єктами взаємодії досягається з використанням

погоджувальних процедур, угод про співпрацю і формування збалансованих пріоритетів розвитку економічних відносин в аграрній сфері. При високому рівні узгодженості інтересів господарська діяльність суб'єктів буде ефективною, оскільки гарантовано зменшуються трансакційні витрати.

Суб'єктами взаємодії в аграрному секторі виступають сільськогосподарська кооперація, фінансово-промислова група (ФПГ), агропромисловий холдинг, агропромисловий комбінат, аграрний кластер, окремі сільськогосподарські товаровиробники. Великі агропідприємства й агрохолдинги як суб'єкти економіки більш активно включені в коопераційні зв'язки та інституційні відносини взаємодії. Як ефективна форма господарської діяльності вони мають високий ступінь адаптивності, здатні гнучко й оперативно реагувати на економічні, інституційні та ринкові зміни. Інтегровані структури (кластери) багатфункціональні і більшою мірою здатні розвивати відносини конкуренції. Так, у концепції розвитку вітчизняної аграрної економіки аграрний кластер визначається як система взаємопов'язаних форм організації діяльності (сільськогосподарських підприємств, особистих підсобних господарств, селянських (фермерських) господарств та ін.), інтегрованих з метою одночасного і взаємопов'язаного вирішення завдань охорони навколишнього середовища та впровадження у виробництво інноваційних технологій, що перетворюють «відходи» на ресурси ефективного розвитку сільського господарства. Ефективність взаємодії суб'єктів у цих інтегрованих структурах залежить від вибору моделі взаємовідносин і принципів – інституційних та економічних.

Отже, для розвитку ринкових принципів у сільськогосподарському виробництві необхідне створення особливих умов. Такі умови можуть підтримуватися двома основними рушійними силами: 1) на основі живої зацікавленості самих сільськогосподарських виробників; 2) за допомогою відповідних заходів державної інституційної політики.

У такій ситуації необхідним елементом державної політики, націленої на продовження і поглиблення розпочатих реформ у напрямку ринкової трансформації сільськогосподарського виробництва, має стати створення додаткових умов для підвищення економічної привабливості агробізнесу. Без проведення таких заходів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на основі ринкових механізмів буде серйозно ускладнено.

Головна мета інституційних перетворень в аграрному секторі економіки – це підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва й забезпечення продовольчої безпеки. Зміни відносин власності та подальша трансформація економічних відносин, господарського механізму і соціальної структури аграрного сектору економіки мають забезпечити умови для більш динамічного розвитку галузі в майбутньому. Реалізація цієї мети приведе до формування розвинутої ринкової інфраструктури, конкурентоспроможності суб'єктів агропродовольчого ринку, підтримки прибутковості його учасників при еквівалентному обміні між сільським господарством та пов'язаними з ним галузями і всієї національної економіки.

Реальний швидкий розвиток в аграрному секторі є можливим лише за умов дієвої інституційної модернізації і створення належного інституційного середовища, необхідного для ефективного ведення господарської діяльності в сільському господарстві на основі стратегії загальної модернізації галузі. Тільки при злагодженій роботі сільськогосподарських підприємств усіх форм власності з використанням високопродуктивної техніки, енергоощадних технологій, із залученням висококваліфікованих фахівців можливе створення конкурентоздатного аграрного сектору економіки.

Модернізація інститутів – це складний процес, який триватиме не один рік. Він має охопити системні перетворення усіх інститутів – економічних, соціальних і політичних. Крім цього, на кожному етапі при виборі стратегії й тактики модернізації необхідно врахувати технологічні особливості сільськогосподарського виробництва. Відновлення технічного потенціалу рухомого складу, родючості ґрунту, генетичного потенціалу тварин, меліорація та захист земельних ресурсів і введення нових районованих сортів рослин не підлягають трансформації, тому вони потребуватимуть на своє відновлення значного часу.

На специфіку інституційної модернізації впливатимуть процеси ринкової трансформації національної економіки та виклики глобалізаційних процесів. При цьому особливо важливою проблемою є формування конкурентоздатного вітчизняного аграрного сектору економіки, створення і розвиток неформальних інститутів, які поряд із формальними інститутами ринкової економіки сприятимуть виходу галузі на якісно новий рівень.

В інституційній структурі вітчизняного аграрного сектору вирізняється існування історично сформованого самостійного підприємництва на землі, яке збереглося в неформальній економіці особистих селянських господарств населення, що за певних інституційних умов здатні трансформуватися у фермерські господарства й сімейні ферми.

Поряд з цим необхідно створити якісно нові формальні інститути:

- нові організаційні форми господарювання на землі;
- удосконалити існуючі державні органи та організації, які би забезпечували ведення земельного кадастру, регулювали закупівельні й реалізаційні ціни, проводили інтервенції продукції сільського господарства, здійснювали моніторинг цін;
- державні контрольні органи ветеринарного, екологічного, епідеміологічного нагляду та ін.;
- фінансові організації, які б обслуговували аграрну сферу з питань надання кредитів, позик,

страхування і відшкодування.

В цих умовах набуває гостроти проблема пошуку ефективних стратегій, механізмів та інструментів інституційних перетворень в аграрному секторі й розробки теоретико-методологічних і організаційно-економічних засад адаптації до системної трансформації економіки на сучасному етапі.

Сучасний аналіз стану аграрного сектору економіки підтверджує те, що інституційні перетворення в ньому здійснюються за відсутності єдиного системного підходу на основі всебічно розробленої чіткої методології та комплексної оцінки процесів. Наукові позиції щодо вирішення цієї проблеми, визначення методів і механізмів ринкової трансформації інституційних процесів, особливо щодо формування нового соціального укладу аграрного сектору є доволі суперечливими.

За основу ринкової трансформації економіки мають бути взяті основні критерії, за якими необхідно здійснювати інституційні перетворення:

1. *Критерій вибору основного тренда* базується на визначенні основного напрямку інституційних перетворень, який у даний час визначатиме ефективність функціонування аграрного сектору та зосередження усіх зусиль державних органів управління.

2. *Критерій наукового підходу* передбачатиме використання у ході ринкових перетворень найновіших досягнень інституційної економічної теорії, імплементацію практичного досвіду інституційних перетворень розвинених країн.

3. *Критерій транспарентності* (відкритості інформації) передбачатиме вільний доступ до інформації щодо прогнозованих змін в інституційній сфері. Забезпечення прозорості й зрозумілості процесів законотворення, їх змін та надання їм зіставного вигляду дадуть змогу створити умови для ефективних інституційних перетворень.

4. *Критерій послідовності* (інфорсменту) передбачає побудову механізмів реалізації інституційних перетворень, постійний моніторинг і усунення при цьому різних труднощів.

5. *Критерій взаємодоповненості* (компліментарності) та *поетапності* інституційних перетворень передбачає, що діяльність новостворених інститутів буде узгоджена з роботою діючих інститутів.

6. *Критерій інноваційності інституційних перетворень* передбачає управління інституційними інноваціями, їх регулювання, підтримку й стимулювання у різних секторах економіки і соціальній сфері.

Дотримання цих критеріїв дасть змогу забезпечити керовану інституційну трансформацію аграрного сектору і його ефективний розвиток у сучасних умовах.

Основні тенденції інституційних перетворень в аграрному секторі економіки України характеризуються розвитком різних за розміром сільськогосподарських підприємств на основі приватної власності, скороченням чисельності та укрупненням фермерських господарств, їх кооперацією й інтеграцією, оптимізацією і спеціалізацією, розвитком та утвердженням крупних вертикально інтегрованих структур холдингового типу, взаємодією малих форм господарювання і крупнотоварних сільськогосподарських підприємств.

У результаті трансформаційних процесів утворились чотири основні інституційні форми організації сільськогосподарського виробництва, кожна з яких наділена певними специфічними властивостями та ознаками: крупні інтегровані аграрні формування; сільськогосподарські підприємства; особисті селянські господарства; фермерські господарства.

Пропорції участі цих інституційних форм в аграрному виробництві й соціальній забезпеченості сільських територій, доступ до ресурсної бази, державних субсидій, дотацій, кредитних ресурсів, а також механізм їх взаємодії між собою та з органами влади, фінансовими, фіскальними, кредитними структурами потребують подальшого вдосконалення. Вирішення цих завдань є визначальним чинником необхідності управління інституційними перетвореннями в аграрному секторі, комплексному вирішенні вказаних проблем.

Отже, з позиції інституціональної економіки виробництво продовольства, з одного боку, забезпечує здоров'я й добробут нації, а з іншого – стимулює розвиток соціально-економічних взаємовідносин між різними суб'єктами економіки. При цьому перетворення аграрних відносин у ході тривалого періоду сучасної економічної реформи в Україні належним чином не забезпечили необхідних інституційних змін і модернізацію продуктивних сил, адекватних новій моделі національного сільського господарства. Трансформаційні зміни в аграрному секторі у ході реформи мають вкрай суперечливі властивості. З одного боку, створюються передумови для різноманіття форм господарювання та підвищення мотивації до ефективної праці, а з іншого – посилюються руйнівні процеси відтворювальної й технологічної структур. У результаті цього аграрний сектор за своїми якісними параметрами виявився неконкурентоспроможним в окремих галузях. Все це переконливо доводить, що як наукові основи (теорія, методологія, методи), так і практика реформування (стратегія й тактика реформ) у сільському господарстві були не завжди адекватні властивостям об'єктів трансформації. Тому аграрні перетворення мають незавершений характер.

Головним напрямком нової економічної стратегії розвитку аграрного сектору має стати комплекс інституційних реформ, який би передбачав одночасне та взаємопов'язане перетворення базових

інституційних умов економічної діяльності у країні – системи відносин між суб'єктами господарювання і забезпечення виконання контрактних зобов'язань; системи взаємовідносин бізнесу з державними органами, у т. ч. з органами адміністративного регулювання господарської діяльності; фіскальної системи; суб'єктів фінансового сектору економіки тощо.

Інституційні реформи мають бути безпосередньо пов'язані зі зміною парадигми розвитку аграрного сектору економіки України. Суть новітньої парадигми аграрного сектору полягатиме в тому, що держава бере на себе ініціативу створення сприятливих умов для підприємств в аграрному бізнесі, діяльність яких забезпечує зростання зайнятості, доходів, експорту продукції та податкових надходжень. Навпаки, бізнес, який не приносить суспільству віддачі у вигляді податків і зайнятості, має самоліквідуватися. З цією метою державі слід використовувати всі доступні їй інструменти економічної політики: фіскальні важелі, кредитну систему, адміністративне регулювання використання належних державі ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження. Для інституційних змін потрібен певний час. Єдиний спосіб скоротити час їх здійснення – це належним чином використовувати економічні, технологічні та організаційно-управлінські знання. Висока значущість вивчення інституційних змін легко простежується на прикладі багатьох розвинених країн, де знання про розвиток інститутів, накопичені у ході реформ, дали їм змогу в останні десятиліття досягти значних успіхів в економічному і соціальному розвитку. Цілком можливим є використання цього досвіду для реформування інституціональних систем аграрного сектору України, але при цьому необхідно враховувати, що в кожній країні інститути створюються за певних соціально-економічних, політичних та технологічних умов. Тому перенести у вітчизняне сільське господарство інститути, створені в різних країнах, без будь-яких змін неможливо. Єдиний правильний шлях реформування – це виробити синтезований підхід, який об'єднає в собі як вітчизняний, так і зарубіжний досвід реформування та буде будуватися на основі аналізу існуючої інституційної системи. До такого синтезованого підходу має входити також розробка основного вектора розвитку як всієї інституційної системи, так і окремих її частин.

Література

1. Вольчик В.В. Эволюционная парадигма и институциональная трансформация экономики / В.В. Вольчик. – Ростов н/Д: Изд-во Ростовского университета, 2004. – 320 с.
2. Веблен Т. Теория праздного класса [Електронний ресурс] / Т. Веблен. – Режим доступу: <http://knigi.pw/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82/327>
3. Менар К. Экономика организаций / К. Менар. – М. : Инфра- М, 1996. – 160 с.
4. Davis L. Institutional Change and American Economic Growth: A First Step Towards a Theory of Institutional Innovation / L. Davis, D. North. // Journal of Economic History. – 1970. – V. 30, № 1. – P. 131-149.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 2007. – 180 с.
6. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты. Манифест современной институционально-экономической теории / Дж. Ходжсон. Перевод с англ. – М. : Изд. «Дело», 2003. – 464 с.
7. Сёрл Д. Что такое институт? / Д. Сёрл // Вопросы экономики. – 2007. – № 8. – С. 5-27.
8. Чухно А. А. Институціонально-інформаційна економіка : підручник / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К., 2010. – 687 с.
9. Эггертсон Т. Экономическое поведение и институты [Електронний ресурс] / Т. Эггертсон. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/732949/>
10. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституційні засади / Ю. М. Лопатинський. – Чернівці: Рута, 2006. – 344 с.
11. Губені Ю. Розвиток інституційного середовища аграрної трансформації / Ю. Губені // Аграрна економіка. – 2010. – Т.3, № 1-2. – С. 94-99.
12. Васильева Л. М. Институціональні основи розвитку аграрного сектору економіки / Л. М. Васильева // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4(40). – С. 379-383.
13. Шпикуляк О. Г. Институціоналізм як методологія міждисциплінарного пошуку в економічній теорії / О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2009. – № 11. – С. 141-147.
14. Піменова О. Институційні засади сучасних соціо-еколого-економічних форм господарювання в аграрному секторі економіки України / О. Піменова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – № 10 (163). – С. 63-67.
15. Райнерт Е.С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны стали бедными. / Пер. с англ. Н. Автономовой; под. ред. В. Автономова; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М. : Изд. дом гос. ун-та Высшей школы экономики, 2011. – 384 с.
16. Киндзерский Ю. Институты развития: принципы формирования и проблемы использования в экономических преобразованиях / Ю. Киндзерский // Общество и экономика. – 2010. – № 7–8. – С. 57-78.
17. Кузнецов Е. Пробудиться, догнать и устремиться вперед: Механизмы запуска инновационного роста России / Е. Кузнецов: Препринт WP5/2002/07. – М. : ГУ-ВШЭ, 2002. – 68 с.
18. Асаул А. Н. Институциональные единицы в региональном инвестиционно-строительном

комплекс: критерии и методы выделения / А. Н. Асаул, А.В. Лобанов // Экономика Украины. – 2010. – № 11. – С. 47-56.

19. Лузан Ю. Я. Институціоналізм – наукова платформа для удосконалення державної аграрної політики / Ю. Я. Лузан, О. Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2016. – № 2. – С. 29-37.

20. Міщенко Д. А. Особливості інституційного розвитку аграрного сектору економіки України / Д. А. Міщенко // Економіка та держава. – 2011. – № 11. – С. 134-137.

21. Васильєва Л. М. Институціональні основи розвитку аграрного сектору економіки / Л. М. Васильєва // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4(40). – С. 379-383.

22. Розвиток підприємництва і кооперації : інституціональний аспект : монографія / [Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, В. М. Заяць та ін.]. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2016. – 432 с.

References

1. Volchik, V.V. (2004). *Evolyutsionnaya paradigma i institutsional'naya transformatsiya ekonomiki* [Evolutionary paradigm and institutional transformation of the economy], Izd-vo Rostovskogo universiteta, Rostov na Donu, Russia, 320 p.

2. Veblen, T. *Teoriya prazdnogo klassa* [Theory of an idle class], available at: <http://knigi.pw/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82/327> (access date August 7, 2017).

3. Menar, K. (1996), *Ekonomika organizatsiy* [Economics of organizations], Infra-M, Moscow, Russia, 160 p.

4. Davis, L. and North, D. (1970), "Institutional Change and American Economic Growth: A First Step Towards a Theory of Institutional Innovation", *Journal of Economic History*, Vol. 30, no. № 1, pp. 131-149.

5. North, D. (2007), *Instituty, institutsionalnyye izmeneniya i funktsionirovaniye ekonomiki* [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy], Fond ekonomicheskoy knigi «Nachala», Moscow, Russia, 180 p.

6. Khodzhson, Dzh. (2003), *Ekonomicheskaya teoriya i instituty. Manifest sovremennoy institutsionalno ekonomicheskoy teorii* [Economic theory and institutions. Manifesto of modern institutional economics theory], Izd. «Delo», Moscow, Russia, 464 p.

7. Sorl, D. (2007), "What is an institute?", *Voprosy ekonomiki*, no. 8, pp. 5-27.

8. Chukhno, A.A., Yukhymenko, P.I. and Leonenko, P.M. (2010), *Instytutsionalno-informatsiina ekonomika* [Institutional-informational economy], Kyiv, Ukraine, 687 p.

9. Eggertsson, T. *Ekonomicheskoye povedeniye i instituty* [Economic Behavior and Institutions], available at: <http://www.twirpx.com/file/732949/> (access date August 7, 2017).

10. Lopatynskiy, Yu.M. (2006), *Transformatsiia ahrarnoho sektora: instytutsiini zasady* [Transformation of the Agrarian Sector: Institutional Foundations], Ruta, Chernivtsi, Ukraine, 344 p.

11. Hubeni, Yu. (2010), "Development of the institutional environment of agrarian transformation", *Ahrarna ekonomika*, vol. 3, no. 1-2, pp. 94-99.

12. Vasylieva, L.M. (2011), "Institutional bases for the development of the agrarian sector of the economy", *Universytetski naukovy zapysky*, no. 4(40), pp. 379-383.

13. Shpykuliak, O.H. (2009), "Institutionalism as a Methodology for Interdisciplinary Search in Economic Theory", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 141-147.

14. Pimenova, O. (2014), "Institutional principles of modern socio-ecological and economic forms of management in the agrarian sector of the economy of Ukraine", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, no. 10 (163), pp. 63-67.

15. Raynert, Ye.S. (2011), *Kak bogatyye strany stali bogatymi, i pochemu bednyye strany stali bednymi* [How rich countries became rich, and why poor countries became poor], Izd. gos. un-ta Vyshey shkoly ekonomiki, Moscow, Russia, 384 p.

16. Kindzerskiy, Yu. (2010), "Development Institutions: Principles of Formation and Problems of Use in Economic Transformations", *Obshchestvo i ekonomika*, no. 7-8, pp. 57-78.

17. Kuznetsov, Ye. (2002), *Probuditsya, dognat i ustremitsya vpered: Mekhanizmy zapuska innovatsionnogo rosta Rossii* [Awake, catch up and rush forward: Mechanisms for launching Russia's innovative growth], Preprint WP5 / 2002/07, GU-VSHE, Moscow, Russia, 68 p.

18. Asaul, A.N. and Lobanov, A.V. (2010), "Institutional units in the regional investment and construction complex: criteria and methods of isolation", *Ekonomika Ukrainy*, no.11, pp. 47-56.

19. Luzan, Yu.Ya. and Luzan, O.Yu. (2016), "Institutionalism – Scientific Platform for Improving State Agrarian Policy", *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 29-37.

20. Mishchenko, D.A. (2011), "Features of Institutional Development of the Agrarian Sector of the Ukrainian Economy", *Ekonomika ta derzhava*, no. 11, pp. 134-137.

21. Vasylieva, L.M. (2011), "Institutional bases for the development of the agrarian sector of the economy", *Universytetski naukovy zapysky*, no. 4(40), pp. 379-383.

22. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y. and Zaiats, V.M. (2016), *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii : instytutsionalnyi aspekt* [Development of entrepreneurship and co-operation: the institutional aspect], NNTs «ІАЕ», Kyiv, Ukraine. 432 p.

UDC 339.562:338.4(477)

Lupak R.L.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant
professor at the department of economics
Lviv University of Trade and Economics*

Kunyska-Iliash M.V.,
*cand.sc.(econ.), senior lecturer at the department
of enterprise economics, innovations and counseling
in the AIC named after I.V. Popovych
Lviv National University of Veterinary Medicine
and Biotechnology named after S.Z. Hzhyskyi*

SUBSTANTIATION OF THE DIRECTIONS OF STRUCTURAL REFORMS IN THE ECONOMY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF REALIZATION OF THE STATE REGIONAL AND BRANCH POLICY OF IMPORT SUBSTITUTION

Лупак Р.Л.,
*канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки
Львівський торговельно-економічний університет*
Куницька-Іляш М.В.,
*канд. екон. наук, старший викладач
кафедри економіки підприємства,
інновацій та дорадництва в АПК імені І.В. Поповича
Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ СТРУКТУРНИХ РЕФОРМ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНО- ГАЛУЗЕВОЇ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ

Formulation of the problem. A number of structural reforms in the economy should be carried out, which together will create all the prerequisites for its successful implementation in order to achieve the strategic goal and objectives of the state policy of import substitution in Ukraine.

The urgency of the work in this direction, among other things, is confirmed by the fact that structural imbalances in reproductive processes are increasing in the national economy, there are no adequate macroeconomic and institutional prerequisites for reducing import dependence, factors of further structural transformations have a destabilizing effect on the development of the domestic market, structural modernization of the economy takes place sufficiently slow pace without accelerating investment and innovation development, selected vectors of institutional support secrecy does not take into account progressive changes in the world situation, and the general system is under threat of destruction.

Structural reforms should be pursued, looking at the ability to form a system of state regulation of the balanced development of the domestic market in order to solve the problems of import substitution. Accordingly, the goal of structural reforms in this area should be to improve the ratio regarding: the volume of supply and sale of goods (services) imported and domestic production, their consumer and qualitative characteristics, legal and shadow or "gray" origin; territorial disproportions of development, types and formats, innovative and technological orientation of commercial objects to realize domestic production; production and sales, available and used capacities, domestic or foreign capital support for replacing import analogies; technical and technological opportunities and trade opportunities of the production sector of the national economy and the presentation of own goods (services) in the trading network, the influence of domestic producers and importers on the market situation; institutional conditions for supporting domestic subjects of the commodity market, the potential and effectiveness of public and private partnership in the production and sale of import substitute products.

Analysis of recent research and publications. There are rather diverse interpretations of the essence and the need for structural reforms. Thus, in certain scientific works, the relevant concept is considered as a combination of scientific methods and practical measures aimed at optimizing the internal

proportions of the economic system, the effective aggregate supply, the development of those elements of the economic system that contribute to solving current problems of society, and ensure economic development and competitiveness of the economy [1, p. 31]; a complex of state measures that purposefully stimulate structural changes in the economy to maintain a dynamic macroeconomic equilibrium and sustainable economic growth [2, p. 59; 3, p. 720]; a way to achieve sustainable economic growth through structural restructuring of national production, increase its productivity and competitiveness [4, p. 84]; purposeful change in the proportions of capital, employment and national product to balance the economic system in accordance with the needs of society [5, p. 292]; the achievement of a new state in the social and economic system of the state, in which its elements are balanced, while destructive factors and obstacles that existed in the previous situation cannot exist in the new state [6, p. 335]; the instrument for adaptation of the national economy to the conditions of globalization by accelerating technological, economic, cultural and social changes, increasing the mobility of capital, technology, population, information, modification of requirements for the location of various economic objects [7, p. 132-134]. It is emphasized in the work [8, p. 197-224] in the part of the study of structural reforms at the regional level, the ability of reforms to form a desired organizational set, the components of which are interconnected and aimed at achieving common goals; a close connection with systemic changes in the economy, which manifests itself in the diversification of public policy directions and the definition of criteria of effectiveness (the onset of systemic positive changes).

Also, Yurii Kurza emphasizes on the diversified nature of structural reforms and complements their content with the ability to create scientific and technological, competitive conditions, the basis for continuous innovation development [9, p. 91]. According to A. Mokii and T. Vasylytsiv, structural reforms are objective multi-vector phenomena in the social and economic system, which combine its spatial, industrial (sectoral), factor and resource characteristics, as well as systemic relationships between constituent elements [10, p. 12-13].

Positively evaluating results of recent researches and publications, we consider it expedient to continue the study of the problem; in particular, it is important to substantiate the directions of further structural reforms in the Ukrainian economy in the context of realization of the state regional and branch policy of import substitution.

Setting objectives. The purpose of the article is to determine the priority directions of structural reforms in the Ukrainian economy that need to be implemented in the context of implementing the state policy of import substitution at the industrial and regional level.

Presentation of the main research material. The structural reforms should address the aspects of increasing the efficiency of the use of spatial and production potential of import substitution at the regional level, improving financial and investment and resource provision of intra-regional production of import-substitute products, increasing the volume of implementation of local innovative high-competitive products, developing an intra-regional import-independent consumer market. First of all, it is necessary to optimize the volumes of supply, sale and consumption of goods (services) of imported and domestic (local) production in the market.

Modern transformations of the Ukrainian economy confirm the fact that a significant imbalance in the share of imports in domestic consumption was among the regions. Thus, almost half of the regions (the indicator value in the regions exceeds 50.0%) cannot provide their own economic development without the use of imported consumer and industrial goods. The situation is particularly critical in Mykolaiv, Transcarpathian, Donetsk, Zaporizhzhia, Dnipropetrovsk regions and in Kyiv, where the indicator exceeds the national value [11].

It is obvious that a balance should be established between domestic and imported products in the regional markets, which we believe can be quickly achieved through a set of identified and ensuring the effectiveness of stimulating factors for the replacement of imported products from the local population, retail and wholesale traders, suppliers of goods, industrial enterprises, and local self-government bodies. Accordingly, a series of sociological surveys will be preceded by such connections and, importantly, the results of which should become the basis for implementing the regional import substitution policy.

The main objective of the structural reform of the consumer market of the regions is to increase sales and consumption of local products and, as a result, to increase its market share. Improvement of the informational regional space and communications between the population and local producers of import-substitute products is one of the effective ways for solving such strategic tasks.

Accordingly, all structural preconditions should be formed for this, in particular, the accumulation of information on the volume of import penetration into the regional market should be constantly organized, institutional and institutional structures functioning effectively to ensure their search and processing, and improve the information exchange scheme, based on the latest telecommunication technologies and technologies of communication, quality improvement of organizational and regulatory documents. Such processes substantially stimulate the domestic production of products, since local businesses are rationally oriented on the volume of consumer needs and purchasing funds of the population, the level of competition with foreign commodity producers, adaptation to new standards and market rules.

In Ukraine, in the process of reforms, positive tendencies towards import dependence have been formed, namely, the purchasing power of the population is improving, the capacity of the domestic consumer market is expanding, the trade and intermediary infrastructure is successfully developing, etc. Obviously, consumer benchmarks are changing, which are transformed into the general public goods on the market. Extremely important role (in some areas of the main one) is played by imported goods that are manufactured according to more advanced standards, differ in quality and safety for life and health of a person.

Therefore, it is important to reform the vectors of the development of the consumer market and, in the territorial aspect, to increase the influence of domestic products in the structure of the exchange of public goods created in the field of trade, and to ensure their integration. We believe that the existing regional system of economic relations should be reoriented to new standards of living of the population, in particular, through the formation of a large-scale supply of domestic goods, to increase the share of consumption of non-food products of a high level of technology, reliability, suitability, etc.

The following average statistics in the regions of Ukraine testify to the urgency of such structural changes: the share of high-tech products – 4.3% (EU-28–25.5%, including in Hungary – 43.2%, Poland – 33.5 %, Slovakia – 34.7%, Russia – 12.0%), the share of consumption of food products – 58.9% (EU-28–12.3%, including in Hungary – 18.2%, Slovakia – 17.6%, Poland – 17.2%, Germany – 10.2%, Austria – 9.8%, Russia – 33.9%, USA – 9.7%) [11; 12].

It is obvious that there is a need for information and analytical agencies functioning in each region of our country that will perform functions of monitoring the import dependence of the market, analysis of the possibilities of industrial substitution of imports, promotion and popularization of domestic goods, public control of local authorities and others. Today they are partially capable of doing subdivisions of regional and district state administrations, but they cannot provide sufficient functional efficiency.

Also, structural changes in the regional economy in the field of import substitution should relate to the development of a spatial and specific network of trade objects focused on the development of the domestic market and the sale of domestic goods. Thus, in the region, marketplaces will be created, whereby local producers will be free to enter the market and offer their own products.

Today, such sites basically have the form of wholesale markets in regional centers, but one can observe the development of trade networks with the corresponding specialization (so-called chain stores “Natural products”, “Farmers goods”, “From the village”, etc.), however, only food, where in this segment of the domestic market the level of import dependence is not too high.

The active growth of the shadow sector in the market, which is characterized by high intensity of contraband flows of imported goods, is one of the significant obstacles in the implementation of the regional policy of import substitution. Such processes are particularly pronounced in the border regions of our state, which can testify only about higher level of import dependence than that given in official statistical publications. We believe that a successful solution of such a problem is to increase the share of legal forms of management in the regional economy in the implementation of imported products.

First of all, this will significantly reduce the price attractiveness of imported goods, which today, as purchasing power of the population is the main criterion for their replacement. You can also expect additional revenues to local budgets, which in the form of investment programs and projects will contribute to the development of the manufacturing sector of the region's economy.

Indeed, the search of alternative sources of financing for the implementation of the state policy of import substitution is one of its strategic tasks, and at the regional level it is often not resolved. Therefore, the establishment of interregional production of import substitute products cannot take place without improving the structure of sources of financial, investment and resource provision. Here the main emphasis should be placed on the capital use of non-governmental investment institutions, grant agencies, international financial institutions and share investment funds.

It is obvious that cooperation with international financial institutions should be considered as a priority, but this should be preceded by proper credit ratings. A number of international credit agencies (“S&P”, “Moody’s”, “Fitch”) assess Ukraine's sovereign rating as a country that can fulfill its obligations, but there is a rather high threat of deterioration of the situation. Thus, only Kyiv and Kharkiv regions (“B2” are regions with a stable economy, but any changes will lead to its critical deterioration) were highly valued in the regions, and the assessment of the lower order characterizing the ability to fulfill the taken credit obligations – Dnipropetrovsk, Odessa, Kharkiv, Kiev regions.

Other regions of Ukraine, according to the findings of the respective credit agencies, are considered as having a high propensity for credit risks and in the conditions of instability of the economy, they will be unable to overcome them and accordingly fulfill their financial obligations [13].

Undoubtedly, that received credit loans should be used effectively and, most importantly, openly, publicly and responsibly.

Electronic platforms are functioning in Ukraine for this purpose (zakupki.prom.ua, smarttender.biz, e-tender.ua, etc.) and systems of public auction (prozorro.gov.ua) on which budget resources are distributed, including received in the form of loans. However, they do not limit the volume of state purchases of imported products in any way and thus, only stimulate a high import dependence of the national economy. Therefore, management decisions on rationalization of state purchases of imported products are highly relevant.

It should be noted that regional authorities have complete independence in such system of electronic auctions and at their own discretion, determine the volume of necessary procurement. Therefore, clear conditions for the appropriateness of procurements of imported products should be established in the system of regional management in implementing the policy of import substitution. The normative attachment of local authorities in the procedures for substantiating procurement of imported products mandatory disclosure of the need for and amount of post-service costs with the involvement of the import component can be one of the recommendations.

Inefficient use of its own production potential or the formation of cooperative interregional ties is one of the factors contributing to the growth of import dependence of the region. Therefore, the structural transformations of the import substitution policy should relate to the rationalization of the spatial and specific structure of industrial production of import substitute products. It is obvious that complete production cycle of all necessary import analogues cannot be organized there and they need to be structurally divided according industrial, sectoral and competitive principles in the same region.

For example, the import of optical and precision equipment, ironware, electrical goods, lubricants, automobiles, western clothing, footwear, fur products, knitwear, furniture, motor gasoline, software; southern – fertilizers and agrochemical products, pharmaceuticals, non-electric household goods, carpets, hosiery; central and northern – textile goods, watches, stationery, perfumery and cosmetic goods, peripheral equipment, cultural goods can be successfully replaced in eastern industrial and industrial regions.

The same changes should take place in the industrial segments of the Ukrainian economy in implementing the state policy of import substitution, along with regional structural transformations. It is especially relevant in the sectors in which the full dependence on the import of raw materials, technical and technology (table 1). The directions of structural reforms for such industries are mostly one-way and concern resource support, technical and technological capabilities, cost and production factors, consumer and quality characteristics of products.

Table 1

Structural preconditions and directions for realization of state policy of import substitution by branches of economy

Branches	Structural preconditions for increasing import dependence	Structural directions for realization of import substitution policy
1	2	3
Production of food products	<ul style="list-style-type: none"> ✧ insufficient supply of quality domestic raw materials by the sector with significant lack of production capacity; ✧ a high degree of outdated and physically worn out equipment in the industry 	<ul style="list-style-type: none"> ✧ harmonization and optimization of the proportions of components of the AIC in the production of import substitute food products; ✧ rationalization of the structure of domestic food production, which corresponds to the balance and efficient loading of production capacities; the required quantity, breadth of assortment and price availability for different layers of the population; ✧ improving the structure of investment into infrastructure objects of the food industry
Manufacture of chemicals and chemical products	<ul style="list-style-type: none"> ✧ increase in the cost of consumables in a significant part of the existing domestic chemical production facilities; ✧ imbalance of commodity-product proposals of domestic producers of chemical products in comparison with the growing and more diversified market demand; ✧ insufficient level of industrial consumption of domestic chemical products from among the branches of the national economy 	<ul style="list-style-type: none"> ✧ strengthening of technological cooperation of the industrial subjects of the industry with business structures (including transnational) leaders of the world market of chemical goods; ✧ increase the share of domestic products in the structure of the raw material balance of the industry; ✧ increase in production volumes of finished products and products with an advanced level of technological processing in the sectoral commodity structure; ✧ an increase in the share of innovative and oriented domestic chemical products with high added value in inter-industry consumption
Metallurgical production	<ul style="list-style-type: none"> ✧ high energy intensity and inefficient consumption of fuel and energy resources by domestic metallurgical structures; ✧ unbalanced production links of metallurgical complexes with the scientific sectors of the national economy; ✧ high structural separation between the subjects of the mining and metallurgical complex 	<ul style="list-style-type: none"> ✧ expansion of scale and increase of the share of innovative production of steel domestic production; ✧ rationalization of the stages of domestic production of high-tech import-replacement metal products; ✧ optimization of the production assortment of large domestic metallurgical enterprises; ✧ rationalization of transaction costs of sectoral business structures in the development and production of import-replacement metallurgical products

continuation of tabl.1

1	2	3
Production of oil processing	<ul style="list-style-type: none"> ✧ the lack of state control over the quality of domestic production (sales) and import supply of petroleum products in the domestic market; ✧ insignificant volumes of own extraction of petroleum raw materials from national deposits; ✧ ineffective formation of strategic stocks of petroleum products in the domestic market 	<ul style="list-style-type: none"> ✧ improving the quality of domestic petroleum products and ensuring compliance with international requirements and standards; ✧ improvement of the structure of the sources of oil supply to domestic refineries; ✧ rationalization of the structure of sales and storage of processed petroleum raw materials by import suppliers
Manufacture of basic pharmaceutical products and pharmaceuticals	<ul style="list-style-type: none"> ✧ insufficient provision of the population by the main nomenclature of modern pharmaceutical products, the entire cycle of production of which would be in the territory of our state; ✧ low level of innovation and process ability of processes for the development and production of medicines in domestic pharmaceutical enterprises 	<ul style="list-style-type: none"> ✧ rationalization of the structural stages of registration of import substitutes; ✧ expanding the scope of the range of medicines by domestic developments in existing and new projects of medical provision of the population; ✧ changing the regime of procurement of imported medicines by medical institutions; ✧ rationalization of the tax regime of pharmaceutical production enterprises of import substitute products
Production and distribution of electricity, gas, steam and hot water	<ul style="list-style-type: none"> ✧ the loss of a significant part of natural deposits on which hydrocarbons of high quality were produced; ✧ low efficiency of domestic production and transmission of energy resources; ✧ groundlessness of structural variables in the spheres of price and tariff formation on the domestic energy market 	<ul style="list-style-type: none"> ✧ optimization of sources of carbohydrate maintenance of functioning of the power industry; ✧ rationalization of the structure of production costs of domestic power generating business structures; ✧ improvement of the distribution system of factors of price regulation of production, transportation and consumption of domestic energy resources
Textile production	<ul style="list-style-type: none"> ✧ high cost of domestic textile products; ✧ low diversification of raw materials supplies to domestic textile enterprises; ✧ a high share in the domestic market of dumped and smuggled imported textile products 	<ul style="list-style-type: none"> ✧ improvement of the production cost structure of domestic textile products; ✧ rationalization of the directions of the use of tolling raw materials by domestic textile enterprises; ✧ rationalization of the structure of values and installations of consumerism in the domestic textile market
Manufacture of machinery and equipment	<ul style="list-style-type: none"> ✧ deepening the scientific and technological lag of domestic machine-building enterprises from world leaders and "preserving" the outdated technological developments in the industry; ✧ lack of stable government orders for domestic machine-building products 	<ul style="list-style-type: none"> ✧ improvement of the structure of intangible capital in domestic machine-building enterprises; ✧ redistribution of financial flows in the sector in the direction of stimulating the production of high-tech import replacement products; ✧ increase products of domestic developments in the structure of state purchases of engineering
Agriculture	- plant growing	<ul style="list-style-type: none"> ✧ preservation of imbalance in domestic production of certain types of agricultural products; ✧ non-economic turnover of land capital in the domestic market; ✧ low level of capitalization of production processes and increasing dependence on budget financing in the industry; ✧ inefficient use of import substituting potential of land resources; ✧ low availability of material and technical resources of high innovation in agricultural production
	- animal husbandry	<ul style="list-style-type: none"> ✧ achieve of optimal structure of national agricultural lands and crops; ✧ improvement of the system of storage, transportation and primary processing of domestic import agricultural products; ✧ rationalization of the distribution of land with high potential of import substitution and state registration of real rights to them; ✧ improvement of the parameters of customs clearance of foreign agricultural machinery and equipment ✧ rationalization of the technological chain of domestic production of raw materials and their processing into high-quality food products; ✧ increase the share of small-scale agricultural production of import-substitute products; ✧ improving the parameters of informational and consulting support and communications between farms and producers of import-substitute products of various sectors of the national economy.

Source: compiled by the author [14-16]

Nevertheless, one of the main factors in reducing the import dependence of the economy in the industrial structure is the improvement of inter-functional coordination and interaction, which has long been confirmed by world experience. Thus, industry producers get additional competitive advantages thanks to joint efforts by replacing import and similar products. We evaluate promisingly the direction of interaction in the raw material supply of production activities, which today is one of the urgent and unresolved problems for domestic industrial enterprises.

Accordingly, we can expect improvement in the diversification of supply of raw materials, rationalization of the technological chain of production and processing of domestic raw materials, their sale

and storage, increasing the share of domestic raw materials in the structure of raw material balance industries.

Conclusions and further research. Implementation of the state policy of import substitution in the Ukrainian economy should include a number of structural reforms that will address the industrial (investment and innovation characteristics, cost and quality (consumer) parameters of products, raw materials, financial flows, industry relations, inter-industry relations) and regional (spatial-type structure of a network of production objects and trade, resource provision, shadowing of regional economic relations, the system of state purchases, an exchange of constellations information and communication space) levels. In further research, it is advisable to concentrate on the tools and means of implementing the state policy of import substitution in the specified areas of structural reform of the national economy

Література

1. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л.А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
2. Черевко О. В. Управління соціально-економічним розвитком регіону на стратегічних засадах / О. В. Черевко // Економіка та держава : наук. журнал. – 2006. – № 9. – С. 57-59.
3. Економічна теорія : підручник / за ред. В. М. Тарасевича. – К. : ЦНЛ, 2006. – 784 с.
4. Бодров В. Структурна політика в умовах загострення міжнародної конкуренції / В. Бодров // Міжнародна економічна політика : наук. журнал. – 2014. – № 2 (21). – С. 78-98.
5. Заблоцький Б.Ф. Національна економіка : підручник / Б.Ф. Заблоцький. – Львів : Новий світ-2000, 2009. – 582 с.
6. Теоретико-методичні засади та прикладні механізми державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі : монографія / за ред. П.О. Куцика, Т.Г. Васильціва. – Львів : В-во «Растер-7», 2016. – 379 с.
7. Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій : монографія / М.І. Мельник. – Львів : ІРД НАН України, 2012. – 568 с.
8. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З.С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
9. Курза Ю. Стратегія структурних реформ в економіці інноваційного розвитку України / Ю. Курза // Наука та інновації : наук. журнал. – 2014. – № 3. – Т. 10. – С. 80-97.
10. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону : моногр. / за ред. А.І. Мокія, Т.Г. Васильціва. – Львів : Ліга Прес, 2010. – 488 с.
11. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Статистична служба Європейського союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ec.europa.eu/eurostat.
13. Міжнародні кредитні рейтинги України, регіонів, компаній і банків. Інформаційне агентство УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economics.unian.ua/other/791042-mijnarodni-kreditni-reytingi-ukrajini-regioniv-kompaniy-i-bankiv.html>.
14. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України / за ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 71 с.
15. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році". – К. : НІСД, 2016. – 688 с.
16. Програми економічних реформ "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

References

1. Shvaika, L.A. (2006), *Derzhavne rehulivannia ekonomiky* [State regulation of Economy], Znannia, Kyiv, Ukraine, 435 p.
2. Cherevko, O.V. (2006), "Management of socio-economic development of the region on a strategic basis", *Ekonomika ta derzhava*, no. 9, pp. 57-59.
3. Tarasevych, V.M. (2006), *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], CNL, Kyiv, Ukraine, 784 p.
4. Bodrov, V. (2014), "Structural policy in the context of the intensification of international competition", *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, no. 2(21), pp. 78-98.
5. Zablotskyi, B.F. (2009), *Natsionalna ekonomika* [National economy], Novyi svit-2000, Kyiv, Ukraine, 582 p.
6. Kutsyk, P.O. and Vasyltsiv, T.H. (2016), *Teoretyko-metodychni zasady ta prykladni mekhanizmy derzhavnoho rehulivannya rozvytku vnutrishnoi torhivli* [Theoretical and methodical principles and applied mechanisms of state regulation of the development of domestic trade], V-vo "Raster-7", Lviv, Ukraine, 379 p.

7. Melnyk, M.I. (2012), *Formuvannia biznes-seredovyshcha Ukrainy v umovakh instytutsiinykh transformatsii* [Formation of the business environment of Ukraine in the context of institutional transformations], IRD NAN Ukrainy, Lviv, Ukraine, 568 p.
8. Varnalii, Z.S. (2007), *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorityty* [State Regional Policy of Ukraine: Peculiarities and Strategic Priorities], NISD, Kyiv, Ukraine, 768 p.
9. Kurza, Yu. (2014), "Strategy of structural reforms in the economy of innovation development of Ukraine", *Nauka ta innovatsii*, no. 3, vol. 10, pp. 80-97.
10. Mokii, A.I. and Vasylytsiv, T.H. (2010), *Stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia prostorovo-strukturnoi konkurentospromozhnosti rehionu* [Strategy and mechanisms for strengthening the spatial and structural competitiveness of the region], LihaPres, Lviv, Ukraine, 488 p.
11. State Statistics Service of Ukraine (2017), *Official web-site*, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (access date August 05, 2017).
12. Eurostat (2017), *Official web-site*, available at: epp.eurostat.ec.europa.eu. (access date August 05, 2017).
13. *Mizhnarodni kredytni reitynhy Ukrainy, rehioniv, kompanii i bankiv. Informatsiine ahentstvo UNIAN* [International credit ratings of Ukraine, regions, companies and banks. UNIAN news agency] (2016), available at: <https://economics.unian.ua/other/791042-mijnarodni-kreditni-reytingi-ukrajini-regioniv-kompaniy-i-bankiv.html>. (access date August 05, 2017).
14. Zhalilo, Ya.A. (2012), *Priorytety polityky importozamishchennia u stratehii modernizatsii promyslovosti Ukrainy* [Priorities of the import substitution policy in the strategy of modernization of the industry of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine, 71 p.
15. *Analitychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2016"* [The analytical report to the annual President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the internal and external situation of Ukraine in 2016"] (2016), NISD, Kyiv, Ukraine, 688 p.
16. "Programs of Economic Reforms "Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State", (2016), available at: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf. (access date August 05, 2017).

Рецензент : д.е.н., професор, заступник директора Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Львові Т.Г. Васильців

УДК 338.2

**Васіна А.Ю.,
канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри
менеджменту та публічного управління
Тернопільський національний економічний університет**

ДІАГНОСТИКА СТРУКТУРНОЇ СПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗАДОВОЛЬНЯТИ ВИМОГИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**Vasina A.Yu.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral candidate at the
department of management and public administration
Ternopil National Economic University**

DIAGNOSTICS OF THE STRUCTURAL CAPACITY OF THE NATIONAL ECONOMY TO MEET THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT REQUIREMENTS

Постановка проблеми. Поглиблення структурних дисбалансів у національній економіці як бар'єрів динамічного економічного зростання та сталого розвитку актуалізує необхідність вироблення ефективної структурної політики на основі діагностики структури національної економічної системи. Завданням такої діагностики має стати формування інформаційно-аналітичного базису об'єктивного визначення цілей та вироблення дієвих механізмів структурного удосконалення економіки. Вирішення цього складного завдання вимагає забезпечення функціональної спрямованості діагностики на досягнення таких цілей: 1) оціночних – визначення тенденцій структури національної економіки

та спроможності її структури задовольняти вимоги суспільного розвитку; 2) діагностичних – ідентифікація структурних проблем та їх ранжування за вагомістю впливу; 3) пошукових – визначення значень структурних параметрів економіки, що є сприятливими для досягнення суспільних цілей, та передумов їх досягнення. В контексті реалізації цих цілей важливим є використання такого інструментарію діагностики структури національної економіки, який би давав змогу вчасно виявляти зміну вектора структурних трансформацій, попереджати появу структурних криз, визначати бажану траєкторію структурування національної економіки, і на цій основі забезпечувати ефективне вироблення структурної політики.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемаам структурних трансформацій національної економіки, впливу структурного чинника на ефективність функціонування і розвитку соціально-економічних систем різних рівнів та секторів економіки, теоретико-методологічного обґрунтування й оцінки структурних зрушень в економіці та визначення напрямів її структурної модернізації присвятили свої дослідження такі вчені, як І. Барановська, І. Бевз [1], В. Галіцин, О. Галіцина [2], В. Геєць [3], В. Ковальчук [4], І. Крючкова [5], А. Мельник [6], Е. Прушківська [7], Н. Самченко, О. Суслов [2], Л. Шаблиста [4], Л. Шинкарук [8], М. Якубовський [9] та інші. Водночас, питання діагностики впливу структурних характеристик економіки на формування передумов досягнення цілей суспільного розвитку залишаються ще недостатньо відпрацьованими у теоретичному й методологічному плані.

Постановка завдання. Метою статті є вироблення методологічних підходів до діагностики впливу структури національної економіки на формування передумов досягнення цілей сталого розвитку як інструменту формування інформаційно-аналітичного забезпечення вироблення структурної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі суспільного поступу фундаментом для формування економічної політики загалом та окремих її складових, зокрема, є домінуюча концепція сталого розвитку [10; 11; 12], яка закладає підґрунтя для узгодження економічної і соціальної ефективності, об'єктивізації стратегічних цілей і підпорядкування їм тактичних, формування чітких критеріїв розвитку національної економіки та формування передумов, що його визначають. Крізь призму забезпечення критеріїв сталого розвитку доцільним є діагностування структури національної економіки і визначення на цій основі напрямів її удосконалення та вироблення механізмів структурної політики.

Економічну, соціальну, екологічну складову сталого розвитку, узгодження і гармонізація яких з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь є основним завданням державної політики, слід закладати як базові критерії структурного реформування національної економіки з наведенням переліку індикаторів їх досягнення, які б дозволяли: 1) діагностувати структурну спроможність економіки забезпечувати реалізацію засад сталого розвитку; 2) ідентифікувати структурні диспропорції, що є бар'єром розвитку, який має бути усунутий в процесі реалізації структурної політики; 3) здійснювати моніторинг структурних трансформацій національної економіки та визначати їх відповідність вектору досягнення цілей сталого розвитку; 4) виробляти дієві механізми структурної модернізації національної економіки, зорієнтовані як на усунення наявних структурних проблем та попередження їх появи, так і на цілі розвитку, зорієнтованих на випередження суспільних вимог.

Незважаючи на значний науковий і практичний інтерес до проблем забезпечення сталого розвитку національної економіки загалом та її складових елементів (галузей, регіонів, підприємств) зокрема [13–18], наявність значного наукового доробку з цієї проблематики, відкритим залишається питання щодо формування набору індикаторів, які б враховували специфіку конкретного об'єкта управління і якомога повніше відображали ті його аспекти, впливаючи на які можна було б ефективно досягати визначені цілі. Недостатньо відпрацьованими в методичному плані є питання діагностики структури національної економіки щодо її спроможності забезпечувати вимоги сталого розвитку.

На важливості правильного визначення індикаторів, які б об'єктивно відображали процеси розвитку наголошували лауреати Нобелівської премії Дж. Стігліц та А. Сена у доповіді “Про вимір економічного розвитку і соціального прогресу” [19], акцентуючи увагу на недосконалої сучасної системи вимірювань соціально-економічного розвитку і вказуючи, що ВВП не є об'єктивним індикатором для вимірювання добробуту, оскільки не охоплює соціальний та екологічний аспект розвитку.

У цьому зв'язку актуалізується завдання щодо визначення індикаторів структурування національної економіки, зорієнтованих на реалізацію засад сталого розвитку, які б дозволяли здійснювати системне діагностування структурних перетворень на предмет їх відповідності вимогам сталості, і на цій основі окреслювати пріоритети та виробляти ефективні механізми структурного регулювання.

Враховуючи положення концепції сталого розвитку, аспекти формування структурних характеристик національної економіки, загальні тенденції їх трансформації та наявність доступної статистичної інформації, доцільним є формування базового набору індикаторів структурування

економіки у контексті досягнення цілей сталого розвитку, з наведенням їх за складовими забезпечення сталості та основними видами структури економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Індикатори структурування національної економіки в орієнтації на цілі сталого розвитку

Складова сталого розвитку	Вид структури	Індикатор	Вплив *
1	2	3	4
Економічна	Відтворювальна	- частка валового нагромадження капіталу у ВВП, %	С
		- частка кінцевих споживчих витрат у ВВП, %	С
		- додана вартість у випуску продукції, %	С
		- частка оплати праці найманих працівників у ВВП, %	С
		- частка податків, пов'язаних з виробництвом у ВВП, %	Д
		- частка валового прибутку, змішаного доходу у ВВП, %	С
		- частка валових заощаджень у ВВП, %	С
		- чисті інвестиції у нефінансові активи, % ВВП	С
	- частка внутрішнього кредиту приватному сектору у ВВП, %	С	
	Галузева	- частка доданої вартості промисловості у загальному обсязі ВДВ, %	С
		- частка доданої вартості сільського господарства у загальному обсязі ВДВ, %	Д
		- частка доданої вартості сфери послуг у загальному обсязі ВДВ, %	С
		- частка зайнятих у промисловості у заг. чисельності зайнятих, %	Д
		- частка зайнятих у сільському госп-ві у заг. чисельності зайнятих, %	Д
		- частка зайнятих у сфері послуг у заг. чисельності зайнятих, %	С
	Секторальна	- частка нефінансових корпорацій у валовому наявному доході, %	С
		- частка фінансових корпорацій у валовому наявному доході, %	Д
		- частка сектору загального державного управління у валовому наявному доході, %	Д
		- частка домашніх господарств у валовому наявному доході, %	С
	Технологічна	- частка доданої вартості середньо- високотехнологічних галузей промисловості в загальному обсязі ВДВ обробної промисловості, %;	С
		- частка середньо і високотехнологічного експорту обробної промисловості у загальному обсязі експорту обробної промисловості, %	С
		- питома вага інноваційних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, %;	С
		- частка видатків на НДДКР у ВВП, % ВВП	С
		- ступінь оновлення основних засобів, %	С
	Інституційна	- рівень тіньової економіки, у % до ВВП	Д
		- рівень тіньового проміжного споживання, %	Д
		- рівень тіньового завантаження капіталу, %	Д
	Зовнішньоекономічна	- рівень експортної залежності, % до ВВП;	Д
- рівень імпоротної залежності, % ВВП		Д	
- покриття експортом імпорту, %		С	
- частка високотехнологічного експорту в загальному обсязі експорту промислової продукції, %		С	
- частка імпорту енергоресурсів у їх загальному обсязі, %		Д	
Соціальна	Відтворювальна	- ВВП на душу населення, тис. грн./ос	С
		- частка оплати праці у випуску, %;	С
		- частка видатків на соціальний захист, % від ВВП;	С
		- частка видатків на освіту, % від ВВП;	С
		- частка видатків на охорону здоров'я, % від ВВП;	С
	Секторальна	- частка витрат домогосподарств на кінцеве споживання у ВВП, %	Д
		- частка витрат домогосподарств на продукти харчування і безалкогольні напої у загальному обсязі споживчих витрат, %	Д
	Інституційна	- рівень тіньової зайнятості, %;	Д
		- рівень тіньової оплати праці, %	Д
		- рівень безробіття, %	Д
		- рівень безробіття серед молоді, %	Д

продовження табл. 1

1	2	3	4
Екологічна		- енергоємність ВВП, %	Д
		- частка площ, оброблених органічними добривами, % від загальної площі сільськогосподарських земель	С
		- частка виробництва відновлювальної електроенергії, % від загального обсягу виробництва електроенергії	С
		- частка споживання відновлювальної енергії, % від загального кінцевого споживання енергії	С
		- рівень викидів забруднюючих речовин в атм. повітря, т/км ²	Д

* С – стимулятор; Д – дестимулятор.

Джерело: сформовано автором

Для об'єктивного діагностування й відображення процесів структурних перетворень, побудови повної цілісної картини впливу процесів структурування національної економіки на забезпечення реалізації засад сталого розвитку важливим є як відбір індикаторів, так і правильне теоретико-методологічне і прикладне обґрунтування їх функціонального вияву щодо здійснення стимулюючого чи дестимулюючого впливу, що базується на оцінці реальної соціально-економічної ситуації в країні, врахуванні специфіки відтворювальних процесів та умов розвитку окремих структурних чинників. З цих позицій і було здійснено розподіл індикаторів структури національної економіки на стимулятори сталого розвитку та його дестимулятори.

Визначені і наведені у табл. 1 індикатори за видами структури економіки та складовими сталого розвитку, а також ідентифіковані за напрямом впливу відображають базові аспекти структурних перетворень у контексті забезпечення сталості і можуть використовуватись для діагностики відповідності структурних характеристик національної економічної системи суспільним вимогам, формування системи моніторингу структурних трансформацій з метою запобігання структурній кризі.

Враховуючи сутнісну природу сталого розвитку, що полягає у гармонізації економічної, соціальної, екологічної складової, а також значний перелік індикаторів структурних трансформацій економіки, різновекторність їхньої спрямованості й прояв синергетичного ефекту, важливе значення для вироблення ефективної структурної політики наявності повного і об'єктивного інформаційно-аналітичного забезпечення доцільним є діагностування структурної спроможності національної економіки задовольняти вимоги сталого розвитку з використанням інтегральних, агрегованих індексів оцінювання.

Складність середовища протікання соціальних і економічних процесів та постійне відпрацювання методологічного забезпечення вироблення механізмів спрямування розвитку як економіки загалом, так і її складових елементів у напрямі реалізації засад сталого розвитку зумовили широке використання, виправдане з точки зору доцільності, інструментарію інтегрального оцінювання. В цьому контексті на особливу увагу заслуговує науковий доробок Ю.М. Харазішвілі, В.І. Ляшенка, А.І. Сухорукова [20; 21; 22], який містить обґрунтовані методологічні підходи до інтегрального оцінювання рівня соціо-еколого-економічного розвитку регіонів, сталого розвитку окремих галузей національної економіки, зокрема промисловості, перевагою яких є належне забезпечення в процесі діагностики оціночної, діагностичної, пошукової функцій. Врахування й узагальнення положень цих методологічних підходів дало змогу сформувати алгоритм визначення інтегрального індексу структурної спроможності національної економіки забезпечувати досягнення цілей сталого розвитку, що включає такі етапи:

– розрахунок динаміки індикаторів структурування національної економіки за видами структури та складовими сталого розвитку;

– визначення векторів порогових (нижній поріг, нижнє оптимальне значення, верхнє оптимальне значення, верхній поріг) значень індикаторів структурування національної економіки за видами і складовими сталого розвитку на основі статистичних даних Державної служби статистики України та розвинутих країн світу з використанням методів функціональних залежностей, макроекономічних моделей, стохастичних та евристичних методів. Порогові значення індикаторів окреслюють межі якісних структурних характеристик з чітким маркуванням як зони оптимальних структурних параметрів, знаходження у якій значень індикаторів свідчить про структурну спроможність економіки забезпечувати економічне зростання і сталий розвиток, так і зони структурної недосконалості, діапазон якої охоплює структурні загрози, структурну небезпеку, структурну кризу;

– вибір нормуючих коефіцієнтів з діапазону зміни індикаторів структурування економіки та порогових значень;

– перетворення динамічних рядів індикаторів структурування економіки та порогових значень з метою виключення від'ємних значень;

– нормування індикаторів структурування економіки та порогових значень за єдиним нормуючим коефіцієнтом для кожного індикатора та його порогових значень з використанням комбінованого методу нормування (1):

$$S: z_i = \frac{x_i}{k_{\text{норм}}}, \quad D: z_i = \frac{k_{\text{норм}} - x_i}{k_{\text{норм}}}, \quad k_{\text{норм}} > x_{\text{max}}, \quad (1)$$

де x - значення індикатора; $k_{\text{норм}}$ - нормуючий коефіцієнт;

– визначення "динамічних" вагових коефіцієнтів індикаторів структурування економіки та їхніх порогових значень для кожного виду структури та складової сталого розвитку з використанням методу "головних компонент" та методу "ковзної матриці", що дає змогу враховувати зміну значимості впливу окремих індикаторів структурування на формування загального тренду структурних перетворень національної економіки під впливом динамічних трансформацій середовища її функціонування;

– розрахунок динамічного ряду інтегрального індексу індикаторів та порогових значень за видами структури економіки та складовими сталого розвитку з використанням мультиплікативної форми (2);

$$I_t = \prod_{i=1}^n z_{i,t}^{a_i}; \quad \sum a_i = 1; \quad a_i \geq 0, \quad (2)$$

де I - інтегральний індекс; z - нормований індикатор; a - ваговий коефіцієнт.

– визначення "динамічних" вагових коефіцієнтів видів структури національної економіки (інтегральних індексів 1-2-го рівнів) та вагових коефіцієнтів їхніх інтегральних порогових значень;

– розрахунок динамічного ряду інтегрального індексу структурної спроможності національної економіки забезпечувати досягнення цілей сталого розвитку та інтегральних індексів порогових значень за мультиплікативною формою (3).

$$I_{\text{CCECR}} = I_{\text{соц},t}^{a_{1,t}} \cdot I_{\text{екол},t}^{a_{2,t}} \cdot I_{\text{екоп},t}^{a_{3,t}}, \quad (3)$$

де $I_{\text{CCECR},t}$ – інтегральний індекс структурної спроможності національної економіки забезпечувати цілі сталого розвитку; $I_{\text{соц},t}^{a_{1,t}}$ – інтегральний індекс структурної спроможності національної економіки забезпечувати соціальний розвиток; $I_{\text{екол},t}^{a_{2,t}}$ – інтегральний індекс структурної спроможності національної економіки забезпечувати екологічний розвиток; $I_{\text{екоп},t}^{a_{3,t}}$ – інтегральний індекс структурної спроможності національної економіки забезпечувати економічну складову сталого розвитку; $a_{1,t}, a_{2,t}, a_{3,t}$ – динамічні вагові коефіцієнти.

Розрахунок інтегрального індексу структурної спроможності національної економіки забезпечувати соціальний розвиток на основі визначених індикаторів структурування за відтворювальною, секторальною, інституційною структурою (табл. 1) з використанням наведеної методики засвідчив посилення структурної небезпеки щодо соціальної спрямованості економіки (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка інтегрального індексу та порогових значень структурної спроможності національної економіки забезпечувати соціальну складову сталого розвитку

Рік	Інтегральний індекс	Нижній поріг	Нижнє оптимальне значення	Верхнє оптимальне значення	Верхній поріг
2004	0,151116	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2005	0,188031	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2006	0,237659	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2007	0,25703	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2008	0,268882	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2009	0,278497	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2010	0,277442	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2011	0,242992	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2012	0,269944	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2013	0,302902	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2014	0,252264	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2015	0,214502	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212
2016	0,171573	0,219126	0,468152	0,611289	0,735212

Джерело: розраховано автором

Динаміка інтегрального індексу упродовж 2004–2016 рр. демонструє закріплення тенденції поглиблення структурних дисбалансів у національній економіці, які виступають бар'єром формування і використання соціального потенціалу. Знаходження у 2004–2005 рр. інтегрального індексу в критичній зоні – значно нижче нижнього порогу, є підтвердженням загострення кризових явищ, зумовлених слабкою соціальною орієнтацією економіки (табл. 2).

У 2006–2014 рр. інтегральний індекс знаходився на задовільному рівні, більше тяжіючи до нижнього порогу, сигналізуючи про структурні загрози для соціального розвитку. У 2015 р. значення інтегрального індексу опускається нижче нижнього порогу і свідчить про структурну небезпеку відвернення економіки від соціальних вимог, а у 2016 р. – опускається у критичну зону із значенням 0,172 при значенні нижнього порогу 0,219. Така ситуація свідчить про загострення соціально-економічної кризи, коли практично не забезпечується узгодження економічних та соціальних цілей розвитку. Структурування національної економіки замкнуте на використання наявного економічного потенціалу, в т. ч. і соціального, без врахування і забезпечення вимог і потреб його розвитку. Це закладає підґрунтя для поглиблення системної кризи і сигналізує про невідкладність вироблення дієвих механізмів структурного реформування національної економіки.

Для діагностики впливу структури національної економіки на забезпечення екологічної складової сталого розвитку виокремлено такі індикатори структурування національної економіки, як: енергоємність ВВП; частка площ, оброблених органічними добривами, від загальної площі сільськогосподарських земель; частка виробництва відновлювальної електроенергії; частка споживання відновлювальної енергії від загального кінцевого споживання енергії; рівень викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Узагальнення векторів і вагомості прояву цих індикаторів через розрахунок інтегрального індексу структурної спроможності національної економіки забезпечувати екологічний розвиток дало підстави для висновку про те, що інтегральний вплив структури економіки на її екологізацію характеризується кризовими параметрами (табл. 3). Упродовж 2004–2016 рр. значення інтегрального індексу було значно меншим нижнього порогу, а тенденція щодо незначних змін у позитивному напрямі була нестабільною. Це свідчить про структурування національної економіки без належного врахування вимог і викликів екологічності, що унеможлиблює реалізацію засад сталого розвитку.

Таблиця 3

Динаміка інтегрального індексу та порогових значень структурної спроможності національної економіки забезпечувати екологічний розвиток

Рік	Інтегральний індекс	Нижній поріг	Нижнє оптимальне значення	Верхнє оптимальне значення	Верхній поріг
2004	0,088774	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2005	0,186601	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2006	0,222519	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2007	0,247726	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2008	0,269209	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2009	0,28257	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2010	0,280012	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2011	0,277233	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2012	0,262115	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2013	0,287154	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2014	0,298365	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2015	0,341114	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321
2016	0,317264	0,557097	0,66510206	0,804404	0,95321

Джерело: розраховано автором

Загальний вектор впливу структури національної економіки на формування економічного базису показує динамічний ряд інтегрального індексу структурної спроможності національної економіки забезпечувати економічну складову сталого розвитку, розрахований на основі динамічних рядів інтегральних індексів та порогових значень відтворювальної, галузевої, секторальної, технологічної, інституційної, зовнішньоекономічної структури (табл. 4).

Динаміка інтегрального індексу упродовж 2004–2016 рр. свідчить про закріплення тенденції задовільного впливу структурних характеристик національної економіки на формування економічних передумов сталого розвитку. Знаходження його значення між нижнім оптимальним значенням і нижнім порогом упродовж тривалого часу сигналізує про загрозу поглиблення структурних диспропорцій,

посилення ризиків зниження темпів економічного зростання. Така тривала консервація задовільного загрозливого рівня розвитку структури національної економіки, який більше тяжіє до небезпечного рівня посилення кризових явищ, в умовах динамічності середовища практично позбавляє її можливості адекватного реагування на виклики сталого розвитку.

Таблиця 4

Динаміка інтегрального індексу та порогових значень структурної спроможності національної економіки забезпечувати економічну складову сталого розвитку

Рік	Інтегральний індекс	Нижній поріг	Нижнє оптимальне значення	Верхнє оптимальне значення	Верхній поріг
2004	0,303343	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2005	0,343215	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2006	0,370499	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2007	0,376461	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2008	0,364079	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2009	0,358513	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2010	0,363742	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2011	0,320639	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2012	0,348143	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2013	0,35304	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2014	0,366134	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2015	0,355193	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029
2016	0,36302	0,243617	0,505629	0,713084	0,885029

Джерело: розраховано автором

Розраховані інтегральні індекси впливу структурних характеристик економіки на формування умов досягнення цілей окремих складових сталого розвитку – економічної, соціальної, екологічної, дали змогу визначити загальну структурну спроможність національної економічної системи забезпечувати сталий розвиток на підставі розрахунку інтегрального індексу (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка інтегральний індекс структурної спроможності національної економіки забезпечувати цілі сталого розвитку

Рік	Інтегральний індекс	Нижній поріг	Нижнє оптимальне значення	Верхнє оптимальне значення	Верхній поріг
2004	0,157615	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2005	0,230801	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2006	0,270318	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2007	0,289229	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2008	0,286995	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2009	0,295404	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2010	0,299382	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2011	0,27821	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2012	0,281339	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2013	0,306233	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2014	0,291966	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2015	0,308762	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802
2016	0,270437	0,297732	0,53215	0,697851	0,844802

Джерело: розраховано автором

Динаміка інтегрального індексу структурної спроможності національної економіки забезпечувати цілі сталого розвитку упродовж 2004–2016 рр. є комплексним відображенням орієнтації процесів структурних перетворень на засади сталості.

Так, знаходження значень інтегрального індексу практично весь досліджуваний період нижче значень нижнього порогу – у критичній зоні структурної кризи, за виключенням 2010, 2013, 2015 років,

коли його значення знаходились на рівні значень нижнього порогу, свідчить про відірваність процесів структурування національної економіки від вимог сталого розвитку, неспроможність її структури надавати імпульси динамічному формуванню економічного потенціалу та забезпечувати знаходження в тренді динамічного суспільного поступу з дотриманням засад сталості, про закріплення тенденції поглиблення економічної, соціальної, екологічної кризи в країні, порушення базових принципів суспільної життєдіяльності, що проявляються у переважаючому підпорядкуванні соціальних цілей економічним, а не навпаки.

Закріплення упродовж всього досліджуваного періоду – тринадцяти років негативних тенденцій прояву структурних характеристик економіки на процеси суспільного розвитку, без помітних зрушень у напрямі врегулювання ситуації, свідчить про відсутність послідовної структурної політики, узгодженої з іншими видами економічної політики, зокрема соціальною, екологічною, інноваційною. Така ситуація є серйозним викликом структурному реформуванню національної економіки.

Оскільки досягнення цілей кожної складової сталого розвитку визначається структурними характеристиками економіки за певними видами структури і оцінюється з використанням інтегральних індексів з набором векторів інтегральних порогових значень, то постає питання – наскільки структурні параметри національної економіки забезпечують наближення кожної складової сталого розвитку до їхніх середніх оптимальних значень.

Розрахунки відхилень інтегральних індексів складових сталого розвитку від їхніх середніх оптимальних значень (рис. 1) наочно підтверджують висновок про незадовільну орієнтацію структури національної економіки на дотримання принципів сталості.

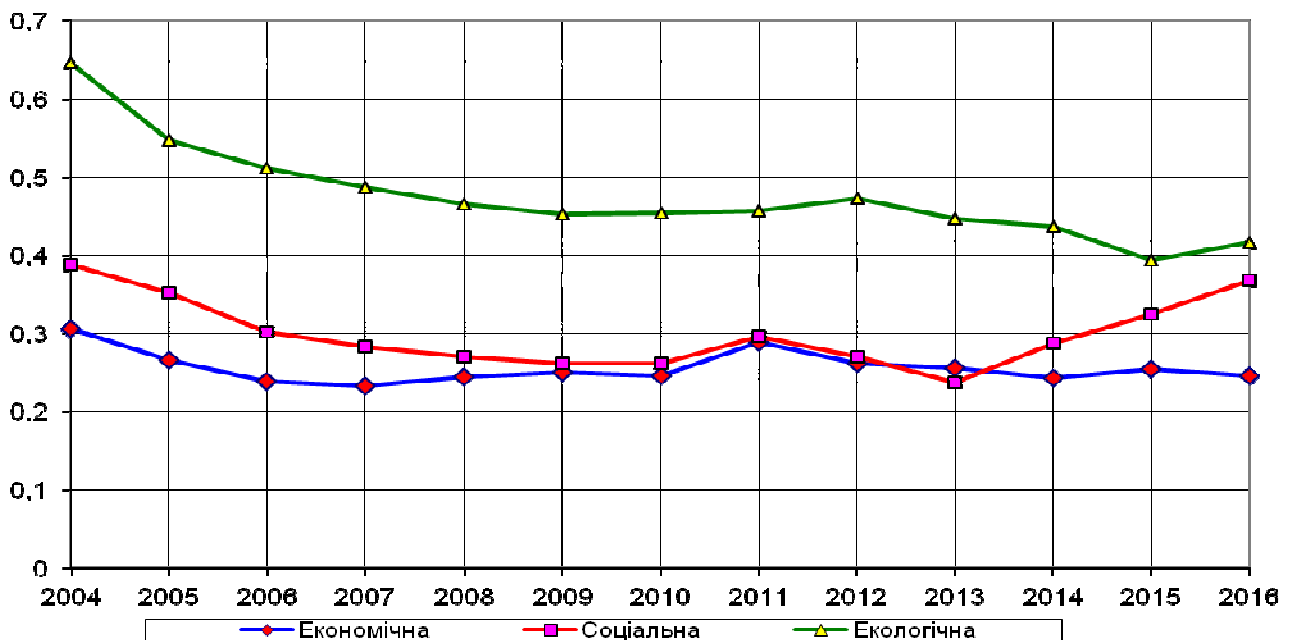

Рис. 1. Динаміка відхилень складових сталого розвитку національної економіки, сформованих під впливом її структури, від їх середніх оптимальних значень

Джерело: розрахунки автора

Так, значення інтегральних індексів усіх складових сталого розвитку значно відхиляються від їх оптимальних значень, при цьому найбільш сприятливим вплив структурних характеристик національної економіки був на досягнення економічних цілей, потім соціальних і вкрай несприятливим для розвитку екологічної складової.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, слід зазначити, що вироблення ефективної структурної політики в орієнтації на реалізацію концепції сталого розвитку має базуватись на належному інформаційно-аналітичному обґрунтуванні на основі діагностики структурної спроможності національної економіки задовольняти вимоги сталості. В контексті вирішення цього завдання важливим є визначення індикаторів структурування національної економіки в орієнтації на забезпечення сталого розвитку за його складовими і видами структури. Для комплексної діагностики структурної спроможності національної економіки задовольняти вимоги сталості доцільним є використання інструментарію інтегрального оцінювання. Проведена діагностика структури національної економіки з використанням інструментарію інтегрального оцінювання дала змогу зробити висновок про незадовільний рівень спрямованості структурних перетворень на забезпечення засад сталого розвитку і необхідність вироблення активної структурної політики з метою запобігання структурній кризі, що й може стати предметом подальших досліджень.

Література

1. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». – К., 2015. – 304 с.
2. Структурно-функціональний аналіз та моделювання розвитку економіки : моногр. / Галіцин В.К., Суслів О.П., Галіцина О.В., Самченко Н.К. – К. : ЕНЕУ, 2013. – 377 с.
3. Геец В.М. Проблемность структурных трансформаций экономики стран с развивающимися рынками [Текст] / В. М. Геец // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 54–69.
4. Ковальчук В. М. Структурна перебудова національної економіки в контексті інноваційного розвитку / В. М. Ковальчук ; відп. ред. Л. М. Шабліста ; НАН України ; Об'єдн. ін-т економіки. – К., 2005. – 240 с.
5. Крючкова І.В. Макроструктурний дизайн економік України та країн ОЕСР/ І.В. Крючкова // Економіка і прогнозування . – 2016. – №3. – С.7-28
6. Мельник А.Ф. Структурні трансформації в національній економіці: проблеми діагностики та інституційного забезпечення : моногр. / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. Ф. Мельник. – Тернопіль : ТНЕУ. – 532 с
7. Прушківська Е.В. Структурні зміни в національній економіці та їх вплив на формування секторальної структури / Е.В. Прушківська // Інноваційна економіка. – 2015. – № 5 (60). – С.11-16.
8. Шинкарук Л. В. Взаємозв'язок структурних трансформацій та економічного зростання України / Л. В. Шинкарук // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". – 2015. – № 9. – С. 180-185.
9. Якубовський М. М. Структурний вектор активізації промислового розвитку / М. М. Якубовський // Економіка України. – 2013. – № 12. – С. 22–39.
10. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций. Организация Объединенных Наций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/documents/declconv/declarations/summitdecl.shtml>
11. Повестка дня на XXI век. Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml
12. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitia/tsili-staloho-rozvytku>
13. Герасимчук В. Разумный, устойчивый и всеобъемлющий рост – стратегические ориентиры трансформации современной цивилизационной структуры / В. Герасимчук // Устойчивое развитие. Международный журнал. – 2012. – № 3. – С. 10-16.
14. Лопатинський Ю. Концепція сталого розвитку як фактор конкурентоспроможності національної економіки / Ю. Лопатинський, В. Меглей // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2016. – Випуск 777-778. – С. 35-38.
15. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К. : Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.
16. "Проекты концепції сталого розвитку України" Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1566/>
17. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПРС НАН України, 2014. – 776 с.
18. Попова О. Сталый розвиток агросфери України : політика і механізми / О. Попова. – К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАНУ, 2009. – 352 с.
19. Stiglitz J.E. Report by the Commission on the Measurement of Economic performance and Social Progress [Електронний ресурс] / J.E. Stiglitz, A. Sen and J-P. Fitoussi. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>
20. Сухоруков А.І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія / Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю.М. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.
21. Харазішвілі Ю.М. Проблеми оцінки та інтегральні індекси сталого розвитку промисловості України з позицій економічної безпеки / Ю.М. Харазішвілі, В.І. Ляшенко // Економіка України. – 2017. – № 2. – С. 3-23.
22. Модернізація економіки Донецької області: стратегічні сценарії реалізації з позицій сталого розвитку до 2020 року: наук. доп. / Ю.М. Харазішвілі, В.І. Ляшенко, Л.Л. Шамілева, Ю.І. Жихарева; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Київ, 2016. – 119 с.

References

1. Shynkaruk, L.V., Bevz, I.A., Baranovska, I.V. et al. (2015), *Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyi rozvytok* [Structural transformations in the economy of Ukraine: dynamics, contradictions and influence on the economic development], scientific report, under edition of associate member of National Academy of Science of Ukraine, State institution "Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine, 304 p.
2. Halitsyn, V.K., Suslov, O.P., Halitsyna, O.V. and Samchenko, N.K. (2013), *Strukturno-funktsionalnyi analiz ta modeliuvannia rozvytku ekonomiky* [Structural and functional analysis and modeling of the economic development], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 377 p.
3. Heets, V.M. (2009), "Problem of the economic structural transformations in the developing countries", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1, pp. 54–69.
4. Kovalchuk, V.M. (2005), *Strukturna perebudova natsionalnoi ekonomiky v konteksti innovatsiinoho rozvytku* [Structural reconstruction of the national economy in the context of the innovation development], National Academy of Science of Ukraine, United Institute of Economics, Kyiv, Ukraine, 240 p.
5. Kriuchkova, I.V. (2016), "Macrostructural design of the economies of Ukraine and OESD countries", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 3, pp. 7-28.
6. Melnyk, A.F. (2012), *Strukturni transformatsii v natsionalnii ekonomitsi: problemy diahnozyky ta instytutsiinoho zabezpechennia* [Structural transformations in the national economy: problems of diagnostics and institutional provision], monograph, Ternopil, TNEU, Ukraine, 532 p.
7. Prushkivska, E.V. (2015), Structural changes in the national economy and their influence on the formation of the sectoral structure, *Innovatsiina ekonomika*, no. 5 (60), pp. 11-16.
8. Shynkaruk, L.V. (2015), "The relationship of structural transformation and economic growth of Ukraine", *International scientific journal "Internauka"*, no. 9, pp.180-185.
9. Yakubovskyi, M.M. (2013), "Structural vector of the industrial development activization", *Ekonomika Ukrainy*, no.12, pp. 22–39.
10. UN Millenium Declaration. United Nations Organizations (2000), available at: <http://un.org/ru/documents/declconv/declarations/summitdecl.shtml> (access date July 26, 2017).
11. Order of the day for XXI century. Adopted by UNCED, Rio de Janeiro, 3–14 July 1992, available at: http://un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (access date July 26, 2017)
12. Sustainable development goals 2016-2030, available at: <http://un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholititia/tsili-staloho-rozvytku> (access date July 26, 2017)
13. Herasymchuk, V. (2012), "Intelligent sustainable and inclusive growth – strategic guidelines of the modern civilization", *Sustainable development. International journal*, no. 3, pp.10-16.
14. Lopatynskiy, Yu. and Mehlei, V. (2016), "Concept of the sustainable development as a factor of national economy competitiveness", *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, is. 777-778, pp. 35-38.
15. Paton, B.Ye. (ed), (2012), *Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy* [National paradigm of the sustainable development of Ukraine], Derzhavna ustanova "IEPSR NANU", Kyiv, Ukraine, 72 p.
16. "Projects of the sustainable development concept of Ukraine" Analytical note. National Institute of Strategic Research under the President of Ukraine, (2012), available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1566/> (access date July 26, 2017).
17. Libanova, E.M. and Khvesyk, M.A. (Eds) (2014), *Sotsialno-ekonomichnyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv* [Social and economic potential of the sustainable development of Ukraine and its regions], national report, DU IEPRS NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 776 p.
18. Popova, O. (2009), *Stalyi rozvytok ahrosfery Ukrainy : polityka i mekhanizmy* [Sustainable development of the agricultural sphere of Ukraine: policy and mechanisms], Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 352 p.
19. Stiglitz, J.E., Sen, A. and Fitoussi, J-P. "Report by the Commission on the Measurement of Economic Performansce and Social Progress", available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report> (access date July 26, 2017).
20. Sukhorukov, A.I. and Kharazishvili, Yu.M. (2012), *Modeliuvannia ta prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy* [Modeling and forecasting of the social and economic development of the Ukraine's regions], monograph, NISR, Kyiv, Ukraine, 368 p.
21. Kharazishvili, Yu.M. and Liashenko, V.I. (2017), "Problems of assessment and integral indexes of the sustainable development of Ukraine's industry sideways the economic safety", *Ekonomika Ukrainy*, no. 2, pp. 3-23.
22. Kharazishvili, Yu.M., Liashenko, V.I., Shamileva, L.L. and Zhykhareva, Yu.I. (2016), *Modernization of Donetsk region economy: strategic scenarios sideways the sustainable development up to 2020*, scientific report, NAS of Ukraine, Institute of Economy and Industry, Kyiv, Ukraine, 119 p.

Рецензент : д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету А.Ф. Мельник

УДК 331.101.3:631.15

Желєзний М.Ф.,
аспірант* кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ ЗА РАХУНОК ВПРОВАДЖЕННЯ КРІ (КЛЮЧОВИХ ПОКАЗНИКІВ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ)

Zhelyeznyy M.F.,
graduate student at the department of management
Uman National University of Horticulture

IMPROVEMENT OF MECHANISM FOR LABOR STIMULATION IN AGRICULTURAL FORMATIONS THROUGH THE INTRODUCTION OF KPI (KEY PERFORMANCE INDICATORS)

Постановка проблеми. Сучасні концепції обґрунтування місця і ролі працівника в системі мотивації як об'єкта, так і суб'єкта переважно формуються навколо теорії людського капіталу. Звичайно, реформування відносин власності на селі та запровадження ринкових чинників – надзвичайно важлива передумова стабільного розвитку, однак це тільки перші кроки, про що красномовно свідчать нинішні реалії в економічному, соціальному та фінансовому стані села. Без участі людського капіталу як соціальних і духовних чинників, що уособлює в собі людина, її інтелектуального потенціалу, рівня знань, кваліфікації та практичних навичок, а також нових мотиваційних механізмів не можливо досягти стабільного успіху. Активна участь селянина в трансформаційних процесах у сільському господарстві можлива лише за наявності у нього відповідних мотивів. Відмова від принципу переважання інтересів держави над інтересами людини, повна довіра до неї, віра в її творчі інтелектуальні здібності, цілеспрямованість і розум, здатність самостійно вирішувати свою долю і на цій основі створювати добробут країни є, на погляд автора, вкрай необхідними умовами перетворення трудових ресурсів села в людський капітал якісно новими професійно-кваліфікаційними та соціально-духовними характеристиками. На сьогоднішній день недосконалість системи мотивації персоналу на підприємствах є однією із головних проблем. В умовах жорсткої конкуренції досягти бажаного рівня економічного розвитку Україна зможе тільки при правильному управлінні людськими ресурсами. Проблема мотивації персоналу в системі управління досі до кінця не вивчена. Умовою успіху кожного підприємства є зацікавленість усіх членів колективу в підвищенні продуктивності праці, конкурентоспроможності, чим і зумовлюється актуальність теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблеми мотивації персоналу займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Г. Гант, Г. Дмитренко, С. Васильчак [1], А. Зленко [2], Ю. Степанцова [8], К. Ковальська [3], Т. Костишина [4], О. Пищуліна [6], Л. Пустюльга [7] та інші. Проте слід зауважити, що науковий доробок зазначених науковців та проблематика, висвітлена у їхніх працях, хоча й мають масштабний характер, проте потребують подальшого дослідження, враховуючи сучасні вітчизняні реалії.

Мета дослідження. Метою дослідження є вдосконалення механізму стимулювання праці в аграрному секторі економіки за рахунок впровадження Key Performance Indicators (ключових показників результатів діяльності).

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах розвитку аграрного сектору доцільно виділити чотири групи чинників мотивації праці, які спонукають до високоефективної праці – це матеріальні, моральні, адміністративні та соціальні. В аспекті матеріальних виплат розглядається заробітна плата, премії, доплати, надбавки, різні пільги тощо [1, с. 205]. Як свідчать результати проведених автором соціологічних обстежень, серед факторів мотивації працівників аграрних формувань з великим відривом перше місце посідає розмір і своєчасна виплата заробітної плати (табл. 1). На думку спеціалістів і керівників, надання домінуючого значення оплаті праці в системі мотиваційного механізму пояснюється вкрай складним фінансово-економічним становищем сільськогосподарських підприємств, відсутністю коштів для стимулювання працівників і, відповідно, дуже низьким рівнем їх матеріального забезпечення.

* Науковий керівник: Бурик А.Ф. – к.е.н., професор

Таблиця 1

Визначення вагомості факторів трудової мотивації працівників
аграрних формувань Черкаської області*

Відповіді респондентів	Кількість відповідей (N=207/ ранг)
Високий заробіток, що регулярно виплачується	196/1
Дружні відносини співробітників	109/2
Надання відпустки у зручний час	93/3
Одержання житла і поліпшення житлових умов	92/4
Підвищення професійно-кваліфікаційного рівня	82/5
Подобається професія	78/6
Впевненість у забезпеченні роботою	76/7
Суспільне визнання, можливість відчутти власну корисність	72/8
Самостійність і незалежність в роботі	61/9
Найповніше використання своїх здібностей, вмінь	54/10
Участь в управлінні виробництвом	46/11
Гарантоване забезпечення робочого місця	32/12
Можливість бути власником	18/13
Забезпечення нормальних санітарно-гігієнічних умов	16/14

Перевищення кількості відповідей над кількістю респондентів пояснюється тим, що респондентами було вибрано кілька відповідей на поставлене питання.

Джерело: авторська розробка

Дослідження стану матеріального стимулювання в аграрному секторі економіки неможливе без аналізу структури фонду оплати праці. Обсяг і структуру фонду оплати праці в аграрних формуваннях як в цілому по Україні, так і по Черкаській області зокрема наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Обсяг і структуру фонду оплати праці в аграрних формуваннях у 2014-2016 рр., млн грн

Показники	Україна				Черкаська область			
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2015 р., %, п.п.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2015 р., %, п.п.
Фонд оплати праці	10740,8	14248,0	16664,0	117,0	602,2	519,2	629,2	121,2
у тому числі: фонд основної заробітної плати	9881,5	12823,2	14664,3	114,4	503,4	427,8	516,6	120,8
фонд додаткової заробітної плати	698,2	1068,6	1416,4	132,6	89,7	82,6	101,3	122,6
із нього, %:								
- надбавки і доплати до тарифних ставок	23,6	21,7	24,2	2,5	22,3	21,8	25,7	3,9
- премії за виробничі результати	32,4	31,3	33,1	1,8	33,4	32,8	35,1	2,3
- внаслідок зростання споживчих цін	1,4	1,3	1,4	0,1	1,3	1,3	1,3	0,0
- виплати в порядку компенсації втрати заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати	0,2	0,2	0,2	0,0	0,2	0,2	0,2	0,0
заохочувальні та компенсаційні виплати, всього	161,1	356,2	583,2	163,7	9,6	7,8	11,0	141,4
із них, %:								
- матеріальна допомога	24,1	23,6	24,4	0,8	24,3	22,8	24,8	2,0
- соціальні пільги індивідуального характеру	9,8	9,4	9,9	0,5	9,9	9,6	10,1	0,5
- нарахування за невідпрацьований час до фонду оплати праці	6,0	5,8	6,2	0,4	5,9	5,8	6,2	0,4

Джерело: дані Держкомстату України

Аналізуючи дані таблиці 2, зазначимо, що частка основної заробітної плати в структурі фонду оплати праці займає дуже велику частину, яка коливається на рівні України від 90 % до 92 %, а на рівні Черкаської області від 82 % до 87 %. Також відмічаємо, що темпи приросту фонду додаткової заробітної плати в сільському господарстві у 2016 році порівняно з 2015 роком як по Україні та і у Черкаській області випереджають темпи фонду основної заробітної плати (32,6 % проти 14,4 % та відповідно 22,6 % проти 20,8 %). Аналіз динаміки структури фонду оплати праці в частині додаткової заробітної плати в сільському господарстві дає підстави стверджувати про досягнення певних позитивних змін. Так, у 2016 році зросла частка надбавок і доплат до тарифних ставок та посадових окладів (на 2,5 відсоткових пункти в цілому по Україні та на 3,9 відсоткових пункти у Черкаській області зокрема), а також частка премій за виробничі результати (на 1,8 відсоткових пунктів та на 2,3 відсоткових пункти відповідно). Аналіз структури фонду оплати праці дає можливість зробити висновок про незалежність розміру оплати праці від результатів діяльності працівника, оскільки частка основної заробітної плати в структурі фонду оплати праці знаходиться на рівні від 90 % до 92 % по Україні, а на рівні Черкаської області від 82 % до 87 %.

З метою забезпечення можливості працівникам отримувати «справедливу» заробітну плату, яка містить мотивуючий чинник, оскільки безпосередньо залежить від результатів праці, автор пропонує впровадити механізм стимулювання праці на основі KPI (Key Performance Indicators – ключові показники результатів діяльності). Задача системи KPI полягає в тому, щоб перевести стратегію підприємства на мову вимірюваних економічних показників і забезпечити її перетворення в життя. Показники KPI, в сутності, – це індикатори відповідності рівня наявних показників діяльності стратегічним цілям підприємства. KPI і мотивація персоналу стали нерозривними поняттями, оскільки за допомогою даних показників (KPI) можна створити досконалу і ефективну систему мотивації і стимулювання працівників підприємства.

Розробивши стратегічні цілі підприємства та визначившись з напрямком його подальшого розвитку, необхідно розробити систему KPI, яка повинна бути спрямована на реалізацію зазначених цілей. Розробимо типові KPI для певних груп працівників в аграрному секторі економіки. Так типові KPI для завідуючого свинофермою представимо у вигляді таблиці 3.

Таблиця 3

Типові KPI завідуючого свинофермою

Ключові показники результатів діяльності (KPI)	Вага KPI	План	Факт	Індекс KPI
Коефіцієнт оборотності товарного стада	0,25	(кількість голів свиней на кінець періоду / кількість голів свиней на початок періоду) + відсоток зростання (цілі підприємства)	(кількість голів свиней на кінець періоду / кількість голів свиней на початок періоду)	Вага KPI x Факт / План
Коефіцієнт оновлення племінного стада	0,15	(кількість голів залучених до племінного стада / кількість голів племінного стада) + відсоток зростання (цілі підприємства)	(кількість голів залучених до племінного стада / кількість голів племінного стада)	Вага KPI x Факт / План
Частка товарного поголів'я в загальній кількості поголів'я	0,25	(Кількість товарного поголів'я свиней / загальної кількості поголів'я свиней)x100 + відсоток зростання (цілі підприємства)	(початок підсисного періоду- кінець підсисного періоду)x100	Вага KPI x Факт / План
Рівень товарного виробництва	0,35	(кількість товарної продукції / кількість валової продукції) x100 + відсоток зростання (цілі підприємства)	(кількість товарної продукції / кількість валової продукції) x100	Вага KPI x Факт / План
	1	Коефіцієнт результативності		∑ Індекс KPI
				∑ Індекс KPI x100%

Джерело: авторська розробка

Виходячи з даних таблиці 3, можна зробити висновок, що для завідуючого свинофермою найбільше значення в системі оплати праці відводиться рівню товарного виробництва, про що стверджує найвища вага KPI на рівні 0,35, оскільки зростання рівня товарного виробництва найбільше впливає на стратегічні цілі підприємства в частині збільшення отримання прибутку. Чільне місце відводиться таким показникам, як коефіцієнт оборотності товарного стада та частка товарного поголів'я в загальній кількості поголів'я, оскільки вони значною мірою впливають на економічну ефективність функціонування свиноферми та, як наслідок, підприємства в цілому.

Типові KPI для працівників свиноферми є більш деталізованими та спрямованими на забезпечення ефективного функціонування свиноферми. Ключові показники результатів діяльності для працівників свиноферми наведені в таблиці 4.

Таблиця 4

Типові KPI працівників свиноферми

Ключові показники результатів діяльності (KPI)	Вага KPI	План	Факт	Індекс KPI
Середньодобові прирости свиней	0,35	((вага в кінці періоду – вага на початку періоду) / тривалість періоду) + відсоток зростання (цілі підприємства)	((вага в кінці періоду – вага на початку періоду) / тривалість періоду)	Вага KPI x Факт / План
Середня кількість поросят від свиноматки	0,25	(кількість поросят отриманих протягом періоду / кількість свиноматок) + відсоток зростання (цілі підприємства)	(кількість поросят отриманих протягом періоду / кількість свиноматок)	Вага KPI x Факт / План
Відсоток вибракуваних свиноматок	0,15	(кількість вибракуваних свиноматок / загальна кількість свиноматок) x100 – відсоток зменшення (цілі підприємства)	(кількість вибракуваних свиноматок / загальна кількість свиноматок) x100	Вага KPI x План / Факт
Тривалість підсисного періоду	0,10	(початок підсисного періоду- кінець підсисного періоду) - відсоток зменшення (цілі підприємства)	(початок підсисного періоду- кінець підсисного періоду)	Вага KPI x План / Факт
Середньодобовий приріст ваги поросят до відлучення	0,15	(Середня вага відлучення -1,5 [□]) / середній вік при відлученні+ відсоток зростання (цілі підприємства)	(Середня вага відлучення -1,5 [□]) / середній вік при відлученні	Вага KPI x Факт / План
	1	Коефіцієнт результативності		∑ Індекс KPI
□ Оцінюється вага при народжуваності 1,5 кг				∑ Індекс KPI x100%

Джерело: авторська розробка

Аналізуючи дані таблиці 4, слід відмітити, що для працівників свиноферми найбільша вага відводиться такому KPI, як середньодобові прирости свиней, оскільки даний показник безпосередньо впливає на рівень товарного виробництва. Значна вага належить такому KPI, як середня кількість поросят від свиноматки, оскільки зростання даного показника значною мірою впливає на кількість та оборотність стада та, як наслідок, впливає на ефективність функціонування як свиноферми, так і підприємства в цілому. Найнижча вага присвоєна такому показнику KPI, як тривалість підсисного періоду. Однак даний показник також є важливим, оскільки зменшення підсисного періоду дозволяє збільшити число опоросів свиноматок з 1,9 до 2,5 на рік, тобто отримати значно більше приплоду.

Розроблені типові KPI для працівників ферми ВРХ представимо у вигляді таблиці 5.

Таблиця 5

Типові KPI для працівників ферми ВРХ

Ключові показники результатів діяльності (KPI)	Вага KPI	План	Факт	Індекс KPI
Кількість телят народжених живими на 100 корів і телиць після осіменіння	0,15	(Кількість новонароджених живих телят/(Кількість корів після осіменіння +Кількість телиць після осіменіння))x100 + відсоток зростання (цілі підприємства)	(Кількість новонароджених живих телят / (Кількість корів після осіменіння +Кількість телиць після осіменіння))x100	Вага KPI x Факт / План
Кількість відлучених телят на 100 корів і телиць після осіменіння	0,10	(Кількість відлучених телят/(Кількість корів після осіменіння +Кількість телиць після осіменіння))x100 + відсоток зростання (цілі підприємства)	(Кількість відлучених телят/(Кількість корів після осіменіння +Кількість телиць після осіменіння))x100	Вага KPI x Факт / План
Середньодобовий надій молока на корову	0,35	(Кількість молока за певний період часу / кількість дійних корів) / період часу + відсоток зростання (цілі підприємства)	(Кількість молока за певний період часу / кількість дійних корів) / період часу	Вага KPI x Факт / План
Середньодобові прирости ВРХ	0,25	((вага в кінці періоду – вага на початку періоду) / тривалість періоду) + відсоток зростання (цілі підприємства)	((вага в кінці періоду – вага на початку періоду) / тривалість періоду)	Вага KPI x Факт / План
Кількість маститів у корів	0,15	(кількість корів хворих на мастит / загальна кількість корів) x 100 – відсоток зменшення (цілі підприємства)	(кількість корів хворих на мастит / загальна кількість корів)x100	Вага KPI x План / Факт
	1	Коефіцієнт результативності		∑ Індекс KPI
				∑ Індекс KPI x100%

Джерело: авторська розробка

По завершенню формування КРІ для кожного працівника необхідно визначити правила оплати праці та преміювання. Для цього автор пропонує виділити наступні категорії працівників: А – керівник підприємства (у разі наявності заступник), В – керівники відповідних підрозділів, С – працівники. Далі необхідно встановити діапазон преміювання, який залежить від фінансових можливостей підприємства. Рекомендується встановлювати діапазон преміювання до 50%.

Наступним кроком повинно бути визначення системи преміювання, яка буде функціонувати на підприємстві. З метою формування належної системи преміювання, яка б урахувала значення коефіцієнта результативності, автором була розроблена наступна матриця преміювання (табл. 6).

Таблиця 6

Матриця преміювання (% до окладу)

Категорії преміювання	Значення коефіцієнта результативності (%)						
	95	100	105	110	115	120	125
А	10	15	20	25	30	40	50
В	5	10	15	20	25	30	35
С	0	5	10	15	20	25	30

Джерело: авторська розробка

Тобто, при загальній результативності керівника підприємства в межах 95-100% він отримує доплату у вигляді премії 10% від посадового окладу. Так керівник структурного підрозділу при загальній результативності праці в межах 105-110% отримує доплату у вигляді премії 15% від посадового окладу. Встановлення сталої ставки для певного проміжку значення інтегрального коефіцієнта (а не для конкретного значення) обумовлене необхідністю врахування впливу на КРІ факторів, які не залежать від працівника.

Тобто в даному випадку механізм стимулювання праці визначається за формулою = Оклад + Премія, розрахована на основі КРІ.

Мотивація КРІ – це найкращий спосіб добровільної роботи працівника з подальшою винагородою, відповідно його самовіддачі, оскільки в даному випадку механізм стимулювання праці полягає в тому, що для кожного працівника розробляється свої КРІ, кожному з яких присвоюється відповідна вага (в залежності від стратегії підприємства). За результатами роботи працівника порівнюються фактичні показники виконання завдання з плановими з урахуванням ваги КРІ для кожного показника, в результаті чого виводиться загальний КРІ, на основі якого і здійснюється преміювання працівника.

Висновки з проведеного дослідження. Сучасний механізм стимулювання праці в аграрному секторі економіки знаходиться не на належному рівні, оскільки не забезпечує взаємозв'язок результатів праці з її оплатою. Даний факт знаходить своє відображення при аналізі фонду оплати праці, де частка основної заробітної плати знаходиться на рівні від 90 % до 92 % по Україні, а на рівні Черкаської області від 82 % до 87 %, а оплата праці адміністративного персоналу здійснюється відповідно до погодинної оплати праці. Покращення даної ситуації можливо за рахунок впровадження системи стимулювання праці на основі КРІ (Key Performance Indicators – ключові показники результатів діяльності), ефективність якої полягає в наступному:

- 100 % орієнтації на результат – співробітник отримує винагороду за досягнення результату і за виконання робіт, які повинні привести до результату;
- керованості – мотивація КРІ дозволяє коригувати спрямовані зусилля співробітників без серйозної модифікації самої системи при зміні ситуації на ринку;
- справедливості – гідна оцінка внеску співробітника в загальний успіх підприємства і справедливий розподіл ризиків (між співробітником і підприємством) в разі неуспіху;
- зрозумілості – співробітник розуміє, за що підприємство готове його винагороджувати, підприємство розуміє, за які результати і скільки воно готове заплатити;
- незмінності – будь-який співробітник вибудовує свою роботу відповідно до системи мотивації.

Якщо в певний момент система змінюється, то частина зусиль співробітника марнується. Підприємство визначає «правила гри» для співробітників, і якщо раптом вирішить спонтанно їх пом'якшити, то втратить довіру «гравців».

Література

1. Васильчак С.В. Теоретичні основи реформування оплати праці на підприємстві / С.В. Васильчак, О.Р. Жидяк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21. – С. 152-156.
2. Зленко А.М. Сутність мотивації праці та її роль в забезпеченні ефективного управління трудовими ресурсами / А.М. Зленко // Економічний вісник університету. – 2010. – № 2. – С. 204-206.
3. Ковальська К.В. Нові підходи до мотивації персоналу в стратегічному управлінні корпораціями / К.В. Ковальська, Р.В. Рак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №1. – С. 29-33.
4. Костишина Т.А. Сучасні проблеми оплати праці в контексті конкурентоспроможності

національної економіки / Т.А. Костишина // Вісник ХНУ. – 2011. – № 2. – С. 65-69.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

6. Пищуліна О.М. Нова ідеологія формування заробітної плати: потреба та перспективи / О.М. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1. – С. 133-140.

7. Пустюльга Л.С. Підходи до вимірювання мотивації персоналу / Л.С. Пустюльга // Збірник наукових праць ЛНТУ. – 2010. – № 7. – С. 3-9.

8. Степанцова Ю.М. Мотивації персоналу та важливість її вимірювання на вітчизняних підприємствах / Ю.М. Степанцова // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 3. – С. 106–108.

References

1. Vasylichak, S.V. and Zhydiak, O.R. (2011), "Theoretical bases of labor remuneration reform at the enterprise", *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, no. 21, pp. 152-156.

2. Zlenko, A.M. (2010), "The essence of labor motivation and its role in ensuring effective management of labor resources", *Economic Herald of the University*, no. 2, pp. 204-206.

3. Kovalska, K.V. and Rak, R.V. (2010), "New approaches to motivating staff in strategic management of corporations", *Formation of market relations in Ukraine*, no. 1, pp. 29-33.

4. Kostyshyna, T.A. (2011), "Modern problems of labor remuneration in the context of the competitiveness of the national economy", *Vestnik KhNU*, no. 2, pp. 65-69.

5. Official site of the State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (access date August 05, 2017).

6. Pyschulina, O.M. (2009), "New ideology of wage formation: need and perspectives", *Strategic Priorities*, no. 1, pp. 133-140.

7. Pustiulha, L.S. (2010), "Approaches to the measurement of personnel motivation", *Collection of scientific works of LNTU*, no. 7, pp. 3-9.

8. Stepantsova, Yu.M. (2012), "Motivation of personnel and importance of its measurement at domestic enterprises", *Sustainable development of the economy*, no. 3, pp. 106-108.

Рецензент : канд. екон. наук, професор Уманського національного університету садівництва А.Ф.Бурик

УДК 339.977

Таран А.Ю.,
аспірант*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ СТРАТЕГІЇ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЧЧИНИ

Taran A.Yu.,
graduate student
V.N. Karazin Kharkiv National University

MAIN COMPONENTS OF STRATEGIES FOR HIGH-TECH INNOVATIVE DEVELOPMENT OF GERMANY

Постановка проблеми. З метою підвищення рівня технологічного розвитку Федеральним міністерством освіти і наукових досліджень ФРН у 2006 р. була розроблена Стратегія високотехнологічного інноваційного розвитку «High Tech Strategy 2020 for Germany», уточнена у редакції 2010 р. і 2014 рр. Ця стратегія орієнтована на досягнення поставлених цілей до 2020 р., який стане часом підведення підсумків та корекції майбутнього розвитку.

«High Tech Strategy 2020 for Germany» - перша всеосяжна стратегія високотехнологічного розвитку країни з зазначенням цілей, завдань, інструментів і методів стимулювання інновацій, а також

* Науковий керівник: Довгаль О.А. – д-р екон. наук, професор.

ключових напрямів і галузей, які стануть основою для високотехнологічного розвитку всієї економіки [1].

Будучи тісно пов'язаною з глобальною ідеєю побудови Інноваційного Союзу в Європі, національна стратегія високотехнологічного розвитку Німеччини має схожі із загальноєвропейською стратегією цілі і завдання [2]. При цьому, Німеччина - не тільки один із членів Інноваційного Союзу, а лідер технологічного розвитку за багатьма галузями економіки [2-4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню змісту національних інноваційних стратегій присвячено праці Д. Брезніца [5], Д. Ворша [6], П. Драгоса [7], Дж. Као [8], Т. Мікушевої [9], В. Трофимової [10], Л. Федулової [11], О. Шахмаєва [12] та ін. Проведений аналіз останніх досліджень дозволив виявити розходження в підходах до основних складових національних інноваційних стратегій різних груп країн. В цьому сенсі представляють практичний інтерес для України основні завдання та напрями реалізації Стратегії високотехнологічного інноваційного розвитку «High Tech Strategy 2020 for Germany».

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення та аналіз основних складових стратегії високотехнологічного інноваційного розвитку Німеччини в європейській економічній системі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сукупність завдань, поставлених національною новою стратегією, утворюють головну мету, до якої прагне Німеччина – гідна відповідь на глобальні виклики: зміни клімату, нестачу природних ресурсів, демографічні зміни, забезпечення високого рівня життя шляхом розвитку високих технологій, що сприяють вирішенню виникаючих проблем подальшого розвитку країни і становленню сильної, конкурентоспроможної економіки [1].

Головна мета стратегії високотехнологічного розвитку ФРН – підвищити свою конкурентоспроможність, досягти економічного зростання та добробуту, підвищити якість життя, виробляти новітні товари і послуги, повернути позицію провідного експортера, забезпечити ефективне використання ресурсів, захищати навколишнє середовище, встановити високий рівень розвитку медицини та інформаційних технологій. Основна мета, яка закладена в стратегію технологічного розвитку Німеччини, визначає і пріоритетні на даний момент показники, досягнення яких за допомогою розвитку високих технологій є найбільш значущими для подальшого розвитку країни [1].

Визначаючи основні аспекти реалізації цілей забезпечення технологічного лідерства Німеччини в ЄС, національна інноваційна стратегія The new High-Tech Strategy Innovations for Germany пропонує заходи в п'яти ключових межсекторальних сферах:

- 1) поліпшити взаємозв'язок між наукою і промисловістю;
- 2) підвищити НДДКР та інноваційну роботу в приватному секторі економіки;
- 3) забезпечити розповсюдження нових прогресивних технологій в економіці;
- 4) здійснити інтернаціоналізацію наукових досліджень, розробок і впровадження нових технологій;
- 5) сприяти розвитку та просуванню талантів [1].

Всі ці запропоновані стратегічні заходи спрямовані на спрощення та скорочення шляху від ідеї до впровадження інновацій.

Конкуренція і співпраця є основними принципами реалізації стратегії високотехнологічного інноваційного розвитку ФРН [1]:

1. Об'єднання сил промисловості і наукових дослідженнях. Стратегія Німеччини спрямована на формування нових стимулів для співпраці між промисловістю та науково-дослідними інститутами. Реалізація цього принципу здійснюється за рахунок формування урядом країни концепції кластерів, які об'єднують міністерства, науково-дослідні та освітні установи, підприємства. В рамках сформованих кластерів розробляються заходи з широким розповсюдженням модульних програм для конкретних регіонів або конкретних технологій, спрямовані на зміцнення взаємозв'язків між усіма учасниками, а також формування і розширення можливостей фінансування реалізації високопродуктивних і ефективних технологій [1].

Кластерна стратегія включає в себе такі рівні та заходи (рис. 1):

- обмін інформацією між наукою і промисловістю: спільна діяльність по залученню інвесторів. Розширення можливостей для забезпечення цільового фінансування з розвитку технологій в межах забезпечення інноваційних технологій для малих і середніх підприємств: розробка Програми спільних промислових досліджень при федеральному Міністерстві економіки та галузевих технологій, пошук коштів для реалізації проектів, здійснюваних членами німецької Федерації промислових дослідницьких об'єднань "Отто фон Guericke";

- фінансування міжгалузевих проектів, які здійснюються через ZUTECH (програми нових технологій для малого та середнього підприємництва). Крім того, отримання допомоги кластерним проектам, які охоплюють увесь інноваційний процес, починаючи з фундаментальних досліджень і закінчуючи перетворенням результатів наукових досліджень на нові продукти. Основна дослідницька частина таких проектів фінансується, наприклад, німецьким науково-дослідним товариством (Німецький дослідницький фонд), в той час як прикладні дослідження частково фінансуються в рамках програми спільних промислових досліджень і частково з залученням приватного капіталу;

Рис. 1. Рівні та заходи кластерної стратегії Німеччини

Джерело: [1]

- оптимізація інноваційних процесів і розвиток потенціалу в східних землях Німеччини. Підтримка розвитку кластерів в окремих технологічних сферах: розробка нових інструментів для розвитку і фінансування кластерів в передових технологічних сферах, таких як біотехнології і регенеративна медицина. Створення фондів, що фінансують, зокрема, компанії на ранніх стадіях процесу розробки інноваційного продукту, що має сприяти підвищенню ефективності результатів наукових досліджень і впровадження інновацій в продукти та послуги;
- фінансування на конкурсній основі інноваційно-орієнтованих альянсів (кластерів). Федеральне Міністерство освіти і науки проводить конкурс кращих інноваційних кластерів Німеччини з метою розподілу фінансування досліджень і розробок нових технологій в усіх галузях економіки. Така фінансова допомога в реалізації інноваційних проектів кластерів, спрямованих на вдосконалення технологій, що використовуються, і розширення сфер діяльності, усунення перешкод стратегічного розвитку та забезпечення міжнародної привабливості і конкурентоспроможності кінцевого продукту;
- реалізація партнерських ініціатив у дослідженнях та інноваціях. Федеральний уряд спільно з урядами земель і з Асоціацією національних дослідницьких центрів Гельмгольца, Товариством імені Макса Планка, Товариством Фраунгофера, Асоціацією Лейбніца і Німецьким науково-дослідницьким фондом передбачає збільшувати щорічні фінансові субсидії більш ніж на 3% щорічно на дослідження і розробки нових технологій. Крім того, діяльність цих інститутів спрямована на підвищення якості, ефективності і можливостей науково-дослідної роботи та реалізації наукових задумів в конкретних проектних рішеннях;
- поширення науково-дослідницьких грантів для дослідницьких контрактів малих і середніх підприємств. Федеральним Міністерством освіти і науки були введені спеціальні дослідницькі гранти науково-дослідних проектів для малого і середнього бізнесу, а також наукових проектів університетів або позауніверситетських науково-дослідних установ. Ці гранти призначені для того, щоб мотивувати наукові інститути до взаємодії в сфері розвитку відповідних дисциплін та науково-дослідних проектів;
- скорочення розриву між науковими дослідженнями і комерціалізацією нових розробок. Наукові дослідження часто не мають достатнього практичного застосування, щоб довести їх до комерційної експлуатації. Для подолання розриву між науковими дослідженнями і освоєнням комерційно перспективних технологій вони повинні бути вивчені, щоб визначити їх техніко-економічне обґрунтування. Для цих цілей урядом Німеччини впроваджено спеціальний підрозділ для перевірки комерціалізації нових технологій та їх результатів;
- розробка і застосування моделі державно-приватного партнерства на адресній основі. Модель державно-приватного партнерства при фінансуванні НДДКР та промислової реалізації нових технологій, які сприятимуть розвитку та розширенню науково-дослідної інфраструктури. Крім того, модель державно-приватного партнерства включає такі елементи, як спільні дослідницькі центри, які фінансуються промисловістю і державним сектором – можливості для науки і промисловості для

проведення стратегічних досліджень в тісній співпраці одне з одним. Німецький уряд вітає ці ініціативи і закликає науку і промисловість до забезпечення більш активного використання потенціалу взаємних відносин в рамках державно-приватного партнерства [1].

2. Поліпшення умов для високотехнологічних стартапів та інноваційних малих та середніх підприємств. Стимулювання створення і розвитку нових технологічних компаній і реалізація інноваційних стартапів є стимулом для структурної зміни економіки. Малий і середній бізнес, створюючи більше робочих місць, ніж великий, може забезпечити реалізацію великої кількості стартапів в різних галузях економіки, забезпечуючи технологічне лідерство Німеччини в певних напрямках. У світлі цього, німецький уряд активізує стартовий рівень впровадження нових технологій на малих та середніх підприємствах, підвищує доступ до фінансування за допомогою створення привабливих умов для приватних венчурних інвестицій з боку кредитних організацій і бізнес-ангелів не тільки в наукомістких галузях, але й в наукомістких секторах послуг.

Крім того, протягом часу, що залишився в рамках чинного законодавства, фінансування інноваційної діяльності, діяльності у відповідності з федеральним Міністерством освіти і наукових досліджень і федерального Міністерства Економіки і технології будуть знову розглянуті шляхи та засоби подальшої концентрації та раціоналізації структури фінансування. Ці зусилля спрямовані на ще більше фінансування потреб галузі і, відповідно, прийняття до уваги рекомендацій, отриманих в ході зовнішніх оцінок [1].

3. Поліпшення умов для приватних інвестицій у НДДКР. Німецьким урядом вжито наступні заходи:

- збільшення банківської частки фінансування інновацій;
- оптимізація оподаткування в Німеччині інноваційних підприємств: з 1 січня 2008 р. реформовано корпоративний прибутковий податок, який стимулює інновації на підприємстві, підвищення ставки амортизаційних відрахувань до 30% для поліпшення інвестиційних умов;
- впровадження стандарт-костингу при плануванні та обліку витрат на НДДКР, скорочення бюрократичних процедур та ін. [1].

3. Скорочення тривалості циклу поширення нових технологій. Німецькі науково-дослідні інститути займають висококонкурентні позиції на міжнародному рівні і лідирують у світі в багатьох сферах технологічного розвитку. Однак, результати досліджень повинні використовуватися в комерційних цілях, повинні поширюватися нові технології в промисловості і виробництві нових товарів не тільки великих компаній, але й малих та середніх підприємств. Механізми захисту прав інтелектуальної власності у зв'язку з цим відіграють центральну роль. Німеччина має особливий інтерес у функціонуванні міжнародних правила захисту інтелектуальної власності як лідер у світі та Європі за кількістю патентних заявок, експортер високоякісної і високотехнологічної продукції [12]. Отже, поліпшення охорони та використання інтелектуальної власності має пріоритет для уряду Німеччини. У зв'язку з цим особливо актуальним для ФРН є захист інтелектуальної власності та розвиток міжнародного патентного права.

На додаток до зміцнення захисту та використання прав інтелектуальної власності, німецький уряд розглядає напрями поліпшення таких показників по розповсюдженню технологій, як:

- активізація стандартизації в інноваційних процесах: успіх німецької високотехнологічної продукції на світових ринках повинен супроводжуватися стратегією стандартизації;
- використання інноваційного потенціалу системи державних закупівель: кожен рік німецькі федеральні, земельні та муніципальні органи влади укладають контракти з виробниками інноваційної продукції на суму, що дорівнює 12 % ВВП країни. Німецький уряд прагне розширювати інформаційну інфраструктуру в системі державних закупівель.

4. Зміцнення міжнародних позицій Німеччини. Підвищення дослідницьких й інноваційних можливостей в межах міжнародного співробітництва та глобалізації сучасного суспільства знань надає величезні можливості для технологічного розвитку [1]. ФРН розглядає як необхідний аспект свого технологічного лідерства можливість міжнародного поділу праці, щоб розвивати свої власні переваги та сильні сторони технологічного розвитку і спиратися на сильні сторони інших країн, щоб сприяти розповсюдженню інноваційних досягнень у високотехнологічному секторі економіки.

5. Для забезпечення технологічного лідерства уряд Німеччини сприяє проведенню спільних міжнародних досліджень в сфері НДДКР для студентів та молодих вчених. Наприклад, ІННО II програма передбачає збільшення фінансування для німецьких МСП, які співпрацюють із зарубіжними партнерами, університетськими центрами. Крім того, InnoNet і ІФР - спільні промислові програми дослідження ЄС [12] пропонують кращі умови фінансування для молодих вчених при співпраці з країнами-партнерами. Також розширюється співпраця ФРН на ринках країн, що розвиваються, і країнам зі швидкозростаючою науково-дослідницькою діяльністю (Південна Корея, Сінгапур).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, визначаючи основні аспекти реалізації цілей забезпечення технологічного лідерства Німеччини в ЄС, національна інноваційна стратегія пропонує заходи в п'яти ключових міжсекторальних сферах: (1) поліпшити взаємозв'язок між наукою і промисловістю, (2) підвищити НДДКР та інноваційну роботу в приватному секторі економіки, (3)

забезпечити розповсюдження нових прогресивних технологій в економіці, (4) здійснити інтернаціоналізацію наукових досліджень, розробок і впровадження нових технологій і (5) сприяти розвитку та просуванню талантів.

Перспективами подальшого дослідження з даної проблематики є комплексний аналіз інституційних засобів забезпечення технологічного лідерства Німеччини в економічній системі ЄС.

Література

1. The new High-Tech Strategy Innovations for Germany [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/search?q=High+tech+strategy+for+Germany&oq=High+tech+strategy+for+Germany&gs_l=psyab.12..0i22i30k1i4.652399.652399.0.653673.1.1.0.0.0.168.168.0j1.1.0....0...1.1.64.psy-ab..0.1.167....0.fHlm5B4TXKE
2. Право Европейского Союза. Новая европейская стратегия "Европа 2020" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.ru/content/307>
3. Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication-brochure_en.pdf
4. Horizon 2020. The EU Framework Programme for Research and Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>
5. Breznitz Dan. Innovation and the State: Political Choice and Strategies for Growth in Israel, Taiwan, and Ireland / Dan Breznitz. – New Haven and London: Yale University Press, 2007. – 262 p.
6. Drahos P. Information feudalism: Who Owns the Knowledge Economy? / P. Drahos, J. Braithwaite. – N.Y.: New Press, 2002. – 253 p.
7. Kao J. Innovation Nation: How America is Losing Its Innovation Edge, Why It Matters, And What We Can Do To Get It Back / J. Kao. – N.Y.: Free Press, 2007. – 306 p.
8. Warsh D. Knowledge and the Wealth of Nations: A Store of Economic Discovery / D. Warsh. – N.Y. W.W. Norton, 2007. – 435 p
9. Микушева Т.Ю. Зарубежный опыт государственного регулирования инновационной деятельности [Електронний ресурс] / Т.Ю. Микушева. – Режим доступу : <http://www.pandia.ru/816112/>.
10. Трофимова В.В. Стратегія технологічного лідерства США та механізми його досягнення [Електронний ресурс] / В.В. Трофимова. – Режим доступу : <http://ukrmodno.com.ua/health/trofimova-v-v-strategiya-tehnologichnogo-liderstva-ssha-ta-meh/main.html>
11. Федулова Л. Технологическое развитие экономики / Л. Федулова // Экономика Украины. – 2006. – № 6. – С. 4–11.
12. Шахмаев А.С. Анализ инновационной политики развитых стран [Електронний ресурс] / А.С. Шахмаев // Креативная экономика. – 2012. – № 6 (66). – С. 65–69. – Режим доступу : <https://creativeconomy.ru/articles/23804/>

References

1. The new High-Tech Strategy Innovations for Germany. available at: https://www.google.com.ua/search?q=High+tech+strategy+for+Germany&oq=High+tech+strategy+for+Germany&gs_l=psyab.12..0i22i30k1i4.652399.652399.0.653673.1.1.0.0.0.168.168.0j1.1.0....0...1.1.64.psy-ab..0.1.167....0.fHlm5B4TXKE (access date August 03, 2017).
2. The law of the European Union. The new European strategy "Europe 2020", available at: <http://eulaw.ru/content/307> (access date August 02, 2017).
3. Europe 2020. Flagship Initiative Innovation Union. available at: https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication-brochure_en.pdf (access date August 05, 2017).
4. Horizon 2020. The EU Framework Programme for Research and Innovation. available at: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/> (access date August 03, 2017).
5. Breznitz, D. Innovation and the State: Political Choice and Strategies for Growth in Israel, Taiwan, and Ireland. New Haven and London, Yale University Press, 2007. 262 p.
6. Drahos, P. Information feudalism: Who Owns the Knowledge Economy? N.Y., New Press, 2002. 253 p.
7. Kao, J. Innovation Nation: How America is Losing Its Innovation Edge, Why It Matters, And What We Can Do To Get It Back. N.Y., Free Press, 2007. 306 p.
8. Warsh, D. (2007), Knowledge and the Wealth of Nations: A Store of Economic Discovery. N.Y., W.W. Norton, 435 p
9. Mikusheva, T.Y. "Foreign experience of state regulation of innovation activity", available at: <http://www.pandia.ru/816112/>. (access date August 03, 2017).
10. Trofimova, V.V. "Strategy of technological leadership of the USA and mechanisms of its achievement", available at: <http://ukrmodno.com.ua/health/trofimova-v-v-strategiya-tehnologichnogo-liderstva-ssha-ta-meh/main.html> (access date August 05, 2017)

11. Fedulova, L. (2006), "Technological development of the economy", *Economy of Ukraine*, no. 6, pp. 4–11.
12. Shharmaev, A.S. (2012), "Analysis of the innovation policy of the developed countries", *Creative economics*, no. 6 (66), pp. 65–69, available at: <https://creativeconomy.ru/articles/23804/> (access date August 05, 2017)

Рецензент : д.е.н., професор Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна О.А. Довгаль

УДК 339.97

Пижик О.А.,
аспірант* кафедри міжнародної економіки
Тернопільський національний економічний університет

СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ

Pyzhyk O.A.,
graduate student at the department of international economics
Ternopil National Economic University

STRATEGIC VECTORS OF TECHNICAL REGULATION DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PRIORITIES

Постановка проблеми. Поступовий рух України до розширення формату співробітництва із Європейським Союзом вносить суттєві зміни у її внутрішню та зовнішню політику. Євроінтеграційна модель є найоптимальнішим варіантом розвитку економіки України та її експортного потенціалу. Реалізація всіх положень і домовленостей щодо зони вільної торгівлі (ЗВТ) України та Європейського Союзу триватиме 7 років, тому наша країна отримала можливість мобілізувати сили та ресурси для кращої координації та імплементації реформ. Однією зі сфер, яка потребує гармонізації з нормами та вимогами ЄС, є система технічного регулювання, особливо в умовах лібералізації торгівлі, розширення зовнішньоторговельних відносин України з європейськими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання євроінтеграційного шляху розвитку України та особливості гармонізації національного законодавства до вимог ЄС є предметом низки досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти формування системи технічного регулювання розглядали у своїх роботах А. Бояр [1], М. Нечипорук, В. Селютін, Г. Селютіна [2], О. Усенко [3], О. Шнирков [4] та ін. Водночас, недостатньо розкритими є стратегії держави щодо удосконалення системи технічного регулювання в Україні. Існуюча вітчизняна система технічного регулювання не сприяє підвищенню конкурентоспроможності країни, а через низку об'єктивних причин (відсутність достатніх добре підготовлених кадрів, пасивність органів влади, нестача фінансових ресурсів та ін.) не здатна швидко переорієнтуватися на вимоги ЄС. Тому особливої уваги потребують стратегічні ініціативи України для гармонізації національної системи технічного регулювання до європейської практики.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування стратегічних векторів розвитку системи технічного регулювання в Україні та розробка практичних рекомендацій щодо її вдосконалення із врахуванням вимог Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейська практика нагромадила значні напрацювання в частині технічного регулювання, адже ця система перебуває у динаміці, що пов'язано із специфікою міжнародної торгівлі в сучасних умовах. Європейська політика сприяння розвитку системи технічного регулювання забезпечує постійний моніторинг ситуації, прийняття адекватних рішень та захист інтересів як споживачів, так і виробників.

Розвинуті країни світу формують системи технічного регулювання в умовах жорсткої конкуренції на внутрішньому і зовнішніх ринках, періодичних кризових явищ, зростання ролі інформаційних технологій і прискореного збільшення швидкості передачі знань, підвищеної уваги до соціальної

* Науковий керівник: Савельєв Є.В. – д-р екон. наук, професор.

відповідальності й забезпечення рівних можливостей до розвитку.

Разом з тим, стан функціонування системи технічного регулювання кожної країни залежить від рівня її розвитку, що визначається низкою індикаторів, таких як позиції у міжнародних рейтингах, рівень міжнародної конкурентоспроможності країни, її технологічного розвитку, тип економічного укладу країни, величина обсягу продукції високого ступеню обробки у структурі ВВП країни та ін. Вже сьогодні очевидно, що економіка України значно відстає від провідних держав світу. Якщо негативні тенденції будуть зберігатися, то цей розрив поглиблюватиметься. Наразі в глобальній економіці Україна перебуває серед сировинних країн з низьким рівнем виробництва доданої вартості, позиціонує як країна-донор дешевої робочої сили, сировини і як країна-реципієнт споживчих товарів [5].

Незважаючи на досягнуті успіхи, відкриття зони вільної торгівлі ЄС та України поки що не принесло відчутного ефекту через структурну слабкість української економіки, орієнтованої на експорт сировини [6]. Все це накладає свої наслідки на проведення нової економічної політики в Україні, на відміну нав'язування деякими західними колами відомого проекту Генріха Маргентау, суть якого полягає у повній деіндустріалізації України і перетворення її в світового донора продовольства [7].

За останні роки погіршилися майже усі макроекономічні показники України. Так, можна відзначити поступове зменшення чисельності населення на 0,13 млн. осіб в 2015 р. порівняно із 2014 р. та на 0,16 млн. осіб в 2016 р. порівняно із 2015 р. Також зазнало зменшення ВВП на одну особу. У 2015 р. порівняно із 2014 р. це зменшення становило 1080,71 дол. США, а в 2016 р. порівняно із 2015 р. – відповідно 900,73 дол. США. Тобто, для України сьогодні характерне як зменшення чисельності населення, так і поступове його зубожіння. Ситуація у країні не є в цілому сприятливою, що засвідчують численні міжнародні рейтинги, у яких позиція України у період 2015-2016 рр. є нестабільною (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз позицій України у міжнародних економічних рейтингах у 2015-2016 рр.

№ з/п	Назва рейтингу	Позиція України в рейтингу		Зміна позиції у (2) порівняно з (1)	Примітка автора
		2014-2015 роки (1)	2015-2016 роки (2)		
1	Індекс глобалізації	44 з 207	42 з 207	+2	Середній рівень розвитку країни
2	Індекс легкості ведення бізнесу	96 із 189	83 з 189	+7	Країна із несприятливим середовищем для ведення бізнесу
3	Індекс економічної свободи	161 із 177	162 з 178	-1	Категорія пригнічених економік, репресивна економіка
4	Індекс конкурентоспроможності	76 із 148	79 з 144	-3	Країна із перехідним типом економіки
5	Глобальний інноваційний індекс	63 із 110	64 з 142	+1	Економіка із невикористаним потенціалом
6	Індекс сприйняття корупції	144	142	+2	Клуб тотально корумпованих країн
7	Індекс транснаціоналізації	28,4*	29,3**	+0,9	Відсутність власних ТНК

Джерело: сформовано автором із використанням [8-12].

Україна не залишилася осторонь впровадження окремих положень європейської системи технічного регулювання, проте використовує консервативний підхід до її створення, адже поки що найбільша увага сконцентрована на створенні нормативно-адміністративної платформи. Сьогодні не достатньо лише гармонізувати нормативно-правову базу. На нашу думку, система технічного регулювання повинна набути динаміки у найближчій перспективі, орієнтуючись на практику роботи експортерів на зарубіжних ринках, внутрішніх операторах національного ринку із тим, щоб вивчити їхні запити і очікування, забезпечити кращі можливості для діяльності і розвитку.

Теперішній стан системи технічного регулювання України значно послаблює загальний рівень її конкурентоспроможності. Можна стверджувати, що загальна втрата конкурентоспроможності економіки України безпосередньо пов'язана із несформованою у повному обсязі системою технічного регулювання і відсутністю окремих її блоків. Зокрема знаходиться у стадії формування система інститутів технічного регулювання та інфраструктура якості потребує значного вдосконалення.

Система технічного регулювання України зачіпає інтереси усіх ринкових суб'єктів – і державу в цілому, і виробників, і населення. Для виробників товарів і провайдерів послуг ця система забезпечує відповідне ділове середовище, котре сприяє підвищенню їхньої конкурентоспроможності, впровадження інновацій, посилення інвестиційної привабливості як ринкових суб'єктів, так і територій. Для населення система технічного гарантування забезпечує адекватну безпеку і якість споживаних продуктів і послуг.

Зазначимо кілька слабких аспектів національної системи технічного регулювання. По-перше, в рамках чинної системи споживачі залишаються незахищеними, оскільки контролюючі органи більше сконцентровані на перевірці наявності у виробників усіх необхідних документів, що підтверджують

якість і безпечність продукції, тоді як поза увагою залишаються процеси виробництва, монтажу, реалізації тощо. По-друге, ціни на товари залишаються високими: виробники повинні платити за численні сертифікати, висновки перевірки різних органів, і ці витрати включаються в ціну продукту. По-третє, Україна суттєво відстає із впровадженням новітніх технологій: виробникові складно досягнути технологічного прориву, коли всі винаходи необхідно погодити із різними контролюючими органами.

Усе ще зберігаються недоліки, успадковані від колишньої системи. Наприклад, поширення на один вид продукції різних регуляторних режимів – це коли крім технічного регулювання і стандартів застосовують санітарне регулювання, регулювання у сфері охорони праці, вимоги яких часто суперечать одне одному. Проблемою залишається також надмірний попередній контроль – необхідність різноманітних державних реєстрацій, сертифікацій, експертиз, висновків тощо. Нечітко визначено компетенції контрольно-наглядових органів, що призводить до неефективності нагляду та неможливості оцінити ефективність здійснення державного контролю.

Важливо сформувати бачення того, що сама по собі система технічного регулювання країни не здатна забезпечити підвищення конкурентоспроможності ринкових суб'єктів чи країни в цілому, проте вона може сприяти цьому. Тому потрібно налагодити зв'язок між основними державними програмними документами, які покликані реформувати різні, проте споріднені сфери – бізнес-середовище, експортну політику та систему технічного регулювання.

19 серпня 2015 р. Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року, метою якої є модернізація економіки України та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції шляхом поступової інтеграції України у внутрішній ринок ЄС, подолання технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС і зміцнення її позицій на світовому ринку внаслідок визнання системи технічного регулювання України на європейському та міжнародному рівні [13]. Очікується, що реалізація цієї Стратегії дасть змогу забезпечити захист ринку України від небезпечної та неякісної продукції; підвищення рівня конкурентоспроможності української продукції та сприяння інноваційному розвитку; високий рівень безпеки продукції та посилення захисту інтересів споживачів в результаті здійснення ефективного державного ринкового нагляду; доступ на ринок ЄС для українських виробників на тих же умовах, що і для виробників держав-членів ЄС; створення сприятливого регуляторного та ділового середовища для експортерів та інвесторів [13].

Нами проаналізовано план заходів щодо реалізації Стратегії розвитку системи технічного регулювання, що охоплює 58 позицій. Найбільшим спрямуванням цієї стратегії є те, що переважна більшість її заходів спрямована або на приведення нормативно-правових актів у відповідність із законодавством ЄС, або на вдосконалення роботи інституцій (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз плану заходів Стратегії розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року

№ з/п	Спрямованість, характер заходу	Кількість заходів, од.
1	Залучення коштів (технічна допомога ЄС, секторальна бюджетна підтримка ЄС, кошти державного бюджету, інші джерела)	1
2	Приведення нормативно-правових актів у відповідність із законодавством ЄС	17
3	Прийняття європейських та міжнародних стандартів як національних стандартів	10
4	Впровадження інформаційної системи управління стандартами	4
5	Забезпечення визнання Національного агентства з акредитації на міжнародному та європейському рівні	4
6	Посилення спроможності органів з оцінки відповідності до рівня, необхідного для належного виконання Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів	4
7	Забезпечення здатності органів державного ринкового нагляду ефективно виконувати свої функції	7
8	Удосконалення інформаційного забезпечення здійснення державного ринкового нагляду і контролю нехарчової продукції	3
9	Розвиток метрологічної системи України	5
10	Зміцнення інституційного потенціалу центральних органів виконавчої влади у сфері технічного регулювання	3
	Разом:	58

Джерело: сформовано автором на основі [14]

Дані табл. 2 демонструють переважну спрямованість досліджуваної Стратегії на формування правового та інституційного поля, гармонізованого за вимогами ЄС. Стратегія розвитку системи технічного спрямування тільки за змістовним наповненням здатна закласти загальні підвалини системи стандартів, оцінки відповідності, метрології та ринкового нагляду. Загалом, упродовж визначеного періоду 2015-2020 рр. буде виконана значна робота із налагодження функціонування інституцій в системі технічного регулювання. Максимальний рівень спроможності цієї стратегії дозволить досягти тільки технічний бік конкурентоспроможності вітчизняної продукції, тобто

забезпечити відповідність Директивам, технічним нормам, регламентам тощо.

У березні 2017 р. відбулася презентація Експортної стратегії України, яку розробило Міністерство економічного розвитку та торгівлі України [15], першим етапом реалізації якої стала Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі України, розрахована на наступні 5 років (2017-2021 роки). На рис. 1 наведено зв'язок Експортної стратегії із іншими аналогічними концептуальними документами.

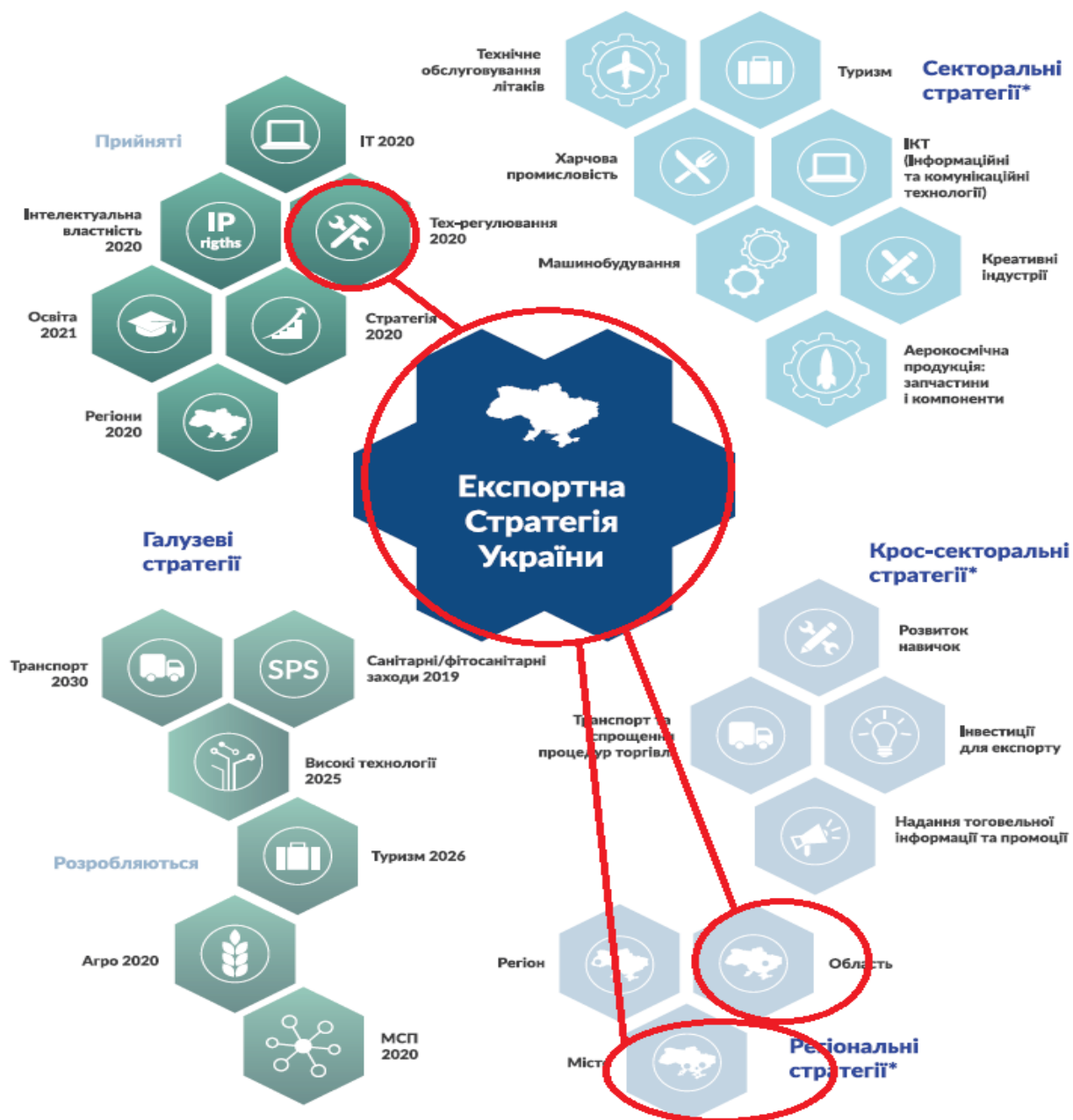

Рис. 1. Зв'язок між концептуальними документами у галузі технічного регулювання
Джерело: [15]

Зв'язок між Експортною стратегією, Стратегією розвитку системи технічного регулювання та із обласними чи місцевими планами стратегічного розвитку – це необхідний крок для того, щоб поєднати ресурси та інтереси споріднених у питаннях технічного регулювання інституцій та ринкових суб'єктів. Разом із тим, у Планах стратегічного розвитку обласного чи місцевого значення практично не приділено уваги цим питанням. Тому, у найближчій перспективі має сенс їх переглянути із тим, щоб доєднати до нових концептуальних документів, покликаних вдосконалити регуляторне середовище, розвинути експортні можливості та посилити конкурентоспроможність виробників. Проте на сьогодні такі потрібні узгодження між стратегічно важливими документами повністю відсутні. На нашу думку, варто сконцентрувати увагу профільних органів до створення міжвідомчих комісій із тим, щоб спільно досягти цілі підвищення рівня конкурентоспроможності національних виробників.

Однак, сама по собі система технічного регулювання країни не здатна забезпечити підвищення конкурентоспроможності ринкових суб'єктів чи країни в цілому, проте вона може сприяти цьому. Тому потрібно налагодити зв'язок між основними державними програмними документами, які покликані реформувати різні, проте споріднені сфери – бізнес-середовище, експортну політику та систему технічного регулювання. Пропонуємо розробити та реалізувати крос-секторальну стратегію, що об'єднує три складових – реалізацію Експортної стратегії, вдосконалення систему технічного регулювання та лібералізацію бізнес-середовища, що відображено на рис. 2.

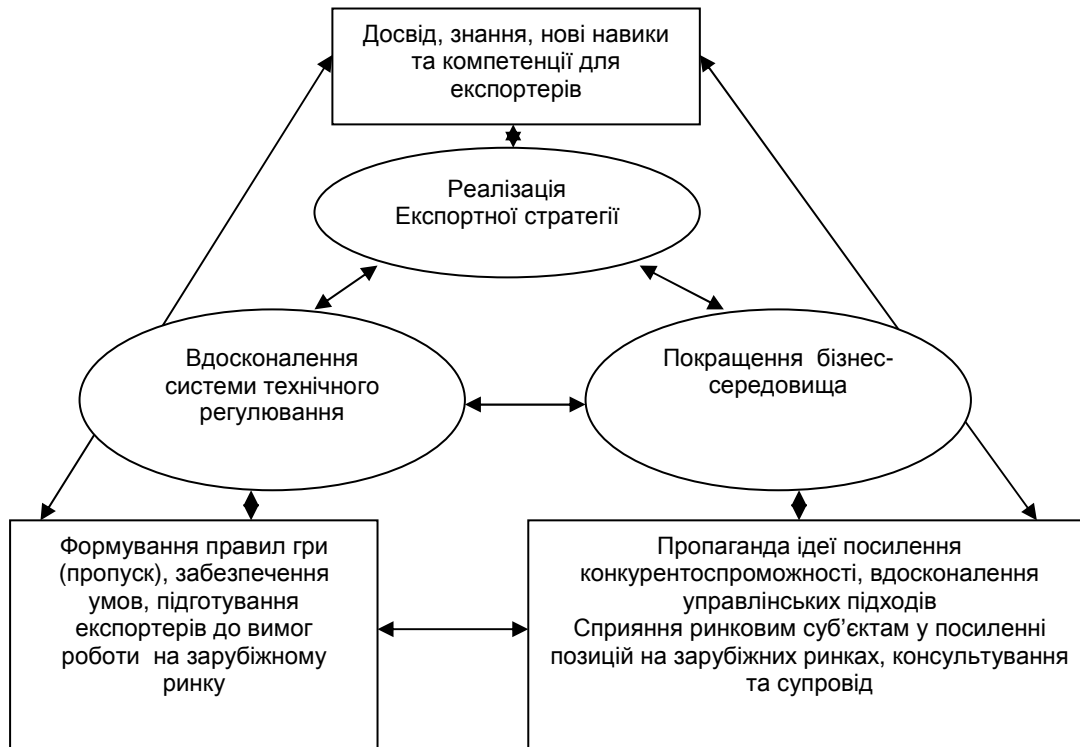

Рис. 2. Концепція крос-секторальної стратегії взаємодії у контексті вдосконалення системи технічного регулювання

Джерело: сформовано автором

Тобто, об'єднавши інтереси і ресурси у різних дотичних тематиках, можна посилити існуючі концептуальні документи і досягнути загальної мети.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, дослідження підтвердило, що зміни у системі технічного регулювання України можуть зайняти кілька років та для повної адаптації до вимог ЄС тривати до 2021 р. Сучасні реформи у галузі технічного регулювання в Україні не завжди є результативними, адже економічний потенціал країни не дає змоги протягом невеликого періоду часу підвищити її конкурентоспроможність, експортерам здобути вагомі позиції на європейських ринках. При розробленні заходів щодо політики гармонізації необхідно врахувати той факт, що впровадження нових стандартів може стати для виробників проблемою, бо потребуватиме від них значних початкових інвестицій. Разом з тим, для суттєвих позитивних результатів щодо удосконалення системи технічного регулювання і, як наслідок, забезпечення національним експортерам вільного доступу до європейських ринків, потрібні не тільки значні інвестиції, а й ініціативи, причому на рівні держави.

В Україні відсутні тісні зв'язки між Експортною стратегією України, Стратегією розвитку системи технічного регулювання та місцевих Стратегічних планів розвитку (і кожна з них має низку проблем із реалізацією), тому крос-секторальна стратегія може стати важливою складовою вдосконалення системи технічного регулювання, що відповідає міжнародним та європейським нормам.

Література

1. Бояр А.О. Система технічних норм і стандартів ЄС у контексті європейської інтеграції України / А.О. Бояр // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – № 6. – С. 159–168.
2. Міжнародне технічне регулювання: навч. посібник / О.М. Сафонова та ін. – Харків : ХДУХТ, 2013. – 372 с.

3. Усенко О. Реформа технічного регулювання як запорука інтеграції України до світового господарства / О. Усенко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 226–229.
4. Шнирков О.О. Співробітництво України та ЄС у сфері технічного регулювання / О.О. Шнирков // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – 2015. – Випуск 126 (частина I). – С. 136–145.
5. Інноваційна стратегія українських реформ: збірник наукових праць / А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінах, В. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.
6. Українські виробники за 3 місяці вичерпали річні квоти на експорт до ЄС цукру та кукурудзи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/ukrayinski-virobniki-za-3-misyaci-vicherpali-richni-kvoti-na-eksport-v-yes-cukru-ta-kukurudzi-204812_.html
7. Вернівський П. Вместо плана Маршалла, Запад у нас реалізовує план Моргентау... [Електронний ресурс] / П. Вернівський. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/1493729143-vmesto-plana-marshalla-zapad-u-nas-realizovuyet-plan-morgentau-.html>
8. KOF Index of Globalization 2014-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalization.kof.ethz.ch/>
9. World Bank Ease of Doing Business Report 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/rankings>.
10. The Global Competitiveness Report 2014-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.
11. The Global Competitiveness Report 2013-2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.
12. World Investment Report 2015. Reforming international investment governance [Електронний ресурс]. – Режим доступу: unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf
13. Про схвалення Стратегії розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України №844-р від 19.08.2015 р. [Електронний документ]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/844-2015-p
14. Стратегія розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року [Електронний документ]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/document/248425145/R0844.doc
15. Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі 2017–2021 [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021>.

References

1. Boiar, A.O. (2008), "System of technical norms and standards of the EU in the context of European integration of Ukraine", *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, no. 6, pp. 159–168.
2. Safonova, O.M. (2013), *Mizhnarodne tekhnichne rehuliuвання* [International technical regulation], KhDUKht, Kharkiv, Ukraine, 372 p.
3. Usenko, O. (2009), "The reform of technical regulation as a guarantee of Ukraine's integration into the world economy", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 10, pp. 226–229.
4. Shnyrkov, O.O. (2015), "Cooperation between Ukraine and the EU in the field of technical regulation", *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, iss. 126, part I, pp. 136–145.
5. Halchynskiy, A., Heiets, V., Kinakh, A. and Semynozhenko, V. (2002), *Innovatsiina stratehiia ukrainskykh reform* [Innovative strategy of Ukrainian reforms], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 336 p.
6. "Ukrainian producers over 3 months have exhausted annual quotas for export to the EU of sugar and corn", available at: http://dt.ua/ECONOMICS/ukrayinski-virobniki-za-3-misyaci-vicherpali-richni-kvoti-na-eksport-v-yes-cukru-ta-kukurudzi-204812_.html (access date August 12, 2017).
7. Vernivskiy, P. Instead of Marshall's plan, the West is implementing the Morgenthau plan, available at: <http://uainfo.org/blognews/1493729143-vmesto-plana-marshalla-zapad-u-nas-realizovuyet-plan-morgentau-.html> (access date August 12, 2017).
8. KOF Index of Globalization 2014-2015, available at: <http://globalization.kof.ethz.ch/> (access date August 12, 2017).
9. World Bank Ease of Doing Business Report 2014, available at: <http://www.doingbusiness.org/rankings>. (access date August 12, 2017).
10. The Global Competitiveness Report 2014-2015, available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf. (access date August 12, 2017).
11. The Global Competitiveness Report 2013-2014, available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf. (access date August 12, 2017).
12. World Investment Report 2015. Reforming international investment governance, available at:

unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf (access date August 12, 2017).

13. The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "On Approval of the Strategy for the Development of the Technical Regulation System for the Period up to 2020", available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/844-2015-p (access date August 12, 2017).

14. "The strategy of development of the system of technical regulation for the period till 2020", available at: www.kmu.gov.ua/document/248425145/R0844.doc (access date August 12, 2017).

15. "Export Strategy of Ukraine: Road Map for Strategic Trade Development", available at: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategijaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021>. (access date August 12, 2017).

Рецензент : д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету І.О. Іващук

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 640.432(477)

Гросул В.А.,
*д-р. екон. наук, професор, завідувач
кафедри економіки і управління*
Каленік К.В.,
*старший викладач кафедри
готельного і ресторанного бізнесу*
*Харківський державний університет
харчування та торгівлі*

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТРЕНДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Grosul V.A.,
*dr.sc.(econ.), professor, head at the
department of economics and management*
Kalenik K.V.,
*senior lecturer department of hotel
and restaurant business*
Kharkov State University of Food Technology and Trade

MODERN INNOVATIVE TRENDS IN THE FORMATION OF A COMPETITIVE STRATEGY OF RESTAURANT ENTERPRISES

Постановка проблеми. Сьогодні ресторанний бізнес в Україні є найбільш динамічно розвинутим і високоприбутковим, а, отже, перспективним для інвестицій і привабливий для підприємців сегмент вітчизняного ринку послуг. Бурхливі темпи зростання сфери громадського харчування, прискорений темп сучасного життя, зростання рівня загальної культури населення в нашій країні призвели до того, що в даному сегменті ринку загострилася конкуренція. Перед вітчизняними підприємствами ресторанного господарства гостро постало питання забезпечення адаптації до умов динамічного зовнішнього середовища та розробки дієвих способів задоволення мінливих споживчих запитів та вимог.

Головним інструментом, за допомогою якого сучасне підприємство ресторанного господарства може адекватно реагувати на зміни та прилаштовувати свою діяльність під зазначені умови господарювання є якісна конкурентна стратегія, яка в умовах сучасного конкурентного середовища повинна враховувати інноваційний аспект, оскільки різного роду інновації надають певні переваги як суб'єкту господарювання сфери ресторанного бізнесу (виробникам продукції та послуг ресторанного господарства), так і їх клієнтам (споживачам продукції та послуг підприємства ресторанного господарства). Слід повністю підтримати погляд А. Алексеєва, який зазначає: «... незважаючи на нестабільний економічний стан в українському суспільстві, заклади харчування користуються значним попитом порівняно з іншими місцями відпочинку чи засобами організації різноманітних заходів. Гнучка політика ресторанних підприємств дозволяє задовольнити бажання усіх людей. Але на фоні конкуренції, яка виникає в ресторанному бізнесі, все частіше постає питання відходу від традиційних методів обслуговування, кухні, розважальних заходів та очікуваного контингенту споживачів» [1, с. 167].

Практичний досвід діяльності успішних закладів ресторанного господарства свідчить, що всього 20% постійних відвідувачів здатні забезпечити 80% прибутку. А для утримання постійних відвідувачів і залучення нових в умовах жорсткої конкуренції вже не достатньо стильного інтер'єру та якісної смачної їжі. Тут і приходять на допомогу інновації в ресторанному бізнесі - цікаві маркетингові кроки,

заради яких клієнтам хочеться ще і ще приходити саме в цей ресторан [4]. Усвідомлення значущості інновацій як ключового фактора формування конкурентних переваг, призвело до концентрації уваги науковців та рестораторів на проблематиці формування конкурентної стратегії з урахуванням інноваційного аспекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постійний динамізм розвитку ринкових відносин і посилення конкуренції об'єктивно вимагають особливої уваги до проблем розвитку ресторанного господарства на інноваційній основі, оскільки застосування у практику прогресивних форм і методів обслуговування, формування нових видів послуг визначає перспективи діяльності суб'єктів господарювання у ресторанному господарстві. Різноманітні фундаментальні аспекти розвитку ресторанного господарства висвітлено в працях зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких особливо заслуговують на увагу наукові праці: Д. Алексеева [1], М. Гінда, В. Дорошенко, Л. Іванової, Н. Краснокутської [7], Г. Нагорняк [5], О. Чумак [11], Т. Шталь [12], О. Кот, А. Дядіна та інших провідних вчених. Теоретичні та практичні проблеми інноватики відображені в наукових роботах В. Гриньової [3], Г. П'ятницької [6], Н. Прилепи [8], Т. Томалі [9], М. Чорної та інших вчених. Проте, поряд із накопиченими науковими напрацюваннями з проблематики, питання комплексного дослідження сучасних інноваційних трендів для формування стратегії конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства потребують подальшого науково пошуку.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні сучасних інноваційних трендів та обґрунтування комплексу інновацій для формування конкурентної стратегії підприємств ресторанного господарства.

Для реалізації поставленої мети у межах даної статті вирішено наступні наукові завдання:

- досліджено еволюцію типів підприємств ресторанного господарства;
- охарактеризовано сучасні тенденції інновацій в ресторанному бізнесі;
- сформовано комплекс технічних та організаційно-технологічних інновацій для формування конкурентної стратегії підприємства.

Об'єкт дослідження – технічні та організаційно-технологічні інновації у сфері ресторанного господарства.

Предметом дослідження виступають прикладні засади формування інноваційно-орієнтованої конкурентної стратегії підприємств ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ресторанний бізнес має досить тривалу та цікаву історію становлення та розвитку. За часи свого існування ресторанний бізнес модифікувався та змінювався, з'являлися нові типи підприємств ресторанного господарства (рис. 1). При цьому слід відзначити, що для кожного етапу характерний певний акцент в організації харчування відповідно зміни національних традицій, вимог та запитів споживачів.

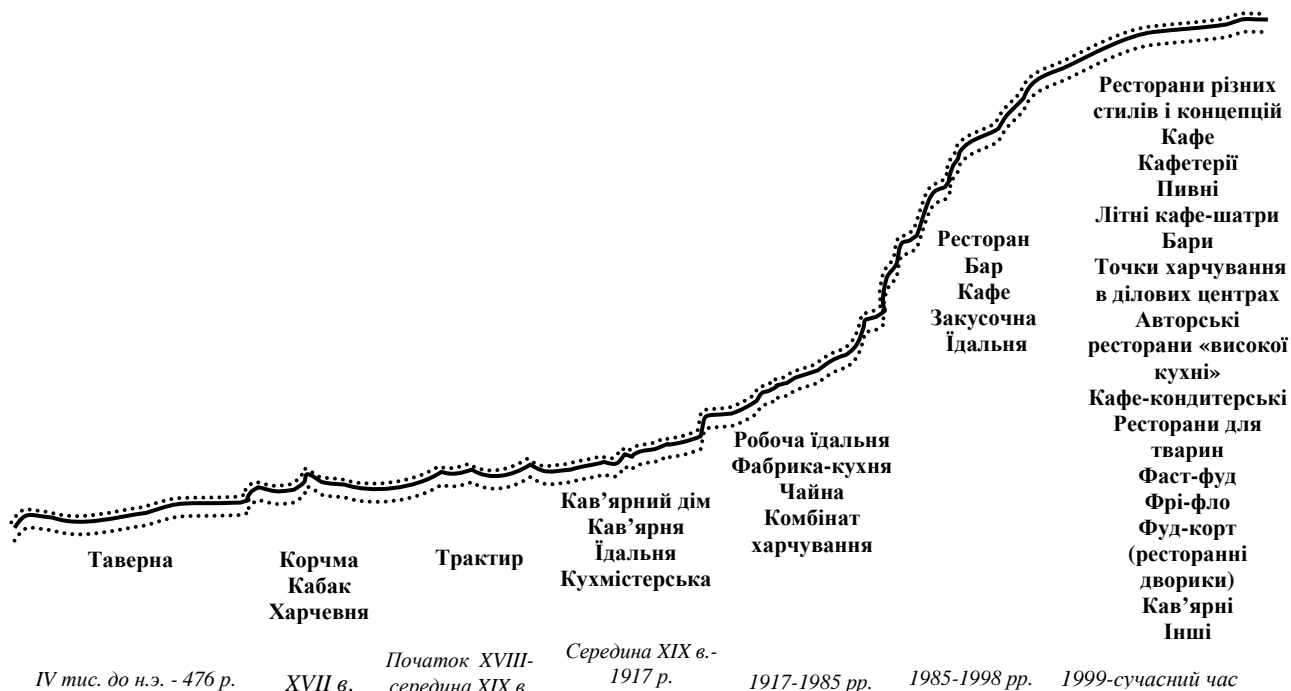

Рис. 1. Еволюція типів підприємств ресторанного господарства

Джерело: складено авторами на основі [1; 6; 10-12] та власних спостережень

Як свідчать дані, наведені на рис. 1 сучасний ресторанный бізнес представлений великою різноманітністю типів закладів: від класичного фаст-фуд до авторських ресторанів «високої кухні». Поряд із тим, ресторатори активно вивчають нові тенденції для розвитку ресторанного бізнесу, нові ідеї для підвищення лояльності клієнтів, що відбуваються на вітчизняних і світових ринках ресторанного бізнесу. За даними сайту Forbes Україна, «..незважаючи на кризу, в Україні сьогодні відкривається немало нових ресторанів, а ті, що вже були, поступово змінюються та модернізуються» [7].

Основними напрямками розвитку сучасних технологій у закладах ресторанного господарства є: створення ресторанів по типу FreeFloor; відкриття фуд-кортів; створення концептуальних підприємств ресторанного господарства; розширення мережі віртуальних ресторанів або «ресторанів без столиків», що забезпечують замовлення по мережі Інтернет та доставку споживачеві; приготування страв у присутності відвідувачів; організація обслуговування за системою кейтерінг тощо. Ресторани фрі-фло мають новий формат із поєднанням фаст-фуду та «шведського столу», де клієнт має свободу вибору та безпосередній доступ до товару, переважають низькі ціни та швидке обслуговування [13].

Досліджуючи сучасні тенденції інновацій в ресторанному бізнесі можна стверджувати, що на сьогодні спостерігається свого роду «бум» технологій виготовлення ресторанных страв. При приготуванні страв використовують нові види технологічної обробки (технологію Tgтmotіh, технологію вакуумного маринування, технологію низькотемпературної обробки, молекулярну дистиляцію, аромодистиляцію), нові види устаткування, для виготовлення страв функціонального призначення застосовують інноваційні біологічно активні добавки на основі рослинної й іншої сировини [2].

В умовах обмеженості фінансових ресурсів вітчизняні ресторатори адаптують українські рецепти та при формуванні меню зміщують акценти на застосування інгредієнтів, зібраних з приватних ферм. Найяскравішою тенденцією сучасного українського ресторанного бізнесу у 2017 році є зміцнення акцентів на «здорове харчування». Широкого поширення набуває філософія «повільної їжі» або гастрономічна концепція «слоу фуд» (англ. slow food – повільна їжа), що має на увазі задоволення смачними і корисними стравами. Відповідно концепції «слоу фуд» овочі та фрукти піддаються мінімальній тепловій обробці, щоб зберегти натуральний смак [5]. Саме поняття «слоу фуд», тобто їжа, знайдена в радіусі 30 км, була амбіцією найвідомішого французького шефа Алана Дюкасса. Тепер цей здоровий напрямок набуває активного розвитку в українському ресторанному бізнесі [2, с. 266-296; 15]. Завдяки цій тенденції на вулицях міст з'являються нові типи підприємств ресторанного господарства: салат-бари, суп-кафе, а кількість закладів, що пропонують вегетаріанські страви збільшується.

Мода на «здорове харчування» обумовлює поширення уваги рестораторів на пошуку нових гастрономічних детермінантів відповідно вимог та запитів споживачів. Так, сьогодні спостерігається тенденція збільшення кількості ресторанів, в яких подають безглютеновий хліб і десерти [13]. Основний тренд в напоях останніх років - крафт. В меню закладів ресторанного господарства з'явилася велика кількість крафтового бренді, віскі, джина, інших напоїв [10].

Підвищений інтерес до смачного та здорового харчування вплинув на появу нових напрямків в ресторанному бізнесі. За останній рік став популярним формат «open kitchen» або «відкритих кухонь», коли відвідувачі можуть спостерігати за процесом приготування, оцінювати якість продуктів і рівень майстерності кухаря. Безумовно, даний інноваційний напрямок розвитку сфери ресторанного бізнесу заслуговує на увагу. Оскільки клієнти бачать весь робочий процес зсередини, вони не сумніваються в свіжості продуктів і якості роботи персоналу. До того ж, очікування в ресторані проходить набагато цікавіше, ніж просто вид з вікна або екран телевізора [11].

Умови і ритм життя великих міст диктують особливі правила. У людей не завжди є вільний час на повноцінні обіди і ланчі, тому і зростає популярність пересувних закладів, які пропонують якісну вуличну їжу на рівні традиційних закладів. Вражає тенденція розвитку фудтраків («кафе на колесах») різного типу: кав'ярні, морозиво, кондитерські, гриль-бари, традиційні фастфуди, піцерії і навіть пересувні пивоварні.

Сучасні фудтракі – це повністю обладнані автомобілі з приготування та продажу їжі на винос, в яких дійсно приємно купувати. Слід зазначити, що сам фудтрак ще є пересувною рекламою бренду і головним плюсом такого бізнесу є можливість зміни локації, в залежності від щільності вуличного потоку і часу доби [13].

Широке різноманіття різних видів закладів ресторанного господарства безумовно загострює конкуренцію у даній сфері. Ресторанный бізнес складається з тисячі дрібниць, де будь-який найменший нюанс відіграє свою вирішальну роль. Для успішного ресторанного бізнесу рестораторам просто необхідно максимально використовувати потенціал свого закладу і одночасно керувати різними каналами взаємодії з клієнтами. З метою підвищення лояльності споживачів, кожен сучасний ресторатор прагне підвищити рівень якості обслуговування з найменшими витратами. Формування конкурентних переваг підприємства ресторанного господарства здійснюється на основі пошуку інноваційних детермінантів як в кулінарній майстерності, так і в техніці обслуговування, що значно підвищує імідж підприємства ресторанного бізнесу та сприяє зміцненню рівня його конкурентоспроможності.

Останніми інноваційними технологіями в ресторанному господарстві можна назвати застосування інтерактивного (електронного) меню, екрану-планшету на столах, сенсорного дисплею, застосування QR-коду, технології LED оповіщення, харчові 3-D принтери, сенсорні виробники їжі, використання тривимірних проєкцій і відео-мепінга для демонстрації приготування страв, автоматизація та інформатизація процесів на підприємствах, використання web- і телекомунікаційних технологій тощо [8; 13]. Безумовно, дані інноваційні технології коштують не дешево. Проте ресторатори з метою підвищення конкурентоспроможності ресторанного закладу все одно інвестують в інновації значні фінансові ресурси, оскільки тільки інноваційно-орієнтоване підприємство може забезпечити успіх у конкурентній боротьбі.

Охарактеризуємо найбільш яскраві, на наш погляд, сучасні інноваційні технології в ресторанному господарстві.

Заслуговує на увагу інноваційний продукт «Breadcrumb». Даний додаток для iPad здатний працювати у режимі реального часу та дозволяє переглядати таблиці, каталоги меню на ім'я і інгредієнтів, відстежувати процеси продажів, відкривати столи, формувати, відправляти замовлення на кухню. Завдяки такій інновації в підприємствах ресторанного господарства значно покращився сервіс та істотно прискорився процес обслуговування [7].

Науково-технічний прогрес обумовив тенденцію впровадження в закладах ресторанного бізнесу електронного та інтерактивного меню. Електронне меню є аналогом паперового, який дозволяє власнику закладу в будь-який момент легко додати або виключити з асортименту необхідну страву або напій. При цьому більше не потрібно витрачати час і гроші на дорогі послуги дизайнерів і друкарень кожен раз, коли потрібно доповнити або видозмінити меню [9; 10]. Електронне меню супроводжується фотографією страви, а також містить перелік інгредієнтів, які входять до її складу. Сформувавши замовлення, відвідувач надсилає його по безпроводній мережі на кухню ресторану. Електронне меню, як система автоматизації для закладів ресторанного господарства робить процес вибору страв максимально простим і зручним. Такий інноваційний продукт можна порівняти з грою, що дозволяє: підібрати з карти вин закладу вино за ціною, роком, регіоном, букету, а потім до нього відповідну страву; підрахувати калорійність тих чи інших страв; при виборі страв, дозволяє відразу бачити остаточний чек замовлення. Електронне меню є каналом зв'язку між відвідувачами і рестораторами, оскільки дозволяє швидко редагувати меню і вносити в нього нові страви, дозволяє підвищити якість обслуговування та збільшити кількість постійних відвідувачів закладу. У системі ведеться детальна статистика замовлених страв. Ресторатор в будь-який момент може переглянути оброблені замовлення, що сприяє оптимізації закупівлі продуктів і спрощує їх зберігання.

Своєю чергою, винахід QR-коду (з англійської «quick response» - «швидкий доступ») сприяв відкриттю нових необмежених можливостей для on-line взаємодії підприємств ресторанного господарства і споживачів. У маленькому квадратному лабіринті QR-коду можна запрограмувати всі відомі інновації ресторанного бізнесу, а також безліч нових можливостей.

QR-код, розміщений на врученому клієнту рахунку, являє собою креативний рекламний хід. У яскравому квадратику можна закодувати історію підприємства ресторанного господарства, походження, вік, авторство унікальних деталей інтер'єру і картин. Відвідувачі ресторанного закладу із задоволенням вивчать меню закладу з повною інформацією про кожну страву: склад і походження інгредієнтів, етапах і способах обробки, калорійності. За допомогою QR-коду підприємство ресторанного господарства може оповіщати своїх клієнтів про акції, лотереї, розіграші, активізувати різні програми лояльності, влаштовувати голосування, проводити інтерактивні опитування і швидко отримувати відгуки від клієнтів [9; 14].

Одним з сучасних напрямків інноваційних технологій в ресторанному бізнесі є технології LED оповіщення. Дана технологія дозволяє полегшити процес організації роботи підприємства ресторанного господарства, зробити його більш зрозумілим і ненав'язливим. Інтеграція технології LED оповіщення дозволяє своєчасно оповіщати персонал підприємства ресторанного закладу про виконані завдання, наприклад, готовність страви, готовність до використання посуду тощо. LED технології дозволяють розташувати світлове освітлення в ресторанному закладі таким чином, щоб не втручатися в атмосферу столового залу, як це відбувається при використанні звукового оповіщення. Дана інновація дозволяє зберегти невимушену атмосферу закладу і створити репутацію «дорогого» ресторану.

Новинкою в системі управління якістю на підприємстві ресторанного господарства є інноваційний винахід, розроблений компанією Sealed Air - система web-моніторингу, яка здатна фіксувати порушення в роботі працівника, реєструвати будь-яке недотримання санітарних норм і правил безпеки [7]. Завдяки цій технологічній розробці керівництво має можливість оцінити рівень підготовки та компетентності персоналу підприємства ресторанного господарства.

Узагальнюючи результати дослідження сучасних інноваційних трендів у сфері ресторанного господарства, вважаємо за доцільне класифікувати інновації за двома напрямками – технічні та організаційно-технологічні (рис. 2).

* у дужках позначено функцію підприємства ресторанного господарства, у реалізації якої задіяна інновація: **B** - виробництво; **P** – реалізація; **C** – споживання.

Рис. 2. Комплекс інновацій для формування конкурентної стратегії підприємства ресторанного господарства

Джерело: розроблено авторами

Таким чином, в умовах підвищеного динамізму зовнішнього середовища та наростаючих темпів зміни споживчих запитів та переваг успішна реалізація конкурентної стратегії можлива тільки на основі інноваційної орієнтації підприємства ресторанного господарства. Оскільки, як показано на рис 2, кожна інновація задіяна у реалізації певної функції підприємства ресторанного господарства. Як показало проведене дослідження, на сучасному етапі науково-технічного прогресу існує значна кількість технологічних та організаційно-технічних інновацій, впровадження яких в діяльність підприємства ресторанного господарства безумовно сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності не тільки окремого закладу ресторанного бізнесу, а й в цілому сфери ресторанного господарства.

Висновки з проведеного дослідження. Вивчення історичних аспектів становлення та розвитку ресторанного бізнесу дозволило встановити, що для кожного етапу характерний певний акцент в організації харчування відповідно зміни національних традицій, вимог та запитів споживачів. На сьогодні ресторанний бізнес представлений великою різноманітністю типів закладів. Поряд із тим, вітчизняні ресторатори активно вивчають нові тенденції для розвитку ресторанного бізнесу, що відбуваються на вітчизняних і світових ринках ресторанного бізнесу, розробляють нові інноваційні ідеї для підвищення лояльності клієнтів, впроваджують інноваційні технології. Оскільки основними критеріями конкурентоспроможності підприємства ресторанного господарства є: якість кухні, рівень сервісу та своєчасність виготовлення страв, впровадження інноваційних технологій виробництва та обслуговування дозволяє забезпечити відповідність даних критеріїв до вимог та запитів споживачів. Сформований в результаті дослідження комплекс інновацій (технічних та організаційно-технологічних) є інформаційним базисом формування інноваційно-орієнтованої конкурентної стратегії підприємства ресторанного господарства.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка науково-методичного підходу до оцінки інноваційної складової конкурентної стратегії підприємства ресторанного господарства.

Література

1. Алексеев Д. Успешный ресторан-эмоций и расчет / Д. Алексеев // Ресторанные ведомости. – 2012. – № 5. – С. 165-169.
2. Архіпов В.В. Організація обслуговування в закладах ресторанного господарства: навч. пос. / В.В. Архіпов, В.А. Русавська. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 342 с.
3. Гриньова В.М. Організаційні проблеми інноваційної діяльності на підприємствах: монографія / В.М. Гриньова, В.В. Власенко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 200 с.
4. ИКТ в ресторанном бизнесе: насущная проблема или опережение времени? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cnews.ru/reviews/free/trade2008/articles/restaurant_3.shtml
5. Організаційно-економічні засади розвитку інноваційного процесу вітчизняних закладів готельно-ресторанної сфери в туристичному контексті [Електронний ресурс] / Галина Нагорняк, Людмила Малюта, Лілія Мельник, Роман Шерстюк // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2017. – Вип. 1(16). – С. 148–158. – Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17nhsvtk.pdf>.
6. П'ятницька Г.Т. Ресторанне господарство України: ринкові трансформації, інноваційний розвиток, структурна переорієнтація : монографія / Г. Т. П'ятницька. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2007. – 465 с.
7. Портал гостиничного и ресторанного бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://prohotelia.com.ua/category/technologies/>
8. Прилепа Н.В. Інноваційні технології у сфері ресторанного бізнесу / Н.В. Прилепа, Г.О. Соколюк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 4, т. 2. – С. 162-164.
9. Томаля Т.С. Інновації в закладах ресторанного господарства / Т.С. Томаля // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 5, т. 1. – С. 185-188.
10. Тренды ресторанного бизнеса 2017 от Poster [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://joinposter.com/post/restaurant-business-trends-2017>
11. Чумак О.В. Аналіз стану й оцінка тенденцій показників розвитку підприємств ресторанного господарства / О.В. Чумак, І.С. Андрущенко // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2014. – №12. – С. 307-313.
12. Шталь Т.В. Сучасний стан та тенденції розвитку ресторанного господарства України та Харківського регіону / Шталь Т.В., Кот О.В., Дядін А.С. // Вісник Львівської комерційної академії. – 2011. Серія Економічна. Випуск 38. – С. 137-141.
13. 10 ресторанных трендов, що нарешті дійшли до України. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1375097-10-restorannih-trendiv-shcho-nareshhti-dijshli-do-ukrayini>
14. 5 инновационных технологий, изменивших ресторанный бизнес [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://business-opening.ru/franchises/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/555275-2/>
15. Slow food – нова філософія харчування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhyvyaktyvno.org/index.php/news/>

References

1. Alekseev, D. (2012), "Successful restaurant-emotions and calculation", *Restorannyye vedomosti*, no. 5. pp. 165-169.
2. Arkhipov, V.V. and Rusavska V.A. (2009), *Orhanizatsiia obsluhovuvannia v zakladakh restorannoho hospodarstva* [Organization of service in restaurants], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 342 p.
3. Hrynova, V.M. (2005), *Orhanizatsiini problemy innovatsiinoi diialnosti na pidpriemstvakh* [Organizational problems of innovative activity at enterprises], monograph, INZhEK, Kharkiv, Ukraine, 200 p.
4. ICT in the restaurant business: an urgent problem or a time advancing?", available at: http://www.cnews.ru/reviews/free/trade2008/articles/restaurant_3.shtml (access date July 12, 2017).
5. Nahorniak, H., Maluta, L., Melnyk, L. and Sherstiuk, R. (2017), "Organizational and economic principles of innovative development processes of national hotel and restaurant business structures in the tourism context", *Socio-Economic Problems and the State*, Vol. 16, no. 1, pp. 148-158.
6. Piatnytska, H.T. (2007), *Restoranne hospodarstvo Ukrainy: rynkovi transformatsii, innovatsiinyi rozvytok, strukturna pereoriientatsiia* [Ukrainian restaurant industry: market transformations, innovation development, structural reorientation], monograph, Nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine, 465 p.
7. "Portal of hotel and restaurant business", available at: <http://prohotelia.com.ua/category/technologies/> (access date July 19, 2017).
8. Prilepa, N.V. and Sokoliuk, G.O. (2014), "Innovative technologies in restaurant business", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, Ekonomichni nauky*, no. 4, Vol. 2, pp. 162-164.

9. Tomalia, T.S. (2016), "Innovations in restaurants", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, Ekonomichni nauky*, no. 5, Vol. 1, pp. 185-188.
10. Trends of the restaurant business 2017 from Poster, available at: <https://joinposter.com/post/restaurant-business-trends-2017> (access date July 21, 2017).
11. Chumak, O.V. (2014), "Analysis of the state and evaluation of tendencies of indicators of development of enterprises of restaurant economy", *BIZNES INFORM*, no. 12, pp. 307-313.
12. Shtal, T.V. (2011), "The current state and trends of the restaurant industry in Ukraine and the Kharkiv region", *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii. Seriya Ekonomichna*, V. 38, pp. 137-141.
13. "10 restaurant trends that finally have come to Ukraine", available at: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1375097-10-restorannih-trendiv-shcho-nareshti-dijshli-do-ukrayini> (access date July 21, 2017).
14. "5 innovative technologies that have changed the restaurant business", available at: <https://business-opening.ru/franchises/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/555275-2/> (access date July 21, 2017).
15. "Slow food - a new philosophy of nutrition", available at: <http://zhyvyaktyvno.org/index.php/news/> (access date July 20, 2017).

УДК 338.532.42

Петришин Л.П.,
канд. екон. наук, доцент, зав. кафедри
обліку та оподаткування
Львівський національний аграрний університет

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ТИП РОЗВИТКУ ЯК НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Petryshyn L.P.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., head at the
department of accounting and taxation
Lviv National Agrarian University

INNOVATIVE AND INVESTMENT TYPE OF DEVELOPMENT AS A DIRECTION TO IMPROVE INTERNAL ENVIRONMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», інноваціями вважаються новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [5]. Вони дозволяють підприємствам АПК підвищувати рівень конкурентоспроможності в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів, входження України до СОТ та перспектив вступу до ЄС, а також забезпечують краще виконання ними основного функціонального призначення – якомога повнішого задоволення продовольчих потреб міських та сільських жителів у якісних продуктах харчування. Без інновацій і тісно пов'язаних з ними інвестицій сільськогосподарське підприємство в умовах відкритого характеру економіки ліберального типу просто не виживе, оскільки його продукція не відповідатиме стандартам якості та виявиться надто дорогою. Основною метою впровадження інновацій в сільськогосподарських підприємствах є збільшення виходу продукції з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь та на одну голову худоби при найменших витратах виробничих ресурсів, насамперед трудових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств присвятили свої праці багато вітчизняних вчених. Серед них слід відзначити праці Зоргач А.М. [1], Калачової І.В. та Прокопенко К.О. [2], Левченко Н.М. [3], Нікітіна Ю.О. та Мельник М.В. [4], Руденко Г.Р. [6], Шубравської О.В. [7], Шумського А.В. [8],

Янченко З.Б. [9] та ін. В їхніх працях знайшли відображення різноманітні аспекти названої проблеми. Однак недостатньо висвітленими є питання формування інноваційно-інвестиційного типу розвитку в контексті удосконалення внутрішнього середовища сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розробці шляхів формування інноваційно-інвестиційного типу розвитку як напряму удосконалення внутрішнього середовища сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна діяльність в сільському господарстві, як і в інших сферах економіки, зводиться до створення, впровадження та поширення інновацій. Оскільки цей процес, як правило, відбувається в зовнішньому середовищі сільськогосподарських підприємств, то завдання останніх концентрується навколо їх впровадження та поширення. Лише найкрупніші серед них в сучасних умовах мають можливості для організації власних центрів, спеціалізованих на розробці нових інноваційних проєктів.

Більша частина сільськогосподарських інновацій в сучасному світі створюється в розвинутих країнах. Україна не має порівнянних з ними успіхів у створенні нових сортів сільськогосподарських культур та порід тварин, нових технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Через їх переважно іноземне походження однією з їх характерних ознак є висока вартість. Це ускладнює процес імплементації інновацій сільськогосподарськими підприємствами із зовнішнього середовища у внутрішнє. Лише у випадку, коли цей процес відбувається швидко і без надмірних перепон можна розраховувати на його високу ефективність.

Вітчизняна статистика, на жаль, не веде спостереження інноваційної активності сільськогосподарських підприємств. Форму державної статистичної звітності №ПНН «Обстеження інноваційної діяльності підприємств», яка подається один раз у два роки, відповідно до рекомендацій Євростату та ОЕСР, сільськогосподарські підприємства не заповнюють. Очевидно, в розвинутих європейських країнах це пов'язано з низькою питомою вагою сільського господарства в загальному обсязі виробленого ВВП. Однак в нашій країні, в якій сільське господарство стало основним сектором економіки за масштабами зовнішньоекономічної діяльності та основним джерелом постачання валюти в національну економіку, такі обстеження є необхідними.

Складність впровадження інновацій в сільськогосподарських підприємствах не є певним унікальним явищем, вона характерна для всієї національної економіки. Багато дослідників списують це насамперед на реальний характер війни, яку веде країна. Однак досвід інших країн світу засвідчує, що в умовах війни населення воюючих країн консолідується заради отримання перемоги, і одним з проявів такої консолідації поряд із зростанням рівня патріотизму є й нарощування творчого потенціалу, що в кінцевому рахунку знаходить свій прояв і в розробці та прискореному впровадженні інновацій.

Результатом широкого впровадження інновацій у практику сільськогосподарського виробництва є зростання виробничого потенціалу підприємств. Зоргач А.М. з цього приводу зауважила: «інноваційно-інвестиційний потенціал сільськогосподарського підприємства слід розглядати як невід'ємну частину його виробничо-фінансового потенціалу, що являє собою реальні здатності господарюючого суб'єкта забезпечувати довготривале функціонування і досягнення стратегічних завдань і з урахуванням сукупних здатностей внутрішнього і можливостей зовнішнього середовища на основі використання системи наявних ресурсів. Тобто, інноваційно-інвестиційний потенціал – це органічна комбінація ресурсів, наявних у розпорядженні сільськогосподарського підприємства, його здатностей досягати певних цілей на основі раціонального використання цих ресурсів, можливостей підприємства максимально задовольняти потреби в продукції і послугах з метою реалізації інноваційно-інвестиційного проєкту» [1].

Усі сільськогосподарські інновації відповідно до сфери їх застосування можна поділити на три групи: продуктові, технологічні та організаційні. Відповідно до цього формуються й напрями їх впровадження і поширення в сільськогосподарських підприємствах.

У зовнішньому середовищі сільськогосподарських підприємств перебувають тисячі різноманітних сортів сільськогосподарських культур та порід тварин вітчизняної та зарубіжної селекції. Керівникам підприємств необхідно здійснити оптимальний підбір цих сортів і порід для розведення у своїх господарствах. Неухильне зростання урожайності практично всіх культур та продуктивності тварин в сільськогосподарських підприємствах країни засвідчує значну активізацію процесу впровадження інновацій у поточному десятилітті порівняно з минулим. Однак значне відставання в цій сфері від розвинутих країн світу засвідчує наявність значних резервів як у процесі відбору найкращих для вітчизняних умов сортів і порід, так і в технологіях виробництва продукції рослинництва і тваринництва.

Левченко Н.М. вважає, що «найефективнішими способами активізації інноваційного розвитку в аграрному секторі економіки, виходячи зі здійсненого аналізу і потенційних проблем, є формування та реалізація державної політики інноваційного розвитку АПК, відповідно до якої державні органи влади матимуть можливість застосовувати нові ринкові інструменти щодо підтримки та розвитку інноваційної діяльності аграрних підприємств, а саме: удосконалення земельних відносин (створення ринку землі);

розробка та вдосконалення загальними зусиллями інноваційних програм; активізація інноваційної діяльності у сфері оподаткування; формування відповідної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції; розв'язання проблеми розвитку сільських територій» [3]. На нашу думку, відображені на рис. 1 напрями інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств більшою мірою відповідають потребам сьогодення.

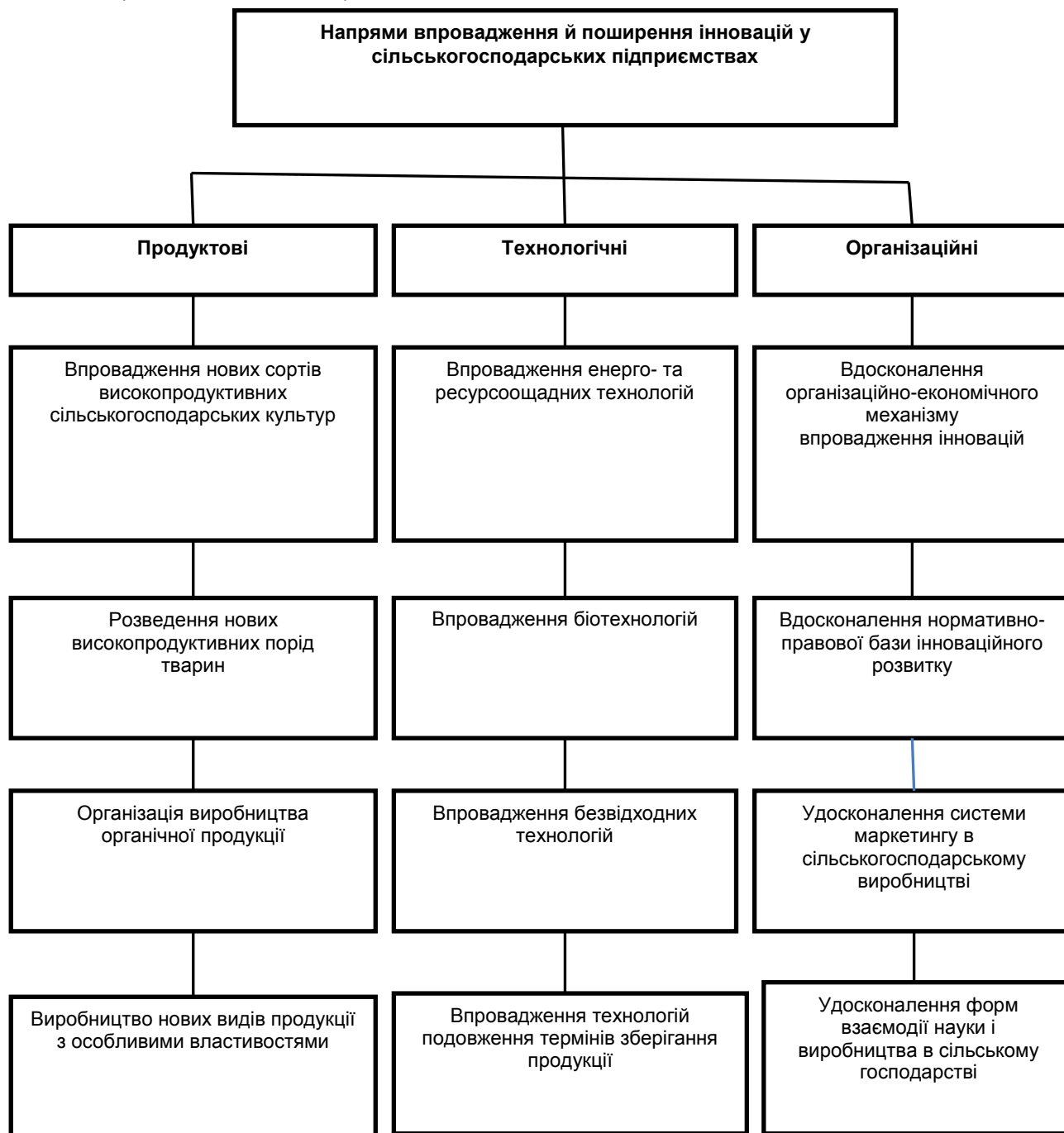

Рис. 1. Основні напрями впровадження й поширення інновацій в сільськогосподарських підприємствах

Джерело: розроблено автором

Ключовими напрямами використання досягнень генетичної науки в сільськогосподарських підприємствах є створення нових генетично модифікованих організмів та маркерна селекція, яка дозволяє значно скорочувати час і кошти на створення нових сортів сільськогосподарських культур та порід тварин. Слід однак пам'ятати, що процес впровадження цих нових видів продукції вимагає посилення з боку держави контролю за безпечністю продуктів харчування.

Серед видів енерго- та ресурсоощадних технологій, які активно розробляються в зовнішньому середовищі сільськогосподарських підприємств, слід виділити такі, як мінімальний (Mini-trill) та нульовий (No-trill) обробіток ґрунту, а також Strip-trill та крапельне зрошення. Багато вітчизняних

сільськогосподарських підприємств вже впровадили окремі з цих технологій у комплексі чи певні їх елементи.

Технології Mini-trill, No-trill та Strip-trill передбачають значне скорочення витрат на основні види ресурсів. Вони дозволяють ґрунтам краще нагромаджувати вологу порівняно з традиційними технологіями. При цьому значно зменшуються витрати на обробіток ґрунту, зокрема витрати паливно-мастильних матеріалів та амортизаційні витрати. Завдяки зниженню рівня механічного навантаження на ґрунти забезпечується вища їхня опірність ерозивним процесам.

Однак слід враховувати, що крім позитивних сторін, для цих технологій характерні й негативні, зокрема необхідність значного оновлення машинно-тракторного парку та сільськогосподарських знарядь, пристосованих до цих технологій. Вимагаються підвищені дози внесення у ґрунт азотних та фосфорних добрив. При цьому повинна забезпечуватися вища порівняно з традиційними технологіями якість виконання технологічних операцій, а допущені недоліки призводять до значно більших негативних наслідків. У більшості випадків перехід від звичайних до названих технологій означає певне зниження врожайності сільськогосподарських культур протягом трьох років. Крім того, зростають витрати на боротьбу зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур і бур'янами.

Перспективним напрямом інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств є впровадження крапельного зрошення. Якщо ще недавно ця технологія була актуальною для сільськогосподарських підприємств, розміщених у природно-кліматичних зонах Степу та Лісостепу, то зараз зростає потреба в її впровадженні в багатьох районах Полісся. Використання цієї технології значно знижує рівень залежності землеробства від кліматичних умов конкретного року, призводить до помітного зростання врожайності овочевих та ягідних культур, для вирощування яких вона найчастіше застосовується в нашій країні.

Вітчизняні сільськогосподарські підприємства приречені використовувати найновіші досягнення світової та вітчизняної науки у сфері біотехнологій, зокрема біоенергетики, яка демонструє високі темпи розвитку. Багато вітчизняних сільськогосподарських підприємств зайняті виробництвом сільськогосподарських культур для їх переробки в біоетанол. Однак в розвинутих країнах світу швидко розвиваються технології виробництва біопалива другого й наступних поколінь, які не створюють конкуренції вирощуванню продовольчих культур. Це насамперед його виробництво з відходів сільськогосподарського виробництва, зокрема через піроліз біомаси. Застосування відповідних установок у сільськогосподарських підприємствах дозволило б не лише скоротити обсяги купівлі енергетичних ресурсів, але й забезпечувати переробку на місці більшої частини відходів.

Майбутні сільськогосподарські підприємства функціонуватимуть не як виробничі системи, діяльність яких спрямована на постачання на ринок сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів. Перспективним шляхом їх розвитку є функціонування як екосистеми, яка органічно вписується в екосистему вищого порядку. Такий підхід до розуміння сутності сільськогосподарського підприємства докорінно змінює техніко-технологічні засади його функціонування, характер його взаємовідносин із зовнішнім середовищем та формування внутрішнього середовища. Це перехід від так званої індустріальної моделі розвитку сільського господарства до моделі сталого розвитку.

Однією з вимог сталого розвитку сільськогосподарського підприємництва є підтримання біорізноманіття. Тому ця модель поряд із впровадженням інновацій вимагає диверсифікації виробництва, формування багатогалузевого господарювання, органічного поєднання галузей рослинництва і тваринництва. Поступово всі інновації в сільському господарстві відноситимуться до типу екоінновацій.

Процес підтримки впровадження й поширення інновацій в сільськогосподарських підприємствах повинен відбуватися на національному, галузевому, регіональному, локальному рівнях та на рівні окремих підприємств. Шубравська О.В. зазначила, що «для забезпечення розвитку агропродовольчого сектора на інноваційній основі необхідно сформувати багаторівневу систему інформаційного, матеріально-технічного і фінансового забезпечення, доступ до якої має бути відкритим для наукових підрозділів аграрного профілю, виробників і споживачів продукції галузі на певних умовах для кожної їх групи, а також розробити принципи і механізми взаємодії та визначити ступінь відповідальності за їх дотримання всіма учасниками системи, включаючи державу» [7, с.100]. У віддаленій перспективі, очевидно, відбуватиметься процес інтеграції розвитку екоінновацій в сільськогосподарських підприємствах та в сільських поселеннях, результатом чого стане формування так званих екопоселень. Такі села вже існують у багатьох країнах-членах ЄС, а найбільше серед них, в якому налічується 750 будинків утворене в Данії, неподалік від Копенгагена. Формування таких поселень на даний час, очевидно, є вінцем практичного втілення ідей рівноважного розвитку сільських територій.

Серед організаційних заходів як складової напрямів впровадження й поширення інновацій в сільськогосподарських підприємствах особливої уваги заслуговує вдосконалення форм взаємодії науки і виробництва. Важливість цих форм визначається тим, що трансфер інновацій зі сфери наукових досліджень, в якій вони створюються, у виробничу сферу, для якої вони власне й призначені, демонструє високий ступінь залежності від форм взаємодії науки і практики.

В українській науці, на відміну від більшості європейських країн, основним центром взаємодії науки та практики є система науково-дослідних установ, які перебувають у складі НАНУ, а щодо АПК – НААНУ. В них проводяться основні наукові дослідження щодо виведення нових сортів сільськогосподарських культур та порід тварин, удосконалення існуючих і розробки принципово нових технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва.

Крім спеціалізованих науково-дослідних інститутів, ця система в сільському господарстві включає також мережу інститутів агропромислового виробництва та обласних дослідних станцій. Вона була породжена колишньою радянською моделлю управління науково-дослідницькою діяльністю і залишається незмінною упродовж усього часу політичної незалежності України.

Така система була досить ефективною у процесі наукового обслуговування потреб планово-централізованої економіки, однак демонструє цілковиту непридатність до обслуговування потреб економіки відмінного типу. Цей її недолік у багато разів підсилюється нестачею виділених бюджетних коштів для її функціонування, яка у кризових умовах, а бувало й у умовах економічного піднесення, перетворилася у хронічну.

Найслабкішим місцем такої системи організації науки та її взаємозв'язку з практикою є відірваність від тих тенденцій, які спостерігаються на ринках продукції, зокрема на ринках сільськогосподарських інновацій. Українське обмежене фінансування відповідно до рішень Президії НАНУ та НААНУ подається для підтримання існуючої мережі науково-дослідних установ та їхніх працівників, а також на реалізацію тих дослідницьких (серед них і інноваційних), які, на думку керівництва академій, мають перспективи і здатні підвищити рівень ефективності та конкурентоспроможності вітчизняного АПК загалом, у тому числі сільськогосподарських підприємств.

У розвинутих країнах світу основні наукові дослідження прикладного характеру вже давно, на відміну від України та деяких сусідніх країн, зосереджені в університетах. Цим забезпечується не лише процес проведення наукових досліджень у певній сфері, але й безпосередня передача застосованих у цьому процесі знань студентам. Якщо уявити собі, що і в нашій країні провести відповідну трансформацію об'єктів концентрації наукових досліджень, зокрема в аграрній сфері, це не призведе, на нашу думку, до автоматичного покращення процесу інтеграції науки з практикою. У більшості випадків традиції вітчизняних університетів не передбачають їх найтіснішого взаємозв'язку зі сферою підприємництва, зокрема сільськогосподарського.

Більшість учених, які працюють в університетах, зокрема аграрного профілю, захищають свої дисертаційні роботи, які нерідко віддалено відповідають потребам реального сектору економіки. Очевидно, що докорінні зміни в системі управління прикладною наукою, зокрема аграрною, потребують не лише зміни центрів її концентрації, як пропонують багато відомих вчених, але й у загальних основах її функціонування.

У колишньому Радянському Союзі основною підставою для розробки й впровадження тієї чи іншої інновації у виробничій сфері, зокрема в сільському господарстві, було рішення про його доцільність з боку органу управління вищого, а нерідко й найвищого рівня. В умовах ринкової економіки такий підхід є принципово непридатним. Розробляти і впроваджувати можна лише ті інновації, яких потребує ринок, витрати на які погодяться оплатити один чи тисячі тих, хто потребує безпосередніх результатів їх впровадження.

Світовий досвід організації взаємодії науки і практики, зокрема в сільськогосподарській сфері, є надзвичайно багатим. Ця проблема актуальна для всіх країн і кожна з них вишукує свої специфічні шляхи її розв'язання. При цьому вона обов'язково враховує надбання в цій сфері тих країн, які на цьому шляху досягли найбільших успіхів.

Одним з найбільш ефективних напрямів удосконалення організації науки (як сфери створення інновацій) та практики (як об'єкта їх впровадження і поширення) є формування системи агротехнопарків, аграрних бізнес-інкубаторів тощо. В умовах ліберальної економіки вони довели, що на сучасному етапі розвитку ринкової економіки є найефективнішою формою взаємодії науки і виробництва.

У вітчизняній науковій літературі є немало публікацій, в яких узагальнено досвід ФРН, Франції, Великобританії та інших країн-членів ЄС, а також США, Канади, Нової Зеландії у цій сфері. Їхній досвід є безцінним для використання в нашій країні, адже він став одним з чинників їхнього економічного зростання та здійснення так званої «зеленої революції» в цих країнах. Вони зуміли забезпечити високий рівень власної продовольчої безпеки.

У результаті опрацювання наукової літератури автор зробила висновок, що не менш цінним для вітчизняної науки є досвід країни, яка розміщена у зовсім іншому регіоні і має непорівнянні з Україною природно-кліматичні умови – Ізраїль. Такий висновок опирається насамперед на те, що в цій країні створенням технологічних центрів у багатьох випадках займаються наші колишні співвітчизники, а також на те, що цей досвід цілком відмінний від досвіду країн-членів ЄС та США. У цих країнах вони функціонують на принципово інших основах. У більшості випадків вони лише надають площі для розміщення інноваційних стартапів та незначні за обсягом послуги. В Ізраїлі сформовано докорінно інший підхід.

Перші бізнес-інкубатори в цій країні були організовані для того, щоб використати інтелектуальний потенціал багатотисячної плеяди іммігрантів з країн колишнього СРСР. Стимулом для їх розвитку стало також практично повне скорочення дотації сільському господарству, оскільки зекономлені кошти були необхідні для облаштування іммігрантів.

Галузь, яка до 90-х років минулого століття традиційно, як і в інших розвинутих країнах світу, отримувала значні за обсягом дотації з державного бюджету, опинилася у значно погіршеному середовищі. Організація бізнес-інкубаторів, які в Ізраїлі називають теплицями, зокрема сільськогосподарського спрямування, стала відповіддю на складну ситуацію, виходом з якої могло бути лише переведення її на інноваційний тип розвитку. Теплиці стали центрами тісної взаємодії науки та фермерів, кібуців у цій сфері.

Всього в Ізраїлі функціонують понад три десятки бізнес-інкубаторів (у світі загалом – майже три тисячі). Всі працюють під егідою Міністерства промисловості. До 2009 р. всі вони перебували в державній формі власності, а згодом були приватизовані.

Основне завдання, яке стоїть перед інкубатором-теплицею, полягає в фінансовій та організаційній допомозі молодим фірмам, які мають певні інноваційні ідеї та наміри втілювати їх в життя. Інкубатори беруться підтримувати ті інноваційні розробки, які через надто високий рівень ризиків не хочуть брати під своє крило венчурні фонди. Під реалізацію певної інновації створюється, як правило, невелика за розмірами фірма. Щоб вона змогла бути прийнятою в інкубатор, інноваційна технологічна ідея повинна обов'язково мати значний експортний потенціал, адже тільки в такому випадку впровадження інновації може принести вагомий фінансовий результат, оскільки фінансовий ринок Ізраїлю для цього є занадто вузьким.

Розробники інноваційної технологічної ідеї (як правило, вчені) подають заявку в інкубатор з чітким обґрунтуванням суті та ринку, на якому вона реалізуватиметься. Спеціалісти інкубатора детально вивчають заявку і приймають позитивне рішення або відхиляють її.

До кожного з інкубаторів щорічно поступає 100-200 заявок, з яких реально проходять відбір 4-6 новоорганізованих фірм. Після проходження відбору на рівні інкубатора їм ще необхідно пройти таку ж процедуру на рівні офісу головного вченого міністерства промисловості, пройшовши яку, фірма стає членом інкубатора. Після цього вона отримує приміщення, необхідні для роботи, а також так званий стандартний бюджет розміром 500 тис. доларів США строком на два роки. Фірми біотехнологічного спрямування можуть перебувати під «дахом» теплиці три роки.

Із загальної суми бюджету в 500 тис. доларів 85 відсотків – кошти з державного бюджету країни, які виділяються через офіс головного вченого Міністерства промисловості, річний бюджет якого на ці цілі складає 300-400 мільйонів доларів США. Інша частина бюджету (15 відсотків) виділяється самою «теплицею». Слід зазначити, що кошти з державного бюджету виділяються теплиці, а не певній фірмі.

Відповідно до стандартної схеми розвитку компанії, яка стала учасником теплиці, випускаються акції. При цьому відсоток інноваційної ідеї складає 30-70 відсотків. Вклад теплиці – названі 500 тис. доларів. Для того, щоб держава мала певні гарантії того, що фірма не стане на ноги і швидко продасться, 40 відсотків акцій, які належать теплиці, не мають права на відчуження впродовж шести років. Протягом цих шести років фірма має право повернути гроші, отримані від держави, і повністю позбутися зобов'язань перед нею.

В чому ж полягають вигоди фірм, які входять в теплицю? Вони отримують необхідний стартовий капітал, без якого реалізація інноваційної ідеї неможлива. Вигода держави полягає в тому, що вона стимулює розвиток духу підприємництва у країні і отримує свою частину доходів від діяльності успішних фірм, залучених до теплиць. Держава бере на себе ризики молодих фірм, які не хоче брати на себе приватний капітал.

Значна частина фірм в теплицях протягом двох років перебування в них стає успішною і збільшує свою вартість у десятки, а то й у сотні разів. Але немало є й таких, які терплять невдачі, незважаючи на значну дорадчу, юридичну і фінансову допомогу теплиці. В такому разі фірма ліквідується без повернення коштів державі. Гроші державі повертають лише успішні фірми.

Така форма взаємодії між наукою та практикою за участі держави докорінно відрізняється від тієї, яка на даний час існує в нашій країні. Рішення про виділення коштів під певну інноваційну ідею приймає не чиновник, а ринкові структури, які очікують на отримання прибутків у результаті їх впровадження. Така форма фільтрації наукових ідей є значно ефективнішою.

Агропромислові фірми займають помітну питому вагу у загальній кількості фірм в теплицях – 20-25 відсотків. Це фірми, які займаються крапельним зрошенням та системами контролю витрат води, зеленими технологіями, біотехнологіями та біоенергетикою.

Реалізація інноваційних проектів здійснюється у процесі тісної співпраці між цими фірмами та фермерами. Взаємодія між ними відбувається двосторонньо: ізраїльські фермери, як правило, високоосвічені і з задоволенням беруть участь в експериментах з новими технологіями, а науковці на основі такої апробації ідей отримують стимули для їх вдосконалення. Вважаємо доцільним впровадження ізраїльського досвіду організації взаємодії між прикладною аграрною наукою та виробництвом, адаптувавши його до вітчизняних умов.

Висновки з проведеного дослідження. Перехід сільського господарства на інноваційний тип розвитку дозволить докорінно змінити внутрішнє середовище сільськогосподарських підприємств. Він забезпечить підвищення ефективності використання усіх видів ресурсів, покращення фінансово-економічних результатів та підвищення рівня конкурентоспроможності на національному та світовому агропродовольчих ринках.

Здійснення цього переходу неможливе за умови збереження існуючих економічних відносин, зокрема у сфері АПК. Необхідною передумовою формування інноваційно-інвестиційного типу розвитку як напряму вдосконалення внутрішнього середовища сільськогосподарських підприємств є поглиблення економічної реформи у країні, зокрема у сфері взаємодії науки і практики, що повинно забезпечити значне прискорення процесу впровадження найсучасніших наукових досягнень в сільськогосподарське виробництво.

Література

1. Зоргач А.М. Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / А.М. Зоргач. – К., 2016. – 20 с.
2. Калачова І.В. Інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств: перешкоди та напрями розвитку / І.В. Калачова, О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Статистика України. – 2013. – № 1. – С. 10-17.
3. Левченко Н.М. Форми та методи державної підтримки інноваційного розвитку АПК / Н.М. Левченко // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – № 2. – С. 87-96.
4. Нікітін Ю.О. Парадигма «відкритих інновацій» як визначення «відкритого інноваційного процесу» / Ю.О. Нікітін, М.В. Мельник // Інноваційна економіка. – 2016. – № 7–8. – С. 42-46.
5. “Про інноваційну діяльність” Закон України від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
6. Руденко Г.Р. Особливості впровадженні інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств / Г.Р.Руденко // Бізнес-інформ. – 2015. – №5. – С. 128-135.
7. Шубравська О.В. Інноваційні трансформації агропродовольчого сектора економіки: світові тенденції та вітчизняні реалії [Електронний ресурс] / О.В. Шубравська // Економіка і прогнозування. - 2010. – № 3. – С. 90-102. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_3_10.
8. Шумський А.В. Управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва: стан та перспективи розвитку / А.В. Шумський // Інноваційна економіка. – 2012. – № 5. – С. 24-29.
9. Янченко З.Б. Особливості розробки регіональних інноваційних програм аграрної сфери / З.Б. Янченко // Економіка АПК. – 2013. – № 6. – С. 63-67.

References

1. Zorhach, A.M. (2016), “Management of innovative and investment activity of agricultural enterprises”, Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Kyiv, Ukraine, 20 p.
2. Kalachova, I.V. (2013), “Innovative activity of agricultural enterprises: obstacles and directions of development”, *Statystyka Ukrainy*, no. 1, pp. 10-17.
3. Levchenko, N.M. (2010), “Forms and methods of state support of AIC innovative development”, *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, no. 2, pp. 87-96.
4. Nikitin, Yu.O. (2016), “Paradigm of “open innovations” as a definition of an “open innovation process”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 7-8, pp. 42-46.
5. The Verkhovna Rada Ukrainy (2002), Law of Ukraine “On innovative activity” dated July 4, 2002 No. 40-IV, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (access date July 28, 2017).
6. Rudenko, H.R. (2015), “Peculiarities of innovation introduction in activity of agricultural enterprises”, *Biznes-inform*, no. 5, pp. 128-135.
7. Shubravska, O.V. (2010), “Innovative transformations of agro-food sector of the economy: global tendencies and national realities”, *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 3, pp. 90-102, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_3_10. (access date July 28, 2017).
8. Shumskiy, A.V. (2012), “Management of innovative development of agro-industrial production: conditions and prospects of the development”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 5, pp. 24-29.
9. Yanchenko, Z.B. (2013), “Peculiarities of development of regional innovative programs of agrarian sphere”, *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 63-67.

Рецензент : д.е.н., професор Львівського національного аграрного університету Г.В. Черевко

УДК 336.7(075.8)

Юрик Н.Є.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
менеджменту у виробничій сфері,
Химич І.Г.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
економіки та фінансів,
Котовська І.В.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
менеджменту у виробничій сфері
Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО РІВНЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОДНОГО З ЕЛЕМЕНТІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Yuryk N.Ye.,
*can.d.sc.(econ), assoc. prof., assistant professor at the
department of management in production*
Khymych I.G.,
*can.d.sc.(econ), assistant professor at the
department of economy and finance*
Kotovska I.V.,
*can.d.sc.(econ), assoc. prof., assistant professor at the
department of management in production*
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

DEVELOPMENT OF INNOVATION ACTIVITY OF DOMESTIC ENTERPRISES AS ESSENTIAL ELEMENT OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки країни важливим елементом виступають інновації, які визначають її фінансовий та конкурентний рівні. Саме інновації створюють умови для накопичення потенціалу країни, забезпечують можливості виходу на міжнародні ринки, формують її фінансову стабільність, ділову активність тощо.

В Україні інноваційна діяльність регулюється певними законами, основними з яких є: Закон України «Про інноваційну діяльність» (від 04.07.2002 р. № 40-IV) [3] та Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (від 08.09.2011 р. № 3715-VI) [4].

Варто зазначити, що чіткої загальної структурованої, поетапної інноваційної політики розвитку вітчизняних підприємств в Україні не існує. На даний момент кожна галузь країни розробляє свої стратегічні інноваційні плани.

Тому, вартим уваги є дослідження та ґрунтовна оцінка стану інноваційного рівня вітчизняних підприємств країни на основі їхнього фінансового забезпечення, адже їхня інноваційна активність може послужити важливим елементом антикризового управління, яке полягатиме в підвищенні прибутковості, а, водночас, й формуванні стабільності як діяльності самих підприємств, так і ефективному функціонуванню загальної економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в сфері інноваційного розвитку вітчизняних підприємств здійснювали такі науковці, як: Андрюшко А.К. [1], Мірошніченко О. [5], Сусіденко Ю. [10], Сіташ Т. [10], Шаманська О.І. [11] та інші. Позитивно оцінюючи результати дослідження, визначено доцільним продовжувати вивчення поставленої проблеми, зокрема поглибити обґрунтування розвитку інноваційного рівня вітчизняних підприємств як одного з елементів антикризового управління.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в дослідженні тенденцій розвитку інноваційного рівня діяльності вітчизняних підприємств як одного з елементів антикризового управління на основі їхнього фінансового забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інновації виступають якраз саме тим чинником, що сприяє розвитку та формуванню фінансової стабільності держави. Тому, одне із основних завдань керівного апарату країни повинно стосуватися різностороннього забезпечення та чіткої підтримки інноваційного рівня вітчизняних підприємств.

Дослідивши інноваційну активність підприємств в Україні протягом 2010-2015 років [2] (рис. 1), виявлено наступні зміни.

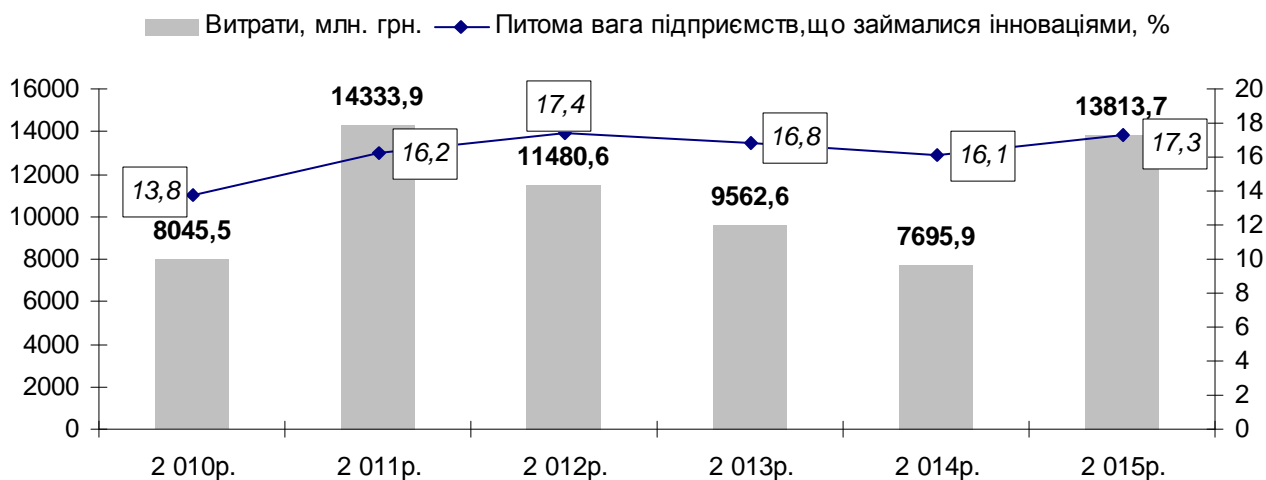

Рис. 1. Динаміка інноваційної активності підприємств за 2010-2015 роки

Джерело: сформовано на основі даних джерела [2]

Так, найбільша частка підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність припадає на 2012 та 2015 роки, 17,4 % та 17,3 %, відповідно. Найменша частка була в 2010 р., всього 13,8 %. З 2011 р. до 2012 р. помітний значний ріст частки інноваційно активних підприємств, 16,2 % та 17,4 %, відповідно. Протягом 2013 р. та 2014 р. відбувся спад інноваційної активності підприємств, з 16,8 % до 16,1 %, відповідно. Дана динаміка пояснюється економіко-політичною ситуацією в країні.

Якщо ж порівняти затратені на інновації витрати, то з рис. 1 видно, що найбільшу суму склали витрати за 2011 р. (14333,9 млн грн). Деяко нижчою є сума витрат на інновації за 2015 р. (13813,7 млн грн), проте, все ж дана сума є значною. Отже, можна зробити висновок про те, що, починаючи з 2015 р., в країні взято курс на розвиток інноваційного ринку держави як елементу її фінансової стабільності. Адже відомо, що саме інновації сприятимуть розвитку держави в усіх сферах її політичного та економічного життя.

Для поживлення інноваційної активності підприємств потрібне суттєве фінансування. В табл. 1 представлено, з яких саме джерел здійснювалося фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні за період з 2010 р. до 2015 р. та в якому обсязі [6, с. 183; 7, с. 175; 8, с. 81; 9, с. 151].

Таблиця 1

Основні джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств протягом 2010-2015 років, млн грн

Джерела фінансування	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Власні кошти	4775,2	7585,6	7335,9	6973,4	6540,3	13427,0
Кошти державного бюджету	87,0	149,2	224,3	24,7	344,1	55,1
Кошти місцевих бюджетів	5,7	12,3	17,6	157,7	5,7	38,4
Кошти позабюджетних фондів	0,9	0,5	0,03	2,2	32,9	1,4
Кошти вітчизняних інвесторів	31,0	45,4	154,5	123,8	8,2	74,3
Кошти іноземних інвесторів	2411,4	56,9	994,8	1253,2	138,7	58,6
Кредити	626,1	5489,5	2407,8	630,2	561,1	113,7
Інші джерела	108,1	994,7	345,8	397,6	64,9	45,0
Всього коштів	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9	13813,7

Джерело: сформовано на основі [6-9]

Отже, видно, що найвагомішу частину в загальній сумі витрат складають саме власні джерела фінансування інноваційної діяльності протягом всього аналізованого періоду (рис. 2).

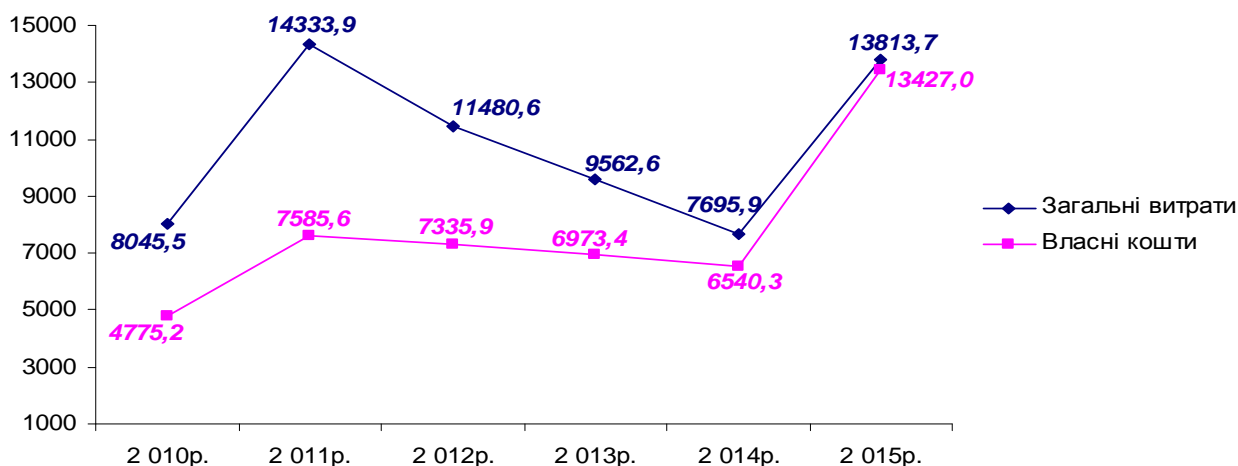

Рис. 2. Співвідношення загальної суми витрат та власних джерел фінансування інноваційної діяльності за 2010-2015 роки, млн грн

Джерело: сформовано на основі даних табл. 1

Виявлено, що протягом 2010-2011 років відбулося зростання суми власних коштів, вкладених в інноваційний розвиток підприємств. Так, за 2011 р. дана сума зросла на 2810,4 млн грн або 58,85 %, в порівнянні з сумою 2010 р. (4775,2 млн грн) та склала 7585,6 млн грн. Проте, починаючи вже з 2012 р. та по 2014 р. спостерігається негативна тенденція скорочення власних коштів, інвестованих в підтримку інноваційного рівня підприємств. Так, за 2012 р. дана сума склала 7335,9 млн грн, тобто менше на -249,7 млн грн (-3,29 %), ніж у 2011 р. За 2013 р. сума власних коштів скоротилася на -362,5 млн грн (-4,94 %), порівняно з сумою 2012 р. та дорівнювала 6973,4 млн грн. Упродовж 2014 р. дане джерело фінансування знову ж таки мало тенденцію до скорочення (-433,1 млн грн або -6,21 %), та склало 6540,3 млн грн.

З 2015 р. ситуація покращилася та набрала курс на зростання, що видно по отриманій сумі в кінці періоду – 13427,0 млн грн (6886,7 млн грн або 105,30 %, більше від суми 2014 р.).

Варто відмітити, що, незважаючи на негативну динаміку протягом 2012-2014 років, власні джерела фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств займають значну позицію.

Переважання власних джерел в структурі загальних джерел фінансування інвестиційної діяльності свідчить про достатню спроможність підприємств щодо самофінансування.

Дана тенденція є позитивною для саморозвитку вітчизняних на тлі фінансово-економічних та політико-законодавчих змін, що відбуваються в країні. Адже, можливість до самофінансування власної інноваційної діяльності відкриває перед підприємствами нові можливості, вихід на зовнішній ринок, можливість конкурувати на міжнародному рівні тощо.

Якщо проаналізувати динаміку питомої ваги власних джерел фінансування інноваційної діяльності (рис. 3), то отримуємо наступну картину: так, починаючи з 2012 р. частка власних джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств має динаміку зростання.

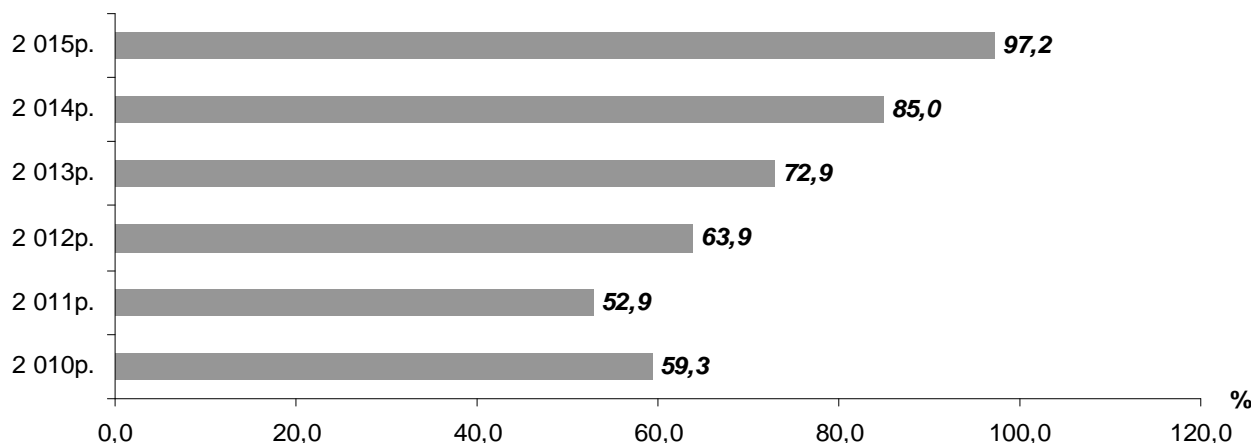

Рис. 3. Динаміка частки власних коштів в загальній сумі джерел фінансування інноваційної діяльності за 2010-2015 роки, %

Джерело: сформовано на основі даних джерел [6, с. 183; 7, с. 175; 8, с. 81; 9, с. 151]

Упродовж 2011 р. частка даних джерел фінансування є низькою в зв'язку з високою часткою кредитів для фінансування рівня інноваційного розвитку підприємств, яка склала 38,3 %, тобто на -30,5 % менше, ніж у 2010 р. (7,8 %).

Варто дослідити динаміку та обсяг коштів, виділених з державного та місцевих бюджетів для фінансування інноваційного рівня підприємств (рис. 4).

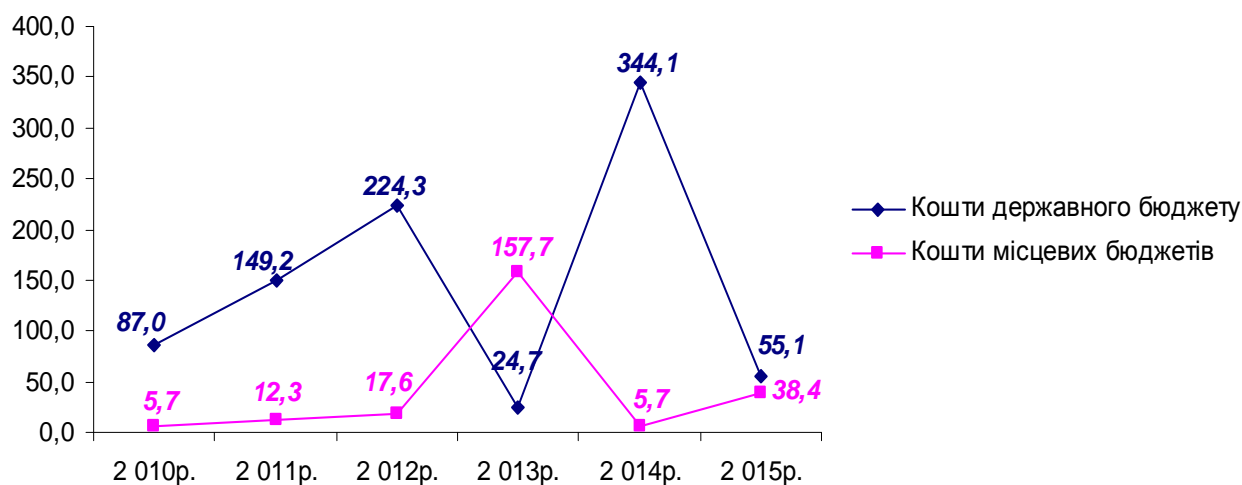

Рис. 4. Співвідношення суми коштів державного та місцевих бюджетів для фінансування інноваційної діяльності за 2010-2015 роки, млн грн

Джерело: сформовано на основі даних табл. 1

Дослідивши їхні зміни протягом 2010-2015 років, виявлено наступне. За 2010 р. дана сума складала 87,0 млн грн. Протягом 2011 р. сума коштів збільшилася на 62,2 млн грн (71,49 %) та склала 149,2 млн грн. За 2012 р. дана сума дорівнювала 224,3 млн грн, що є більше на 75,1 млн грн або на 50,34 %. Тобто, протягом 2010-2012 років помітна тенденція росту коштів, виділених з державного бюджету для фінансування інноваційної діяльності підприємств.

Починаючи з 2013 р., кошти держбюджету для інноваційної діяльності підприємств значно скоротилися та склали всього 24,7 млн грн (-199,6 млн грн або -88,99 %). Протягом 2014 р. ситуація істотно змінилася, адже сума коштів дорівнювала 344,1 млн грн, тобто на 319,4 млн грн або на 1293,12 % більше в порівнянні з сумою 2013 р.

За 2015 р. сума коштів, виділених з держбюджету для фінансування інноваційної активності вітчизняних підприємств знову має негативну тенденцію до скорочення і становила 55,1 млн грн (-289,0 млн грн або -83,99 %).

Що ж стосується динаміки коштів, виділених з місцевих бюджетів, то протягом 2010-2013 р. вона має позитивну тенденцію. Так, за 2010 р. сума коштів складала 5,7 млн грн. За 2011 р. сума коштів дорівнювала 12,3 млн грн., тобто більше на 6,6 млн грн або 115,79 %, ніж у 2010 р. За 2012 р. кошти склали 17,6 млн грн, що є на 5,3 млн грн або 43,09 % більше порівняно з сумою 2011 р. Протягом 2013 р. кошти, виділені з місцевих бюджетів були в розмірі 157,7 млн грн, тобто на 140,1 млн грн або 796,02 % більше від суми 2012 р.

Протягом 2014 р. сума коштів, виділених з місцевих бюджетів зазнала істотного скорочення (-152,0 млн грн або -96,39 %) та склала всього лиш 5,7 млн грн.

За 2015 р. відбулося, на відміну від держбюджетних коштів, зростання виділених коштів з місцевих бюджетів для забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств до 38,4 млн грн, тобто на 32,7 млн грн (573,68 %).

Якщо ж співставити частки коштів, виділених з державного та місцевих бюджетів, то буде видно, що джерела держбюджету значно переважають в загальній вазі коштів для фінансування інноваційної діяльності підприємств (рис. 5).

Винятком є тільки співвідношення часток коштів протягом 2013 р. Так, з рис. 5 видно, що питома вага коштів, виділених з місцевих бюджетів (1,6 %) значно переважає питому вагу джерел, виділених з держбюджету (0,3 %).

Варто відмітити, що найбільша частка коштів, виділених з держбюджету була в 2014 р. та складала 4,5 % в загальній вазі джерел фінансування інноваційної діяльності.

Що ж стосується динаміки коштів позабюджетних фондів, то вона наступна. Так, протягом 2010 р. дана сума складала 0,9 млн грн. За 2011 р. сума даного джерела скоротилася до 0,5 млн грн, тобто на -0,4 млн грн. За 2012 р. сума коштів складала ще менше, а саме 0,03 млн грн (-0,47 млн грн або -94,0 %). За 2013 р. сума коштів, виділених з позабюджетних фондів зросла до 2,2 млн грн, тобто на 2,17 млн грн або 633,33 %, порівняно з сумою 2012 р.

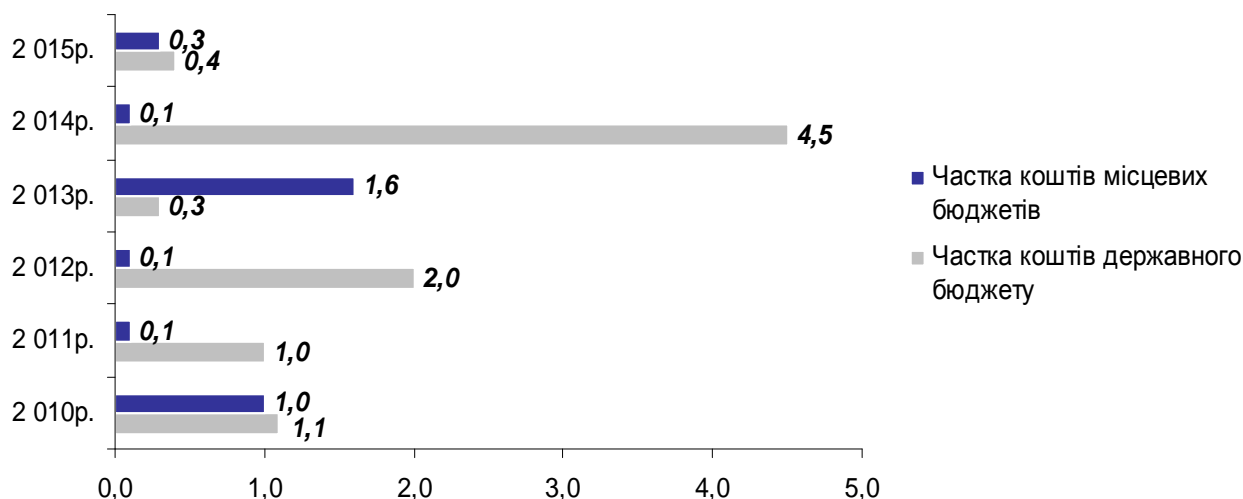

Рис. 5. Співвідношення часток коштів, виділених з державного та місцевих бюджетів в загальній сумі джерел для фінансування інноваційної діяльності за 2010-2015 роки, %
Джерело: сформовано на основі даних джерел [6, с. 183; 7, с. 175; 8, с. 81; 9, с. 151]

Упродовж 2014 р. сума коштів також має позитивну тенденцію та збільшилася до 32,9 млн грн, тобто на 30,7 млн грн або 1395,45 %, порівняно з сумою 2013 р.

За 2015 р. сума даного джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств скоротилася до 1,4 млн грн, тобто на -31,5 млн грн (-95,74 %) в порівнянні з сумою 2014 р.

На рис. 6 відображено динаміку суми коштів, вкладених вітчизняними та іноземними інвесторами в інноваційну діяльність вітчизняних підприємств.

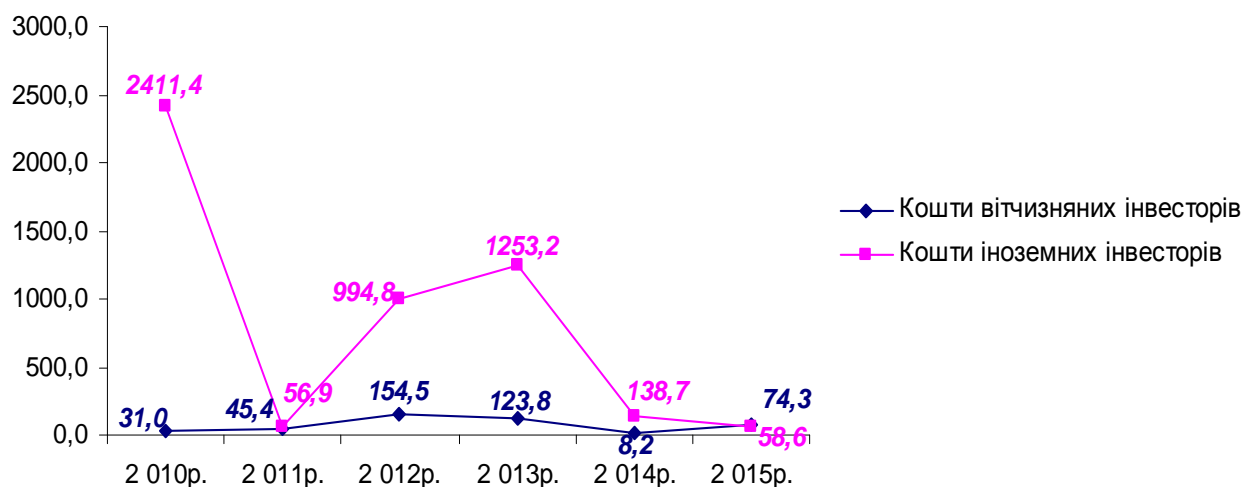

Рис. 6. Співвідношення суми коштів вітчизняних та іноземних інвесторів для фінансування інноваційної діяльності за 2010-2015 роки, млн грн

Джерело: сформовано на основі даних табл. 1

Проаналізувавши динаміку коштів іноземних інвесторів в інноваційну діяльність підприємств країни протягом 2010-2015 років, виявлено наступні зміни. Так, за 2010 р. сума коштів становила 2411,4 млн грн. За 2011 р. – 56,9 млн грн, тобто на -2354,5 млн грн або на -97,64 % менше, ніж сума 2010 р.

За 2012 р. ситуація дещо покращилась, адже сума коштів іноземних вкладників склала 994,8 млн грн, тобто на 937,9 млн грн або на 1648,33 % більше, порівняно з 2011 р. Протягом 2013 р. сума даних коштів дорівнювала 1253,2 млн грн, що також свідчить про позитивну тенденцію росту (на 258,4 млн грн або на 25,98 %) в порівнянні з результатом 2012 р.

За 2014 р. іноземні інвестори вклали всього лишень 138,7 млн грн в інноваційну діяльність вітчизняних підприємств, тобто на -1114,5 млн грн або -88,93 % менше, ніж у 2013 р. Такій різкій негативній зміні посприяло загострення політичної кризи в Україні, що почалося з кінця 2013 р.

Упродовж 2015 р. інвестиційні вкладення ще більше скоротилися та склали 58,6 млн грн (-80,1 млн грн або -57,75 %). Отже, можна констатувати той факт, що, починаючи з 2014 р., іноземні вливання для підтримки інноваційної активності в країні мають динаміку спаду.

Дослідимо тенденції зміни вітчизняних інвестиційних вкладень в розвиток інноваційної діяльності підприємств. З наведеного рис. 6 видно, що їхня сума є дуже низькою порівняно з іноземними інвестиціями. Також динаміка даних інвестиційних коштів має двоякий характер. Так, протягом 2010-2012 років спостерігається збільшення суми вітчизняних інвестиційних вкладень для інноваційного розвитку підприємств, починаючи від 2013 р. – тенденція спадання даних джерел фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

Отже, за 2010 р. сума вітчизняних інвестицій складала 31,0 млн грн. За 2011 р. кошти, вкладені в інноваційний розвиток підприємств зросли до позначки 45,4 млн грн, тобто на 14,4 млн грн (46,45 %), порівняно з сумою 2010 р. Протягом 2012 р. вітчизняні інвестиції склали 154,5 млн грн, що є більше від минулорічної суми на 109,1 млн грн або на 240,31 %.

Незважаючи на позитивні зміни, ситуація з вітчизняними інвестиціями бажала б кращого, адже від 2013 р. їхня динаміка набуває спадного характеру. Так, за 2013 р. сума вітчизняних інвестицій скоротилася до 123,8 млн грн, тобто результат зменшився на -30,7 млн грн (-19,87 %), у порівнянні з сумою 2012 р. За 2014 р. ситуація ще погіршилася фінансово-політичною нестабільністю, і сума вітчизняних вкладень складала взагалі 8,2 млн грн, тобто менше від суми 2013 р. на -115,6 млн грн (-93,38 %).

Протягом 2015 р. ситуація з коштами, що буди вкладені в розвиток інноваційної діяльності підприємств вітчизняними інвесторами суттєво покращилася. Так, за 2015 р. дані джерела інвестування дорівнювали 74,3 млн грн, що є більше на 66,1 млн грн (806,10 %) порівняно з сумою 2014 р. А також, сума вітчизняних інвестиційних вкладень упродовж 2015 р. є більшою за іноземні інвестиції на 15,7 млн грн (26,79 %).

Що ж стосується питомої ваги досліджених видів інвестування інноваційного розвитку вітчизняних підприємств в загальній частці витрат фінансування, то їхня динаміка відображена на рис. 7.

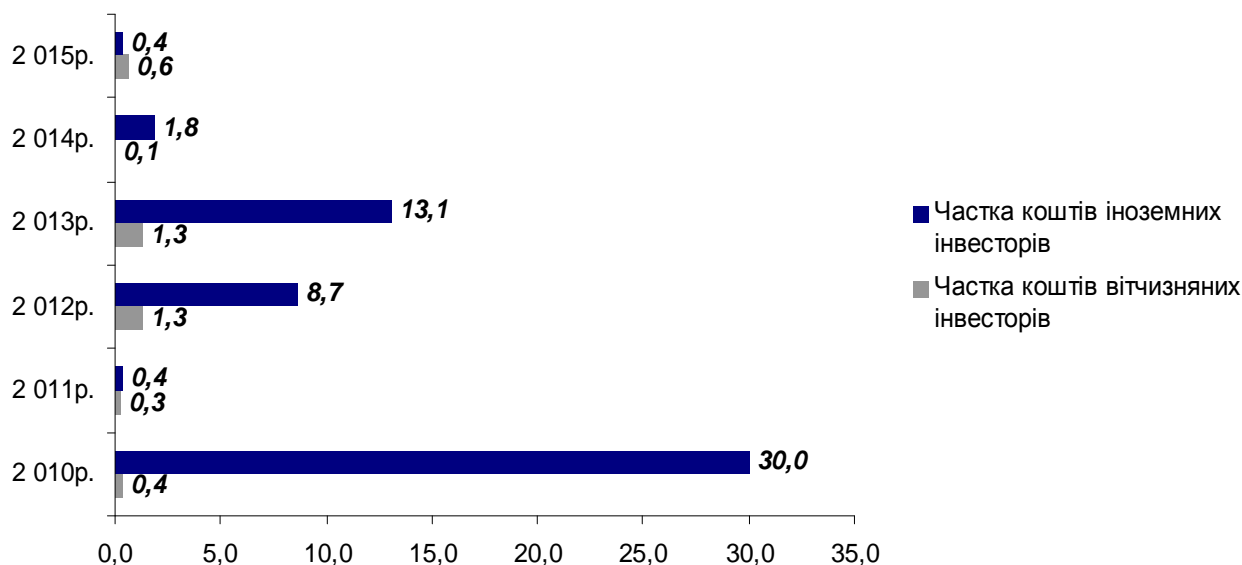

Рис. 7. Співвідношення часток коштів, вкладених іноземними та вітчизняними інвесторами в загальній сумі джерел для фінансування інноваційної діяльності за 2010-2015 роки, %

Джерело: сформовано на основі даних джерел [6, с. 183; 7, с. 175; 8, с. 81; 9, с. 151]

Отже, найбільша частка іноземних інвестицій припадала на 2010 р. (30,0 %), найменша – на 2011 р. та 2015 р., по 0,4 %, відповідно.

Найменша частка коштів, вкладених вітчизняними інвесторами складала 0,1 % та припадала на 2014 р. Найбільшу частку вітчизняні інвестиції становили в 2012-2013 роках, по 1,3 %, відповідно.

Ще одним важливим джерелом фінансування та підтримки інноваційного розвитку вітчизняних підприємств виступає кредитування. Тенденції зміни суми вкладених кредитів в розвиток інноваційної діяльності підприємств показано на рис. 8.

Як видно з рис. 8, найбільшу суму кредитів для розвитку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств було затрачено в 2011 р., аж 5489,5 млн грн, тобто на 4863,4 млн грн (776,78 %) більше від суми 2010 р. (626,1 млн грн).

Від 2012 р. і по 2015 р. спостерігається негативна динаміка спаду залучення кредитів для фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

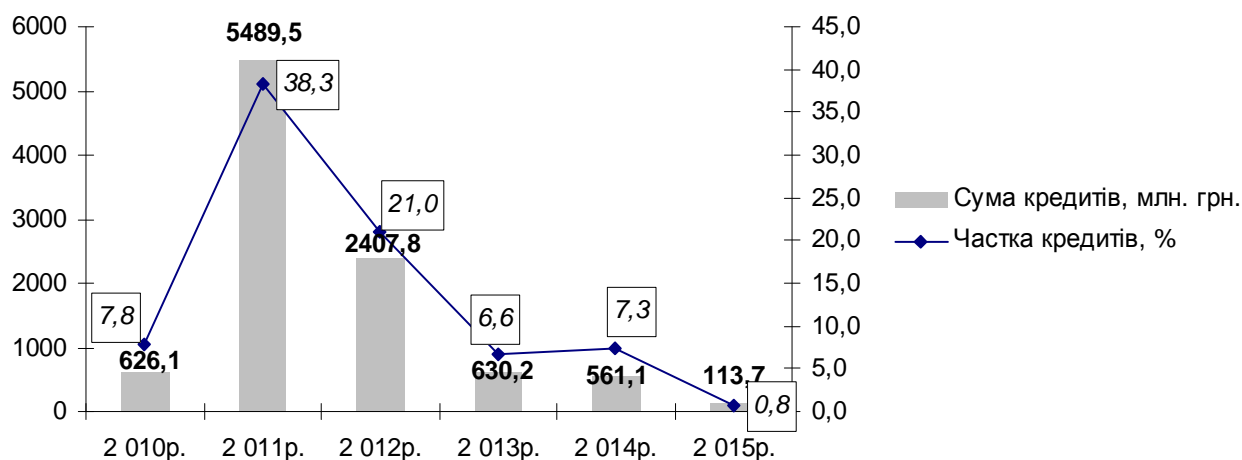

Рис. 8. Динаміка суми та частки кредитних вкладів для фінансування інноваційної діяльності за 2010-2015 роки

Джерело: сформовано на основі даних табл. 1 та джерел [6, с. 183; 7, с. 175; 8, с. 81; 9, с. 151]

Так, за 2012 р. дана сума складала 2407,8 млн грн, що є менше на -3081,7 млн грн (-56,14 %), ніж сума 2011 р. За 2013 р. сума кредитів становила вже 630,2 млн грн, тобто на -1777,6 млн грн (-73,83 %) менше від суми 2012 р. Протягом 2014 р. вкладені кредити дорівнювали 561,1 млн грн, тобто також менше на -69,1 млн грн (-10,96 %), ніж у 2013 р.

За 2015 р. ситуація з кредитування взагалі має негативний характер, що видно по сумі кредитів для інноваційної діяльності підприємств, яка складає всього 113,7 млн грн, тобто на -447,4 млн грн або -79,74 % менше від суми 2014 р.

З даних досліджень можна зробити висновок, що, починаючи від 2012 р., система кредитування не є достатньо ефективною як джерело фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

Досліджуючи динаміку інших складових джерел фінансування інноваційної діяльності, доцільно проаналізувати зміни результатів суми так званих інших джерел фінансування інноваційної діяльності (рис. 9).

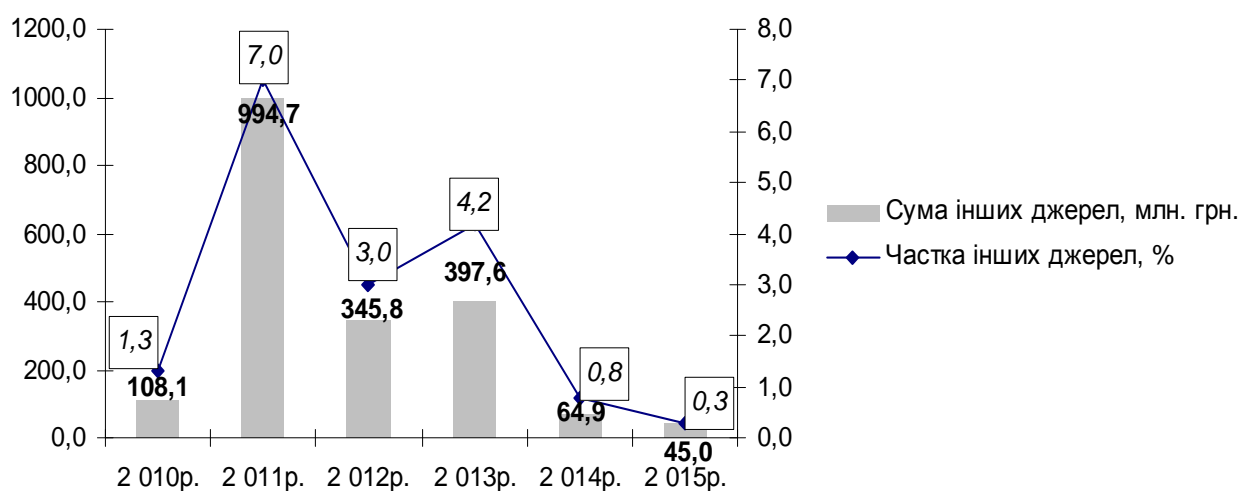

Рис. 9. Динаміка суми та частки інших джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств за 2010-2015 роки

Джерело: сформовано на основі даних табл. 1 та джерел [6, с. 183; 7, с. 175; 8, с. 81; 9, с. 151]

Так, найбільша сума даної складової припадає на 2011 р. та становить 9942,7 млн. грн., що є більше на 886,6 млн грн або на 820,17 %, порівняно з сумою 2010 р. (108,1 млн грн).

Проте, починаючи з 2012 р., помітна тенденція до скорочення даної складової джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств.

Так, за 2012 р. сума інших джерел склала 345,8,6 млн грн, тобто менше на -648,9 млн грн або -65,24 % відносно суми 2011 р.

За 2013 р. сума даної складової має дещо позитивнішу динаміку та становить 397,6 млн грн, що є більше на 51,8 млн грн або 14,98 %, порівняно з сумою 2012 р.

Від 2014 р. знову спостерігається спадна тенденція суми інших джерел. За 2014 р. дана складова фінансування склала 64,9 млн грн, тобто на -332,7 млн грн (-83,68 %) менше, ніж сума 2013 р.

За 2015 р. ситуація аналогічна, сума інших джерел дорівнювала всього 45,0 млн грн, що є на -19,9 млн грн (-30,66 %) менше від минулорічної суми фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

Також, варто відзначити, що найбільша частка інших джерел в загальній сумі фінансування інноваційної діяльності підприємств припадала на 2011 р. (7,0 %), найменша – на 2015 р. (0,3 %).

Отже, дослідивши, які саме джерела найбільше сприяють фінансуванню інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, можна зробити висновок, що це власні кошти підприємств, іноземні інвестиції, кредити та кошти інших джерел фінансування, а також частково кошти іноземних інвесторів.

Висновки з проведеного дослідження. Здійснивши оцінку фінансового забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних підприємств як одного з елементів антикризового управління держави, виявлено його недостатність, що проявляється в обмеженому фінансуванні на основі коштів як державного, так і місцевих бюджетів та позабюджетних фондів.

Оскільки впровадження інновацій є досить клопітким, часо- та фінансовозатратним процесом, необхідним виступає встановлення певних часових нормативів та основі законодавчої бази для діяльності самих підприємств, встановлення лояльної відсоткової ставки за кредитування інновацій тощо.

Також для підтримки та розвитку достатнього інноваційного рівня вітчизняних підприємств ефективні потрібні умови щодо залучення як іноземних, так і вітчизняних інвестицій. Для накопичення власних джерел фінансування інноваційного розвитку діяльності вітчизняних підприємств мають бути гнучкі політичні, економічні та фінансові умови, такі як сприятлива законодавча та податкова бази.

Література

1. Андрюшко А.К. Дослідження сучасного стану та розвитку інноваційної активності підприємств України [Електронний ресурс] / А.К. Андрюшко // Ефективна економіка. – 2013. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2712>.
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Закон України «Про інноваційну діяльність» (від 04.07.2002 р. № 40-IV) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
4. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (від 08.09.2011 р. № 3715-VI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
5. Мірошніченко О. Інноваційна активність промислових підприємств України: стан і тенденції [Електронний ресурс] / О. Мірошніченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 10 (151). – С. 73-78. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/1/ekonomika/articles/miroshnychenko-o-the-innovation-activity-of-industrial-enterprises-in-ukraine_24212.pdf.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник. – К., 2013. – 287 с.
7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник. – К., 2014. – 314 с.
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник. – К., 2015. – 255 с.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник. – К., 2016. – 257 с.
10. Сусіденко Ю. Інноваційний розвиток підприємств: європейський досвід [Електронний ресурс] / Юлія Сусіденко, Тетяна Сіташ // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – № 3. – С. 23-35. – Режим доступу: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3\(86\)/4.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3(86)/4.pdf).
11. Шаманська О.І. Інноваційна діяльність підприємств України: проблеми сьогодення та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О.І. Шаманська, В.П. Олійник // Ефективна економіка. – 2013. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2560>.

References

1. Andriushko, A.K. (2013), "Study of the modern state and development of innovative activity of enterprises of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, no. 3, available at: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2712> (access date July 25, 2017).
2. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (access date July 25, 2017).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On innovative activity" from July 4 2002, № 40-IV, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (access date July 24, 2017).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On innovation activity priorities in Ukraine" from 08.09.2011, № 3715-VI, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (access date July 24, 2017).
5. Miroshnychenko, O. (2013), "The innovation activity of industrial enterprises in Ukraine: state and trends", *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, no. 10, available at: http://papers.univ.kiev.ua/1/ekonomika/articles/miroshnychenko-o-the-innovation-activity-of-industrial-enterprises-in-ukraine_24212.pdf (access date July 23, 2017).
6. State Statistics Service of Ukraine (2013), *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbirnyk* [Research and innovation activity in Ukraine: Statistical yearbook], Kyiv, Ukraine, 287 p.
7. State Statistics Service of Ukraine (2014), *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbirnyk* [Research and innovation activity in Ukraine: Statistical yearbook], Kyiv, Ukraine, 314 p.
8. State Statistics Service of Ukraine (2015), *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbirnyk* [Research and innovation activity in Ukraine: Statistical yearbook], Kyiv, Ukraine, 255 p.
9. State Statistics Service of Ukraine (2016), *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbirnyk* [Research and innovation activity in Ukraine: Statistical yearbook], Kyiv, Ukraine, 257 p.
10. Susidenko, Yu., and Sitash, T. (2016), "Innovational development of enterprises: European experience", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 3, available at: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3\(86\)/4.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3(86)/4.pdf) (access date July 25, 2017).
11. Shamanska, O.I. and Oliinyk, V.P. (2013), "Innovation activities of enterprises Ukraine: the present problems and prospects", *Efektivna ekonomika*, no. 12, available at: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2560> (access date July 25, 2017).

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя Н.Б. Кирич

УДК 65:005.5

**Андрієвська В.А.,
канд. тех. наук, старший преподаватель
кафедры системного анализа и логистики
Одесский национальный морской университет**

ПРИМЕНЕНИЕ ПРОЕКТНОГО ПОТЕНЦИАЛА И ЕГО СОСТАВЛЯЮЩИХ В ПРОЦЕССАХ УПРАВЛЕНИЯ

**Andrievska V.A.,
cand. sc.(techn.), senior lecturer at the department
of systems analysis and logistics
Odessa National Maritime University**

APPLICATION OF DESIGN POTENTIAL AND ITS COMPONENTS IN MANAGEMENT PROCESSES

Постановка проблеми. Теорія сучасного менеджмента, і, в частині, управління проектами достатньо інтенсивно поповнюються новими категоріями. Одна з них – «проектний потенціал», який (згідно [1]) являється мірою компетентності організації в області управління проектами в відповідності з ІРМА ОСВ (Требования к компетентности организации в области управления проектами Международной Ассоциации Управления проектами). Данна компетентність являється відображенням зрілості підприємства з точки зору використання

концепции управления проектами в организации. Такой подход принят за основу в публикациях Г. Керцнера [2], С.Д. Бушуева [3], Т.С. Бушуевой [4], и предполагает использование «проектного потенциала» в качестве универсального инструмента управления развитием компетентности организации с высокой степенью абстрагирования от специфики предприятий и сути проектов.

Тем не менее, компетентность организации в управлении проектами может быть рассмотрена на уровне конкретного проекта, и категория «проектный потенциал» может применяться в качестве меры возможностей предприятия по успешной реализации конкретного проекта. Таким образом, границы использования категории «проектный потенциал» могут быть расширены, что было предложено в [5]. Реализация данной идеи в [6] легла в основу двухуровневого рассмотрения «проектного потенциала». Первый уровень – это уровень предприятия в целом, второй уровень – это уровень проекта.

Таким образом, система показателей, характеризующих те или иные аспекты проекта, пополнилась проектным потенциалом на уровне проекта. Тем не менее, направления и концептуальные подходы к использованию данного показателя – проектного потенциала на уровне проекта – остаются практически не проработанными. Это обуславливает необходимость дальнейшего исследования вопросов применения проектного потенциала в процессах управления проектами.

Анализ последних исследований и публикаций. Отметим, что базой большинства исследований по данной тематике является пятиуровневая модель технологической зрелости предприятия Г. Керцнера [2]. Так, в [7] В.А. Рач использует проектный потенциал в качестве характеристики компетентностного управления, то есть проектным потенциалом оценивается система менеджмента предприятия. В отдельных публикациях затрагивается проблема оценки проектного потенциала (например, [3]), сутью которой является, в большей степени, оценка команды проекта – знаний, умений, навыков членов команды – и качества организации процессов управления проектами.

Новый подход к проектному потенциалу ([5]) – как меры возможностей предприятия по реализации конкретного проекта – расширяет границы категории «проектный потенциал», что предполагает всестороннее изучение данного показателя и его эффективное применение в процессах управления проектами.

Исследование источников формирования и оценки проектного потенциала на уровне конкретного проекта выполнено в [6]. В [8] предложено данный показатель использовать как дополнительную характеристику проекта в процессе принятия решений по проекту, в частности, по выбору проекта для реализации из множества рассматриваемых альтернатив. Таким образом, в новом контексте проектный потенциал выступает в качестве ограничения или одного из критериев при формализации процессов отбора проектов.

Тем не менее, использование проектного как интегральной оценки успешности предприятия по реализации конкретного проекта не исчерпывает возможности применения данного показателя в управлении проектами.

В [9] были укрупненно охарактеризованы направления использования проектного потенциала с учетом областей знаний по управлению проектами. Развитие идей, заложенных в данной работе, послужило базой для формирования результатов в рамках настоящего исследования.

Постановка задачи. С учетом вышесказанного, целью данного исследования является разработка методического подхода по применению составляющих проектного потенциала в процессах управления проектами.

Задачами исследования являются:

- 1) Формирование концептуального подхода и соответствующего инструментария декомпозиции составляющих проектного потенциала на «слабые» и «сильные»;
- 2) Характеристика применения выделенных двух категорий составляющих проектного потенциала в процессах управления проектами.

Изложение основного материала исследования. В [8] установлено, что использование категории «проектный потенциал» на уровне проекта позволяет дополнить множество описательных и результативных характеристик проекта, таких как ценность, экономическая эффективность, что обуславливает целое множество вариантов использования данного потенциала в процессах управления проектами.

Структура проектного потенциала в соответствии с [9] включает в себя две укрупненные составляющие – «Компетенции, репутация, имидж» (характеристики компании) и «Обеспеченность ресурсами». Структура проектного потенциала изображена на рис. 1.

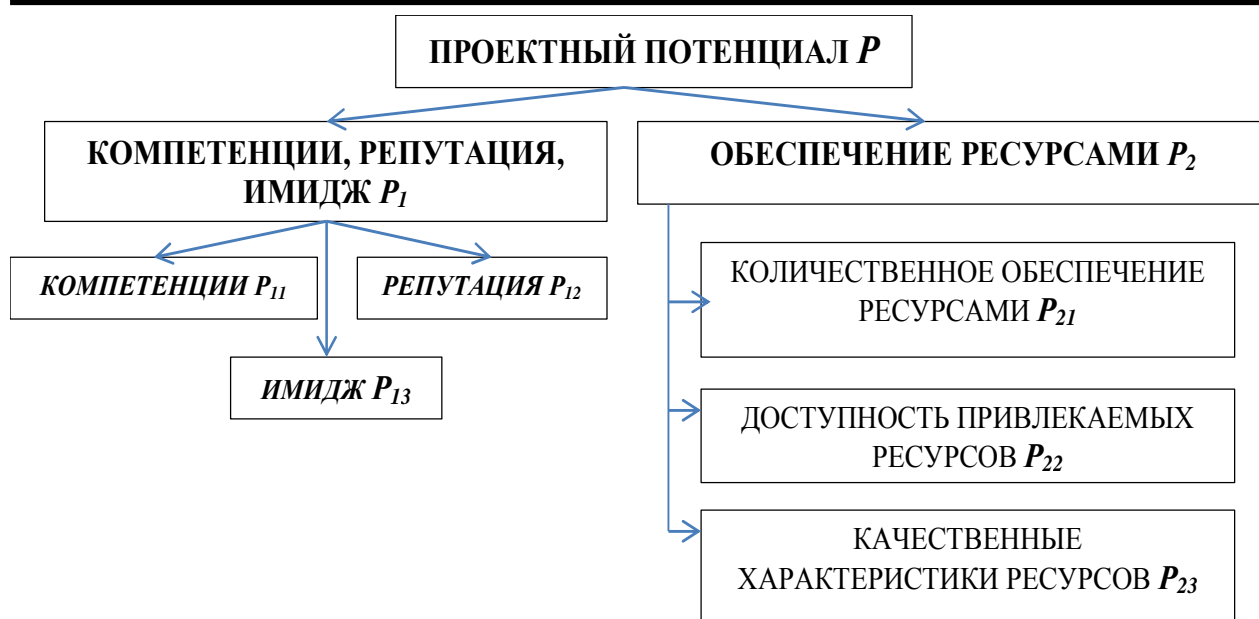

Рис. 1. Структура проектного потенциала

Источник: [6]

В соответствии с разработанной и представленной в [6] методикой для проектов может быть рассчитан проектный потенциал, как мера возможностей компании по реализации данного проекта в сложившихся условиях.

При этом не только итоговая оценка проектного потенциала, а и его составляющие могут быть использованы в процессах управления.

Согласно предлагаемому подходу, в результате количественного анализа, составляющие потенциала могут быть классифицированы как «сильные» и «слабые» ([9]). Так, даже у проектов с высоким потенциалом отдельные составляющие могут быть «слабыми» (то есть иметь недостаточно высокий уровень по сравнению с максимально возможным или требуемым).

Для распределения составляющих потенциала на «сильные» и «слабые» предлагается использовать величину, отражающую долю составляющей проектного потенциала от максимально возможной:

$$I_{fs} = \frac{P_{fs}}{P_{fs}^{\max}}, f = 1, 2; s = \overline{1, 3}, \quad (1)$$

P_{fs} - значение составляющей проектного потенциала; P_{fs}^{\max} - максимально возможное значение составляющей проектного потенциала, устанавливается на уровне соответствующего интегрального «веса» составляющей, то есть доли вклада составляющей в интегральную оценку. Под интегральным весом понимается вес компонент проектного потенциала, данная величина показывает уровень, который должен был бы быть при 100% качестве, доступности и т.п. (подробно изложено в [6]).

Для разделения составляющих потенциала на «слабые» и «сильные» необходимо задать уровень сравнения, то есть минимально допустимое значение I_{fs}^{\min} , которое устанавливается в % (долях) от P_{fs}^{\max} .

I_{fs}^{\min} предлагается задавать на базе мнений экспертов с учетом специфики рассматриваемого проекта, предприятия и внешних условий реализации проекта.

Не только укрупненные составляющие потенциала, а и отдельные компоненты (конкретный вид ресурса, например) могут рассматриваться с точки зрения разделения на «слабые» – «сильные». В

этом случае в рассмотрение вводятся, $I_{fsi(j)}$, $f = 1, 2; s = \overline{1, 3}; i = \overline{1, n}; j = \overline{1, m}$ где n - количество составляющих в компетенциях, репутации, имидже, m - количество выделенных видов

ресурсов. Для определения $P_{fsi(j)}^{max}$ используются веса отдельных ресурсов или характеристик компании.

Логическая схема использования проектного потенциала и его составляющих представлена на рис. 2. Таким образом, интегральная оценка проектного потенциала может использоваться для отбора проектов из множества альтернатив, а ее составляющие – на протяжении всего жизненного цикла в процессах управления.

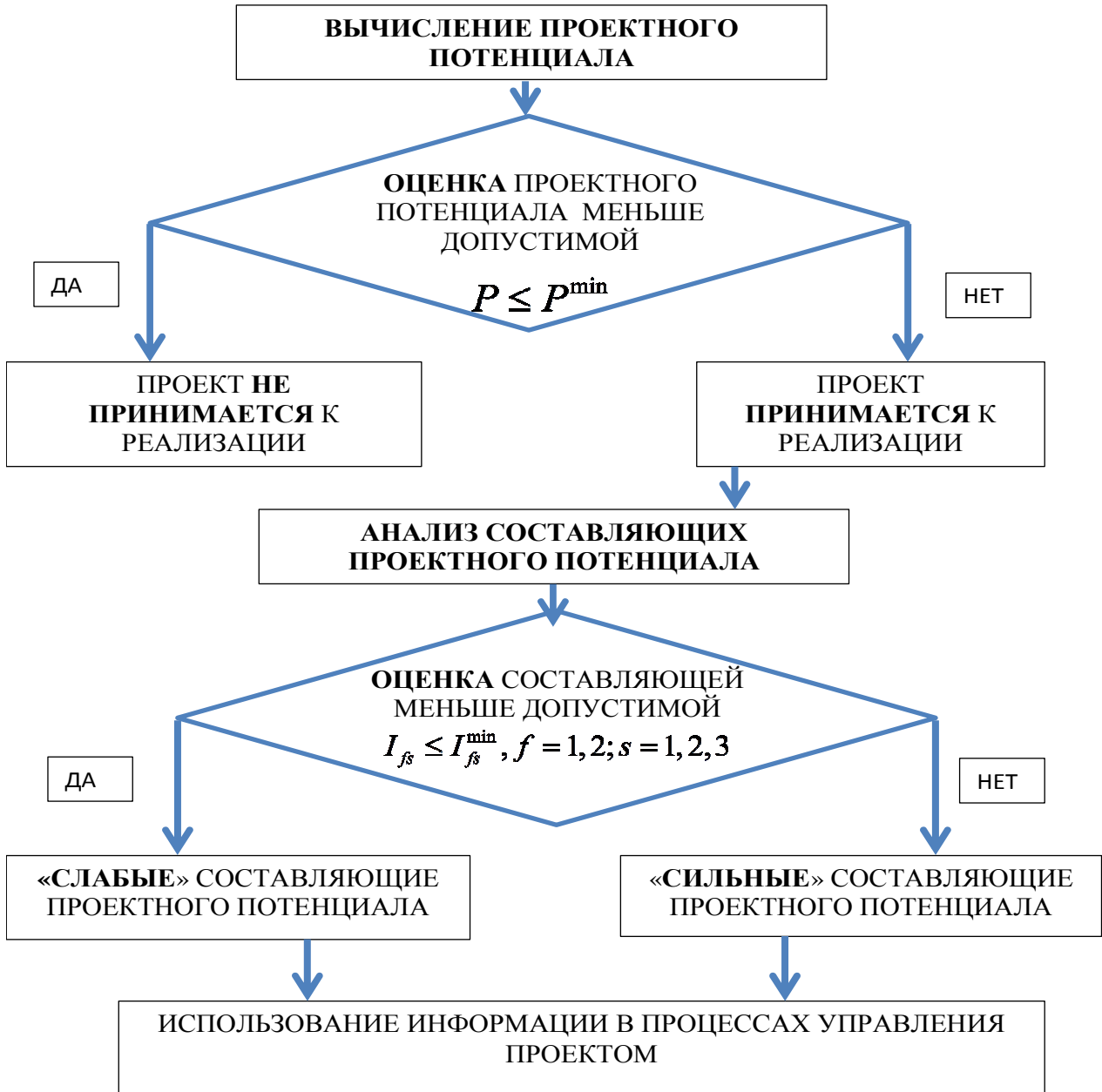

Рис. 2. Логическая схема использования проектного потенциала и его составляющих
 Источник: составлено автором

Рис. 3 иллюстрирует уровень составляющих проектного потенциала для проекта «Обновление парка перегрузочной техники».

Как видно, «слабыми» составляющими потенциала является «репутация» компании, а также имидж компании, на который негативное влияние оказывает репутация у клиентуры и недостаточно высокий уровень оказания стивидорных услуг (рис. 4).

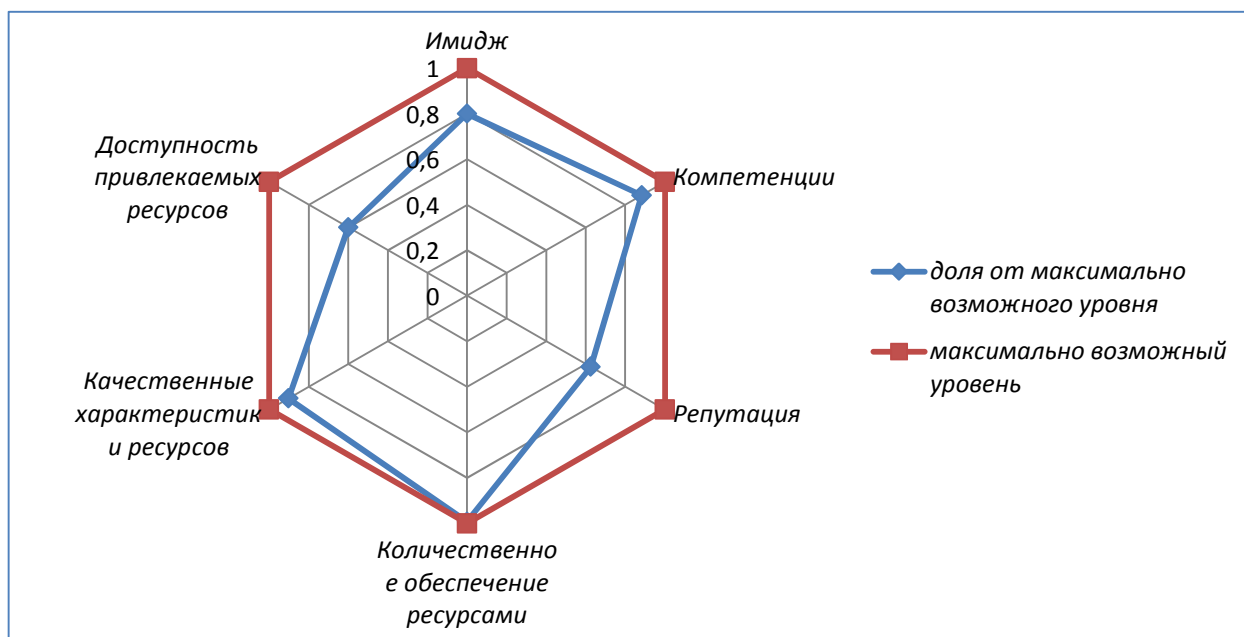

Рис. 3. Графическая иллюстрация составляющих проектного потенциала проекта «Обновление парка перегрузочной техники» для стивидорной компании
 Источник: составлено автором

Рис. 4. Анализ компонент составляющей «Компетенции, репутация, имидж»
 Источник: составлено автором

Выводы, которые можно сделать в результате анализа компонент проектного потенциала на примере «Компетенции, репутация, имидж» рассматриваемого проекта: для составляющей проектного потенциала проекта «Обновление парка перегрузочной техники» «слабыми»

компонентами являются «Поддержка во властных структурах (заинтересованность городских властей)», «Репутация у клиентуры», «Уровень оказания стивидорных услуг» – фактический уровень меньше либо равен 80% от максимально возможного, что в данном случае было установлено в качестве принципа разделения.

В результате анализа составляющих потенциала выявлены «слабые» компоненты, которые могут быть использованы в процессах управления, например, как факторы риска.

Отметим, важное свойство проектного потенциала и его составляющих – он (они) динамично меняющиеся величины на протяжении жизненного цикла проекта. Например, отсутствие в полном объеме результатов прогнозирования рыночного спроса на момент начала проекта может измениться с учетом получения новой информации от консультантов; или отсутствие связей (поддержки у городских властей) на момент начала реализации проекта может трансформироваться в «сильную» составляющую. Таким образом, в процессах мониторинга осуществляется отслеживание динамики проектного потенциала и его составляющих.

На рис. 5 представлено схематически два возможных сценария с динамикой проектного потенциала: при позитивной динамике потенциал увеличивается (в соответствии с примером, представленным выше). При негативной – уменьшается, например из-за того, что компетентность проектного менеджера оказалась ниже, чем было принято; или произошли изменения во внешней среде, которые сформировали неблагоприятные условия для реализации проекта.

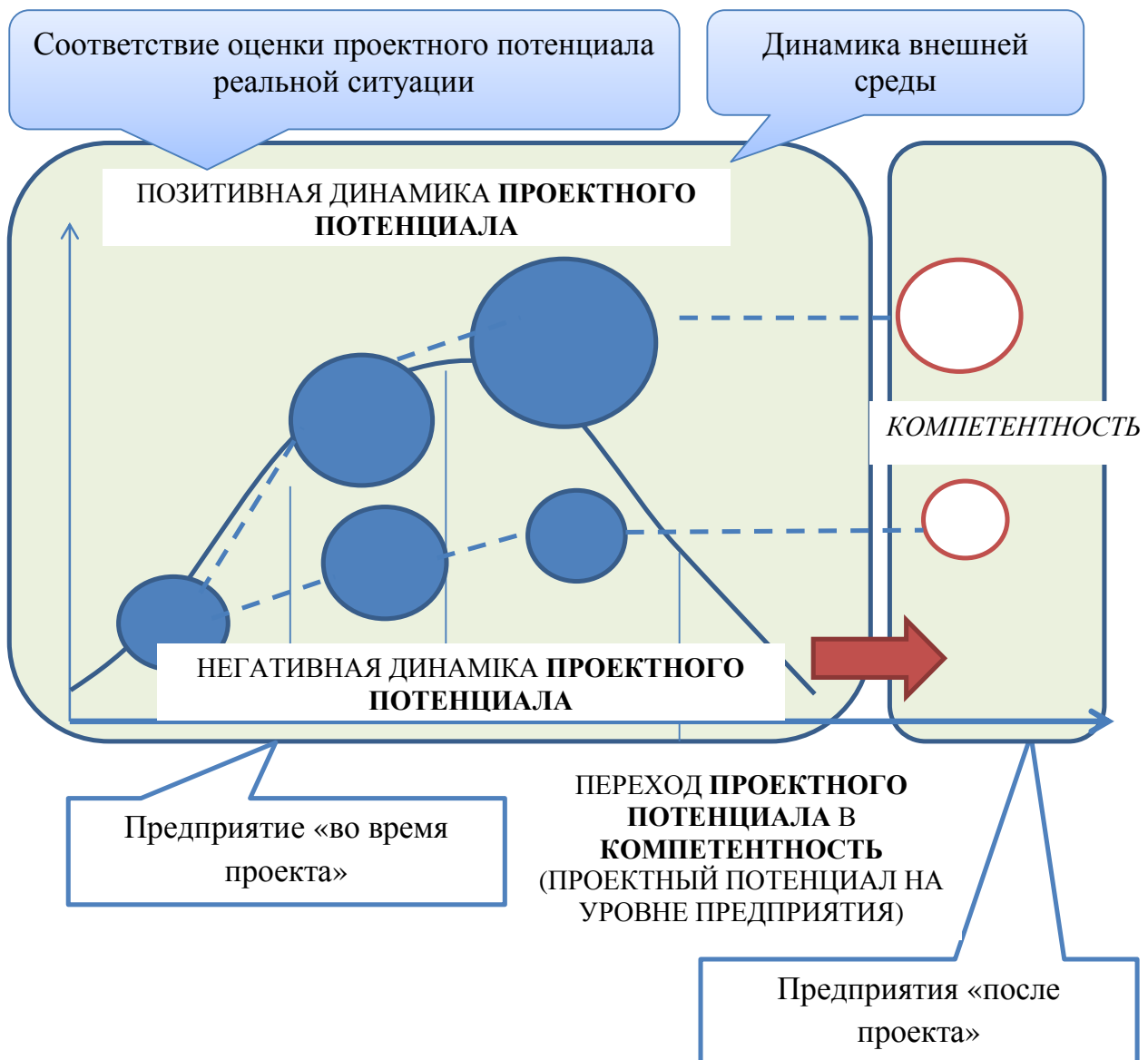

Рис. 5. Динамика проектного потенциала на протяжении жизненного цикла проекта
 Источник: составлено автором

Таким образом, проектный потенциал является предметом изучения на протяжении всего жизненного цикла проекта и его критическое изменение может послужить базой для пересмотра целесообразности дальнейшей реализации проекта. То есть результаты по проекту еще могут быть не получены, но проектный потенциал уже может «предупреждать» об их неудовлетворительном уровне. Таким образом, проектный потенциал и его составляющие (особенно, «слабые») служат своеобразными индикаторами для отслеживания успешности реализации проекта.

Отметим также важное свойство проектного потенциала – он динамично меняется на протяжении прединвестиционного, инвестиционного и эксплуатационного этапов, и переходит в другое качество – в компетентность (проектный потенциал на уровне организации) по завершению проекта. Как выше было определено, компетентность включает в себя знания, опыт, умения. Поэтому опыт и умения, приобретенные в процессе реализации проекта вносят свой вклад в формирование компетентности организации. Таким образом, проектный потенциал на уровне проекта повышается или понижается на протяжении жизненного цикла и в любом случае трансформируется в компетентность различного уровня (выше – при успешной реализации проекта, ниже – при не достижении проектом поставленных целей, но отрицательный результат – это тоже результат, поэтому даже негативный опыт в реализации проекта повышает уровень компетентности предприятия в управлении проектами).

Такое понимание динамики и дальнейшей трансформации проектного потенциала на уровне проекта интегрирует проектный потенциал на разных уровнях – предприятия и конкретного проекта, что дает более полную системную модель данной категории – проектного потенциала.

Выводы из проведенного исследования. Сформулирован методический подход по разделению составляющих проектного потенциала на «слабые» и «сильные», а также охарактеризованы основные направления использования проектного потенциала (и его составляющих) в процессах управления на протяжении жизненного цикла проекта. В таком качестве проектный потенциал становится связующим звеном процессов управления, повышая их эффективность.

Установлено важное свойство проектного потенциала – его динамичность на протяжении жизненного цикла проекта, а также переход проектного потенциала в компетентность по завершению жизненного цикла проекта.

Литература

1. ICB-IPMA Competence Baseline Version 3.0. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://pma-india.org/Download/ICB_V.3.0.pdf
2. Kerzner H. In search of excellence in Project Management / H.Kerzner. – VNB, 1998. – 274 с.
3. Бушуев С.Д. Управление проектами и программами развития организаций на основе предпринимательской энергии / С.Д. Бушуев, Н.П. Ярошенко, Ю.Ф. Ярошенко // Управление проектами и программами. – 2013. – № 4(36). – С. 300-311.
4. Бушуев С.Д. Механизмы формирования ценности в деятельности проектно-ориентированных предприятий / С.Д. Бушуев, Н.Д. Бушуева // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2010. – Т.1. – № 2 (43). – С. 4-9.
5. Андриевская В.А. Проектный потенциал в системе потенциалов стивидорной компании / В.А. Андриевская // Управління розвитком складних систем. – 2014. – Вип. 18. – С. 17-24.
6. Павловская Л.А. Оценка проектного потенциала стивидорных компаний / Л.А. Павловская, В.А. Андриевская // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2014. – № 3(70). – С. 49–54.
7. Рач В.А. Моделювання компетентнісного управління розвитком суб'єктів господарювання з використанням категорії «проектний потенціал»: зб. наук. пр. / В.А. Рач, О.М. Медведєва, О.В. Россошанська // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2008. – № 1(25). – С. 156-163.
8. Руденко С.В. Разработка концепции отбора проектов и ее формализация в условиях отсутствия полноты информации / С.В. Руденко, В.А. Андриевская // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2016. – № 2/3(80). – С. 4-10.
9. Андриевская В.А. Использование проектного потенциала в процессах управления проектами развития стивидорных компаний / В.А. Андриевская // Вісник НТУ «ХПІ» Збірник наукових праць. Серія : Стратегічне управління, управління портфелями, програмами та проектами. – X. : НТУ «ХПІ». – 2015. – №1 (1110). – С. 154-159.

References

1. ICB-IPMA Competence Baseline Version 3.0. available at: http://pma-india.org/Download/ICB_V.3.0.pdf (access date August 14, 2017).
2. Kerzner, H. (1998), In search of excellence in Project Management, VNB, 274 p.

3. Bushuyev, S.D., Yaroshenko, N.P. and Yaroshenko, Yu.F. (2013), "Organizations' development project and program management on the basis of entrepreneurship energy", *Upravleniye proyektami i programmami*, no. 4(36), pp. 300-311.

4. Bushuyev, S.D. and Bushuyeva, N.D. (2010), "Mechanisms of forming of value in activity of the design-managed organizations", *Eastern European Journal of Enterprise Technologies*, V.1, no. 2 (43), pp. 4-9.

5. Andrievska, V. (2014), "Project potential in the system of potentials of the stevedoring company", *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*, iss. 18, pp. 17-24.

6. Pavlovska, L. and Andrievska, V. (2014), "Assessment of project potential of stevedoring company", *Eastern European Journal of Enterprise Technologies*, no. 3(70), pp. 49-54.

7. Rach, V.A., Medvedeva, E.M. and Rossoshanskaya, O.V. (2008), "Simulating the enterprise development competence management using category "the project potential"", *Project management and development of production*, no. 1(25), pp. 156-163.

8. Rudenko, S. and Andrievska, V. (2016), "Concept of project selection and its formalization in the absence of complete information", *Eastern European Journal of Enterprise Technologies*, no. 2/3(80), pp. 4-10.

9. Andrievska, V. (2015), "Using the project potential in the stevedoring companies project management process", *Visnyk NTU «KhPI» Zbirnyk naukovykh prats. Seriya : Stratehichne upravlinnia, upravlinnia portfeliamy, prohramamy ta proektamy*, no. 1 (1110), pp. 154-159.

Рецензент : д.е.н., професор Одеського національного морського університету С.П. Онищенко

УДК 005.21:005.591.4

**Власенко Т.А.,
канд. екон. наук, доцент кафедри державного
управління, публічного адміністрування
і регіональної економіки**

**Василенко Ю.В.,
аспірант**

**Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця**

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТРУКТУРОЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

**Vlasenko T.A.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department
of state management, public administration
and regional economy**

**Vasylenko Yu.V.,
graduate student**

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

DIRECTIONS OF IMPROVING THE MANAGEMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL STRUCTURE

Постановка проблеми. Аналіз управління структурою інтелектуального капіталу у попередніх роботах автора [1] вказує на нагальну потребу вітчизняних машинобудівних підприємств у вдосконаленні управління структурою інтелектуального капіталу. Про це свідчить низький рівень розвитку складових інтелектуального капіталу більшості з досліджуваних машинобудівних підприємств. Окрім цього, слід акцентувати увагу на тому, що сучасний ринок вимагає від підприємств інноваційних рішень та креативності. Необхідний перехід від застарілих технологій і методик до більш

* Науковий керівник: Амосов О.Ю. – д.е.н., професор

сучасних. Тому формування сильного інтелектуального капіталу і дієвого механізму управління його структурою стає головним завданням для більшості підприємств. Це не тільки позитивно вплине на продукцію підприємств, а й зробить підприємство привабливими для інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління інтелектуального капіталу вивчали Гавкалова Н., Кендюхов О., Чайковська І., Чистякова А., Хілуха О. та багато інших. У той же час, управління структурою найціннішої складової капіталу сучасного підприємства, його інтелектуального капіталу – питання недосліджене. Немає єдності щодо складу структури інтелектуального капіталу та сформованої системи управління нею, немає сформованого методичного підходу.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування кореляційно-регресійного механізму управління структурою інтелектуального капіталу промислового підприємства.

Об'єкт дослідження – машинобудівні підприємства Харківської області. Предмет дослідження – структура інтелектуального капіталу промислових підприємств.

Завдання дослідження:

1. проведення кореляційно-регресійного аналізу структури інтелектуального капіталу підприємств;
2. визначити рівень розвитку інтелектуального капіталу;
3. визначити, який вплив здійснюють складові інтелектуального капіталу на ефективність діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. При аналізі управління структурою інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств з'ясовано, що кожен елемент структури здійснює вплив на величину інтелектуального капіталу та на ефективність діяльності підприємства в цілому. Наступним завданням є визначення характеру і тісноти взаємозв'язку між складовими інтелектуального капіталу та показниками ефективності діяльності підприємства.

Інструментом аналізу обрано кореляційно-регресійну модель, оскільки вона дає можливість відобразити вплив як кожного елемента інтелектуального капіталу на ефективність діяльності підприємства, так і інтелектуального капіталу в цілому. При цьому дозволяє установити напрямок і характер зв'язку.

Кореляцією називається неповний зв'язок між досліджуваними явищами. Це така залежність, за якої будь-якому значенню однієї змінної величини може відповідати декілька різноманітних значень іншої змінної. Вона відображає закон множини причин і наслідків і є вільною неповною залежністю. Важлива не стільки міра кореляції, скільки форма і характер зміни однієї ознаки в залежності від зміни другої. Ці задачі розв'язуються методами регресійного аналізу [2].

Кореляційно-регресійний аналіз є логічним продовженням методу статистичних групувань, використаному раніше.

Факторними змінними будуть інтегральні значення складових інтелектуального капіталу [3-5]: об'єкти інтелектуальної власності (X_1), електронні мережі та інформаційні системи (X_2), організаційно-управлінські підсистеми (X_3), людський (X_4), споживчий (X_5) та (X_6) маркетинговий інтелектуальний капітал.

Оскільки елементи інтелектуального капіталу задіяні у всіх сферах діяльності підприємства, варто обрати сукупність показників ефективності, які всебічно відобразять результат впливу елементів інтелектуального капіталу як на загальну систему інтелектуального капіталу, так і на підприємство в цілому. Інтелектуальний капітал переносить свою вартість на вартість продукту опосередковано і оцінити його вплив на етапі виробництва неможливо. На етапі реалізації ми можемо дослідити вплив лише таких складових інтелектуального капіталу, як маркетинговий і ринковий. У той же час вплив інших складових, таких як об'єкти інтелектуальної власності, врахований не буде. Певні складові інтелектуального капіталу (електронні мережі та інформаційні системи, організаційно-управлінські підсистеми та людський капітал) впливають на підприємство на всіх етапах його діяльності. Враховуючи сказане вище, вважаємо найбільш репрезентативними для відображення впливу кожного структурного елемента інтелектуального капіталу на діяльність підприємства рентабельність за валовим прибутком, рентабельність за операційним прибутком і рентабельність за чистим прибутком. Рентабельність за валовим прибутком розраховується як відношення валового прибутку (маржинального доходу) до чистої виручки від реалізації (чистого доходу), рентабельність за операційним прибутком – відношення операційного прибутку до чистого доходу, а рентабельність за чистим прибутком – чистого прибутку до чистого доходу [6]. Таким чином, результуючими змінними виступають показники рентабельності: Y_1 – за валовим прибутком, Y_2 – за операційним прибутком, Y_3 – за чистим прибутком.

Сукупність об'єктів, на яких буде проводитись кореляційно-регресійний аналіз, якісно однорідна, належить до однієї галузі – машинобудування, тобто відповідає вимогам теорії.

Для кореляційно-регресійного аналізу ми використовуємо дані 12 підприємств машинобудівної галузі Харківської області за період з 2014 по 2016 рр. Всі дані стандартизовано. Ґрунтуючись на

економічній теорії, можна стверджувати, що всі фактори є стимуляторами, тобто повинні мати знаки плюс і при збільшенні значення фактора значення результуючого показника повинно зростати.

У першій моделі, яка описує вплив факторів на рентабельність за валовим прибутком, коефіцієнт множинної кореляції складає 0,765, а коефіцієнт детермінації – 0,585. Це означає, що у моделі існує середня кореляційна залежність і за допомогою моделі можна описати 58,5 % вибірки.

Між рентабельністю за операційним прибутком і підсистемами інтелектуального капіталу виявлено кореляцію 43 %, при цьому модель описує лише 22 % виборки. Показники кореляційно-регресійного аналізу за чистим прибутком теж невисокі: коефіцієнт кореляції – 0,4474, описується 20 % виборки. Таким чином, залежність між підсистемами інтелектуального капіталу та рентабельністю за операційним прибутком і рентабельністю за чистим прибутком невисока і тому не представляє інтересу для дослідження.

Оскільки перша модель має найвищі показники кореляції, проаналізуємо її адекватність. Попередні результати аналізу (p нижче за 0,05; F розрахункове перевищує α -квантиль F 0,01; 5; 35 (6,94 > 4,37)) дають задовільний результат. Але за критерієм Стюдента, який нижче за табличне значення (2,0150 < 2,571) модель визнати статистично значимою не можна. Ненадійність лінійної моделі кореляційно-регресійного аналізу викликає необхідність розгляду інших моделей.

Оскільки розглянуті лінійні моделі множинної кореляції не дозволяють якісно описати залежність, звернемось до непараметричної статистики. Альтернативними коефіцієнту кореляції Пірсона у непараметричній статистиці є коефіцієнти Спірмена, Тау Кендалла та Гамма. Результати непараметричного аналізу приведені в табл. 1.

Таблиця 1

Основні характеристики нелінійного кореляційного аналізу

Коефіцієнт	об'єкти інтелектуальної власності	електронні мережі та інформаційні системи	організаційно-управлінські підсистеми	людський ІК	ринковий ІК	маркетинговий ІК
Спірмен	0,413722	0,345627	0,426080	0,209564	0,052777	0,613889
Гамма	0,301435	0,224880	0,244019	0,151515	0,014354	0,438596
Кендал Тау	0,300717	0,224344	0,243437	0,151154	0,014320	0,437551

Джерело: складено авторами на основі [7]

Найкращі результати дає коефіцієнт Спірмена. За його результатами можна виділити чотири значимих фактори (у порядку спадання): маркетинговий ІК, організаційно-управлінські підсистеми, об'єкти інтелектуальної власності, електронні мережі та інформаційні системи.

Хоча самі результати нелінійного кореляційного аналізу за критеріями Спермана, Гамма та Кедала Тау дали позитивні результати, ці моделі не можна вважати за базові через низькі значення кореляції. Розглянемо інші варіанти кореляційно регресійного аналізу. За допомогою програми STATISTICA 10 проаналізовано наступні види кореляції: проста регресія, множинна регресія, факторіальна регресія, поліноміальна регресія. Серед розглянутих моделей найвищі показники дала саме поліноміальна регресія між підсистемами інтелектуального капіталу та рентабельністю з валовою продукцією. Основні характеристики поліноміального кореляційно-регресивного аналізу приведені в табл. 2.

Таблиця 2

Основні характеристики поліноміального кореляційно-регресивного аналізу

Коефіцієнт множинної кореляції	коефіцієнт детермінації	R^2	SS модель	СС модель	MS модель	SS залишок	СС залишок	MS залишок	F	p
0,9112	0,8302	0,741	122,847	12	10,237	25,1096	23	1,0917	9,3772	0,000003

Джерело: складено авторами на основі [7]

Модель поліноміального аналізу має найвищі показники серед усіх розглянутих. Коефіцієнт кореляції складає 91 %, що свідчить про дуже тісний зв'язок. Це означає, що вплив факторів інтелектуального капіталу на рентабельність за валовим прибутком, а, значить, і на діяльність підприємства, визначальний. Коефіцієнт детермінації показує, що розрахункові параметри моделі на 83 % пояснюють залежність між досліджуваними параметрами. Це високе значення коефіцієнта, яке свідчить про високу статистичну значущість моделі. Значення множинного коефіцієнта детермінації R-квадрат рівне 0,74. Він показує, яка частка змін результату Y врахована в моделі і обумовлена впливом включених факторів. Чим ближче R² до одиниці, тим вище якість моделі. У цій моделі значення R-квадрат високе, тобто модель якісна. Таким чином, розглянуті показники свідчать про наявність між елементами інтелектуального капіталу та результуючим показником – рентабельністю підприємства за валовою продукцією сильною поліноміальною кореляцією.

Поліноміальна регресія належить до нелінійних моделей щодо включених в аналіз пояснюючих змінних, але лінійних за оцінюваними параметрами.

Статистична значимість результату являє собою оцінену міру впевненості в його «істинності» (в сенсі «репрезентативності вибірки»). Висловлюючись більш технічно, р-рівень – це показник, що знаходиться в спадаючій залежності від надійності результату. Більш високий р-рівень відповідає більш низькому рівню довіри до знайденої у вибірці залежності між змінними. Саме, р-рівень являє собою ймовірність помилки, пов'язаної з поширенням спостережуваного результату на всю популяцію. р-рівень = 0.05 (тобто 1/20), який для суспільних наук розглядається як допустимий рівень помилки, показує, що є 5 % ймовірність, що знайдений у вибірці зв'язок між змінними є лише випадковою особливістю цієї вибірки. З табл. 2 видно, що р-рівень становить 0,000003, що є значно меншим за 0,05 і свідчить про високий ступінь репрезентативності вибірки.

Перевіримо надійність рівняння регресії у цілому. F-критерій цієї регресії становить 9,377224. Для визначення надійності даних аналізу необхідно порівняти F-критерія Фішера моделі з критичним значенням таблиці критичних значень F-критерія Фішера. Для цього спершу необхідно знайти два параметра: df between = m-1 = 5; df within = N – 1 = 36-1=35. У таблиці критичних значень F-критерія Фішера знаходимо відповідне значення на перетині df between та df within, воно дорівнює 4,36. Оскільки F розрахункове перевищує α-квантиль F 0,01; 5; 35 (9,377224 > 4,36), то з вірогідністю 1 – α = 1 – 0,05 = 0,95, або 95 % модель слід визнати у цілому надійною. Оскільки фактичне значення F > F_{кр}, то коефіцієнт детермінації статистично значимий і рівняння регресії статистично надійне [8].

Графік нормального розподілу, побудований за допомогою програми STATISTICA 10 показав, що для поліноміальної регресії моделі характерний нормальний розподіл.

Таким чином, виявлена сильна поліноміальна регресія між рентабельністю підприємства і підсистемами інтелектуального капіталу є якісною, достовірною і статистично значимою.

Тепер проаналізуємо вплив факторів більш детально. З шести складових інтелектуального капіталу лише три зміни (X₁ – об'єкти інтелектуальної власності, X₅ – споживчий інтелектуальний капітал, X₆ – маркетинговий інтелектуальний капітал) та їх квадрати визнані значимими. Інші складові і їх квадрати мають р-значення вище за 0,05, тому є статистично не значимими і не впливовими у цій моделі.

Лише підсистеми інтелектуального капіталу. X₁ – об'єкти інтелектуальної власності, X₅ – споживчий інтелектуальний капітал, X₆ – маркетинговий інтелектуальний капітал та їх квадрати проходять поріг помилки 0,05. Найбільш статистично значимою є складова X₁ (об'єкти інтелектуальної власності) та її квадрат, на другому місці – X₆ (маркетинговий інтелектуальний капітал) та його квадрат.

Важливою характеристикою кореляційно-регресійного аналізу є аналіз залишків, однією із характеристик якого є нормальний розподіл залишків, що визначає наявність чи відсутність кореляції між залишками спостережень – автокореляційю. В разі присутності такої кореляції можна стверджувати про кореляційну залежність між вихідними змінними, що свідчить про нестабільність отриманих параметрів моделі. Для цього проаналізуємо графічну візуалізацію залишків на рис. 1.

На рисунку 1 видно, що гістограма залишків доволі середньо наближається до кривої густоти нормального розподілу. Це свідчить про адекватність моделі.

Наступним етапом є побудування рівняння поліноміальної регресії. У програмі STATISTICA 10, за допомогою якої було проведено розрахунки, рівняння поліноміальної регресії має вигляд:

$$Y = b_0 + b_1X_1 + b_2X_1^2 + b_3X_2 + b_4X_2^2 + b_5X_3 + b_6X_3^2$$

де b₀, b₁... – параметри, які необхідно оцінити.

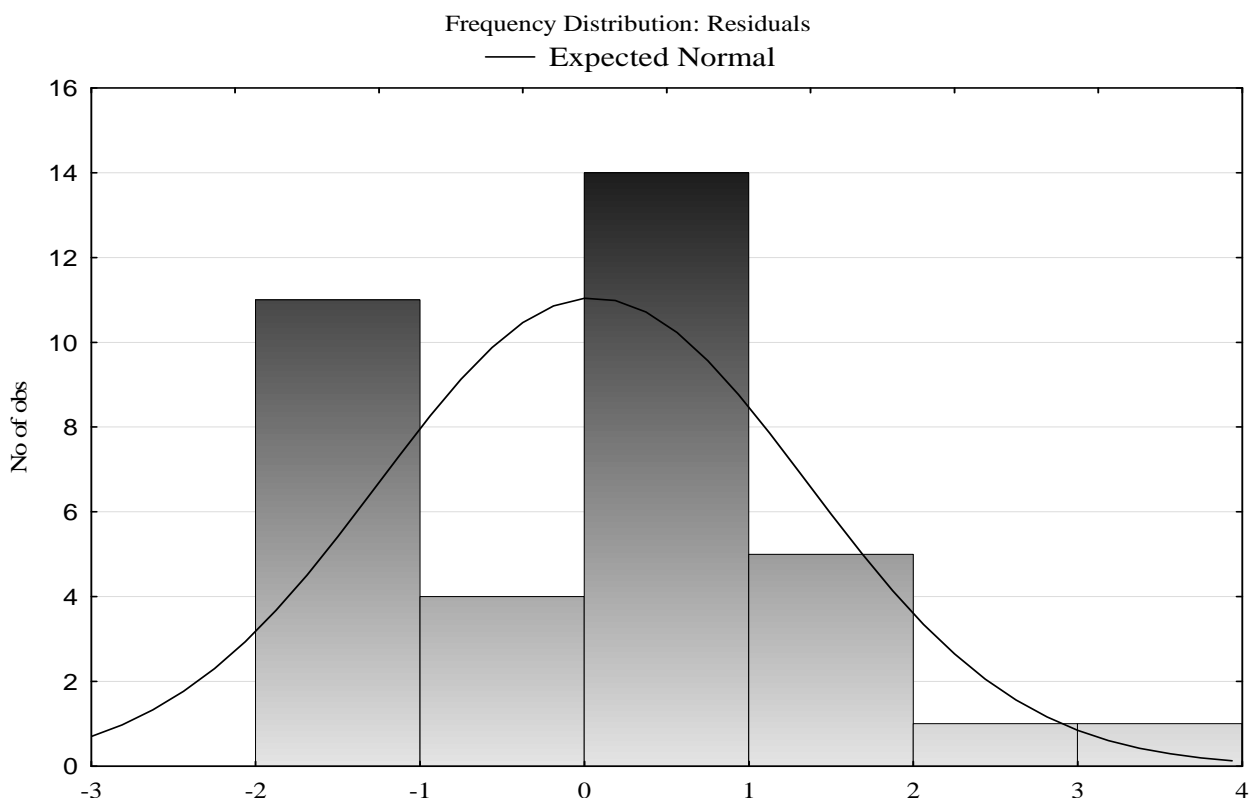

Рис. 1. Розподіл залишків моделі поліноміальної регресійної моделі

Джерело: складено авторами

Підставивши відповідні значення b_n для факторів, які визнані значимими в моделі отримаємо рівняння поліноміальної регресії рентабельності за валовим прибутком від підсистем інтелектуального капіталу.

$$Y_1 = -47,866 + 18,302 \cdot X_1 - 1,523 \cdot X_1^2 - 3,443 \cdot X_5 + 0,304 \cdot X_5^2 + 2,918 \cdot X_6 - 0,185 \cdot X_6^2$$

де Y_1 – рентабельність за валовим прибутком;

X_1 – об'єкти інтелектуальної власності;

X_5 – споживчий інтелектуальний капітал;

X_6 – маркетинговий інтелектуальний капітал.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, побудована кореляційно-регресійна модель поліноміальної регресії дозволяє зробити такі висновки:

1. побудована модель поліноміальної регресії показує високий взаємозв'язок структурних елементів інтелектуального капіталу та ефективності діяльності підприємства, модель є статистично значимою;

2. з трьох проаналізованих показників ефективності діяльності підприємства саме рентабельність за валовою продукцією найкращим чином відображає вплив підсистем інтелектуального капіталу на ефективність діяльності підприємства і, у результаті, – на його вартість. Це можна пояснити тим фактом, що основний вплив інтелектуального капіталу на підприємство відбувається на етапі виробництва і реалізації продукції, у той час як післяпродажна діяльність меншою мірою залежить від інтелектуальної складової;

3. на підприємствах проаналізованої вибірки підсистеми інтелектуального капіталу мають низькі значення, внаслідок цього аналіз дав лише три значимі фактори з шести (об'єкти інтелектуальної власності, маркетинговий інтелектуальний капітал, споживчий інтелектуальний капітал). Той факт, що коефіцієнти перед споживчим інтелектуальним капіталом та квадратами об'єктів інтелектуальної власності та ринкового інтелектуального капіталу вказує на недостатній рівень розвитку цих складових на підприємстві. Адже, при достатньо високому рівні розвитку підсистем інтелектуального капіталу значення всіх коефіцієнтів було б вищим за нуль, оскільки вплив кожного з них на розмір інтелектуального капіталу і на ефективність діяльності підприємства позитивний;

- серед значимих факторів найбільший вплив на ефективність діяльності підприємства здійснюють об'єкти інтелектуальної власності, у шість разів менший – маркетинговий інтелектуальний капітал, у п'ять разів менше, але вплив зворотній, - споживчий інтелектуальний капітал;

4. з шести підсистем інтелектуального капіталу, вплив трьох (електронних мереж та інформаційних підсистем, організаційно-управлінських підсистем, людського інтелектуального капіталу) в побудованій моделі поліноміальної регресії визнаний незначним. Це слугує ілюстрацією

надзвичайно низького рівня розвитку цих підсистем інтелектуального капіталу на вітчизняних машинобудівних підприємствах;

5. проведений аналіз свідчить про недостатній рівень розвитку складових інтелектуального капіталу на підприємстві і необхідність їх розвитку. Потребують розробки методичні рекомендації щодо управління структурою інтелектуального капіталу.

Література

1. Василенко Ю.В. Оцінка структури інтелектуального капіталу / Ю.В. Василенко, Н.Л. Гавкалова // Причорноморські економічні студії. – 2017. – №14. – С. 197–202.
2. Опря А. Т. Статистика / А. Т. Опря. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.
3. Гавкалова Н.Л. Визначення складових елементів структури інтелектуального капіталу / Н.Л. Гавкалова, Ю. В. Василенко // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2015. – № 13. – С. 80–90.
4. Василенко Ю.В. Теоретичні аспекти визначення структури інтелектуального капіталу / Ю.В. Василенко // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – № 2 (48). – С. 160–165.
5. Василенко Ю.В. Определение структуры интеллектуального капитала / Ю.В. Василенко // Стратегия и практика развития производственно-хозяйственных систем: материалы IX Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 120-летию со дня рождения П.О. Сухого ; Гомель, 26-27 нояб. 2015 / М-во образования Респ. Беларусь, Гомел. гос. техн. ун-т им. П.О. Сухого; под общ. ред. В.В. Кириенко. – Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2015. – С. 48-51.
6. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств : підручник / О.О. Непочатенко, Н.Ю. Мельничук. – К. : Центр учбової літератури, 2013. — 504с.
7. Халафян А. А. STATISTICA 6. Статистический анализ данных : учебник / А. А. Халафян; 3-е изд. – М. : ООО «Бином-Пресс», 2007. – 512 с.
8. Янковой А.Г. Математико-статистические методы и модели в управлении предприятием / А. Г. Янковой. – О.: Ротапринт, 2014. – 250 с.

References

1. Vasylenko, Yu.V. and Gavkalova, N.L. (2017), "Intellectual capital structure assessment", *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 14, pp. 197–202.
2. Oprya ,T. (2012), *Statystyka* [Statistics], Tsentр uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 448 p.
3. Vasylenko, Yu.V. and Gavkalova, N.L. (2015), "Determination of the intellectual capital structure components", *Visnyk Volynskoho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu*, no. 13, pp. 80–90.
4. Vasylenko, Yu.V. (2016), "Theoretical Aspects of Determining the Structure of Intellectual Capital", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, no. 2 (48), pp. 160-165.
5. Vasylenko, Yu.V. (2015), "Determination of the structure of intellectual capital", [Strategy and practice of development of production and economic systems: materials IX Intern. scientific-practical. conf., dedicated to 120th anniversary of the birth of P.O. Sukhoi], [IX Intern. scientific-practical. conf., dedicated to 120th anniversary of the birth of P.O. Sukhoi], Homel, Belarus, pp. 48-5.
6. Nepochatenko, O.O. and Melnychuk, N.Yu. (2013), *Finansy pidpriemstv* [Business Finance.], Textbook. Tsentр uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 504 p.
7. Khalafian, A.A. (2007), *STATISTICA 6. Statisticheskyy analiz dannykh* [STATISTICA 6. Statistical analysis of data], textbook, 3 ed., ООО "Bynom-Press", Moscow, Russia, 512 p.
8. Yankovoy, A.N. (2014), *Matematiko-statisticheskyye metody i modeli v upravlenii predpriyatiyem* [Mathematical and statistical methods and models in enterprise management], Rotaprint, Odessa, Ukraine, 250 p.

Рецензент : д.е.н., професор Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка О.О. Красноруцький

УДК 65.011

Цемашко Ю.С.,
аспірантка* кафедри економіки підприємства
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

СТРАТЕГІЧНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ

Tsemashko Yu.S.,
graduate student at the department of business economics
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

STRATEGICALLY ORIENTED APPROACH TO FORMATION OF ECONOMIC RESULTS OF ENTERPRISES UNDER THE MODERN CONDITIONS OF ACTIVITY

Постановка проблеми. Особливість розвитку сучасних економічних систем усіх рівнів безпосередньо пов'язана з інноваційним характером переходу від індустріального до нового типу суспільства – постіндустріального, в якому системоутворююче значення набувають кодифікована інформація та знання. За сучасних умов діяльності підприємств, потреби визначають спрямованість стратегії, на сутнісному рівні характеризують її функціональне призначення. Зміни суспільних потреб, продиктовані сучасними умовами господарювання, їх глибина, масштабність та перманентність відповідним чином вплинули на особливості стратегічного управління підприємствами. Звідси, постає питання якісної та кількісної взаємозалежності стратегії підприємства та формування його економічних результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та прикладні питання, що пов'язані з вивченням економічних результатів досліджували у своїх наукових працях вчені: П. Друкер, Ф. Хайек, К. Куросава, Д. Скотт Сінк, Д. Нортон, В. Нусінов, С. Покропивний, О. Олексюк, Т. Хачатуров, Л. Буркова, Н. Низовкіна, Л. Фролова та інші науковці. Стратегічні аспекти формування результатів підприємства висвітлено у наукових дослідженнях О.В. Вострякова, Л.В. Сироти, В.С. Катькало, Г. Широкової, Т. Бєляєвої, К. Богатирьової та інші. Якісне ускладнення умов суспільного виробництва спричинило відповідні зміни у розвитку сучасної теорії стратегічного менеджменту, яка сьогодні визначає специфіку формування та оцінювання економічних результатів діяльності підприємств. Відповідно до перманентних змін середовища господарювання проблематика причинно-наслідкових зв'язків між стратегічними концептами та процесом формування економічних результатів актуалізується та набуває нового дослідницького ракурсу.

Постановка завдання. Результати критичного аналізу та упорядкування існуючих наукових підходів до визначення економічних результатів свідчать про те, що їх формування за сучасних умов діяльності підприємств визначається організаційними здатностями до: трансформації вхідних ресурсів на економічні блага, які є корисними та цінними; забезпечення очікувань користувачів результатів; забезпечення якості процесів економічної діяльності тощо. Тобто, організаційна здатність стає основою формування економічних результатів незалежно від наукового підходу до їх змістовного наповнення, а сам економічний результат – характеристикою (мірилом) розвитку здатності. В такій постановці дослідницький фокус проблематики формування економічних результатів зміщується в площину теорій стратегічного менеджменту, яка за умов «нової економіки» набула розвитку на новій методологічній основі. Аргументація та обґрунтування стратегічно-орієнтованого підходу до формування економічних результатів в термінології сучасних концепцій теорії стратегічного менеджменту стає актуальним завданням як для наукового товариства, так і реальних бізнес-структур, які орієнтовані на успішність розвитку у довгостроковій перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. В наукових публікаціях щодо проблематики стратегії підприємства [1] основний дослідницький акцент зроблено на визначення передумов, стратегічних напрямків, дій та механізмів реалізації, спрямованих на досягнення очікуваних економічних результатів. Якісне ускладнення постіндустріальних умов суспільного виробництва спричинило відповідні зміни у розвитку сучасної теорії стратегічного менеджменту, яка сьогодні

* Науковий керівник: Шевчук Н.В. – канд. екон. наук, доцент.

формується під впливом різних наук – економіки, соціології, психології, політології тощо. Усі вони привносять в стратегічну теорію логіку, що є притаманною кожній з визначених областей знань. Міждисциплінарність теорії стратегічного менеджменту зумовлена багатоаспектністю (двоїстістю) її основної проблеми досліджень – виявлення причин і механізмів різної поведінки та економічних результатів підприємств [2, с. 87–88]. Це зумовило розвиток стратегії як триади «контексту – процесу – змісту (контенту)» (рис. 1) [3].

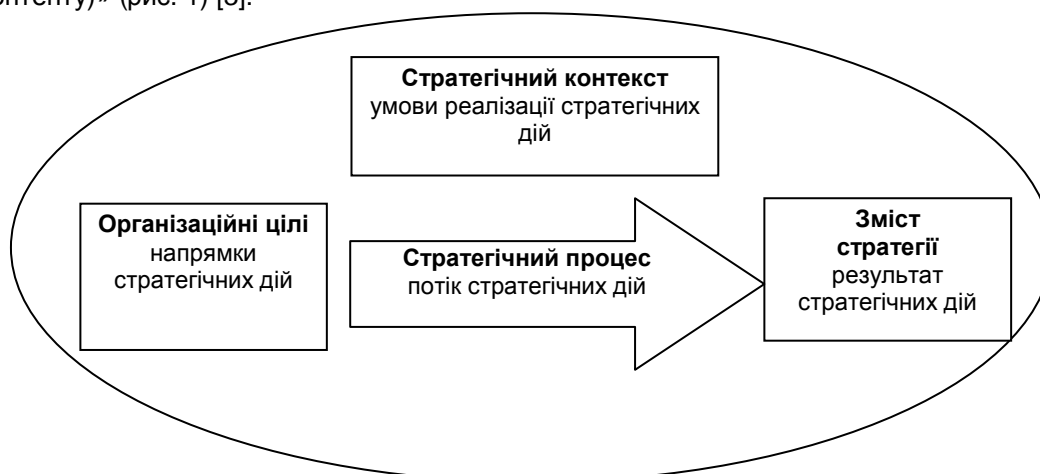

Рис. 1. Логіка триєдиного розуміння стратегії

Джерело: [4, с. 5]

Триєдине розуміння стратегії дозволяє враховувати особливості її формування у кожній конкретній ситуації або предметній сфері і при цьому не ігнорувати її зміст та процес. Подальша авторська логіка пояснення причинно-наслідкових зв'язків щодо формування економічних результатів діяльності підприємств буде побудована відповідно до триєдиного розуміння стратегії, як фундаментального каркасу відповідного стратегічно-орієнтованого підходу.

Стратегічний контекст пов'язаний з питанням «в яку область (предмет) вбудовано зміст та процес» [2]. В докторській дисертації В. Катяло наголошується на тому, що мова йде «...не про три розрізнені частини стратегії, а три її взаємопов'язані аспекти, поза межами урахування усіх і кожного з яких аналіз (стратегії, авт.) стає фрагментарним. Між тим, припустимим є фокусування на одному аспекті стратегії за умови урахування двох інших» [3, с. 68].

В сучасних наукових публікаціях стратегічний процес розглядається в аспекті дослідження підприємства як сукупності підсистем, які інтегровані між собою та кожна з яких впливає на реалізацію стратегії. Тобто, за словами О. Вострякова «... стратегія є продуктом керованої взаємодії. А джерелом такої керованості виступає вбудований у компанію механізм стратегічного процесу» [5]. Стратегічний процес є своєрідним проявом стратегічного управління на підприємстві з урахуванням принципів поведінки на ринку задля забезпечення досягнення поставлених цілей та очікуваних економічних результатів діяльності [6]. В сучасних дослідженнях по стратегічному менеджменту сукупність таких принципів розглядають як стратегічні орієнтації, тобто певні орієнтири, які формують та спрямовують організаційну поведінку на досягнення поставлених цілей та отримання очікуваних результатів [7].

Індикатором рівня розвиненості стратегічного процесу виступають цілі підприємства, а точніше, їх якісний рівень та те, наскільки суттєво вони змінюються протягом тривалого проміжку часу (як якісно, так і кількісно). В стратегічному процесі відбувається конкретизація та ієрархізація цілей за певними критеріями, які в подальшому визначають рівень вимірювання їх досяжності та, відповідно, формується методична основа для ідентифікації та оцінювання якості стратегічного процесу. В такій логічній постановці результат стратегічного процесу можна визначити як приведення до загального знаменника досягнення різноспрямованих цілей підприємства, що означає, перш за все, урахування протилежних інтересів. Результат завжди виступає наслідком синтезу дій в межах стратегічного процесу, тому цілком логічно, що виникають протиріччя інтересів, мотивів, влади тощо.

Сучасний контент (зміст) стратегії можна описати взаємозв'язком категорій конкурентні переваги, ресурси, ренти, організаційні здатності та бізнес-модель, а більш значущими та перспективними, з точки зору розкриття логіки формування економічних результатів за сучасних умов діяльності, є організаційні здатності та бізнес-модель.

Зміст організаційних здатностей є чітко невизначеним в теорії стратегічного менеджменту, що зумовлює низку проблем понятійного плану:

– відсутність чіткості видового та родового розуміння характеристик здатностей розвиває їх цінність та новизну в структурі управлінських категорій;

– відсутність уявлення щодо принципів відмінностей здатностей у низці інших елементів та характеристик підприємств не дозволяє виділити внеску здатностей серед інших факторів, що детермінують економічні результати;

– відсутньою є стійка логіка типології та архітектури організаційних здатностей, що демонструє відмінності між здатностями різних рівнів та надає можливість розробки дієвих інструментів щодо забезпечення продуктивності, ефективності та результативності діяльності підприємств.

Розглянемо більш детально кожен із концептів стратегії у взаємозв'язку із економічними результатами. Стратегічний контекст формування економічних результатів визначається передусім викликами та тенденціями розвитку бізнес-середовища. Зміни зовнішніх умов розвитку підприємств безпосередньо відобразилися на особливостях прийняття управлінських рішень, в рамках яких визначаються цілі, засоби їх досягнення та очікувані результати. Відповідно до традиційної моделі прийняття рішень, яка С. Сарасваті названа «модель каузації» [8], бізнес-можливості підприємства реалізуються відповідно до поставлених цілей, тобто спочатку визначається бажаний результат, а потім – засоби для його досягнення. Елементами моделі когнітивної логіки прийняття рішень на основі концепції каузації є (рис. 2): бажаний результат (наявність мети), що має бути досягнуто; сукупність альтернативних засобів досягнення поставлених цілей; ресурсні обмеження; критерії вибору між альтернативними засобами досягнення мети [9, с. 5]. В дослідженнях С. Сарасваті доведено, що в умовах невизначеності, високого динамізму та непередбачуваності актуалізується ефектуаційна логіка прийняття рішень, яка передбачає спочатку оцінювання сукупності ресурсів (засобів), що є у розпорядженні підприємства, а потім визначення сукупності результатів, які можна досягти на їх основі [8].

Рис. 2. Порівняльна характеристика каузаційної та ефектуаційної логік формування економічних результатів

Джерело: узагальнено та сформовано на основі [9, с. 7; 10]

В теорії підприємництва ефектуаційна концепція розглядається як новий спосіб створення нових підприємств, продуктів і ринків, який, на відміну від класичної логіки, яка передбачає пошук

неохоплених сегментів у ринковому просторі, базується на створенні нових ніш. В такій сутнісній постановці, за словами розробників, концепція ефекту стала розглядатися як наука про створення цінностей [10].

Когнітивна логіка прийняття управлінських рішень безпосередньо формує (визначає) специфіку та особливості формування бізнес-моделі підприємства як стратегічного ефекту (результату) від поєднання ресурсів та організаційних здатностей та є основою (механізмом) формування економічних результатів незалежно від аспекту їх визначення. Бізнес-модель, з одного боку, є результатом розвитку динамічних здатностей, з іншого – логічною конструкцією перетворення вхідних ресурсів та організаційних здатностей на економічні результати, що визначаються в рамках базових та споживчо-орієнтованого наукових підходів до їх визначення.

Бізнес-модель це система, яка складається із компонентів, зв'язків між ними та внутрішніх динамічних процесів [11]; в центрі дослідження бізнес-моделі знаходиться діяльність підприємства; основний дослідницький фокус – цінність. Даний висновок свідчить про те, що з точки зору розвитку теорії, бізнес-модель описує логіку формування економічних результатів у вигляді цінності, яка може бути представлена сукупністю процесів її створення (ресурси, структура трансакцій [12]) та пропонування (формула доходів та структура витрат [12]) (рис. 3).

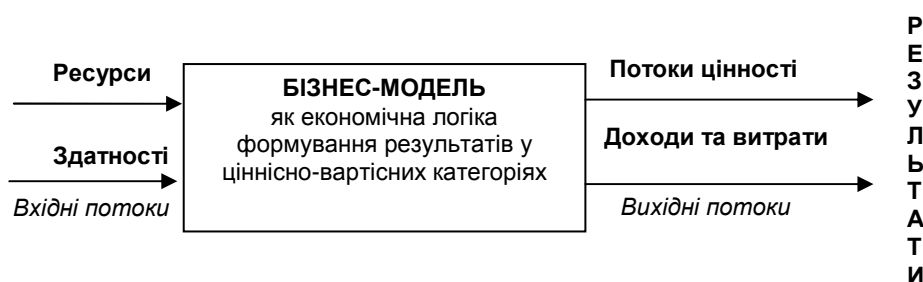

Рис. 3. Формалізація сутності бізнес-моделі як економічної логіки формування результатів діяльності підприємства

Джерело: авторська інтерпретація

Якщо дослідити розвиток цільових концепцій в теорії економіки підприємства, то можна стверджувати про те, що за своїм змістом вони не протиставляються одна одній, а кожна з наступних є більш складним за сутністю симбіозом попередніх. Цільова модель бізнесу формує зміст та послідовність управлінських дій, визначає параметричну та критеріальну базу для формалізації та оцінювання економічних результатів, що виступає основою визначення продуктивності, ефективності, результативності діяльності підприємства та прийняття відповідних управлінських рішень.

Одним із стратегічних концептів, що пояснює логіку формування економічних результатів за сучасних умов діяльності підприємств визначено стратегічні орієнтації. В наукових дослідженнях серед значної видової кількості стратегічних орієнтацій найбільш значущими з точки зору впливу на формування економічних результатів діяльності підприємства вчені виділяють підприємницьку, ринкову та орієнтацію на навчання.

Характеристики стратегічних орієнтацій фокусуються на різних принципах стратегічного управління та формують різні типи поведінки підприємства, що безпосередньо впливає на відмінності економічних результатів конкуруючих суб'єктів господарської діяльності [13]. Результати наукових та емпіричних досліджень [7] свідчать про те, що стратегічні орієнтації спрямовані на досягнення різних організаційних цілей та, відповідно, економічних результатів, а їх вибір зумовлений різними ситуаційними факторами бізнес-середовища підприємства та контекстом стратегії. Вплив стратегічних орієнтацій на результати діяльності підприємств може відрізнятися в залежності від впливу часового фактору, рівня розвитку економіки, умов діяльності підприємства, параметрів зовнішнього середовища.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи результати дослідження особливостей формування економічних результатів відповідно до логіки триединого розуміння стратегії, можна стверджувати про те, що визначені стратегічні концепти (когнітивна логіка прийняття управлінських рішень, стратегічні орієнтації, бізнес-модель, цільова модель (рис.4)), багатоаспектно розкривають особливості формування економічних результатів за сучасних умов діяльності підприємств. При цьому, варто акцентувати увагу на тому, що перелік даних концептів не є завершеним і може бути доповнений іншими. В пропонованому форматі дослідницький акцент зроблено на формуванні економічного результату в контексті стратегічно-орієнтованого підходу до його визначення, що зумовлено специфічними умовами розвитку ділового середовища, яке характеризується постіндустріальними тенденціями. Пропоновані до розгляду концепти дозволяють зосередитися на тих моментах, які є причинними з точки зору формування економічних результатів діяльності як у їх традиційному розумінні, так і з позицій стратегічної логіки.

<p>КОГНІТИВНА ЛОГІКА ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ</p> <p>КАУЗАЦІЯ →</p> <ul style="list-style-type: none"> → сукупність очікуваних економічних результатів; → набір альтернативних засобів (ресурсів) для отримання очікуваних результатів; → обмеження у ресурсах; → критерій вибору серед альтернативних засобів. <p>ЕФЕКТУАЦІЯ ←</p> <ul style="list-style-type: none"> → наявність певного набору засобів (ресурсів); → сукупність результатів, які можна досягти на основі наявних засобів (ресурсів); → обмеження в отриманні результатів; → критерій вибору серед альтернативних результатів. 	<p>СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ</p> <p>АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З ЕКОНОМІЧНИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ:</p> <ul style="list-style-type: none"> → сукупність принципів стратегічного управління, на основі яких формується поведінка підприємства, яка спрямована на отримання бажаних (очікуваних) результатів; → різні типи орієнтацій фокусуються на різних принципах стратегічного управління, що зумовлює різницю в моделі поведінки та відіграє важливу роль в поясненні відмінностей економічних результатів підприємств; → різні типи стратегічних орієнтацій спрямовані на досягнення різних результатів діяльності і вибір між орієнтаціями зумовлений організаційними цілями, ситуаційними факторами, інституційними умовами, особливостями середовища тощо.
<p>БІЗНЕС-МОДЕЛЬ</p> <p>АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З ЕКОНОМІЧНИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ:</p> <ul style="list-style-type: none"> → логічна конструкція перетворення вхідних ресурсів та організаційних здатностей на економічні результати; → розуміння бізнес-моделі в широкому сенсі інтегрує в собі усі елементи і процеси конфігурації цінності та описує логіку формування економічних результатів в ціннісно-вартісних категоріях; → бізнес-модель фокусується на взаємодії різних учасників ринкових відносин в процесі створення та пропонування цінності та можливості монетизації економічних результатів для всіх учасників даного процесів. 	<p>ЦІЛЬОВА МОДЕЛЬ</p> <p>АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З ЕКОНОМІЧНИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ:</p> <ul style="list-style-type: none"> → мета як загальний напрямок, має закласти певну концепцію розвитку підприємства, тобто визначити зону зацікавленості, із якої виводяться цілі більш низького порядку. Для мети як результату, визначеного кількісно або якісно, необхідним є визначення зони досяжності, під якою розуміють сукупність показників та/або; → цільова модель визначає аналітичну логіку, відповідно до якої обґрунтовуються параметри, критерії, показники, індикатори, що у своїй сукупності виступають методичною основою для ідентифікації, формалізації, вимірювання та оцінювання економічних результатів.

Рис. 4. Стратегічні концепції формування економічних результатів за сучасних умов діяльності підприємств

Джерело: авторська розробка

Дослідницький акцент на теорії організаційних здатностей, як основи пояснення логіки формування економічних результатів, пов'язаний з тим, що в «економіці знань» забезпечення очікуваних економічних результатів стає залежним від вміння підприємства створювати такі унікальні комбінації ресурсів, які дозволяють формувати та присвоювати підприємницькі та реляційні ренти. Зміст дій менеджменту підпорядковується стратегічній логіці, відповідно до якої відмінності в економічних результатах діяльності підприємств інтерпретуються як наслідок асиметрії між ними в знаннях, а зміст забезпечення такої асиметрії розкривається перш за все в базових концептах, що формують цілісне уявлення про стратегію та акцентують увагу на важливіших факторах довгострокового успіху підприємств – підприємницьких аспектах менеджменту, управлінні змінами та конкуренції на основі знань як активів.

Література

1. Сирота Л.В. Стратегия развития корпораций в современных условиях: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Л.В. Сирота. – М., 2011. – 21 с.
2. Каткало В.С. Эволюция теории стратегического управления: диссертация на соискание ученой степени докт. экон. наук по специальности 08.00.05: экономика и управление народным хозяйством / В.С. Каткало. – Санкт-Петербург, 2007. – 581 с.
3. Каткало В. С. Эволюция теории стратегического управления : монография / В.С. Каткало; Высшая школа менеджмента СПбГУ. 3-е изд. – СПб.: Изд-во «Высшая школа менеджмента»; Издат. дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2011. – 548 с.
4. Bob De Wit. Strategy: Process, Content, Context. An International Perspective / Bob De Wit, Meyer R. ; 3 ed. International Thomson Business Press: London, 2004.
5. Востряков О.В. Особливості постіндустріальної економіки як фактор впливу на реалізацію стратегічного управління підприємством / О.В. Востряков // Економіка підприємства: теорія та практика: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. 21 жовт. 2010 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; редкол : Г.О. Швиданенко (відп. за вип.) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2010. – С. 57–59.
6. Востряков О.В. Стратегічний процес на підприємстві в контексті теорії стратегії / О.В. Востряков // Вчені записки: зб. наук. пр. – Київ: КНЕУ, 2012. – Вип. 14, ч. 2. – С. 26–33.
7. Беляева Т.В. Концепция стратегических ориентаций: основные направления исследований / Т.В. Беляева // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2015. – № 4. – С. 152–189.
8. Sarasvathy S.D. Effectuation in the management of Knightian uncertainty: evidence from the Real Networks case / S.D. Sarasvathy, S. Kotha, working paper, University of Washington, USA, Business School, 2001. – P. 31–62.
9. Широкова Г.В. Концепция эффектуации: этапы развития и основные направления исследования / Г.В. Широкова, А.К. Ласковая // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2015. – Выпуск 2. – С. 3–38
10. Dew N. New Market Creation through Transformation / N.Dew, S. D. Sarasvathy // Journal of Evolutionary Economics. – 2005. – Vol. 15., N 5. – P. 533–565.
11. Afuah A. Internet business models and strategies / A. Afuah, C. L. Tucci. –Boston: McGraw-Hill/Irwin, 2001. – 358 p.
12. Guo H. The role of top managers' human and social capital in business model innovation / H. Guo, J. Zhao, J. Tang // Chinese management studies. – 2013. – Vol. 7 N. 3. – P. 447–469.
13. Gatignon H. Strategic Orientation of the Firm and New Product Performance / H. Gatignon, J. M. Xuereb // Journal of Marketing Research. – 1997. – Vol. 34. – N 1. – P. 77–90.

References

1. Sirota, L. (2011), "Strategy for the development of corporations in modern conditions", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.01 "Economic theory", Moscow, Russia, 21 p.
2. Katkalo, V. (2007), "Evolution of the theory of strategic management", dissertation for the degree of Doctor of Science. Econ., 08.00.05: Economics and National Economy Management, St. Petersburg, Russia, 581 p.
3. Katkalo, V. (2011), *Evolyutsiya teorii strategicheskogo upravleniya* [The evolution of the theory of strategic management], monograph, Graduate School of Management, St. Petersburg State University, St. Petersburg, Russia, 548 p.
4. Bob De Wit and Ron Meyer (2004), *Strategy: Process, Content, Context. An International Perspective*, London, 975 p.
5. Vostryakov, O. (2010), "Features of the post-industrial economy as a factor of influence on the implementation of strategic enterprise management", *Ekonomika pidpryemstva: teoriia ta praktyka*:

zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Business Economics: Theory and Practice: Sb. Materials of the III International Sci. Pract. Conf.], (Kyiv, 21 October, 2010), KNEU, Kyiv, Ukraine, pp. 57-59.

6. Vostryakov, O. (2012), "The strategic process on the application in the context of the theory of strategy", *Vcheni zapysky: zbirnyk natkovykh prats*, no. 14, pp. 26-33.

7. Belyaeva, T. (2015), "The concept of strategic orientations: the main directions of research", *Vesnik Sankt-Peterburgskogo yniversiteta*, no. 4, pp. 152-189.

8. Sarasvathy, S. and Kotha, S. (2001), "Effectuation in the Management of Knightian Uncertainty: Evidence from the Real Networks Case", working paper, University of Washington, USA, Business School, pp. 31-62.

9. Shirokova, G.V. and Laskovaya, A.K. (2015), "The concept of the effectuation: the stages of development and the main directions of research", *Vestnik Sankt-Peterburgskogo yniversiteta*, iss. 2, pp. 3-38.

10. Dew, N. (2005), "New Market Creation through Transformation", *Journal of Evolutionary Economics*, no. 15, pp. 533-565.

11. Afuah, A. and Tucci, C.L. (2001), *Internet business models and strategies*, McGraw-Hill, Boston, USA, 358 p.

12. Guo, H., Zhao, J. and Tang, J. (2013), "The role of top managers' human and social capital in business model innovation", *Chinese management studies*, no. 3, pp. 447-469.

13. Gatignon, H. and Xuereb, J. M. (1997), "Strategic Orientation of the Firm and New Product Performance", *Journal of Marketing Research*, no. 1, pp. 77-90.

Рецензент : д.е.н., професор ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана" О.А. Швиданенко

УДК 658.114: 001.895

Іванова Т.П.,
старший викладач кафедри
економіки і управління,
Харківський державний університет
харчування та торгівлі

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ivanova T.P.,
senior lecturer at the department
of economics and management
Kharkov State University of Food Technology and Trade

DETERMINATION OF THE LEVEL OF INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES OF RESTAURANT ECONOMY IN KHARKIV REGION

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку підприємств ресторанного господарства характеризується стрімким розвитком технологій, скороченням життєвого циклу ресторанної послуги, швидкістю змін вимог та запитів споживачів. За таких умов потужним інструментом конкурентної боротьби у сфері ресторанного бізнесу стають інноваційні бізнес-моделі. Якщо в недавньому минулому велика корпорація, успішно влаштувавшись на тому чи іншому ринку, могла розраховувати на багаторічне збереження своїх позицій на основі послідовного вдосконалення принципово незмінною схеми взаємодії зі своїми споживачами, то сьогодні такий підхід часто не забезпечує бажаного рівня результативності діяльності, оскільки в сучасних умовах незалежно від ступеня зрілості галузі існує велика ймовірність появи конкурентних новацій, які радикально змінюють «правила гри» на ринку за рахунок впровадження нових бізнес-моделей. При цьому – на відміну від інноваційних продуктів і методів їх виробництва (технологій) – фактор наукоємності в даному випадку стає обов'язковим. У бізнес-інноваціях вирішальну роль відіграють не наукові відкриття, а

підприємницька ідея, виявлення нової ринкової потреби і точне з'єднання способу її задоволення з ефективним попитом на основі нестандартних форматів і методів створення та доставки споживчої вартості цільової аудиторії покупців [1]. Високий рівень інноваційної активності підприємств є ключовим чинником конкурентоспроможності й успішного довгострокового розвитку. Усвідомлення цих обставин призвело до активації наукового інтересу науковців та керівників підприємств ресторанного господарства до проблематики оцінювання рівня інноваційної активності діючої бізнес-моделі, що створює інформаційну основу розробки дієвих управлінських рішень щодо вибору напрямків стратегічної трансформації бізнес-моделі з метою збереження лідируючих позицій у сфері ресторанного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Динамічність умов функціонування підприємств сфери ресторанного господарства висуває специфічні вимоги до формування вітчизняних бізнес-моделей, основним з яких є її інноваційна активність. Різноманітні теоретико-методичні аспекти інноваційної активності підприємства є предметом активних наукових дискусій серед зарубіжних та вітчизняних вчених: А. Березного [1], П. Друкера [2], І. Ансоффа [3], А. Трифілової [6], І. Баранової, М. Черепанової [7], І. Тарасенко, О. Королько, К. С. Белявської [9], О. Реутова [10], О. Марченко [11] та інших вчених. Віддаючи належне накопиченому досвіду в даній сфері економічних розробок, слід акцентувати увагу на відсутність єдиного підходу до трактування сутності самого поняття «інноваційна активність». Наявний досвід визначення рівня інноваційної активності підприємств найчастіше пов'язаний із діяльністю підприємств промисловості та не враховує галузеву специфіку підприємств сфери ресторанного господарства, що не дозволяє правильно окреслити вектор управлінських рішень відносно оновлення або трансформації діючої бізнес-моделі з метою підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

Актуальність вищевикладених аспектів, не достатній їх теоретичний розгляд і практичне застосування на підприємствах ресторанного господарства обумовили напрям наукового дослідження, його мету та завдання.

Постановка завдання. Мета статті полягає у оцінці рівня інноваційної активності підприємств ресторанного господарства Харківської області та визначення потреб інноваційного оновлення діючих бізнес-моделей.

Для реалізації поставленої мети у межах даної статті вирішено такі наукові завдання:

- досліджено існуючі в економічній літературі підходи до трактування сутності поняття «інноваційна активність» та запропоновано авторське визначення поняття «інноваційна активність бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства»;
- розроблено структурно-логічну схему та методичний інструментарій оцінки рівня інноваційної активності бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства;
- визначено фактичний рівень інноваційної активності бізнес-моделей підприємств ресторанного господарства Харківської області та обґрунтовано необхідність оновлення діючих бізнес-моделей.

Об'єкт дослідження – бізнес-моделі підприємств ресторанного господарства Харківської області.

Предметом дослідження виступають практичні аспекти оцінки рівня інноваційної активності бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка інноваційної активності підприємства ресторанного господарства перш за все передбачає уточнення сутності самого поняття «інноваційна активність», оскільки термінологічна невизначеність понятійно-категорійного апарату ускладнює вирішення практичних завдань, пов'язаних з розробкою науково-методичного підходу до оцінки рівня інноваційної активності підприємства ресторанного господарства.

Аналіз економічної літератури показав, що розуміння терміна «інноваційна активність» в науковому полі досліджень неоднозначно. П. Друкер під терміном «інноваційна активність» розуміє особливий інструмент, що дозволяє підприємцю використовувати зміни і перетворювати їх в нові можливості для відкриття нового бізнесу або надання нових послуг [2]. Іншої точки зору дотримується І. Ансофф, котрий під терміном «інноваційна активність» має на увазі об'єкт вимірювання, який набуває властивостей ознаки - кількісного параметра (показника) [3].

В економічній літературі досить часто ототожнюють інноваційну активність з інноваційною діяльністю, що, на наш погляд, є помилковим, оскільки означені поняття мають різне сутнісне значення. Так, «діяльність» - це заняття, праця, сукупність дій [4, с. 271]. В той час як «активність» передбачає діяльну участь, діяльний стан [5, с. 321]. В контексті цього можна стверджувати, що інноваційна активність є певною характеристикою інноваційної діяльності. Це обумовлено тим, що суб'єкт господарювання не може бути активним, якщо не здійснює певну діяльність. В даному аспекті заслуговує на увагу трактування терміну «інноваційної активності» як комплексної характеристики інноваційної діяльності підприємства, що включає ступінь інтенсивності здійснюваних дій і їх своєчасність [6]. Вважаємо, що акцент на «ступені інтенсивності здійснюваних дій і їх своєчасність» досить доречно вказує на ініціативність суб'єкта господарювання приймати

різні управлінські рішення при різних умовах зовнішнього середовища. Проте, залишається не розкритим, які саме елементи повинні бути задіяні на підприємстві для підвищення інтенсивності здійснення інноваційної діяльності.

Найбільш точним у даному аспекті є погляд вчених І. Баранова та М. Черепанова, які визначають інноваційну активність як «...комплексну характеристику інтенсивності інноваційної діяльності підприємства, заснованої на здатності до мобілізації інноваційного потенціалу» [7]. На наш погляд, характеристика «здатність» досить комплексно характеризує прагнення підприємства та його можливості впровадження нових видів інноваційних продуктів та технологій.

Заслуговує на увагу трактування терміну «інноваційна активність» як цілеспрямованої діяльності суб'єктів підприємницької діяльності щодо конструювання, створення, освоєння й виробництва якісно нових видів техніки, предметів праці, об'єктів інтелектуальної власності (патентів, ліцензій та ін.), технологій, а також впровадження досконаліших форм організації праці й управління виробництвом» [8, с 249]. В даному визначенні досить чітко вказуються напрямки здійснення інноваційної діяльності, що дозволяє ідентифікувати її від інших видів діяльності підприємства. Разом з тим, враховуючи необхідність співвідношення витрат та результатів здійснення інноваційної діяльності, а також враховуючи специфіку діяльності підприємств ресторанного господарства, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на безперервності здійснення інноваційної діяльності та конкретизації видів ефективності при здійсненні інноваційної діяльності, оскільки інтенсивність здійснення інноваційної діяльності може характеризуватися різним ступенем віддачі ресурсів, що проявляється в критеріях цільової, економічної, соціальної, інвестиційної, реакційної, та інших видах ефективності бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства.

При визначенні сутності поняття «інноваційна активність» І. Тарасенко характеризує її як невід'ємний параметр конкурентоспроможності, ключовий критерій забезпечення успішного розвитку суб'єкта господарювання. Так, відповідно погляду вченого, «... інноваційна активність – це спрямованість суб'єкта господарювання на реалізацію стратегічних цілей розвитку в умовах ринкової конкуренції з метою забезпечення стійкості функціонування підприємства та його успішності у довгостроковій перспективі» [9]. Безумовно, саме прагнення підприємства ресторанного господарства «бути унікальним» сприяє впровадженню різних змін інноваційного характеру як при виробництві продукції, так і при її реалізації та організації споживання.

Розглядаючи персонал як невід'ємний елемент реалізації бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства, слід підтримати погляд групи вчених, відповідно якого «... інноваційна активність є комплексною внутрішньою характеристикою, заснованою на властивостях, здібностях і компетенціях організації як споживача і постачальника інноваційного продукту». Ця група вчених розглядає інноваційну активність з позиції так званого методу «чорного ящика», на основі якого вони визначили ключові характеристики інноваційної активності підприємства, до яких належать: інноваційна сприйнятливість, забезпеченість ресурсами, якість організації та спілкування та інноваційна компетентність [10]. Оскільки для кожного підприємства ресторанного господарства характерний свій набір якісних можливостей (властивостей, здібностей та унікальних компетенцій), такий підхід до розуміння сутності інноваційної активності дозволяє розглядати дане поняття з позицій методу «чорного ящика». «Чорний ящик» - об'єкт вивчення, внутрішній устрій якого або невідомий, або занадто складний для того, щоб можна було за властивостями його складових частин (елементів) і структурі зв'язків між ними робити висновки про поведінку об'єкта [11]. Відповідно до погляду вченого, ключовими характеристиками інноваційної активності підприємства є наступні: інноваційна сприйнятливість, забезпеченість ресурсами, якість організації та спілкування, інноваційна компетентність, які в сукупності відображають забезпеченість підприємства якісними можливостями (здібностями, властивостями, компетенціями) й кількісними ресурсами (матеріальними, людськими) для здійснення інноваційної діяльності.

Слід повністю підтримати погляд О. Марченко, який досить доречно зазначає, що «... інноваційну активність потрібно розглядати як поняття, яке характеризує не тільки динаміку змін, але й визначає інтенсивність змін щодо проведення на підприємстві ефективної інноваційної діяльності» [12].

Ураховуючи специфіку діяльності підприємств ресторанного бізнесу, на наш погляд, найбільш повно характеризує сутність поняття інноваційна активність наступне визначення: «інноваційна активність підприємства ресторанного господарства – це інтенсивність впровадження нових технологій та інноваційних заходів при виробництві, реалізації та організації споживання кулінарної продукції та послуг, що кількісно виражається як добуток різних видів ефективності здійснення інноваційної діяльності (інноваційної, цільової, витратної, соціальної, інвестиційної, реактивної та ефективності реалізації бізнес-моделі)». Для визначення рівня інноваційної активності підприємства ресторанного господарства розроблено алгоритм, представлений на рис. 1.

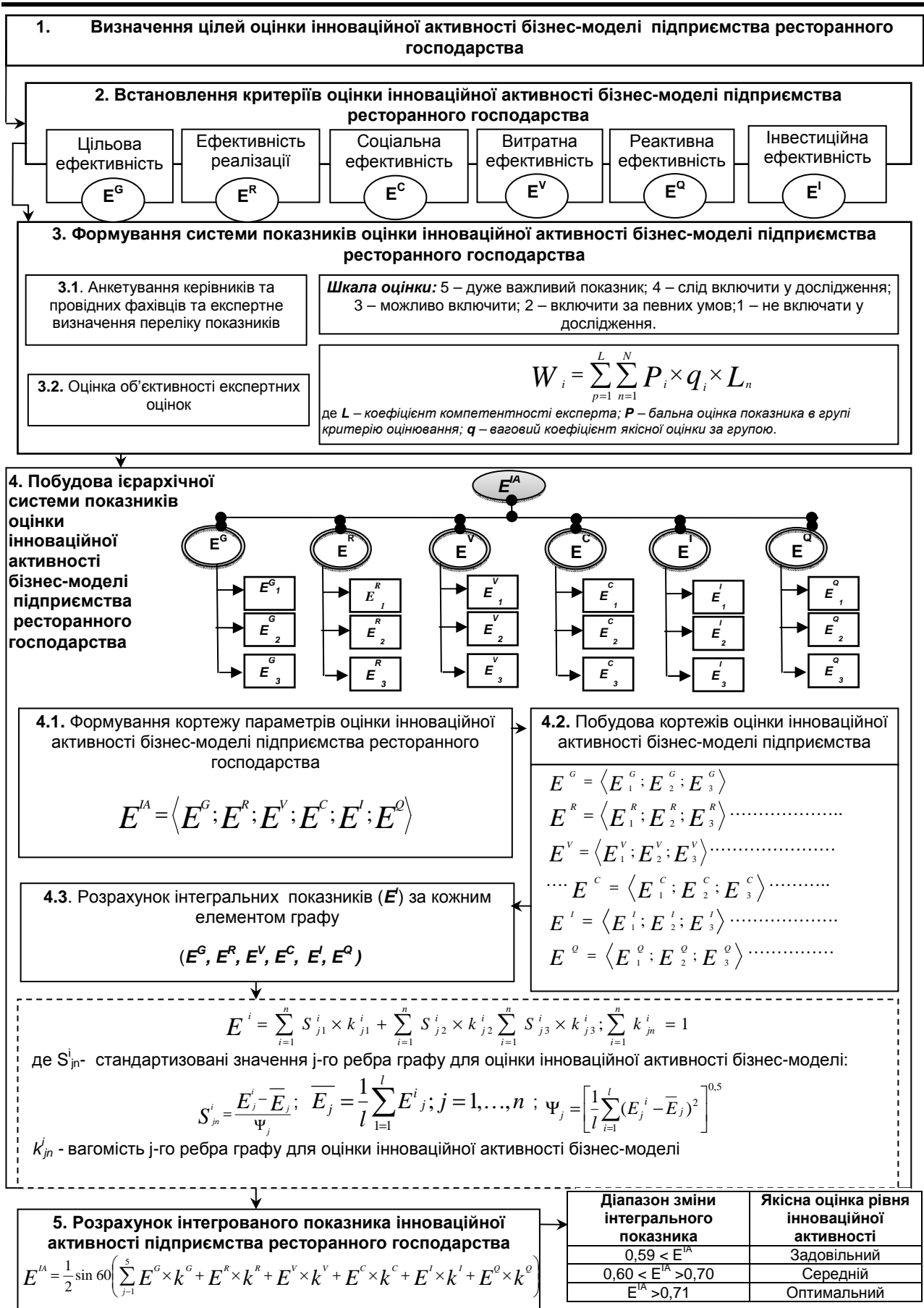

Рис. 1. Структурно-логічна схема визначення рівня інноваційної активності бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства

Джерело: розроблено автором

Згідно розробленої структурно-логічної схеми рівень інноваційної активності визначається відповідно до критеріїв цільової ефективності, зокрема витратної, соціальної, інвестиційної та реактивної видів ефективності. За кожним із зазначених критеріїв на основі експертного опитування керівників та провідних фахівців визначені відповідні показники, які в найбільшому ступені дозволяють оцінити відповідний критерій інноваційної активності (табл. 1).

Таблиця 1

**Система показників для оцінки рівня інноваційної активності
бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства**

Назва показника	Формула розрахунку
1	2
Цільова ефективність (E^G)	
Рентабельність інвестицій (E ^G ₁)	$E_1^G = \frac{B_n}{I_i} \times 100\%$ I _i - розмір інвестицій в інновації; B _n - чистий прибуток
Коефіцієнт фінансової стійкості (E ^G ₂)	$E_2^G = \frac{V_k + D_k}{V_b}$ V _k – розмір власного капіталу; D _k – довгострокові зобов'язання; V _b – валюта балансу
Коефіцієнт мобільності активів (E ^G ₃)	$E_3^G = \frac{O_A}{NOA}$ O _A - оборотні активи; NOA - необоротні активи
Ефективність реалізації (E^R)	
Ступінь досягнення цілей (E ^R ₁)	$E_1^R = \frac{V_z}{M_p}$ M _p - кількість встановлених завдань на період; V _z - кількість вирішених завдань за період
Коефіцієнт ефективності використання коштів на інновації (E ^R ₂)	$E_1^R = \frac{V_z}{M_p}$ M _p - кількість встановлених завдань на період; V _z - кількість вирішених завдань за період
Коефіцієнт ефективності організації управління та контролю (E ^R ₃)	Експертна оцінка від 1 до 5
Витратна ефективність (E^V)	
Рентабельність витрат на інновації (E ^V ₁)	$E_1^V = \frac{B_n}{I_{in}} \times 100\%$ I _{in} - розмір інвестицій в інновації; B _n - чистий прибуток
Рівень витратоємності інновацій (E ^V ₂)	T _r - товарооборот у порівняних цінах; I _{in} – сукупні витрати на інновації
Коефіцієнт інтенсивності здійснення витрат на технологічні інновації (E ^V ₃)	$E_3^V = \frac{I_{tiv}}{I_{in}}$ I _{tiv} – розмір витрат на технологічні інновації; I _{in} - витрати на інновації разом за період
Соціальна ефективність (E^C)	
Рівень сприятливості працівників до інновацій (E ^C ₁)	Експертна оцінка від 1 до 5
Рівень продуктивності праці (E ^C ₂)	$E_2^C = \frac{T_r}{P_c}$ T _r - товарооборот у порівняних цінах; P _c - кількість працівників
Рівень задоволеності результатами праці (E ^C ₃)	Експертна оцінка від 1 до 5

продовження табл. 1

1	2
Інвестиційна ефективність (E^I)	
Кількість видів створеної інноваційної продукції (пропозиції) (E^I_1)	$E^I_1 = \frac{K_v}{V_{ip}}$ <p>K_v - кількість видів інноваційної продукції (пропозиції), створеної на відповідному етапі реалізації інноваційного проекту; V_{ip} - загальний обсяг витрат на виконання інноваційного проекту за звітний період</p>
Період окупності інвестиційно-інноваційних проектів (E^I_2)	$E^I_2 = \frac{I_{in-inv}}{CF_p}$ <p>I_{in-inv} – розмір початкових інвестицій; CF_p – середньорічні постачання коштів, які є результатом реалізації проекту</p>
Коефіцієнт мінімальної ефективності капіталовкладень в інновації (E^I_3)	$E^I_3 = \frac{B_k}{V_i}$ <p>B_k - приріст прибутку підприємства при вкладенні капіталу у реконструкцію, модернізацію; V_i - загальна сума виробничих інвестицій</p>
Реактивна ефективність (E^Q)	
Коефіцієнт оперативності корегування інноваційного рішення (E^Q_1)	$E^Q_1 = \frac{R_o}{R_v}$ <p>R_o - фактична кількість інноваційних рішень, виконаних у встановлені строки; R_v - кількість рішень, фактично скорегованих за аналізований період</p>
Рівень реакції на зміни зовнішнього середовища (E^Q_2)	Експертна оцінка від 1 до 5
Коефіцієнт результативності інноваційного рішення (E^Q_3)	$E^Q_3 = \frac{F_v}{F_b}$ <p>F_v - витрати на реалізацію інноваційного рішення по проекту; F_b - розмір чистого прибутку, який є результатом реалізації інноваційного проекту</p>

Джерело: розроблено автором на основі [13-14]

Наведена система показників оцінки рівня інноваційної активності бізнес-моделі підприємств ресторанного господарства має наступні переваги:

- комплексно охоплює ключові процеси на всіх стадіях життєвого циклу ресторанної послуги;
- формується на основі ретроспективного аналізу діяльності підприємства ресторанного господарства;
- відображає різні аспекти фінансово-господарської діяльності підприємства ресторанного господарства;
- формується на основі достатнього і якісного обсягу інформації, що характеризує технічні, організаційні, економічні і соціальні аспекти діяльності підприємства ресторанного господарства;
- враховує галузеву специфіку підприємств галузі ресторанного господарства;
- відповідає вимогам комплексності, адекватності, достатності, інформативності.

Практична апробація розробленого науково-методичного підходу здійснена на прикладі підприємств ресторанного господарства Харківської області, які поділено у три групи відповідно до значень таких показників, як: рівень рентабельності реалізації, продуктивність праці працівників та коефіцієнт фінансової незалежності. До групи R1 віднесено підприємства ресторанного господарства, які мають низькі значення зазначених показників фінансово-господарської діяльності, до групи R2 – середні значення, до групи підприємств R3 – найбільш високі значення показників.

В результаті проведених відповідно розробленої структурно-логічної схеми розрахунків отримані узагальнені значення інтегральних показників для кожного елемента графу за період 2013-2016 рр. Результати розрахунків представлені на рис. 2.

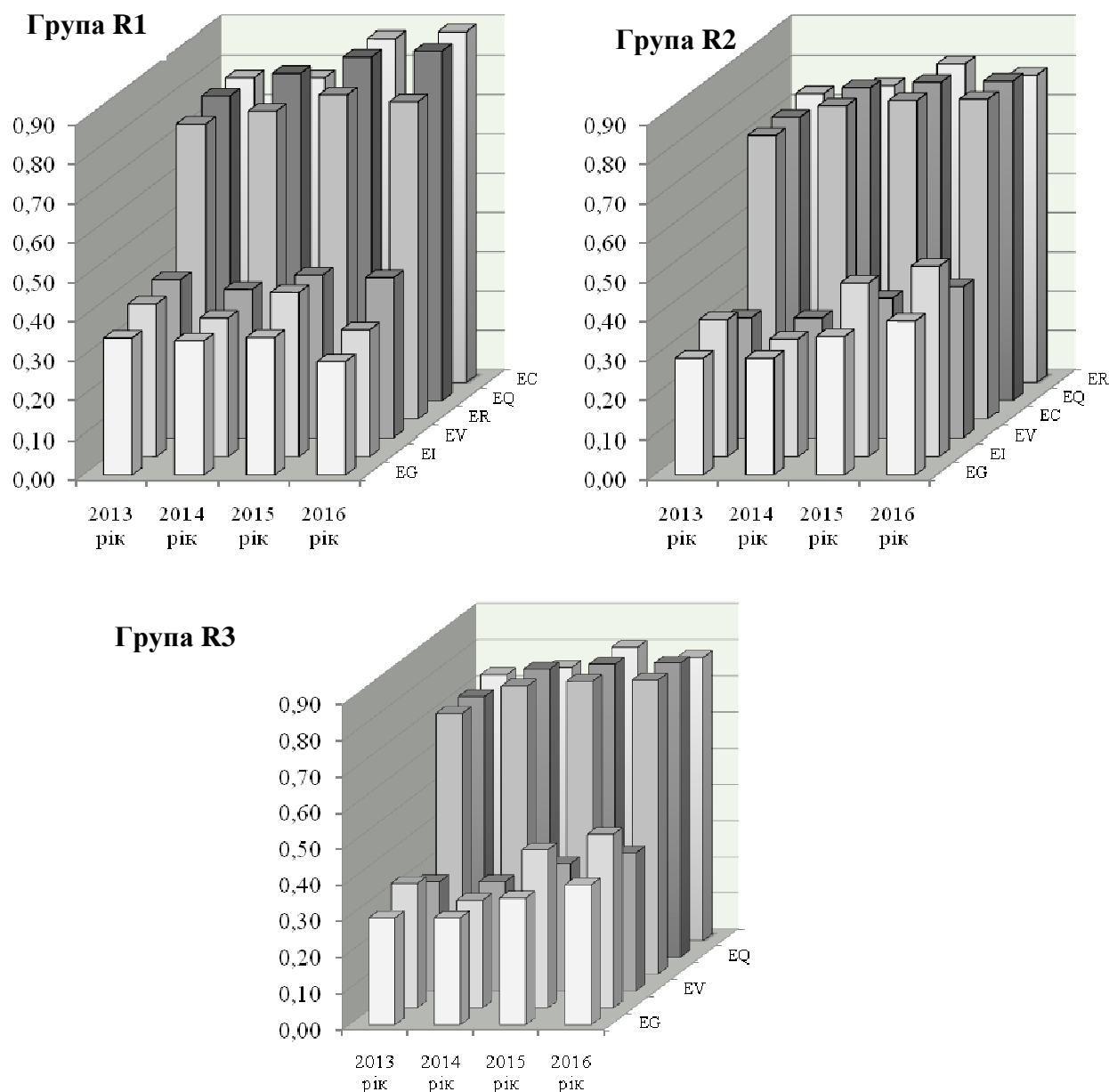

Рис. 2. Динаміка інтегральних показників інноваційної активності бізнес-моделей підприємств ресторанного господарства (за критеріями ефективності) за період 2013-2016 рр.
Джерело: складено автором

Аналіз даних, наведених на діаграмах дозволяє зробити висновок, що для всієї сукупності підприємств ресторанного господарства характерні високі значення інтегральних показників ефективності реалізації інноваційних рішень (E^R), соціальної ефективності (E^C) та реактивної ефективності (E^Q). Це свідчить про високий рівень ефективності впровадження інновацій в діяльність підприємств як з позицій підприємства, так і з позицій споживача. Поряд із тим, стійка тенденція низьких значень інтегральних показників за критеріями цільової ефективності (E^G) свідчить про необхідність коригування цілей та завдань щодо вибору напрямків оновлення бізнес-моделі, низькі значення інтегральних показників витратної ефективності (E^V) свідчать про достатньо високий рівень витратності ресурсів, які спрямовуються на оновлення бізнес-моделі. На підприємствах ресторанного господарства у 2016 році спостерігається позитивна тенденція підвищення ступеню відповідності інноваційного проекту цілям і інтересам його учасників, що свідчить про зростання віддачі інвестицій в інноваційне оновлення бізнес-моделей.

З метою визначення загального рівня інноваційної активності бізнес-моделей підприємств ресторанного господарства розраховані інтегровані показники за період 2013-2016 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Значення інтегрованого показника рівня інноваційної активності бізнес-моделі підприємств ресторанного господарства у 2013-2016 рр.

№ п/п	Назва підприємства ресторанного господарства	E_A				Відхилення, +/-		Темп приросту, %	
		2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2016 р. від 2013р.	2016 р. від 2015р.	2016 р. у % 2013р.	2016 р. у % 2015р.
Група R1									
1	ТОВ «Джі ейч Інтернешенел»	0,47	0,46	0,52	0,52	0,05	0,00	10,24	-0,88
2	ТОВ «Кардим»	0,57	0,57	0,61	0,62	0,05	0,01	8,25	2,15
3	ПП «Фірма «Ромул 4»	0,45	0,48	0,57	0,54	0,10	-0,03	21,46	-5,09
4	ТОВ «Кростінді»	0,78	0,78	0,79	0,67	-0,11	-0,12	-13,93	-15,71
5	ТОВ «Брускердо»	0,60	0,63	0,63	0,65	0,06	0,02	9,26	3,21
	<i>Середнє значення за групою</i>	<i>0,57</i>	<i>0,59</i>	<i>0,63</i>	<i>0,60</i>	<i>0,03</i>	<i>-0,02</i>	<i>4,83</i>	<i>-3,99</i>
Група R2									
6	ТОВ «Люкс Сервіс Плюс»	0,53	0,57	0,60	0,60	0,07	-0,01	13,12	-0,84
7	ТОВ «Харків Ресторация»	0,54	0,60	0,68	0,72	0,17	0,04	32,05	5,60
8	ТОВ «Ресторация номер один»	0,50	0,51	0,54	0,58	0,08	0,03	15,15	6,42
9	ТОВ «Інтерфуд-Харків»	0,34	0,40	0,45	0,43	0,09	-0,01	25,36	-2,97
10	ТОВ «Брінпрофіт»	0,64	0,63	0,72	0,74	0,10	0,02	15,78	2,10
11	ТОВ «Рітордо»	0,57	0,54	0,58	0,60	0,03	0,02	6,10	3,28
	<i>Середнє значення за групою</i>	<i>0,52</i>	<i>0,54</i>	<i>0,60</i>	<i>0,61</i>	<i>0,09</i>	<i>0,01</i>	<i>17,35</i>	<i>2,49</i>
Група R3									
12	ТОВ «Фамілія»	0,64	0,58	0,60	0,62	-0,02	0,02	-3,03	2,88
13	ТОВ «Комунікації і Комфорт»	0,62	0,51	0,66	0,66	0,04	0,00	6,30	-0,11
14	ТОВ «Полендора»	0,66	0,65	0,69	0,68	0,02	-0,01	3,52	-0,87
15	ТОВ «АРТ Експо»	0,73	0,76	0,82	0,71	-0,02	-0,11	-2,56	-13,39
16	ТОВ «Матонарді»	0,59	0,62	0,62	0,64	0,05	0,01	8,70	2,31
	<i>Середнє значення за групою</i>	<i>0,65</i>	<i>0,62</i>	<i>0,68</i>	<i>0,66</i>	<i>0,02</i>	<i>-0,02</i>	<i>2,33</i>	<i>-2,50</i>

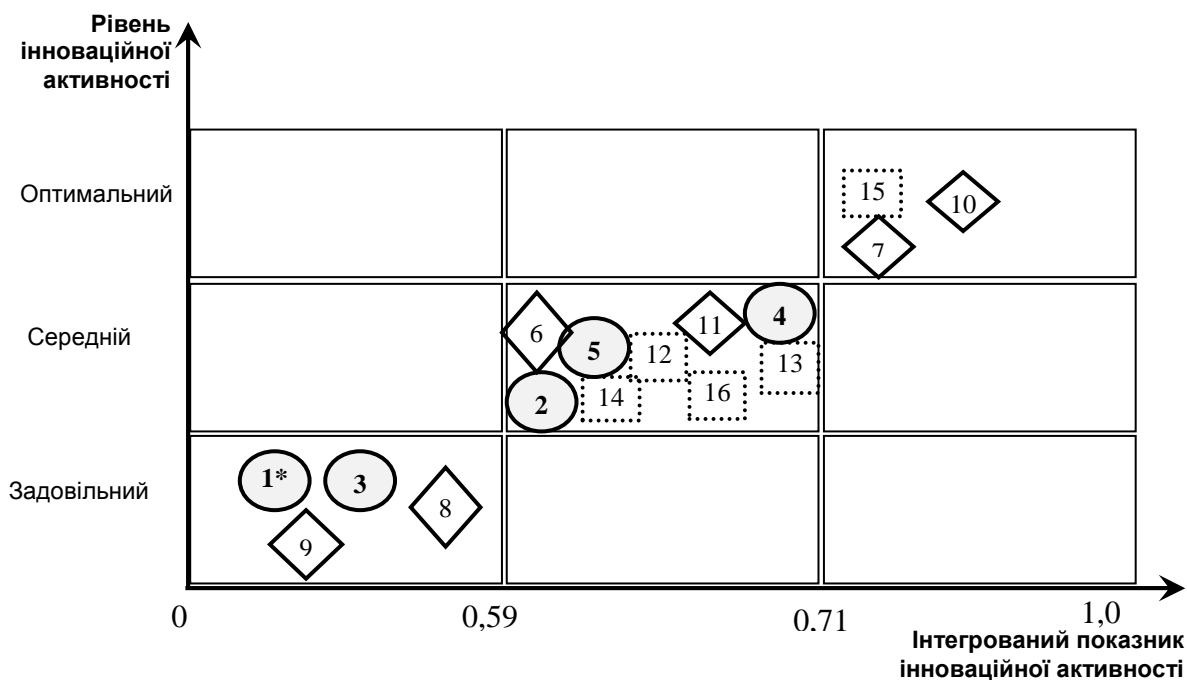
Джерело: розраховано та складено автором на основі даних фінансової звітності підприємств ресторанного господарства та власних досліджень

Аналіз даних, наведених в табл. 2, показав, що середнє значення інтегрованого показника на підприємствах групи R1 у 2016р. складає 0,6, що порівняно із його значенням у 2013 р. більше на 4,83 %. При цьому найвище розрахункове значення у 2016 р. спостерігається на ТОВ «Кростінді» та ТОВ «Брускердо», відповідно 0,67 і 0,65. Найнижче значення інтегрованого показника (0,52) характерні для ТОВ «Джі ейч Інтернешенел».

Середній діапазон коливань значень інтегрованого показника на підприємствах групи R2 від 0,52 до 0,61, що відповідає тенденції переходу від задовільного рівня управління інноваційною активністю до середнього. У 2016 р. два підприємства групи R2 підвищили рівень управління на 5,6 % та 2,1 % в порівнянні з 2015 р., це відповідно підприємство ТОВ «Харків Ресторация» та ТОВ «Брінпрофіт». Найнижче значення інтегрованого показника характерно для ТОВ «Інтерфуд-Харків» - 0,43, що на 25,36 % нижче порівняно із 2013 р. та на 2,97 % порівняно із 2015 р.

Упродовж 2013-2016 рр. підприємства групи R3 підвищили рівень управління інноваційною активністю на 2,33 %. Для 80 % підприємств даної групи характерний середній рівень управління, що свідчить про обґрунтованість управлінських рішень відносно підвищення інноваційної активності діючих бізнес-моделей. Слід відзначити, що найвище значення інтегрованого показника у 2016 р. спостерігається лише на ТОВ «Арт Експо» - 0,71.

Враховуючи розроблені критерії та отримані результати розрахунків інтегрованого показника за групами підприємств ресторанного господарства, побудовано матрицю якісної оцінки рівня інноваційної активності (рис. 3), на основі якої визначено тип реакції підприємства на важливість оновлення бізнес-моделі.

Умовні позначення:

- - підприємства ресторанного господарства групи R1
- ◇ - підприємства ресторанного господарства групи R2

- ⋯ - підприємства ресторанного господарства групи R3

* - назви підприємств ресторанного господарства наведено в табл. 1

Рис. 3. Матриця якісної оцінки рівня інноваційної активності бізнес-моделі для підприємств ресторанного господарства у 2016 році

Джерело: складено автором

Позиціонування підприємств ресторанного господарства у матриці (рис. 3) свідчить про те, що для більшості підприємств (60 % підприємств групи R1, 40 % підприємств групи R2 та 80 % підприємств групи R3) характерний середній рівень інноваційної активності бізнес-моделі. Оптимальний рівень інноваційної активності бізнес-моделі відмічається лише на двох підприємствах групи R2 (ТОВ «Харків Ресторация», ТОВ «Брінпрофіт») та ТОВ «АРТ Експо» (група R2). Це свідчить про необхідність розробки дієвих управлінських рішень щодо оновлення діючих бізнес-моделей підприємств ресторанного господарства.

Результати даної оцінки створюють інформаційне підґрунтя для визначення потреб інноваційного оновлення діючих бізнес-моделей. Досить гостро дана потреба стоїть на підприємствах ТОВ «Джі ейч Інтернешенел», ПП «Фірма «Ромул 4», ТОВ «Інтерфуд-Харків» та ТОВ «Ресторация номер один». Керівництво даних підприємств повинно прийняти відповідні рішення щодо можливості впровадження інновацій в свою діяльність. При умові збереження поточного стану діючої бізнес-моделі означені підприємства ресторанного господарства не зможуть підтримувати конкурентоспроможність, що призведе до втрати споживача та збитковості.

Таким чином, запропонований підхід дозволяє здійснити оцінку рівня інноваційної активності бізнес-моделі, та отримати об'єктивне уявлення про необхідність оновлення поточної бізнес-моделі підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Вивчення економічної літератури дозволило виявити відсутність загальноприйнятого підходу до трактування сутності поняття «інноваційна активність». Спираючись на інваріантні підходи до трактування сутності поняття «інноваційна активність», визначено відмінні особливості інноваційної активності бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства, під якою запропоновано розуміти інтенсивність впровадження нових технологій, та інноваційних заходів при виробництві, реалізації та організації споживання кулінарної продукції та послуг, що кількісно виражається як добуток різних видів ефективності здійснення інноваційної діяльності (інноваційної, цільової, витратної, соціальної, інвестиційної, реактивної та ефективності реалізації бізнес-моделі).

З метою визначення рівня інноваційної активності бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства розроблено структурно-логічну схему, що поєднує в єдиний циклічний процес послідовність дій із визначення фактичного рівня інноваційної активності бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства, яка ґрунтується на розробленій багатокритеріальній системі показників оцінки, та, на відміну від існуючих розробок, враховує критерії ефективності інновацій та надає можливість визначити потребу інноваційного оновлення діючої бізнес-моделі.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є обґрунтування методичного інструментарію стратегічної трансформації поточної бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства.

Література

1. Березной А. Инновационные бизнес-модели в конкурентной стратегии крупных корпораций / А. Березной // Вопросы экономики. – М. : НП «Редакция журнала «Вопросы экономики», 2014. – № 9. – С. 65-81.
2. Друкер П. Ф. Управление, нацеленное на результаты : [пер. с англ.] / Питер Ф. Друкер. – М. : Технологическая школа бизнеса, 2001. – 290 с.
3. Ансофф И. Стратегический менеджмент : классическое издание / И. Ансофф ; пер. с англ. под ред. Петрова А. Н. – СПб. : Питер, 2009. – 344 с.
4. Большой экономический словарь / под ред. А. Б. Борисова. – М. : Книжный мир, 2000. – 895 с.
5. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т 2 / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
6. Трифилова А.А. Управление инновационным развитием предприятия [Электронный ресурс] / А.А. Трифилова. – М. : Финансы и статистика, 2003. – Режим доступа: <http://www.studentlibrary.ru/book/ISBN5279027502.html>
7. Баранова И.В. Методические подходы к оценке инновационной активности и инновационного потенциала вуза [Электронный ресурс] / И. В. Баранова, М.В. Черепанова // Новосибирская инновационно-инвестиционная корпорация «НОВИНКОР»: – Режим доступа: <http://publikacia.net/archive/2014/10/35>
8. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
9. Тарасенко І.О. Оцінка інноваційної активності підприємства в системі стратегічного управління / І. О. Тарасенко, О. М. Королько, К. С. Белявська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9 (99). – С. 133–141.
10. Реутов А.Ю. Разработка методики комплексной оценки инновационной активности организации [Электронный ресурс] / А.Ю. Реутов // Управление экономическими системами (электронный научный журнал). – 2011. – № 34. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/download/40758645.pdf>.
11. Оксфордский толковый словарь по психологии / [под ред. А. Ребера]. – 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/487>
12. Марченко О.І. Інноваційна активність промислових підприємств: сучасний стан та умови активізації в Україні / О.І. Марченко // Економіка та держава : міжнародний науково-практичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 24-27
13. Тоценко В.Г. Методы и системы поддержки принятия решений. Алгоритмический аспект / В.Г. Тоценко. – Киев: Наук. думка, 2002. – 381 с.
14. Доценко О.С. Практикум з загальної теорії статистики : навч. посібник / О.С. Доценко. – Севастополь : СевНТУ, 2010. – 204 с.

References

1. Bereznoy, A. (2014), "Innovative business models in the competitive strategy of large corporations", *Voprosy ekonomiki*, no. 9. pp. 65-81.
2. Drucker, P.F. (2001), *Upravlenie, natselennoye na rezultaty* [Managing for Results], *Tehnologicheskaya shkola biznesa*, Moscow, Russia, 290 p.
3. Ansoff, I. (2009), *Strategicheskii menedzhment : klassichskoye izdaniye* [Strategic management: classic edition], trans. from English edited by Petrova A.N., Piter, SPb., Russia, 344 p.
4. Borisov, A. (ed.) (2000), *Bolshoy ekonomicheskiy slovar* [The Big Economic Dictionary], *Knizhnyy mir*, Moscow, Russia, 895 p.
5. Mochernyi, S.V., Larina, Ya.S., Ustenko, O.A. and Yurii, S.I. (2006), *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk: U 2 t. T 2* [Economic encyclopedic dictionary: In 2 v. Vol. 2], *Svit*, Lviv, Ukraine, 568 p.

6. Trifilova, A.A. (2003), *Upravlenie innovatsionnym razvitiyem predpriyatiya* [Management of innovative development of the enterprise], available at: <http://www.studentlibrary.ru/book/ISBN5279027502.html> (access date July 29, 2017).
7. Baranova, I.V. and Cherepanova, M.V. (2014), "Methodical approaches to the evaluation of innovative activity and innovative potential of the university", available at: <http://publikacia.net/archive/2014/10/35> (access date August 11, 2017).
8. Mochernyi, S.V. et al. (2000), *Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh. T. 1* [Economic Encyclopedia: In three volumes. Vol. 1], Vydavnychiy tsentr "Akademiiia", Kyiv, Ukraine, 864 p.
9. Tarasenko, I.O., Korolko, O.M. and Beliavska, K.S. (2009), "Estimation of innovative activity of the enterprise in the system of strategic management", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9(99), pp. 133–141.
10. Reutov, A.Yu. (2011), "Development of methods for a comprehensive assessment of the organization's innovative activity", *Upravleniye ekonomicheskimi sistemami (elektronnyy nauchnyy zhurnal)*, available at: <http://elibrary.ru/download/40758645.pdf>. (access date July 27, 2017).
11. Reber, A. (ed.) (2002), *Oksfordskiy tolkovyy slovar po psikhologii* [Oxford Dictionary of Psychology], available at: <http://vocabulary.ru/dictionary/487> (access date August 14, 2017).
12. Marchenko, O.I. (2007), "Innovative activity of industrial enterprises: the current state and conditions of activation in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava : mizhnarodnyi naukovopraktychny zhurnal*, no. 4, pp. 24-27.
13. Tocenکو, V.G. (2002), *Metody i sistemy podderzhki prinyatiya resheniy. Algoritmicheskiy aspekt* [Methods and systems of decision support. Algorithmic aspect], Nauk. dumka, Kiev, Ukraine, 381 p.
14. Dotsenko, O.S. (2010), *Praktykum z zahalnoi teorii statystyky* [Workshop on the general theory of statistics], tutorial, SevNTU, Sevastopol, Ukraine, 204 p.

Рецензент : д.е.н., професор Харківського державного
університету харчування та торгівлі В.А. Гросул

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 332.12:351/354(477)

Христенко О.А.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств
Красовська Н.О.,
магістр
Миколаївський національний аграрний університет

РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УКЛАДУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Khrystenko O.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
at the department of enterprise economics
Krasovska N.O.,
master
Mykolayiv National Agrarian University

REFORMATION OF THE ADMINISTRATIVE TERRITORIAL DIVISION IN UKRAINE IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Постановка проблеми. Наразі територіальна структура України має значні недоліки, і звісно це діє на результативність управління. Вагомою передумовою вибуття держави з трансформаційної кризи є зміна адміністративно-територіального устрою в Україні, іншими словами – виконання одного з напрямків здійснення відповідної чинної реформи. Актуальність теми зумовлена недостатнім використанням суспільно необхідних наукових, економічних, соціально-політичних та географічних підходів до проблем організації адміністративно-територіального устрою держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж попередніх років в Україні опубліковано значну кількість результатів досліджень, що мають визначені рекомендації щодо поліпшення чи реформування адміністративно-територіального устрою, тобто про дослідження в галузі державного управління, соціальної сфері та в галузі регіональної економіки. Вони базуються на прогресивних уявленнях, а вказані рекомендації містять цінну практичну роль. При цьому питання ефективності та розвитку системи територіального управління в країні наразі не зникає і лишається дуже важливим та актуальним.

Існують різні методологічні погляди щодо розв'язання питань адміністративно-територіального змісту та системна відсутність єдності їхніх дій. У працях таких вчених, як В. Бабаєв, А. Григорович, Т. Ковальчук, І. Коліушко, В. Куйбіда, О. Кучабський, О. Кучеренко, О. Соскін, С. Тулуб, В. Яцюк та ін. проаналізовано потребу реформування адміністративно-територіального устрою країни. Вирішення та розв'язання цієї проблеми вчені визначають по-різному. Це може відбутися як у короткий, недовгий термін змін, так і до поетапного довготривалого реформування. На думку О. Кучабського, реформування адміністративно-територіальної структури є доволі принциповою проблематикою на сьогодні в державі. Процес розвитку українського населення та ефективність функціонування на тривалий проміжок часу залежить від вдалого вирішення цього питання [10]. В. Новик зазначає, що на вирішення проблем соціально-економічного розвитку, фінансове забезпечення, надання органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування справжніх, істинних послуг населенню, забезпечення відповідно до Конституції та законів України гарантій місцевого самоврядування, виконання згідно з законодавством повноважень органами різних рівнів – негативно впливають деякі перешкоди адміністративно-територіального устрою [11].

Незважаючи на важливі і значні досягнення вітчизняних вчених та науковців у розкритті проблем та питань державного управління, ще залишається питання у стосунках, взаєморозумінні між

органами державної влади та органами місцевого самоврядування, централізації, децентралізації, розподілу повноважень, делегуванні.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз адміністративно-територіального устрою за результатами реалізації й виконання адміністративно-територіальної реформи, висвітлення проблем, що виникають, а також головних перспектив у разі досягнення успіху цієї реформи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування адміністративно-територіального устрою – це складова адміністративно-територіальної реформи, яка повинна упорядкувати стосунки органів влади з різними ієрархічними рівнями, покращити систему врядування територіями і мати результат, що буде впливати на покращення рівня життя населення людей в усіх населених пунктах країни [8].

Існує залежність рівня життя населення від адміністративно-територіального устрою держави, адже це взаємопов'язано. Важливим показником є рівень економічної активності населення. Варто відмітити, що у віці 15–70 років відбулося збільшення з 63% у 2014 р. до 64% у 2015 р. Приріст відбувся як серед мешканців сільського населення, так і міського (рис. 1).

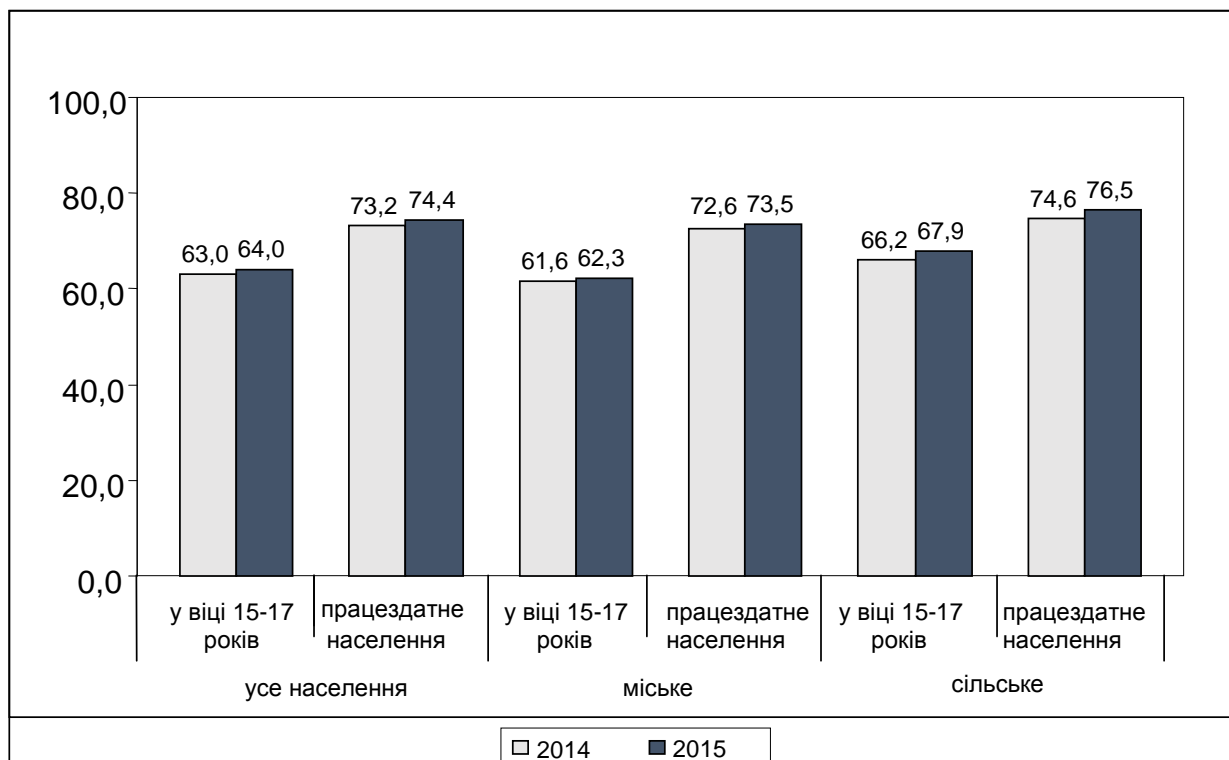

Рис. 1. Рівень економічної активності населення за місцем проживання (у % до населення відповідної групи)

Джерело: головне управління статистики у Миколаївській області

Об'єктивний аналіз життя населення сучасної України вказує на зростання нерівномірного розвитку територій, що проявляється в прогресуванні великих міст на фоні тільки часткового розвитку всіх інших населених пунктів досліджуваної території.

Розподіл доручень між органами влади та присутній територіальний устрій країни, що є наразі роблять бар'єри та перепони для подальшого процесу росту економіки України. Розташування територій в економічному й соціальному розвитку, які є зараз в Україні утричі більше за ті, які є у найбідніших країнах Європи. При тому, чим менша територія, тим ці диспозиції вищі [3].

До територіального управління держави можна віднести [7]:

- політико-територіальну організацію;
- адміністративно-територіальні організації.

Адміністративно-територіальний поділ іноді розуміють, як "внутрішній поділ території на адміністративно-територіальні одиниці, маючи на меті вигідне управління громадянською та державною організацією регіонами (районами), господарством, взагалі суспільно-політичним життям" [4].

Досвід Франції щодо створення регіонів є прикладом для України, тим більш, зважаючи на її правління. У 1980-х рр. було адміністративно-територіальне реформування Франції, яке спрямоване на спрощення історичної централізації в процесі взаємозв'язку між територіальними самоврядними одиницями і органами центральної влади, і це мало здійснити ефективний позитивний результат в

адміністративно-територіальній системі. У процесі реформування Францією адміністративно-територіальної системи існують різновиди територіальних самоврядних колективів: регіон, департамент, комуна. Як адміністративно-територіальна одиниця, регіон після прийняття закону про децентралізацію отримує існуючі на сьогоднішній день повноваження та функції.

При трансформаційній кризі України досвід Франції щодо адміністративно-територіального реформування можливо буде відтворений через створення регіону на базі певних присутніх областей за територіально-географічним розподілом, утворення відповідних представників органів регіону, які в повному обсязі розпоряджатимуться головними ресурсами регіону, і які повинні забезпечити високий рівень кооперації між областями.

У квітні 2014 року Кабінетом Міністрів України було затверджено концепцію реформування місцевого самоврядування, що ґрунтується з таких напрямків:

1) він є основою: утворення об'єднаних та згуртованих громад базового ступеня адміністративно-територіального устрою України;

2) формування нових районів, що володітимуть тільки тією роботою, яка буде відноситися до компетенції та завдань району. Іншу частину повноважень і доручень районів здійснюватимуть компетенції об'єднаних громад;

3) заключний, ним є області. Значних, істотних змін у межах областей не відбудеться, лише те, що області перейменують в регіони. Іншими словами, частка обласних центрів не пропаде, вона залишиться, будуть зміни у формі керування та адміністрування [12].

Головною територіальною одиницею є громада, що має голову та виконком, що виконують та реалізують усі функції з управління громадою. При цьому, села, що ввійшли до об'єднаної громади обирають старост, які входять до виконкому об'єднаної громади і здійснюють ті ж функції, що були в сільраді. Наприклад, не потрібно їхати в центр громади за простою довідкою чи посвідченням, тому як на місці її здатні давати старости.

Наступний рівень – це райони та області. Тут будуть обрані рай- та облради, які повинні сформувати виконкоми замість рай- та облраді.

Доцільно зазначити, що є системний проект реформи адміністративно-територіального устрою (АТУ), що представлений у проекті Законі України, розроблений під керівництвом Р. Безсмертного. Законопроектом рекомендовано такі кількісні параметри для нових адміністративно-територіальних одиниць:

- для громад – не менше 5 тис. жителів,
- для району – не менше 70 тис. жителів,
- для регіону – не менше 750 тис. жителів.

Головними проблемами системи механізму адміністративно-територіального устрою країни, які спричинюють необхідність його реформування, є:

– дуже велика кількість адміністративно-територіальних одиниць базового та районного рівнів, що послаблює результативність управління територіями. Відсутність наявного економічного потенціалу для свого розвитку у більшості одиниць базового рівня, що не відповідає європейським стандартам, згідно яких територіальні адміністративні утворення мають у себе достатній позитивний інституційний, економічний, фінансовий та кадровий потенціал для потреби високого рівня надання суспільно-соціальних послуг населенню та економічного розвитку;

– погіршення системи механізму сільського розселення і прискорена депопуляція населення в малих сільських радах [9];

– невідповідність значенню адміністративно-територіальних одиниць та їхнього управлінського, організаційного, ресурсного та кадрового потенціалу;

– скомплектовано складна, безсистемно-цільова багаторівнева структура адміністративно-територіального устрою: присутність у складі адміністративно-територіальних одиниць інших одиниць цього ж рівня, відокремленість території адміністративно-територіальних одиниць. Це викликає і спонукає до сутичок компетенцій між органами місцевого самоврядування, між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади;

– законодавча неврегульованість правового визначення адміністративно-територіальних одиниць: відсутність однієї системи та порядку прив'язування населених пунктів до категорій сіл, селищ, міст; існування таких адміністративно-територіальних одиниць як селище міського типу, сільрада, селищна та міська рада;

– відсутність прозорості конкретизованих критеріїв, принципів для створення районів, районів у містах;

– надмірне розмежування за кількістю населення, площею, іншими параметрами адміністративно-територіальних одиниць одного рівня; нерівномірна досяжність та віддаленість від адміністративного центру адміністративно-територіальних одиниць.

Вдале та результативне здійснення адміністративно-територіальної реформи є створення дійсної системи її супроводу, яка має вбачати:

– інституційне забезпечення – утворення організаційних структур, що повинні забезпечити на усіх рівнях фактично-практичну реалізацію завдань реформи, координацію дій її учасників, а також синхронізацію з іншими реформами;

– фінансове забезпечення – залучення коштів та акумулювання на здійснення реформи, створення спеціальних бюджетних рахунків;

– наукове забезпечення – державне замовлення на консультативний, інформаційний та аналітичний супровід. Формування науково-аналітичних центрів з ціллю конкретизації програми реформи згідно до місцевих умов;

– кадрове забезпечення – підготовка кваліфікованих спеціалістів, кадрів органів державної влади і місцевого самоврядування за спеціальними програмами або завданнями при застосуванні чинної системи їх підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації та ін.

Варто зазначити, що здійснення реалізації адміністративної реформи значною мірою залежить від наявності політичної свободи і волі проводити реформу у життя в країні. Питання і проблеми виконавчої влади потрібно досліджувати в контексті розвитку суспільства, регламентації управлінських процесів, системи механізму державної влади, позитивного застосування вітчизняного і зарубіжного досвіду [2].

Значним й основним недоліком нинішнього адміністративно-територіального устрою є його зайва подрібненість, що не сходиться з європейськими стандартами щодо яких територіальні адміністративні утворення повинні мати достатній фінансовий, економічний, інституційний та кадровий потенціал для забезпечення в межах визначених повноважень високого рівня суспільних послуг населенню та поступального соціально-економічного розвитку відповідних територій.

Реформування адміністративно-територіального устрою України повинно дати ясну, виразну, прозору вертикаль виконавчої влади, поширення власних можливостей регіонів щодо самофінансування регіонального розвитку, ефективне розділення функцій і повноважень центральної та регіональної державної влади, автономну владу органам місцевого самоврядування [5].

Слід відмітити, що зміни адміністративно-територіального устрою - це неупереджений процес, що притаманний для всіх країн. Він спричинюється необхідністю у забезпеченні розвитку держав. Отже, завдання реалізації адміністративно-територіальної реформи не є безприкладним для держави, його вирішує будь-яка країна при зміні стратегічного плану свого розвитку [1].

Звісно потрібно давати забезпеченість повної реалізації реформи місцевого самоврядування. Тобто, адміністративно-територіальний устрій має виконуватися разом із бюджетною реформою та податковими реформами. Також що є вагомим значенням у здійсненні адміністративно-територіальної реформи - це зміна інвестиційного середовища в Україні та її одиницях. Адже держава з наявними ресурсами є доволі цікавою для інвесторів. Реформування місцевого самоврядування й територіального управління публічної влади значно сильно пов'язані з потребою подолання проблем адміністративно-територіального устрою, які є базисом розрівнювання нерівномірності економічного, соціально-політичного розвитку територій, вирішення певних значень їх депресивного становища, формування основ для покращення якості життя населення.

Проблеми реалізації здійснення адміністративно-територіальної реформи в Україні насамперед у:

– відсутності наявності політичної свободи зі сторони влади держави;

– великій кількості матеріальних, фінансових витратах, що потрібні для злагодженого упровадження реформи;

– створенні організаційного захисту, зважаючи на всі частини завдань при реалізації реформи;

– низька поінформованість населення про наявні проблеми сьогоденного адміністративно-територіального устрою і переваги його реформування [13].

Саме модель адміністративно-територіальної реформи дає можливість свободи для місцевого самоврядування, послабить владно-чиновницький бюрократичний механізм, забезпечить відповідну вертикаль виконавчої влади, та існуючий сформований потенціал існуючої корупції. Під час здійснення та реалізації даної моделі значно зменшиться кількість депресивних регіонів, будуть малі розриви в соціально-економічному, регіонально-політичному розвитку [6]. Таким чином, адміністративно-територіальний устрій при наявних умовах має потребу у виявленні методів до аналізу, враховуючи і маючи на увазі три елементи :

1. Територіальну складову;

2. Соціально-економічну складову;

3. Організаційну складову, що охоплює виконання органами державної влади та місцевого самоврядування певних функцій і повноважень.

Висновки з проведеного дослідження. Українська держава має велику необхідність змінювати адміністративно-територіальний устрій шляхом реформування. Ефективному та результативному використанню реформування в країні повинно передусім бути утворення правильної, соціально-економічної, політичної та регіонально-прогресивної концепції територіального устрою на сучасному етапі, і не менш важливим є формування, реалізація покращення організації різних органів

публічного управління місцевого самоврядування в державі. Здійснення реформ має ґрунтуватися на таких чинниках, які б належали до проблеми удосконалення рівня життя населенню та процесу розвитку регіонів в цілому. Отже, саме у поєднанні особливостей територій, потреби досягнення високого рівня і вирішення питань нерівномірності економічного, соціального розвитку територій, доцільного розподілу повноважень і функцій між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування потрібно брати за увагу сучасний процес адміністративно-територіального устрою України і вимоги до його вдосконалення.

Література

1. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи : [монографія] / В.С. Куйбіда, В.П. Павленко та ін. – К. : ТОВ «Геопрінт», 2009. – 615 с.
2. Афонін Є. Закономірності та особливості суспільно-трансформаційних процесів в Україні / Є. Афонін, О. Суший, Л. Усаченко // Український соціум. – 2011. – № 4. – С. 7-30.
3. Безсмертний Р. Проблеми реформування адміністративно-територіального устрою / Роман Безсмертний // Проблеми реформування публічної влади : зб. матеріалів та док. ; заг. ред. Р.П. Безсмертного ; наук. ред. М. Пухтинський. – К. : Атіка, 2009. – С. 141–152.
4. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / [Варналій З.С., Бабінова О. О., Бойко-Бойчук О.В. та ін.] ; за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
5. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 511 с.
6. Ковальчук Т. Кардинальна територіальна реформа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/internal/kardinalna-teritorialna-reforma-vimoga-chasu_.html.
7. Котикова О. І. Державна програма як інструмент реалізації земельної політики [Електронний ресурс] / О. І. Котикова // Інноваційна економіка. – 2012. – № 7 (33). – С. 3–7. – Режим доступу : http://arhive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2012_7/3.pdf
8. Котикова О.І. Прийняття компромісних рішень у сільськогосподарському землекористуванні : монографія / О.І. Котикова, А.Я. Сохнич. – Миколаїв : Видавництво МНАУ, 2013. – 189 с.
9. Котикова О.І. Стратегія реформування земельної політики держави / О.І. Котикова // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – 2009. – Випуск 254: В 6 т. – Т. П. – С. 434–442.
10. Кучабський О. Г. Адміністративно-територіальна організація України : теорія, методологія, механізми становлення : моногр. / Олександр Кучабський. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 316 с.
11. Новик В. П. Адміністративно-територіальний устрій : організаційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Валентина Петрівна Новик; Національний аграрний ун-т. – Київ : Б. в., 2008. – 20 с.
12. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333–р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
13. Фоміцька Н. В. Життєдіяльність населення, як фактор розвитку території / Н. В. Фоміцька // Державне будівництво : Електронне наукове видання ХарPI НАДУ. – 2007. – № 1. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

References

1. Kuibida, V.S., Pavlenko, V.P. et al. (2009), *Administrativno-terytorialnyi ustrii Ukrainy. Istoriia. Suchasnist. Perspektyvy* [Administrative-territorial structure of Ukraine. History. Modernity. Perspectives]: monograph, TOV «Heoprynt», Kyiv, Ukraine, 615 p.
2. Afonin, Ye, Sushyi, O. and Usachenko, L. (2011), “Regularities and Peculiarities of Social Transformation Processes in Ukraine”, *Ukrainskyi sotsium*, no. 4, pp. 7-30.
3. Bezsmertnyi, R. (2009.), “Problems of Reforming the Administrative-Territorial System”, *Problems of Reforming Public Power: materials and documents*, pp. 141-152.
4. Varnalii, Z.S., Babinova, O.O., Boyko-Boichuk, O.V. et al. (2007), *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety* [State Regional Policy of Ukraine: Peculiarities and Strategic Priorities], NISD, Kyiv, Ukraine, 768 p.
5. Dolishniy, M.I. (2006), *Rehionalna polityka na rubezhi KhKh-KhKhI stolit: novi priorytety* [Regional policy at the turn of the XX-XXI centuries: new priorities], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, 511 p.
6. Kovalchuk, T. (2013), “The cardinal territorial reform”, available at: <http://gazeta.dt.ua/internal/kardinalna-teritorialna-reforma-vimoga-chasu-.html>. (access date July 25, 2017).
7. Kotykova, O.I. (2012), “State Program as an Instrument for Realization of Land Policy”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 7(33), pp. 3-7. available at: http://arhive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2012_7/3.pdf (access date July 25, 2017).

8. Kotykova, O.I. and Sokhnych, A.Ya. (2013), *Pryiniattia kompromisnykh rishen u silskohospodarskomu zemlekorystuvanni* [Acceptance of compromise solutions in agricultural land use], monograph, Vydavnytstvo MNAU, Mykolaiv, Ukraine, 189 p.

9. Kotykova, O.I. (2009), "Land Policy Reform Strategy", *Economics: problems of theory and practice: Collection of scientific works*, iss. 254, pp. 434-442.

10. Kuchabskyi, O.H. (2010), *Administratyvno-terytorialna orhanizatsiia Ukrainy : teoriia, metodolohiia, mekhanizmy stanovlennia* [Administrative-territorial organization of Ukraine: theory, methodology, mechanisms of formation], monograph, LRIDU NADU, Lviv, Ukraine, 316 p.

11. Novyk, V.P. (2008), "Administrative-territorial structure: organizational and legal aspect", Thesis abstract of Cand. Sc. (Law), 12.00.07, Natsionalnyi ahrarnyi un-t., Kyiv, Ukraine, 20 p.

12. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approving the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine", dated April 1, 2014 No. 333-r, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>. (access date July 25, 2017).

13. Fomitska, N.V. (2007), "Life activity of the population as a factor in the development of the territory", *State construction: Electronic scientific publication*, available at: <http://www.nbu.gov.ua>. (access date July 25, 2017).

Рецензент: д.е.н., професор Миколаївського
національного аграрного університету О.І. Котикова

УДК 334.72-022.51:631.115.11

Степура Л.О.,
пошукач*

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ – МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Stepura L.O.,
candidate for a degree
Bila Tserkva National Agrarian University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC APPROACHES TO TYPOLOGIZATION OF PERSONAL PEASANT FARMS – SMALL FORMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Постановка проблеми. У процесі економічних реформ в аграрному секторі України відбулися кардинальні зміни. В результаті структурних перетворень сформувалася багатокладність господарювання, функціонують різні форми власності, розвиваються ринкові відносини. У цих умовах виникла потреба наукового обґрунтування ролі і функції організаційно-правових форм господарювання у створенні продовольчих ресурсів країни та визначення перспективи подальшого їх розвитку. Також по багатьох позиціях змінилися стереотипи відносин суспільних господарств і особистого сектору, що склалися раніше.

Проблема розмежування особистих селянських господарств (ОСГ) від суб'єктів підприємницької діяльності, які займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, досить болюча для нашого суспільства. Достатньо згадати проблеми з фіскальними органами, що виникли в ОСГ, які займалися розведенням хутрових звірів. У кінцевому результаті це призвело до знищення звіроферм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах становлення ринкових відносин в Україні дослідженню особистих селянських господарств приділяли увагу І. Баланюк, О. Біттер, О. Варченко, Д. Крисанов, В. Липчук, В. Лисенко, І. Прокопа, І. Свиноус, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін. Проведений аналіз показує, що їхні наукові праці важливі з позицій формування сучасних економічних поглядів на

* Науковий керівник: Варченко О.М. – д.е.н., професор

проблеми розвитку та функціонування особистих селянських господарств. Однак досліджувана проблема потребує подальшого вивчення, зокрема більш детального обґрунтування організаційно-економічних підходів до типологізації особистих селянських господарств як малої форми господарювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка методологічних положень і практичних рекомендацій щодо типологізації особистих селянських господарств, як специфічної малої форми сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними рисами особистих селянських господарств є: діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не є підприємницькою діяльністю; для ведення особистого селянського господарства використовують земельні ділянки розміром не більше 2,0 га, передані фізичним особам у власність або оренду в порядку, встановленому законом; члени особистих селянських господарств є особами, які забезпечують себе роботою самостійно і відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» належать до зайнятого населення за умови, що робота в цьому господарстві для них є основною; діяльність особистих селянських господарств спрямована на задоволення особистих потреб із споживання сільськогосподарської продукції (має натуральний характер); діяльність є індивідуальною або має сімейний характер; члени особистих селянських господарств, як правило, мають землю у приватній власності; доходи особистих селянських господарств не оподатковуються; відсутнє ведення обліку в особистих селянських господарствах [1].

На думку П.В. Савченка, Е.Ф. Авдокушина, М.Ст. Алімана, селянські, фермерські, сімейні, трудові господарства використовуються для визначення однотипної організаційної форми сільськогосподарської діяльності, вільного підприємництва. Різноманітність назв обумовлена швидше місцевими, національними особливостями. Так, для Англії, Канади, США традиційним є поняття «фермерське господарство»; для Німеччини, України більш природним є термін «селянське господарство». У межах сільської громади можливі різні форми сільськогосподарської діяльності – як колективні, так і індивідуальні. Одна з форм індивідуальної діяльності – особисте селянське господарство [2].

Незважаючи на прийняття відповідного закону, що регулює діяльність ОСГ, рівень їх правового забезпечення залишився низьким. Визначальні ідентифікаційні ознаки ОСГ виражені досить слабо. При спробах класифікації масиву ОСГ у вітчизняній практиці не було враховано міжнародний досвід і підходи, які успішно використовуються в тому числі органами управління Європейського Союзу.

Значна кількість дрібних ферм у загальній популяції фермерських господарств є загальноновизнаним феноменом більшості країн світу. Труднощі класифікації ферм пояснюються їх надзвичайним різноманіттям. Для того, щоб виділити натуральні господарства в окрему категорію, яким притаманна специфічна економічна природа та цілеорієнтація, в статистиці ЄС введено поняття «сільськогосподарська активність» (agricultural activity), яке визначається «пороговим» рівнем виробництва (output threshold). При цьому єдиних показників при визначенні релевантних кордонів фермерської популяції в ЄС не існує, що пояснюється різноманіттям природно-географічних, історичних та економічних умов країн Європейського Співтовариства. Пороговий рівень сільськогосподарської активності, наприклад у Нідерландах, становить 3 га при виробництві пшениці або 1,6 га при вирощуванні цукрових буряків. Сільськогосподарська активність ферм, нижча цього порога, не відображається в статистичній інформації, а саме господарство не визнається виробником сільськогосподарської продукції. Однак необхідно враховувати, що обсяг виробленої продукції виключеними із спостережень малими фермами не повинен перевищувати 1 %, а в деяких випадках – 2 % валового виробництва. Для того, щоб відповідати цим умовам, кожна країна – учасниця ЄС самостійно визначає пороговий рівень сільськогосподарської активності. Так, в Угорщині в період її вступу до Європейського Союзу національна служба статистики змушена була використовувати як власні, так і міжнародні методики при формуванні первинного матеріалу об'єктів спостереження, для його гармонізації з європейською практикою [3].

Поняття «ферми» в статистиці Угорщини до 2012 р. включало комбінацію фізичних індикаторів при оцінці виробництва сільськогосподарської продукції. Проте з використанням методики ЄС на основі порогових значень вартості аграрної продукції в сільськогосподарському переписі 2012 р. фізичні показники для оцінки ферм змінилися незначно (табл. 1).

Ґрунтуючись на методиці Евростату, частка ферм в Угорщині, які виробляли продукцію для власних потреб, досягла 60 %, близько 28 % господарств виробляли продукцію як для реалізації на ринку, так і для власного споживання. Тільки 12 % ферм реалізовували свою продукцію на відкритому ринку. Аналогічна структура сільського господарства властива всім країнам ЄС, що підтверджується даними регулярних Оглядів структури ферм (Farm Structure Survey-FSS), які готують національні служби статистики країн ЄС.

Вперше сільськогосподарський перепис у вигляді FSS у цілому по ЄС-27 був проведений в 2010 р. Поріг сільськогосподарської активності, за якого ферму включали у статистичний масив спостережень, становив не менше 1 га. Для деяких країн ЄС, таких як Чехія, Данія, Німеччина і

Великобританія, як виняток поріг FSS-2010 було встановлено на рівні 5 га. При цьому господарства з дрібними земельними ділянками враховувалися статистикою як «kitchen garden», тобто «городи», що пояснюється їх істотною роллю в житті сільського домогосподарства.

Таблиця 1

**Порогові значення показників сільськогосподарських переписів
за період 1972–2012 рр. в Угорщині**

Показник	Рік перепису				
	1972	1981	1991	1994	2012
Загальна площа ріллі, га	0,15	0,15	0,15	0,15	0,15
Сади, виноградники, городи, га	0,08	0,08	0,08	0,08	0,05
Велика рогата худоба, гол.	1	1	1	1	1
Свині, гол.	1	1	1	1	1
Коні, гол.	1	1	1	1	1
Вівці, гол.	1	1	1	1	1
Птиця, гол.	50	50	50	50	50
Бджоли (вулики), шт.	20	20	25	25	5
Кролі, гол.	20	20	25	25	25
Інші дрібні тварини, гол.	–	–	25	25	25

Джерело: [4]

Згідно з рекомендаціями Комісії з регулювання правил ЄС 1200/2009 від 30.11.2009 р., Євростат офіційно ввів у систему статистичного спостереження поняття «город» («kitchen garden»), що являє собою земельну ділянку, призначену для забезпечення потреб сім'ї і яка знаходиться поза основною площею сільськогосподарських угідь. Неважко помітити, що «kitchen garden» є аналогом присадибної ділянки ОСГ [5].

Сільськогосподарський перепис FSS 2010 охопив 12 млн ферм, які вели господарську діяльність у ЄС-27. Необхідно зазначити, що 49 % об'єктів спостереження мали менше 2 га сільськогосподарських земель, при цьому 325 тис. господарств, а це близько 3 % загальної кількості ферм, володіли земельними ділянками 100 га і більше. Дрібні ферми до 2 га займали тільки 2 % загальної площі сільськогосподарських угідь ЄС-27, тоді як на ферми з ділянками 100 га і вище доводилося 50 % всіх площ, що підтверджується і практикою використання земель сільськогосподарського призначення у Російській Федерації.

Таким чином, доходимо до висновку про доцільність уведення на законодавчому рівні критерія порогової сільськогосподарської активності, що дозволяє вивести особисті господарства з масиву традиційних сільгосптоваровиробників, що дасть можливість виключити розуміння ОСГ як форми масового малого підприємництва.

В Україні у досліджуваній сфері термінологія розроблена недостатньою мірою. Терміни «ОСГ», і «приватне сільськогосподарське виробництво» не зовсім точно відображають предмет нашого дослідження. У роботах західних авторів зустрічається поняття «household agriculture», проте досить важко знайти його точний аналог в українській мові. Причину слід шукати в історичному контексті, адже в Україні десятиліттями формувалися відносини індивідів і використання землі в сільському господарстві [6]. Тривалий час приватна власність на землю й індивідуальна сільськогосподарська діяльність не схвалювалися, тому фактично було введено ідеологічно зручний термін «особисте підсобне господарство», що маскував цей вид економічних занять під вторинну зайнятість. Однак для багатьох праця на такій ділянці жодною мірою не є «підсобною», а є основою життєзабезпечення. Тим більше такий термін не прийнятний стосовно фермерського господарства [7].

Дослідниця О.О. Комліченко також вважає, що має місце підприємницька діяльність особистих господарств у сфері реалізації надлишків виробленої продукції споживачам. На її думку, «підприємницька діяльність власників особистих господарств – це тип господарської поведінки, що ґрунтується на самостійності та незалежності суб'єктів стосовно вибору: що, скільки, як, для кого (для чого) виробляти; на повній відповідальності за прийняті рішення та їхні наслідки і спрямуванні діяльності на досягнення комерційного успіху» [8].

В особистих селянських господарствах, як на основному місці роботи, працює близько 3 млн громадян України, які після прийняття 25 грудня 2008 року Закону «Про внесення змін до деяких Законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення» зараховуються у члени особистих селянських господарств і належать до категорії зайнятих. Зокрема, ст. 8 Закону України «Про особисте селянське господарство» згідно з вищенаведеним Законом викладається в наступній редакції: «члени особистих селянських господарств є особами, які

забезпечують себе роботою самостійно і відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» належать до зайнятого населення за умови, що робота в цьому господарстві для них є основною» [1]

Тому поділяємо думку О.М. Шпичака стосовно того, якщо особисте селянське господарство є основним місцем трудової діяльності, то за умови, що розрахунковий дохід на кожного члена сім'ї не нижчий за прожитковий мінімум. Потім даний об'єкт оподаткування має трансформуватися до складу сукупного оподаткованого доходу [9].

Отже, нині є необхідність для тих селянських господарств, які приєднали до наявних у них земельних ділянок земельні частки та мають площу землекористування понад 2 га, передбачити в законодавстві можливість функціонування із статусом фермерських господарств без створення юридичної особи. Безсумнівно, для такого кроку потрібна кропітка попередня робота, зокрема внесення змін до відповідних законів, класифікація домогосподарств залежно від рівня їхньої товарності тощо. Проте досвід розвинених країн переконує, що з таким статусом функціонують, наприклад, селянські господарства у Польщі. У Чехії та Словаччині всі селянські господарства обліковуються як фізичні особи сукупно з домогосподарствами, які займаються виробництвом сільськогосподарської продукції. У Російській Федерації після прийняття Цивільного кодексу селянські (фермерські) господарства втратили статус юридичної особи й відповідно право називатися «суб'єктами підприємницької діяльності».

Проте в усіх розвинених країнах світу встановлено порогові показники, досягши яких сільське домашнє господарство вважається вже не підсобним, а фермерським: У США – це 1 тис. дол. за рік, в Німеччині – утримання 1 га ріплі або 3 корови чи 5 свиней, у Данії – 300 євро річного прибутку.

Отже, постає необхідність узгодити термінологію і законодавство з нинішніми економічними реаліями. Стосовно критеріїв віднесення господарств до фермерських слід додати, що в масштабах ЄС вдаються до небезуспішних спроб уніфікувати підходи до визначення порогових значень у різних країнах. Зокрема, при структурних обстеженнях господарств, що займаються різними видами діяльності, використовується поняття «стандартний валовий прибуток» (СВП). Під ним розуміють різницю між «стандартизованою грошовою оцінкою валової продукції» і «стандартизованою грошовою оцінкою деяких конкретних витрат». Ця різниця відображається в «європейських розмірних одиницях» (ЄРЕ). До середини 80-х років одна ЄРЕ дорівнювала 1000 ЕКЮ, після 1993 р. минулого століття поріг був підвищений до 1200 ЕКЮ. У статті 6 Розпорядження ЄС про обстеження структури сільського господарства йдеться про таке :

«Обстеженнями охоплюються:

а) сільськогосподарські підприємства, де площа сільськогосподарських угідь, використовуваних для ведення сільськогосподарських робіт, становить не менше 1 га;

б) сільськогосподарські підприємства, де площа сільськогосподарських угідь, використовуваних для ведення сільськогосподарських робіт, становить менше 1 га, якщо певна частина продукції пропонується ними на продаж або якщо обсяг вироблюваної ними продукції у фізичному виразі перевищує порогові значення».

Оскільки порогове значення віднесення господарств до фермерських у країнах ЄС ще не уніфіковано, тому для кожної держави воно різне. Так, для Італії – обсяг реалізованої продукції повинен становити не менше 1,5 млн лір станом на 1990 р., Греції – 0,1 га сільськогосподарських угідь, Іспанії – 0,2 га землі, використовуваної в садівничих цілях, або 0,75 ЄРЕ і Португалії – 0,05-0,2 га по 10 різних сільськогосподарських культурах і мінімальне поголів'я по 10 видах тварин, тобто це відносно низькі порогові значення, тоді як в Данії 5 га або 3 ЄРЕ і Нідерландах (3 ЄРЕ) – навпаки.

В. Я. Узун пропонує ОСГ, що виробляють продукції на суму менше 12 мінімальних зарплат або мають ресурси (землю, худобу), здатні забезпечити такий обсяг виробництва, вважати особистими господарствами, а решту всіх сімейних господарств з великими обсягами виробничих ресурсів – фермерськими. Вказані порогові значення призведуть до того, що в Україні фермерські господарства будуть основними товаровиробниками сільськогосподарської продукції, оскільки на 5000 грн і більше виробляє сільськогосподарської продукції майже кожне особисте селянське господарство. Відповідно вони будуть оподатковуватися як фермерські господарства [10].

За такої класифікації, по-перше, ОСГ як категорія і специфічна форма виробництва в соціально-економічній структурі сільського господарства повністю зникне, по-друге, виникає нова категорія – домашнє господарство як форма господарювання, що веде сільськогосподарську діяльність, але в малому обсязі, що не відповідає загальноприйнятому розумінню домашнього господарства, по-третє, істотно розширюється категорія фермерських господарств. При цьому трактуванні селянських господарств частка нинішніх фермерських господарств буде домінуючою в загальній кількості сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки з проведеного дослідження. Прийнятий закон «Про особисте селянське господарство» не виключив гострої правової колізії, коли законодавець, з одного боку, визначив ОСГ формою непідприємницької діяльності, а з іншого – почав активно залучати ОСГ як суб'єкти «малих форм господарювання» до програм розвитку аграрного виробництва, стимулюючи їхню сільськогосподарську активність.

Однак включення в одну типологічну групу ОСГ до малих форм господарювання в агробізнесі суперечить однозначному тлумаченню особистого селянського господарства як форми невідприємницької діяльності.

Використання західних стандартів поділу на особисте селянське і фермерське господарство за величиною доходу від реалізованої продукції, чисельності сільськогосподарських тварин та площі землекористування у сучасних економічних умовах України також неможливе. Вважаємо, що у разі їх впровадження більшість ОСГ набудуть статусу фермерського господарства, що зумовить відповідне посиленням податкового тиску.

Враховуючи існування численних тлумачень щодо характеристики сільських домогосподарств, які здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції, постає проблема їх уніфікації. На нашу думку, найприйнятнішим підходом до визначення категорії “особисте селянське господарство” є: “особисті підсобні господарства – це вид сільськогосподарської діяльності домогосподарств, що знаходяться в селах та селищах, який не має підприємницького спрямування і характеризується такими рисами: мета виробництва – самозабезпечення продуктами харчування, з реалізацією надлишків одержаної сільськогосподарської продукції; в умовах економічної стабільності – елемент вторинної, а за умови економічної нестабільності – основної зайнятості; для виробництва сільськогосподарської продукції використовується виключно праця членів домогосподарства”.

Література

1. Закон України “Про особисте селянське господарство” від 09.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
2. Дугин П.И. Личные подсобные хозяйства граждан, их состояние и эффективность (социально-экономический аспект) / П.И. Дугин, М.Г. Сысоева, Т.И. Дугина // Международный сельскохозяйственный журнал: земельные отношения и землеустройство. – 1998. – № 4. – С. 22–28.
3. Чорна Ю.М. Особисті селянські господарства серед суб’єктів власності і господарювання в аграрній сфері економіки / Ю.М. Чорна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 3. – С. 76–80.
4. Буздалов И.Н. Крупные и мелкие хозяйства агробизнеса: преимущества и устойчивость развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viapi.ru/publication/e-biblio>
5. Eurostat Pocketbooks. Agriculture, fishery and forestry statistics. 2012 Edition. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2012.
6. Свиноус І.В. Концептуальні основи розвитку особистих селянських господарств / І.В. Свиноус // Вісник Білоцерківського національного аграрного університету. – 2009. – № 65. – С. 202–205.
7. Закон України “Про підприємництво” від 21.17.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-12>
8. Комліченко О.О. Удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування особистих господарств населення : монографія / О.О. Комліченко. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 122 с
9. Шпичак О.М. Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва сільськогосподарської продукції / О.М. Шпичак. – К. : ДОД УААН, 2001. – 236 с.
10. Узун В. Экономическая классификация личных подсобных хозяйств / В. Узун, В. Сарайкин // АПК: экономика, управление. – 2012. – № 1. – С. 41-48.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “On personal peasant farm” from 09.12.2012, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15>. (access date July 25, 2017).
2. Dugin P.I. M.G. Sysoyeva, T.I. Dugina (1998), “Personal subsidiary farms of citizens, their condition and efficiency (socio-economic aspect)”, *Mezhdunarodnyy selskokhozyaystvennyy zhurnal: zemelnyye otnosheniya i zemleustroystvo*, no. 4, pp. 22–28.
3. Chorna, Yu.M. (2009), “Personal peasant farms among subjects of ownership and management in the agrarian sector of the economy”, *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 3, pp. 76–80.
4. Buzdalov, I.N., “Large and small farms of agribusiness: the advantages and sustainability of development”, available at: <http://viapi.ru/publication/e-biblio> (access date July 25, 2017).
5. Eurostat (2012), Pocketbooks. Agriculture, fishery and forestry statistics. 2012 Edition. – Luxembourg : Publications Office of the European Union.
6. Svinous, I.V. (2009), “Conceptual foundations of the development of personal peasant farms”, *Visnyk Bilotserkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, no. 65, pp. 202–205.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Entrepreneurship" dated 21.17.2012 p., available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-12> (access date July 25, 2017).

8. Komlichenko, O.O. (2003), *Udoskonalennia orhanizatsiino–ekonomichnoho mekhanizmu funktsionuvannia osobystykh hospodarstv naseleння* [Improvement of the organizational and economic mechanism of the functioning of personal farms of population], monograph, IAE UAAN, Kyiv, Ukraine, 122 p.

9. Shpychak, O.M. (2001), *Osobysti pidsobni hospodarstva Ukrayiny – analiz vytrat ta efektyvnosti vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii* [Personal subsidiary farms of Ukraine - analysis of the costs and effectiveness of agricultural production], DOD UAAN, Kyiv, Ukraine, 236 p.

10. Uzun, V. and Saraykin, V. (2012), "Economic classification of personal subsidiary farms", *APK: ekonomika, upravleniye*, no. 1, pp. 41-48.

Рецензент : д.е.н., професор Білоцерківського національного аграрного університету О.М. Варченко

УДК 334.72:631.115.11

Іщенко А.В.,
аспірант*

НДІ «Укראгропромпродуктивність», м. Київ

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ОСОБИСТЕ СЕЛЯНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО»

Ishchenko A.V.,
graduate student

Ukrainian Research Institute productivity of agroindustrial
complex of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, Kyiv

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE CATEGORY "PERSONAL PEASANT FARM"

Постановка проблеми. Особисте селянське господарство (ОСГ) сільського населення України є складною економічною і соціальною категорією, яка пов'язана як зі станом сільськогосподарського виробництва, так і з рівнем доходів і життя населення. З розвитком економіки країни, зі зміною ідеологічних позицій і політичних цілей змінювалося ставлення до ОСГ, до оцінки їхньої ролі у виробництві продовольства і житті населення, а також перспектив розвитку. На різних етапах перетворень в економіці країни по-різному трактувалися природа і функції ОСГ, що знайшло широке відображення в літературних джерелах. Однак, незважаючи на велику кількість публікацій з цієї тематики, й досі не існує єдиної наукової концепції стосовно ОСГ в сучасних умовах. Якщо в дореформений період особисте селянське господарство розглядалося як засіб самозабезпечення населення продуктами харчування через невирішеність продовольчої проблеми країни, то нині, за насиченості ринку продовольства вітчизняними й імпортними товарами, проблема розвитку особистих селянських господарств дедалі більшою мірою зводиться до підвищення рівня доходів сільського населення

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теперішніх реаліях, в нашій країні вивченням цієї форми господарювання приділяли увагу Ю. Акчуріна, І. Баланюк, Г. Беккер, П. Березівський, О. Біттер, О. Дем'янчук, Т. Дудар, В. Збарський, Ф. Зинов'єв, А. Даниленко, О. Комліченко, Д. Крисанов, Г. Купалова, В. Липчук, Л. Ліпич, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Л. Михайлова, С. Онисько, О. Онищенко, І. Прокопа, П. Саблук, Г. Черевко, Л. Шепотько, В. Шиян, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін. Їхні роботи мають важливе значення і слугують підґрунтям сучасних економічних поглядів на проблеми розвитку та функціонування особистих селянських господарств. Відсутність єдиної методологічної основи щодо трактування поняття "особисте селянське господарство", природи його функціонування призвело до необґрунтованих втрат певних видів соціального захисту порівняно з жителями міст та тінізації виробництва продукції в аграрному секторі економіки, до спотворення ролі й

* Науковий керівник: Свиноус І.В. – д.е.н., професор

місця особистого селянського господарства у виробництві й забезпеченні населення України сільськогосподарською продукцією.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо трактування поняття "особисте селянське господарство".

Виклад основного матеріалу дослідження. Із початком масової приватизації та роздержавлення наприкінці ХХ ст. в аграрній сфері набула поширення думка про те, що визначальною формою господарювання в забезпеченні населення продовольством є особисті селянські господарства. Теоретична парадигма, відображаючи концепцію багатокладності аграрної економіки, зумовила структурні зрушення в напрямі прискореного розвитку сектора малого підприємництва [1].

Багатокладність дала можливість залучити в економічний обіг наявні в аграрній економіці ресурси, в тому числі й через потенціал ОСГ. Це створювало умови для вирішення економічних і соціальних проблем, значна чисельність тимчасово вільних сільських жителів долучилася до виробничої діяльності. Передбачалося, що багатокладна структура аграрної сфери забезпечить не тільки швидкий соціально-економічний розвиток галузей сільського господарства в транзитивний період, але й політичну стабільність внаслідок включення ОСГ в активне господарське життя.

Результатом такого підходу виявилось сформоване уявлення про те, що ОСГ – це не тільки перспективна форма господарської діяльності, але і "провідний виробник сільськогосподарської продукції в країні", "традиційні лідери", які виробляють понад 50% всього обсягу сільськогосподарської продукції. Однак специфічність економічних відносин, своєрідність сімейної власності, характер технічного озброєння праці сільських домогосподарств не дає підстав розглядати їх як "традиційних" сільгосптоваровиробників, хоча саме такий підхід покладено в основу структурної аграрної політики останніх двох десятиліть [2].

На думку П. Тиллака і Д. Епштейна, суспільство постало перед недостатньо усвідомленим і дослідженим феноменом, а саме тому, що особисте селянське господарство по суті значною мірою перетворилося для багатьох сімей із підсобного господарства в основне джерело доходів і ведення сільськогосподарського виробництва для виживання сім'ї [3]. Рівень товарності такого виробництва надзвичайно низький. У західній економічній літературі таке виробництво має назву *subsistence agriculture* (англ.), або *subsistenzlangwirtschaft* (нім.). У вітчизняній економічній літературі аналогічного прямого терміна немає [2].

З одного боку, *subsistence agriculture* означає, що значна частина працівників зайнята працею, виробляючи при цьому продукцію. Це означає низьку ефективність використання трудових ресурсів і прибутковість виробництва. З позиції економічної теорії – це нонсенс. З іншого боку, це природна відповідь багатьох сільських, а частково і міських жителів на безробіття, низькі доходи як у несільськогосподарському виробництві, так і в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки.

Саме нестача доходів та соціальних трансфертів змушує частину населення переходити до ведення натурального сільськогосподарського виробництва з метою самовиживання. Основними причинами такої ситуації можна назвати кілька.

1. Стрибокподібний перехід до ринку в 1992–1994 рр. супроводжувався надто відчутним зниженням доходів (у 2,5–3 рази) основної маси населення й попиту, передусім на продукти тваринництва.

2. Криза виробництва у висококонцентрованих сільськогосподарських підприємствах, що спричинило втрату основного джерела доходів у сільських домогосподарствах і зростання безробіття.

3. Розширенню площі землекористування сільськими домогосподарствами для виробництва сільськогосподарської продукції для виживання сприяла аграрна реформа, в результаті якої площі сільськогосподарських угідь господарств населення зросли порівняно з 1990 р. більш як удвічі [4–8].

4. Прискоренню темпів розширення виробництва в ОСГ сприяли історичні традиції його ведення в Україні.

Вище перелічені чинники здійснюють вплив не тільки на зростання кількості ОСГ, а й на особливості організації їх функціонування, що дає підстави класифікувати їх за найбільш типовими ознаками, а саме: сферою зайнятості, територіальним розташуванням, ступенем реформованості сільськогосподарських організацій, рівнем товарності, наявності техніки, наявності худоби.

Істотні зміни в дефініції особистого селянського господарства виникли у процесі здійснення ринкових перетворень з позицій сприйняття ОСГ як самостійної виробничої одиниці. Це зумовило як неоднозначність підходів до оцінки ефективності та перспектив діяльності ОСГ, так і проблему надмірності термінів, щодо застосування яких, як і раніше, ведеться наукова дискусія. Довільне використання таких визначень, як малі форми господарювання, сімейні ферми, індивідуальне сільськогосподарське виробництво, селянське сімейне господарство, сільські домогосподарства та деяких інших ускладнює розуміння економічних, організаційних і правових відносин та властивостей, що мають ідентичні ознаки, яку органи державної статистики виділяють як «господарства населення»

та їх найбільш масову популяцію – особисті селянські господарства, кількість яких досягла до 2015 р. майже 4,1 млн одиниць [9].

Слід зазначити, що ця категорія не є новою. У радянському законодавстві вживався термін «особисте підсобне господарство» (ОПГ).

Термін «особисте підсобне господарство», як відображення певних економічних відносин, затвердився у науковому побуті у 1936 р., у зв'язку з обговоренням та ухваленням Конституції СРСР. Автори радянської економічної літератури досить категорично стверджували, що: «Особисте підсобне господарство виникло в 30-і роки при переході селянства на соціалістичний шлях розвитку, як тимчасова перехідна форма становлення нових соціалістичних відносин у колгоспному селі. Це був тактичний крок, що враховує два основних фактори: економічні можливості нового ладу і традиції селянського двору». Фактичне визнання особистих підсобних господарств як специфічної форми сільськогосподарського виробництва відбулося раніше, коли державна статистика почала включати його продукцію в загальний обсяг як індивідуальний сектор сільського господарства (особисті підсобні господарства колгоспників – з 1933 р., а господарства робітників і службовців – з 1935 р.) [10].

У листі Державного комітету України по земельних ресурсах № 14-22-4/2080 від 05.04.2002 зазначено, що поняття «особисте підсобне господарство» (ст. 56 Земельного кодексу України від 18.12.1990 р. № 561-XII та «особисте селянське господарство» (ст. 33 Земельного кодексу України від 25.10.2001 р. № 2768-III за змістом тотожні [11].

У визначенні особистого селянського господарства, наведеного у ст. 1 Закону України «Про особисте селянське господарство» від 09.12.2012 р., закріплені ознаки такого господарства. Згідно з цією статтею, особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг із використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [12].

Основними рисами особистих селянських господарств є: діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не є підприємницькою діяльністю; для ведення особистого селянського господарства використовують земельні ділянки розміром не більше 2,0 га, передані фізичним особам у власність або оренду в порядку, встановленому законом; члени особистих селянських господарств є особами, які забезпечують себе роботою самостійно і відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» належать до зайнятого населення за умови, що робота в цьому господарстві для них є основною; діяльність особистих селянських господарств спрямована на задоволення особистих потреб із споживання сільськогосподарської продукції (має натуральний характер); діяльність є індивідуальною або має сімейний характер; члени особистих селянських господарств, як правило, мають землю у приватній власності; доходи особистих селянських господарств не оподатковуються; відсутнє ведення обліку в особистих селянських господарствах [12].

Суперечливість розуміння потенціалу та економічної природи ОСГ посилюється при авторських класифікаціях господарств населення. Так, за ознаками домінуючого джерела в структурі доходів, величини споживчого бюджету домогосподарства і мети ведення господарства, М.М. Скельна виділяє такі групи господарств населення щодо організаційно-правової форми ведення виробництва сільськогосподарської продукції: рекреаційно-трудова, особисті селянські господарства (ОСГ), селянські сімейні господарства, що підрозділяються на два типи: селянське сімейне присадибне господарство (ССПГ) і селянське сімейне товарне господарство (ССТГ).

Відзначаючи істотну роль інституту вільного підприємництва, яка змінила баланс великого та дрібного виробництва на користь останнього, О.В. Зволінська вказує на виникнення в сільському господарстві «різних організаційних форм сільських господарств населення (ФГ, ОСГ)».

Єдиним джерелом доходу для значної частини сільських жителів і основним постачальником сільськогосподарської продукції є «особисте селянське господарство», що свідчить про формування на селі нової, проміжної форми господарювання – сімейного селянського господарства (ССГ), яка вже не є підсобним, оскільки виконує функцію задоволення не тільки особистих потреб сім'ї у сільськогосподарській продукції, але його не можна віднести до фермерських господарств, діяльність яких при формуванні вже передбачає підприємницький характер, а їхню основу становить забезпеченість капіталом.

На нашу думку, особисте селянське господарство є специфічним сегментом аграрної економіки, що базується на використанні ресурсів і трудового потенціалу сільських сімей.

При визначенні сутності ОСГ у спеціальній літературі робиться акцент на два терміни в його назві – «особисте» і «підсобне». Вони характеризують його як економічну структуру некомерційного характеру, засновану на особистій праці суб'єкта даного господарства для задоволення власних потреб у продуктах харчування. Інший термін підкреслює несамотійність цієї господарської одиниці, нездатність забезпечити в повному обсязі засобами життя її працівників, тому – залежне її існування,

підсобне по відношенню до основної їх роботи в іншій сфері, тобто форму вторинної зайнятості у вільний від основної роботи час.

Висновки з проведеного дослідження. Можна погодитися з визначенням в економічних словниках особистого господарства як форми невідприємницької діяльності громадянина та членів його сім'ї з виробництва і переробки сільськогосподарської продукції на наданій (придбаній) ділянці землі, зазвичай у сільській місцевості та селищах міського типу (тільки там дозволено виділення земельної ділянки) для задоволення власних потреб у продуктах харчування.

Отже, особисте селянське господарство в нинішньому вигляді – це парцелярне господарство, яке базується на використанні виключно праці членів сільського домогосподарства та найпростіших знарядь праці. Принциповою рисою функціонування даної форми господарювання є мотивація діяльності на забезпечення продуктами харчування всіх його членів. При здійсненні діяльності ОСГ проблема забезпечення продуктами харчування переважає над економічною ефективністю його виробництва.

Література

1. Кропивко М.М. Роль господарств населення у забезпеченні потреб людини / М. М. Кропивко // *Економіка АПК*. – 2016. – № 4. – С. 38-44.
2. Шатова А.В. Методический аспект идентификации личных подсобных хозяйств / А. В. Шатова // *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*. – 2008. – № 6. – С. 64–67.
3. Тиллак П. К характеристике хозяйств потребительского типа / П. Тиллак, Д. Эпшетеин // *АПК: экономика, управление*. – 2002. – № 3. – С. 53–60.
4. Глібов Р.В. Господарства населення і ринок продовольчої продукції України / Р.В. Глібов // *Вісник ЖДТУ*. – 2006. – № 3(37). – С. 165-167.
5. Демчак І.М. Соціально-економічна сутність категорії «особисте селянське господарство» / І.М. Демчак // *Економіка і управління АПК*. – 2014. – №1. – С. 92-99.
6. Шпичак О.М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність / Шпичак О.М., Свиноус І.В. – К. : ІАЕ, 2008. – 320 с.
7. Яворська Т.І. Трансформація особистих селянських господарств у підприємницькі структури / Т.І.Яворська, І. Б. Франчук // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. – 2014. – №3(27). – С. 48-52.
8. Свиноус І.В. Концептуальні основи розвитку особистих селянських господарств / І.В. Свиноус // *Вісник Білоцерківського національного аграрного університету*. – 2009. – № 65. – С. 202–205.
9. Аналітичні дослідження показників продуктивності у галузі тваринництва особистих селянських господарств за 2015 рік / [І. М. Демчак, Д. М. Микитюк, І.В. Свиноус та ін.]. – К. : Укראгропромпродуктивність, 2016. – 86 с.
10. Комліченко О.О. Удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування особистих господарств населення : монографія / О.О. Комліченко. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 122 с.
11. Лист Державного Комітету України по земельних ресурсах від 05.04.2002 № 14–22–4/2080. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN4157.html
12. Закон України “Про особисте селянське господарство” від 09.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.

References

1. Kropyvko, M.M. (2016), “Households, essence and role in providing human needs”, *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 38-44.
2. Shatova, A.V. (2008.), “Methodical aspect of identification of personal subsidiary farms”, *Ekonomika selskokhozyaystvennykh i pererabatyvayushchikh predpriyatiy*, no. 6, pp. 64–67.
3. Tillak, P. and Epsheteyn, D. (2002), “To the characteristic of households of consumer type”, *APK: ekonomika, upravleniye*, no. 3, pp. 53–60.
4. Hlibov, R.V. (2006), “Households and the market of food products in Ukraine”, *Visnyk ZhDTU*, no. 3(37), pp.165-167.
5. Demchak, I.M. (2014), “Social and economic essence of the category "personal peasant farm"”, *Ekonomika i upravlinnia APK*, no. 1, pp. 92-99.
6. Shpychak, O.M. and Svyous, I.V. (2008), *Realizatsiia produktsii osobystymy selianskymy hospodarstvamy – vytraty, tsiny, efektyvnist* [Realization of products by personal peasant farming - costs, prices, efficiency], IAE, Kyiv, Ukraine, 320 p.
7. Yavorska, T.I. and Franchuk, I.B. (2014), “Transformation of personal peasant farms into entrepreneurial structures”, *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, no. 3(27), pp. 48-52.

8. Svynous, I.V. (2009), "Conceptual foundations of the development of personal peasant farms", *Visnyk Bilotserkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, no. 65, pp. 202–205.

9. Demchak, I.M., Mykytiuk, D.M., Svynous, I.V. et al. (2016), *Analitychni doslidzhennia pokaznykiv produktyvnosti u haluzi tvarynnytstva osobystykh selianskykh gospodarstv za 2015 rik* [Analytical studies of productivity indicators in the livestock industry of personal peasant farms for 2015], *Ukrahropromproduktyvnist*, Kyiv, Ukraine, 86 p.

10. Komlichenko, O.O. (2003), *Udoskonalennia orhanizatsiino–ekonomichnoho mekhanizmu funktsionuvannia osobystykh gospodarstv naselessnia* [Improvement of the organizational and economic mechanism of the functioning of personal peasant farms of population], monograph, IAE UAAN, Kyiv, Ukraine, 122 p.

11. "Letter of the State Committee of Ukraine for Land Resources of 05.04.2002 № 14-22-4 / 2080", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN4157.html (access date July 28, 2017).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On personal peasant farms" from 09.12.2012, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15>. (access date July 28, 2017).

Рецензент : д.е.н., професор Білоцерківського національного аграрного університету І.В. Свиноус

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 333.43:631.15:631.11

Ібатулін М.І.,
*д-р екон. наук, доцент, професор кафедри
 адміністративного менеджменту та ЗЕД
 Національний університет біоресурсів
 і природокористування України*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «РИНОК» ТА «РИНКОВИЙ МЕХАНІЗМ»

Ibatullin M.I.,
*dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor at the
 department of administrative management
 and foreign economic activity,
 National University of Life and
 Environmental Sciences of Ukraine*

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE INTERPRETATION OF THE CATEGORIES “MARKET” AND “MARKET MECHANISM”

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку вітчизняної економіки визначаються впливом економічного механізму як регулятора діяльності ринкового середовища, закони і принципи якого визначають не лише виробничу діяльність, але й впливають на реалізацію соціальних та екологічних цілей держави. Ринкові відносини є складним атрибутом, тому вимагає поглибленого вивчення загальнотеоретичних підходів до цієї категорії та особливостей його функціонування.

Економічна наука пропонує надзвичайно багато дефініцій, які визначають ринок як економічну категорію, що являє собою різноманітні форми економічних відносин між різними господарючими суб'єктами, які приймають рішення у процесі розподілу й обміну виробленої продукції. Ринкові відносини можуть мати відмінні властивості в окремих країнах, зумовлені історичними, соціальними та іншими ознаками еволюції розвитку ринкових відносин, але в загальній сукупності вони характеризують ринок як складну і багаторівневу економічну систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання теорії ринкових відносин та функціонування товарних ринків, попиту і пропозиції, обміну та споживання детально викладено у працях зарубіжних і вітчизняних науковців-економістів. Серед зарубіжних науковців слід відзначити Л. Абалкіна, Г. Багієва, Дж. Гелбрейта, Дж. Кейнса, Дж. Кларка, Р. Коуза, А. Маршалла, А. Пігу, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, Дж. Ула, Э. Чемберлена, І. Ушачова та інших. До низки вітчизняних науковців, які розглядали питання розвитку товарного ринку, необхідно віднести наукові праці Д. Базилевича, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Мочерного та багатьох ін. В процесі аналізу результатів дослідження визнано доцільним продовжити вивчення поставленої проблеми, зокрема повнішого обґрунтування теоретичних засад трактування категорій «ринок» та «ринковий механізм».

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень на основі узагальнення бачень вітчизняних та зарубіжних науковців щодо трактування категорії «ринок» та «ринковий механізм».

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринковий механізм являє собою складну структуру, всі ланки якої тісно пов'язані між собою через взаємодію. Найчастіше під категорією «ринок» розуміють сукупність кількох ринків, відмінних один від одного за наявності різних ознак. Його складові, які відмінні на основі різноманітних класифікаційних ознак утворюють систему ринків. В економічній теорії ринок розглядається як форма зв'язків між суб'єктами по купівлі-продажу та обміну товару.

Очевидно, що товар визначає характерні особливості ринку. Він є об'єктом взаємовідносин між споживачем і товаровиробником, формуючи при цьому базис та надбудову, яка є лише похідною від

нього. Узагальнення підходів до дефініції категорії «ринок» дає змогу дійти висновку щодо існування певних відмінностей у визначеннях залежно від об'єкта і цілей дослідження. Можна стверджувати, що найбільш загальним є тлумачення ринку як форми товарного і товарно-грошового обміну, коли «ринок – це обмін, який організовано за законами товарного і грошового обігу» [1].

Спочатку під ринком розуміли торгову площу або місце, де покупці та продавці знаходили один одного з метою обміну або продажу товарів і послуг. У подальшому це визначення доповнили А. Курно і А. Маршалл тим, що основною умовою виникнення на певній території ринку є наявність вільного обміну товару, при якому ціни на один і той самий товар швидко вирівнюються. Враховуючи характерні властивості ринку, дослідники запропонували різноманітні підходи до його тлумачення. Так, наприклад, К. Макконелл і С. Брю розглядають ринок як інструмент або механізм, який зводить разом покупців (які формують попит) і продавців (постачальників) окремих товарів та послуг [2, с.157]. За такого підходу не розглядаються економічні відносини, що виникають у процесі взаємодії покупців і продавців на ринку.

На думку Д. Норта, «ринок – це складне і неоднозначне явище», яке слід розглядати з позиції інституціонального підходу, тобто встановлених правил, передбачених законами, кодексами поведінки, договорами, і визначають моральну та етичну поведінку суб'єктів ринку в інтересах максимізації багатства [3]. Отже, автор вважає, що розвиток економіки відбувається під впливом взаємодії інститутів та організацій, тобто об'єднує в один формат процеси на мікро- і макрорівнях, але не розглядає дієвість ринкового механізму.

За підходом Семюельсона Пола А., Нордгауза Вільяма Д., ринок розглядається як механізм, в умовах дії якого формуються відносини продавців і покупців на засадах, що дають змогу врегулювати ціну та кількість товарів, задовольняючи інтереси учасників [4, с.75]. Вважаємо, що розуміння ринку як механізму взаємодії покупців і продавців не розглядає існуючі економічні відносини між суб'єктами ринку, від яких залежить формування відносин у процесі визначення ціни та кількості товару.

Не можна вважати вичерпним трактування ринку як «системи інститутів, які зводять покупців і продавців конкретного товару або послуг» [5, с.191]. Ця дефініція не характеризує системи економічних відносин, які виникають між покупцями та продавцями з приводу купівлі-продажу. Як вважає Ф. Котлер, ринок – це сукупність існуючих та потенційних споживачів товару та послуги [6].

Більш повне тлумачення цієї категорії запропонував В. Базилевич, який розглядає ринок як систему економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів і послуг на основі використання різноманітних форм власності, товарно-грошових відносин і фінансово-кредитних механізмів [7]. Однак у даному визначенні простежується поєднання «товарно-грошових відносин і фінансово-кредитних механізмів», що певною мірою є не зрозумілим, оскільки здійснення обмінних операцій супроводжується залученням фінансово-кредитних важелів, але при цьому автор не виділяє складові інфраструктури, які також сприяють обміну. Вважаємо, що недоцільним при розкритті сутності цієї категорії перелічувати умови, за яких здійснюватиметься купівля-продаж, а також інституції та важелі.

За визначенням С. Мочерного, «ринок – певна сукупність економічних відносин між домашніми господарствами, різними типами фірм та організацій ... і державою ... з приводу купівлі товарів і послуг у сфері обігу та механізм забезпечення цього процесу відповідно до законів товарного виробництва і грошового обігу» [8, с.159].

Стосовно функціонування ринкового механізму постає питання забезпечення його збалансованого розвитку на основі раціонального поєднання ринкового саморегулювання та державного регулювання. Зазначимо, що питання щодо впливу держави розглядалися ще у працях Аристотеля та Платона, які з античних часів стали основою для порівняння різних способів державного управління. Однак донині ведеться дискусія щодо формування взаємовідносин між державою та економікою, яка охоплює питання державного регулювання, економічної політики держави, конкурентоспроможності галузей і національного господарства, ефективного функціонування державного сектору економіки і т.д.

До найважливіших елементів економічної системи суспільства належать соціально-економічні відносини, організаційно-правові форми господарської діяльності, економічні зв'язки між господарюючими суб'єктами. Державне регулювання здійснюється з метою надання ринковим процесам організованого характеру, упорядкування дій економічних суб'єктів, додержання законів і державних та суспільних інтересів. Основною функцією державного регулювання в економічному механізмі є оптимальне поєднання ринкової свободи із регулюванням процесів відтворення.

На різних етапах становлення й розвитку ринкової економіки ставлення до державного втручання було різним. Так, у процесі еволюції особливого значення набули такі теоретичні напрями державного регулювання, як меркантилізм, класичний підхід, кейнсіанство і монетаризм. Загальними для цих теорій є такі положення: конкурентна ринкова економіка; стабільність, що досягається на основі рівноваги сукупного платіжного попиту і виробленого національного продукту; крім того, державу розглядають як суб'єкт економічної системи, яка володіє власністю і повноваженнями для проведення економічних реформ, спрямованих на досягнення стратегічних цілей суспільства. Відмінності полягають у тому, що кожний теоретичний підхід своєрідно трактує силу впливу держави

на економіку – від мінімального до єдиного цілого; саморегулювання ринку передбачається у певних межах. У XVII і XVIII ст., коли формувалися ринкові відносини, у середовищі французьких економістів панувала економічна доктрина – меркантилізм, яка базувалася на безумовному державному втручанні. Такий підхід сприяв зростанню багатства країни, поповненню державної скарбниці, розвитку в країні торгівлі та промисловості. Меркантилісти Т. Мен, А. Сієрр, А. Монкретьєн обґрунтували думку щодо стримування імпорту та стимулювання експорту. Зазначимо, що теоретичним підґрунтям такого підходу була теорія «грошового балансу», яка мала на меті: залучення в країну значної кількості грошей з-за кордону та зберігання накопиченої грошової маси у середині країни. Методологічним базисом цієї системи була теорія торговельного балансу, сутність якої зводиться до досягнення перевищення вартості вивезених із країни товарів над вартістю тих товарів, що були ввезені до країни. Позитивний баланс має бути досягнутий за рахунок протекціоністських заходів. Отже, незмінними методологічними засадами залишаються: перевищення експорту над імпортом, стимулювання вивезення з країни товарів і ввезення в неї золота, захист національної економіки від небажаної іноземної конкуренції. Водночас стрімкий розвиток класу підприємців, який розглядав державне регулювання як перепону у своїй діяльності, зумовив зміну меркантилізму ідеями економічного лібералізму. Ця теорія не визнавала державне втручання в економіку.

Зазначимо, що вперше більш повно ідеї економічного лібералізму розглянув А. Сміт. Його вчення зводилося до того, що ринкова система спроможна до саморегулювання, а особистий інтерес та орієнтація на одержання прибутку є основною спонукальною силою розвитку економіки. А. Сміт стверджував, що ринку необхідно надати повну свободу, оскільки він є основним координатором, а економіка буде функціонувати результативніше, якщо додержуватись політики невтручання держави. У своїй книзі «Дослідження про природу та причини багатства народів» А. Сміт довів такі основні положення про механізм ринкового регулювання:

- втручання держави у регулювання ринкової економіки – цей принцип одержав формулювання «Laissez faire», чим менше держава буде втручатися у діяльність ринкової економіки, тим ефективніше вона розвиватиметься; механізми конкуренції, що діють у ній, забезпечують рівність попиту і пропозиції;

- «невидима рука», яка начебто «штовхає» приватних товаровиробників товарів і послуг до діяльності на користь суспільства. При цьому держава повинна забезпечити безпеку життя та його власності, економічної свободи, вирішувати суперечки, тобто робити те, що людина не може зробити самостійно або робить неефективно;

- механізми ринкового саморегулювання, які відображають товарно-грошові взаємозв'язки між пропозицією та попитом. Зв'язок між виробництвом і попитом складається стихійно і тому часто може порушуватися його рівновага, не досягаючи поставленої мети щодо його збалансування.

Отже, у вченні А. Сміта ідеалом є свобода як принцип економіки, тому цього економіста можна вважати послідовником інтелектуальної традиції еволюційного розвитку економіки, коли він назвав свободу як фундаментальний ідеал економіки. Однак при цьому він не дав відповіді на основне питання: як забезпечується рівність обсягів попиту та пропозиції у ринковому середовищі.

Зазначимо, що Д. Мілль наголошував на можливості «безсилля ринку», що й сформулювало у нього двоїстість позиції – підтримував мінімальне втручання держави в економіку, однак обґрунтовував необхідність регулювання сфери освіти та соціально-трудова відносин. У праці «Про свободу» [9] він довів, що економічна свобода має цінність, оскільки вона є корисною, і визначив складові її змісту, які в подальшому були розвинені у теоретичних розробках неокласичної економічної школи.

Інше бачення щодо обмеження свободи в суспільстві державою обґрунтовано представниками історичної школи (А. Мюллер, Ф. Ліст). На думку Ф. Ліста, «окрема людина ... не завжди вільною діяльністю сприяє інтересам суспільства ... державна влада бачить себе змушеною обмежувати приватну промисловість» [10]. У системі обмеження господарської свободи Ф. Ліст надавав вагомому значення протекціонізму. Отже, представники історичної школи розглядали втручання держави в економічні процеси як обмеження господарської свободи з метою розвитку продуктивних сил.

Питання економічної свободи досліджували представники австрійської економічної школи, яких назвали маржиналістами (К. Менгер, Е. Бем-Беварк і Ф. Візер). Вони наголошували, що державні обмеження у вільному виборі економічної діяльності повинні бути мінімальними. Так, К. Менгер наголошував, що суспільні відносини мають властивість змінюватися та удосконалюватися найкращим чином лише тоді, коли цей процес здійснюється цілеспрямовано [11]. За такого підходу розглядається «спонтанність» економічного розвитку і пріоритетного ринкового механізму саморегулювання, яку в XX ст. було розкрито в конкурентній стратегії Ф. Хайека [12].

Розглядаючи обмеження державою економічної свободи, А. Маршалл увів поняття економічної свободи в предмет науки й визначив її «як свободу виробництва і підприємництва», об'єктивно обмежену необхідністю співпраці та асоціацій [13]. Вони викликані змінами загальних умов господарювання, концентрацією виробництва, монополізацією економіки, погіршенням соціальної сфери.

Представники неокласичного напряму розглядали питання поєднання свободи та її обмежень на рівні суспільного добробуту. Так, свобода не забезпечує розв'язання проблем виробництва, не

розглядає напрями забезпечення ефективного розподілу суспільного багатства, а також не забезпечує рівних можливостей, хоча гарантує всім свободу купівлі-продажу [14]. Саме тому завданням держави має бути реалізація заходів щодо ліквідації негативних наслідків свободи й вирівнювання економічних можливостей для суб'єктів ринку.

На думку А. Пігу, обмеження ринкової свободи державою доцільно використовувати з метою підвищення життєвого рівня населення та усунення негативних проявів ринку, рівномірного розподілу національного доходу. Прибічники неокласичної школи довели необхідність поєднання державного обмеження й свободи господарюючих суб'єктів, оскільки забезпечити економічну свободу можливо в умовах системи її держаних обмежень у сфері виробництва національного багатства та його розподілу.

Так, свобода стала однією із кардинальних ідей сучасної економіки. Найістотнішим наслідком економічної свободи є ефективний розподіл виробничих ресурсів. Це означає, що зростання добробуту суспільства можливе не лише за умов вільної конкуренції та ринкової свободи, а й через етапи послідовного розвитку ринкових структур (монополія, олігополія), які не слід розглядати як атипові формування. З розширенням ринку збільшуються обсяги пропозиції, внаслідок чого знижуються ціни і зростають обсяги надлишку на ринку. Ринкова конкуренція, що виникає як прояв свободи, є джерелом добробуту для економічного зростання.

Узагальнюючи еволюційний розвиток економічної теорії у XIX і XX ст., можна дійти висновку, що саме ця теорія розглядала вплив економічної свободи на досягнення збалансованого розвитку ринку. Водночас як неокласична теорія змогла впевнено довести ефективність вільної конкуренції на основі власного абстрактного середовища, зокрема Дж. М. Кейнс зосередив увагу саме на тому, що ринок потребує підтримки й коригування. Оскільки виникають так звані провали ринку, то посилюється необхідність використання важелів державного регулювання з метою усунення кризових явищ у капіталістичній соціально-економічній системі.

Наступний теоретичний напрям пов'язаний з іменем видатного економіста Дж. М. Кейнса. Він та його прибічники вважали, що держава, навпаки, повинна активно втручатися в економіку. Кейнсіанство одержало поширення у 30-ті роки і до початку 70-х років XX ст. Прибічники цієї теорії виходили з того, що вільний ринок не має механізмів виведення економіки з кризи та для стабілізації економічного середовища, тому держава повинна впливати на ринок для досягнення рівноваги між попитом і пропозицією з метою обмеження стихійності економічних процесів та забезпечення якнайповнішої зайнятості населення. Основною відмінністю кейнсіанської моделі від класичної є заміна економічних категорій. Так, Дж. Кейнс приділив основну увагу не традиційним категоріям – вартості, ціні і доходам, а сукупному суспільному попиту, накопиченню, споживанню і державним витратам. Основне завдання держави полягає в тому, щоб забезпечити високий обсяг «ефективного попиту». Зазначимо, що розрізняють два види попиту: попит населення на предмети споживання і попит підприємців на зростання зайнятості та добробуту населення.

Також послідовники Дж. Кейнса розглядали питання взаємодії ринкової економіки та держави. На їхню думку, ринкова економіка не спроможна ефективно функціонувати без контролю й участі держави. Основне положення кейнсіанської теорії полягає в тому, що рівновага на макрорівні досягається синтезом саморегулювання ринку та державних інструментів регулювання.

Так, Дж. Кейнс виділив характерні ознаки соціально орієнтованої ринкової економіки: різноманіття форм власності: наявність державного сектору економіки; у соціально орієнтованій економіці всі громадяни мають згідно із законом основні соціальні права і свободи, які можуть відстоювати у суді; у соціально орієнтованій економіці держава бере на себе утримання розвиненої соціальної інфраструктури та значні витрати на реалізацію соціальних програм; держава перерозподіляє особисті доходи громадян через систему податків з метою вирівнювання рівня життя людей.

Кейнсіанська економічна думка розвивалася в подальшому науковцями у напрямі розробки моделей прогнозування заходів економічної політики держави, зокрема, на основі моделі IS-LM та моделі для відкритої економіки Манделла-Флемінга IS-LM-BP. Зазначимо, що ці моделі є доцільними передусім для навчальної практики, оскільки не забезпечують відповідної основи для розробки раціональної економічної політики, а також не включають ключових економічних гравців, тобто фірм і домогосподарств, та не розглядають їх реакції на певні урядові дії. Як зауважує Роберт Лукас, кейнсіанські моделі не містять чітко визначених цільових функцій, що описують як фірми і домогосподарства реагують, коли уряд змінює грошово-кредитну та податково-бюджетну політику, та доходять висновку, що ці моделі не забезпечують надійної основи для раціональної економічної політики. Отже, школа раціональних очікувань виникла і сформувалася у період нарощування інфляції й розглядала умови вигідності економічної політики шляхом тестування моделей для прогнозування майбутніх цін на товари і послуги.

На початку XX ст. набула активного розвитку теорія інституціоналізму (Т. Веблен, Д. Коммонс та ін.), яка підтримує ідею необхідності державного регулювання сфер економіки внаслідок неспроможності капіталістичної системи до саморегулювання, аналізує економічну свободу та її

обмеження з позиції рівних стартових можливостей вибору індивідів. На їх думку, ринок є відображенням зміни інституційного середовища. Так, у монополістичній економіці, де саморегульвні сили ринку не працюють, посилюється роль неринкових регуляторів. Саме тому об'єктивною умовою постає наявність таких обмежень ринкової свободи як створення системи соціального захисту від безробіття та використання системи індикативного планування на макрорівні.

За даним підходом господарюючі суб'єкти ринку відповідно до цієї теорії діють згідно з прийнятими правилами поведінки («звичкам») і соціальними правилами. Наприкінці 70-х років XX ст., у період розвитку теорії неінституціоналізму, вводяться поведінкові передумови (обмежена раціональність та опортуністична поведінка), при аналізі яких увага приділяється такому фактору, як транзакційні витрати.

Так, представники нового кейнсіанства (Дж. Стігліц, Б. Грінуолд, Б. ДеЛонг, М. Гертлер, К. Рейнхарт, Н. Рубіні та ін. привертають увагу до проблеми інформації в економіці, її повноти та доступності, активно досліджують вплив асиметричності інформації на монетарні аспекти функціонування економіки. За недосконалої інформації змінюється сутність грошової пропозиції, оскільки в сучасних умовах вона визначається не грошовою пропозицією, а пропозицією кредитних фондів. Американські економісти Дж. Стігліц та Б. Грінуолд [16] підкреслюють, що недосконалість інформації породжує ризики, а це призводить до підвищення транзакційних витрат на пошук і залучення такої інформації. Не втрачає актуальності в економічному аналізі представників різних напрямів економічної думки проблема інфляції. Представники посткейнсіанства (П. Девідсон, С. Вайнтрауб, Ф. Ерестіс, Л. Рей, А. Ейхнер та ін.) стверджують, що інфляція у структурі ринкової економіки проявляється головним чином у виробничих і розподільчих відносинах, що зумовлюється недосконалістю ринку й ендогенністю грошової маси. Одним із важливих чинників інфляції виступають конфлікти між суб'єктами ринку, оскільки працівники дбають про свій інтерес в одержанні вищого рівня заробітної плати, а товаровиробники – ціни на вироблену продукцію, що зумовлює провали ринку, а також ендогенність грошової маси, до того ж стає можливим виникнення перманентної інфляції.

Зазначимо, опоненти кейнсіанських моделей доводять, що внаслідок передбачуваності змін у грошово-кредитній та податково-бюджетній політиці не забезпечується реальна інтелектуальна основа для розв'язання економічних проблем. Саме ця позиція стала підґрунтям для появи нового економічного вчення – класичної економіки монетаризму та економіки пропозиції.

Чиказька школа економістів наголошувала на вирішальній ролі грошей у розвитку економіки, тому й одержала назву монетаризм. Ідея представників цієї школи ґрунтується на автоматичному саморегулюванні економіки. Її представники (І. Фішер, М. Фрідмен та ін.) у формуванні кон'юнктури ринку приділяють значну увагу грошовому фактору й заперечують необхідність державного втручання. Так, Р. Дорнбуш обґрунтував модель впливу зміни валютних курсів у короткостроковій перспективі на стан кон'юнктури ринку. Він припускав, що ціни на товари і послуги є стабільними в короткостроковій, але поступово врегульовуються у середньостроковій перспективі, та повною мірою стають гнучкими в довгостроковій перспективі внаслідок зміни пропозиції та попиту на гроші. З іншого боку, ціни на фінансові активи (у тому числі валютні) є гнучкими в короткостроковій перспективі, а зміни на грошових ринках пояснюються передусім непередбачуваними змінами грошової маси.

Прибічники монетаристського напрямку доводять, що внаслідок стабільності капіталістичної економічної системи держава не повинна втручатися в економіку. Монетаристи доходять висновку, що загальна кількість грошей у населення є стійкою складовою грошових доходів і витрат, а також зміна цієї частини зумовить нестабільність в економіці. Тому, щоб забезпечити стабільність функціонування ринкової економіки, державі достатньо контролювати зміну грошової маси. Отже, всі ці теорії розглядали вільний ринковий механізм функціонування економіки з позиції впливу грошей, обґрунтованої грошово-кредитної політики на стан попиту та пропозиції в економіці.

Ідеї монетаризму (хоча М. Фрідмен та інші представники Чиказької школи розробили його теоретичні засади) були реалізовані у новій економічній політиці, яку проводили у 1980–1990 рр. багато країн. Найбільш виразно це простежувалося у Великій Британії («Тетчеризм»), США («Рейганоміка»), Ізраїлі, Чилі, а також в Україні та інших постсоціалістичних державах. На відміну від кейнсіанців, сучасні монетаристи основну увагу зосереджують не на принципах ефективного сукупного попиту, а на принципах пропозиції, на відміну від державного регулювання підприємницької діяльності. Прибічники цього підходу пропонують знижувати податки, створювати інші сприятливі умови для прибуткової діяльності бізнесу, для зниження грошових витрат на соціальні потреби, зокрема, за відміну гарантованого розміру заробітної плати і т.д.

Отже, монетаристи дедалі більше враховують нестабільність і невизначеність сучасного капіталістичного суспільства, підтримуючи думку представників інших напрямів про необхідність державного регулювання, зокрема сукупного попиту та фінансової системи.

Наприкінці 80-х років XX ст. і далі макроекономічна ситуація у більшості країн світу була відносно стабільною, а інфляція – помірною. Зокрема, у 2003 р. про це писав Р. Лукас, а період останніх 20 років економісти назвали Великою модернізацією або спокоєм.

Зазначимо, що серед науковців розгорнулася дискусія щодо ефективності державного регулювання економіки на основі стимулювання сукупного попиту чи сукупної пропозиції.

Так, теорія економіки пропозиції передбачає незначне втручання держави, яке орієнтується на зростання сукупної пропозиції у тривалій перспективі. Представники цієї теорії наголошують на необхідності державного регулювання для розв'язання поточних проблем в умовах економічного спаду, однак тривале втручання вважається недоцільним для економіки. Відмінність між двома підходами щодо здійснення політики державного втручання наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. полягала в тому, що один із них спирався на моделі, які розроблені прибічниками нової кейнсіанської теорії та прихильниками реального ділового циклу, котрі сповідували теорію економіки пропозиції, оскільки доводили недоцільність стабілізаційної політики. Державне регулювання підсилює економічні коливання, тому роль уряду має бути мінімальною, що є одним із базових положень теорії пропозиції. Наступною ідеєю прибічників теорії пропозиції є довготермінове зниження податків, що стимулюватиме розвиток економіки, причому податкові надходження в майбутньому можуть повернутися до стартового рівня. У свою чергу моделі нових кейнсіанців привертають увагу до наближення реального і природного рівнів виробництва, а, отже, це доводить необхідність участі держави в розвитку економіки.

Як відомо, сучасна фінансова теорія, що розглядає особливості розвитку ефективного ринку, ґрунтується на розробках Луї Башельє, який на основі аналізу зміни цін державних облігацій на Паризькій фондовій біржі встановив, що ціна фінансових активів, як правило, узгоджується з моделлю випадкових відхилень. Основний висновок цієї теорії полягає в тому, що фінансові ринки забезпечують ефективний механізм для визначення ціни фінансових активів за умови стабільної й розвиненої інституційно-правової бази та доступності всіх учасників ринку до релевантної інформації щодо ціноутворення на цінні папери. Водночас поточна ціна формується винятково на основі інформації, що мінімізує можливості маніпулювання на ринку або ціни й таким чином отримання додаткового прибутку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, всі розглянуті вище теорії сприймали ринковий механізм функціонування економіки з позиції впливу грошей, виваженої грошово-кредитної політики на стан попиту та пропозиції економіки в цілому. Стосовно теоретичних розробок, то в реальній практиці абсолютної саморегульованих систем не існує, що стосується й економіки.

Аналіз наведених вище визначень терміна «риннок» переконає, що ця економічна категорія не розглядається єдиною та статичною. Вітчизняні й зарубіжні науковці пропонують різні підходи до тлумачення цієї категорії, однак спільним є розуміння економічних відносин у сфері обміну. Товарно-грошовий обмін може поширюватися на всі предмети, що мають мінову цінність, формуючи при цьому економічні відносини, що забезпечує ефективність діяльності суб'єктів ринку. Такий підхід є загальним щодо розгляду поняття ринку, але для всебічного вивчення галузевих ринків необхідно більш детально розкрити характеристику специфічних властивостей товару або послуг, покупців і продавців, а також економічних відносин, що виникають між ними при обміні, елементів інфраструктури та правового супроводження угод тощо.

Література

1. Мочерний С. В. Основи економічних знань: Запитання і відповіді : учебное пособие / С.В. Мочерний. – К. : Феміна, 1996. – 270 с.
2. Макконнелл К. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с англ. / К. Макконнелл, С. Брю. – 14-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 972 с.
3. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 190 с.
4. Самуэльсон П.А. Макроекономика: пер. з англ. / Пол А. Самуэльсон, Вільям Д. Нордхаус. – К. : Основи, 1995. – 544 с.
5. Аграрна реформа в Україні : монографія / П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук, Ю.О. Лупенко [та ін.] ; за ред. П. І. Гайдуцького. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2005. – 424 с.
6. Котлер Ф. Основы маркетинга: краткий курс: пер. с англ. / Филип Котлер. – М. : Вильямс, 2012. – 488 с.
7. Економічна теорія. Політекономія : підручник / [В. Д. Базилевич, Н. І. Гражевська та ін.] ; за ред. В. Д. Базилевича. – 3-е вид. перероб. та доп. – К.: Знання – Прес, 2004. – 615 с.
8. Мочерний С. В. Економічна теорія [Текст] : посібник / С. В. Мочерний. – К. : ВЦ «Академія», 2003. – 656 с.
9. Мілль Джон Стюарт. Про свободу: Ессе : пер. с англ. / Мілль Джон Стюарт. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 463 с.
10. Лист Ф. Национальная система политической экономии ; пер. с нем. / Ф. Лист. – СПб. : Изд. А. Э. Мертенс, 1891. – 452 с.
11. Менгер Карл. Избранные работы / К. Менгер. – М. : Издательский дом «Территория будущего», 2005. – 496 с.
12. Хайек Фридрих А. Познание, конкуренция и свобода: Антология сочинений / Фридрих А Хайек ; пер. с англ. С. Мальцева, К. Большакова. – СПб. : Пневма, 1999. – 288 с.

13. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 2. / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993.
14. Майбурд Е. М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров / Е. М. Майбурд. – М. : Дело, Вита-Пресс, 1996. – 544с.
15. Гэлбрейт Джон Кеннет. Новое индустриальное общество. – М. : Прогресс, 1969. – 602 с.
16. Greenwald Bruce C. Externalities in economies with imperfect information and incomplete markets / Bruce C. Greenwald, Joseph E. Stiglitz // *The Quarterly Journal of Economics*. – May 1986. Volume 101, Issue 2. – P. 229–264.

References

1. Mochernyi, S.V. (1996), *Osnovy ekonomichnykh znan: Zapytannia i vidpovidy* [Fundamentals of Economic Knowledge: Questions and Answers], tutorial, Femina, Kyiv, Ukraine, 270 p.
2. McConnell, C. and Brue, S. (2003), *Ekonomiks: printsipy, problemy i politika* [Economics: principles, problems and politics], trans. from English, 14 th ed, INFRA-M, Moscow, Russia, 972 p.
3. North, D. (1997), *Instituty, institutsionalnyye izmeneniya i funktsionirovaniye ekonomiki* [Institutions, Institutional Change and Economic Performance], Fond ekonomicheskoy knigi «Nachala», Moscow, Russia, 190 p.
4. Samuelson, P. and Nordhaus, W. (1995), *Makroekonomika* [Macroeconomics], trans. from English, Osnovy, Kyiv, Ukraine, 544 p.
5. Haidutskyi, P.I., Sabluk, P.T., Lupenko, Yu.O. et al. (2005), *Ahrarna reforma v Ukraini* [Agrarian reform in Ukraine], monograph, NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 424 p.
6. Kotler, F. (2012), *Osnovy marketinga: kratkiy kurs* [Principles of Marketing. A short course], trans. from English, Vilyams, Moscow, Russia, 488 p.
7. Bazylevych, V.D., Hrazhevskaya, N.I. et al. (2004), *Ekonomichna teoriia. Politekonomiia* [Economic theory. Political economy], textbook, 3rd edition, revised and enlarged, Znannia – Pres, Kyiv, Ukraine, 615 p.
8. Mochernyi, S.V. (2003), *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], textbook, VTS "Akademiia", Kyiv, Ukraine, 656 p.
9. Mill, John Stuart (2001), *Pro svobodu: Esse* [On Liberty and Other Essays], trans. from English, Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», Kyiv, Ukraine, 463 p.
10. List, F. (1891), *Natsionalnaya sistema politicheskoy ekonomii* [The National System of Political Economy], Izd. A.E. Mertensa, St.-Peterburg, Russia, 452 p.
11. Menger, Carl (2005), *Izbrannyye raboty* [Collected Works], Izdatelskiy dom «Territoriya budushchego», Moscow, Russia, 496 p.
12. Hayek, Friedrich A. (1999), *Poznaniye, konkurentsia i svoboda: Antologiya sochineniy* [Cognition, Competition, and Freedom. Anthology of Works], trans. from english S. Maltseva, K. Bolshakova, Pnevma, St.-Peterburg, Russia, 288 p.
13. Marshall, A. (1993), *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [Principles of the Science of Economy], Vol.2, "Progress", Moscow, Russia,
14. Mayburd, Ye.M. (1996), *Vvedeniye v istoriyu ekonomicheskoy mysli. Ot prorokov do professorov* [Introduction to the history of economic thought. From the prophets to the professors], Delo, Vita-Press, Moscow, Russia, 544 p.
15. Galbraith, John Kenneth (1969), *Novoye industrialnoye obshchestvo* [The New Industrial State], Progress, Moscow, Russia, 602 p.
16. Greenwald, Bruce C. and Stiglitz, Joseph E. (1986), "Externalities in economies with imperfect information and incomplete markets", *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 101, Issue 2, pp. 229–264.

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.143

Кізіма Т.О.,
д-р екон. наук, професор, професор
кафедри фінансів ім. С.І. Юрія
Тернопільський національний економічний університет

ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Kizyma T.O.,
dr.sc.(econ.), professor,
professor at the department of
finance named after S.I. Yuriiia,
Ternopil National Economic University

FINANCIAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Постановка проблеми. Трансформаційні перетворення, що відбуваються в Україні, потребують нових підходів до модернізації суспільного розвитку на демократичних засадах. Низка фінансових проблем такого розвитку безпосередньо вирішується в процесі діяльності органів місцевого самоврядування, їх взаємодії з громадою під час надання муніципальних послуг та в процесі реалізації управлінських рішень. Саме врахування принципів «належного врядування» дозволяє модернізувати діяльність органів місцевого самоврядування, а також дає можливість громаді займатися фінансовим плануванням й управляти власними фінансовими ресурсами, підвищує ефективність діяльності місцевої влади, забезпечує громадську довіру до неї завдяки прозорості бюджетного процесу, підзвітності влади перед громадою та демократичному діалогу між основними учасниками цього процесу.

Відтак важливим вектором сучасних реформ в Україні є процеси фінансової децентралізації як найбільш ефективної форми організації управління суспільними фінансовими ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам реалізації політики фінансової децентралізації в Україні свої праці присвятили такі знані вітчизняні науковці: Н. Бикадорова [1], І. Карчевська [2], С. Колодій [3], О. Крайник [4], Ю. Остріщенко [5], Т. Сало [6], С. Хамініч [7]. Разом з тим, спостерігається певна фрагментарність у дослідженнях сучасних проблемних аспектів розвитку фінансової децентралізації в Україні, чим і обумовлена актуальність такого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних та прагматичних аспектів розвитку фінансової децентралізації в Україні та напрацювання пропозицій щодо удосконалення цього процесу в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури і накопиченого практичного досвіду у цій сфері дає підстави зробити висновок про те, що у світі сьогодні не існує єдиної стандартної моделі децентралізації, оскільки процеси і процедури, пов'язані з нею, різняться між собою і залежать від основних цілей і завдань, а також організаційної структури та механізмів її реалізації. Загалом країни світу дотримуються орієнтирів однієї із п'яти функціонуючих нині основних моделей бюджетного федералізму (американська, німецька, радянська, китайська, канадська) [6, с. 324], використовуючи їхні синтезовані моделі та адаптовані до умов конкретної країни варіанти.

Фінансова децентралізація характеризується процесом розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і місцевим рівнями управління. Принагідно зазначимо, що у зарубіжних країнах більш вживаним є термін «фіскальна», а не «фінансова» децентралізація (Ч. Тібо «Економічна теорія фіскальної децентралізації в публічних фінансах:

необхідність, джерела і використання» (1961 р.), В. Оутс «Фіскальна децентралізація» (1972 р.) і «Політична економія фіскального федералізму» (1977 р.).

Безперечно, сучасна практика фінансової децентралізації має як свої позитивні сторони (краще забезпечення потреб місцевого населення з боку органів місцевого самоврядування; сприяння розвитку конкуренції між органами місцевого самоврядування дає можливість громадянам самостійно вибирати для своєї діяльності адміністративні одиниці з кращим рівнем забезпечення послугами), так і певні недоліки (ускладнення перерозподілу коштів через бюджет та управління бюджетним процесом загалом; в умовах децентралізації складніше узгоджувати місцеві потреби окремих громад із макроекономічними потребами усієї країни), на які слід звертати увагу при її застосуванні [6, с. 325].

Як зазначалося вище, вагомою складовою реформи місцевого самоврядування є заходи, спрямовані на децентралізацію фінансових ресурсів. Про позитивні результати у цій сфері свідчать показники виконання місцевих бюджетів, збільшення частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України та індикатори результатів фінансової децентралізації. Як зазначає Я. Казюк, це стало можливим завдяки підвищенню зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, реалізації заходів щодо пошуку резервів їхнього наповнення та підвищення ефективності адміністрування податків і зборів [8]. Причому об'єднані територіальні громади показують вищі темпи зростання власних доходів, ніж по інших рівнях місцевих бюджетів України, і навіть більші, ніж по бюджетах міст обласного значення. Стосовно напрямів використання коштів об'єднаними територіальними громадами слід відмітити, що тут акценти зміщено від патерналістської позиції (очікування дотацій з бюджетів вищого рівня) до спроб сформувати ефективний управлінський апарат та спрямувати кошти на розвиток громад, упереджуючи можливість неефективного чи нераціонального їх використання.

Так, упродовж січня-липня 2017 року надходження до загального фонду місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) становили 102,8 млрд грн, зрісши порівняно з аналогічним періодом 2016 року на 25 млрд грн (+32%). Надходження власних доходів місцевих бюджетів 366 об'єднаних територіальних громад за січень-липень 2017 року зросли майже удвічі, склавши 4,7 млрд грн (+2,2 млрд грн). Беручи до уваги те, що нові 207 об'єднаних територіальних громад (у яких перші місцеві вибори були проведені в 2016 році) тільки в першому півріччі 2017 року отримали 60% надходжень від податку на доходи фізичних осіб до своїх місцевих бюджетів, відмітимо, що їхні власні фінансові ресурси, у порівнянні з аналогічним періодом 2016 року, зросли втричі і становили 2,5 млрд грн. (+1,6 млрд грн) [8].

У доходах місцевих бюджетів України найбільшу частку становлять надходження від податку на доходи фізичних осіб – 59 млрд грн (57,5% від загальної величини доходів місцевих бюджетів), які порівняно з січнем-липнем 2016 року зросли на 17,1 млрд грн (тобто на 40,7%). Важливим джерелом доходів місцевих бюджетів є також плата за землю, якої у січні-липні 2017 року місцеві бюджети отримали у сумі 14,8 млрд грн, що на 15% більше, ніж у 2016 році (у структурі доходів місцевих бюджетів України плата за землю становить 14,4%). Причому серед місцевих бюджетів найвищі показники приросту демонструють бюджети об'єднаних територіальних громад, зокрема:

- по платі за землю (+19%), у той час як середній показник приросту цього податку в цілому по Україні складає 15%;
- по єдиному податку (+51%), у той час як у бюджетах міст обласного значення приріст становить 43%;
- по податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (+71%), у той час як у бюджетах міст обласного значення приріст склав 66%;
- по платі за надання адміністративних послуг, яка зросла в 4,8 раза, що зумовлено створенням об'єднаних територіальних громад та організацією роботи по наданню адміністративних послуг безпосередньо на територіях об'єднаних громад (по бюджетах міст обласного значення доходи від надання адміністративних послуг зросли на 75%) [8].

Необхідно зазначити, що досить цікавою виявилася ситуація із надходженням до місцевих бюджетів у січні-липні 2017 року акцизного податку з роздрібних продаж, яке становило 6,7 млрд грн, що більше на 0,3 млрд грн (на 5%) за аналогічний показник попереднього періоду. Такий стан речей є свідченням того, що упродовж липня відбулося зниження надходжень до місцевих бюджетів акцизного податку. А це означає, що упродовж липня від акцизного податку з палива місцеві бюджети отримали лише 43 млн грн, у той час як середньомісячні надходження у попередніх періодах становили приблизно 500 млн грн [8]. Головним чинником, який спровокував таку ситуацію, стала практично майже повна відсутність надходжень акцизного податку з палива у липні, який місцеві бюджети отримують з державного бюджету у розмірі 13,44% акцизного податку з виробленого та ввезеного на митну територію України палива. Відтак можемо стверджувати, що чинний механізм зарахування акцизного податку з палива до місцевих бюджетів не є ефективним і потребує негайного удосконалення.

Стосовно окремих видів видатків місцевих бюджетів зазначимо, що у бюджетах об'єднаних територіальних громад частка видатків на оплату праці зросла на 1,1% за рахунок того, що у 2016 році було утворено 207 об'єднаних територіальних громад, які отримали відповідні додаткові

повноваження, а також доукомплектована штатна чисельність працівників 159 об'єднаних територіальних громад. Частка коштів на розрахунки за енергоносії в бюджетах об'єднаних територіальних громад зменшилася на 1,5%, що пов'язано із зміною системи фінансування бюджетної інфраструктури та запровадженням енергоефективних заходів, спрямованих на енергозбереження, розвиток відновлювальних джерел енергії та альтернативних видів палива [8].

Важливим трендом формування і виконання місцевих бюджетів в Україні стало зростання у видатках спеціального фонду місцевих бюджетів частки видатків бюджету розвитку, які у місцевих бюджетах України складають 73,1%, бюджетах міст обласного значення – 80,0%, бюджетах об'єднаних територіальних громад – 87,2% [8]. Як бачимо, найбільша частка видатків розвитку зафіксована в бюджетах об'єднаних територіальних громад, що, безумовно, є свідченням ефективності реформи фінансової децентралізації та покращення якості послуг, які надаються населенню, зокрема в сільській місцевості.

Про позитивний вплив об'єднання громад на економічний розвиток їхніх територій свідчить також динаміка видатків бюджету розвитку на одного жителя. Якщо, скажімо, по місцевих бюджетах України цей показник виріс з 248 грн до 427 (на 72,2 %), то по бюджетах міст обласного значення – з 244 грн до 418 грн (на 71,3 %), а по бюджетах об'єднаних територіальних громад – з 73 грн до 230 грн (у 3,3 раза) [8].

Про фінансову спроможність місцевих бюджетів свідчать також і залишки коштів, які залишилися на рахунках станом на 1 липня 2017 року. Так, залишки коштів загального фонду бюджетів міст обласного значення у цей час становили 13,6 млрд грн, у тому числі на депозитних рахунках в банківських установах – 6,5 млрд грн, що складало 48 % від загальної суми залишків бюджетів міст обласного значення. Стосовно ж бюджетів 366 об'єднаних територіальних громад зазначимо, що в них теж спостерігається зростання залишків коштів (2,1 млрд грн та 0,3 млн грн – на депозитних рахунках) [8]. При цьому відмітимо, що об'єднані територіальні громади ефективніше використовують наявний у їхньому розпорядженні фінансовий ресурс, спрямовуючи кошти на розвиток територій, а не накопичуючи їх на депозитних рахунках в банках.

Принагідно зазначимо, що з 1 січня 2018 року до місцевих бюджетів в Україні зараховуватиметься:

- 5% рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату (крім рентної плати за користування надрами в межах континентального шельфу та/або виключної (морської) економічної зони України), з яких 2% – до обласних бюджетів та 3% – до бюджетів міст обласного значення, об'єднаних територіальних громад та районів (2% - до районного бюджету, 1% – до сільських, селищних та міських бюджетів у складі району);

- 100% єдиного податку, що сплачується платниками єдиного податку четвертої групи (сільгосптоваровиробники) [9].

Також з метою підвищення передбачуваності і послідовності бюджетної політики, у тому числі і на місцевому рівні, Основними напрямками бюджетної політики на 2018–2020 роки передбачено запровадження середньострокового бюджетного планування. Перехід до планування місцевих бюджетів на середньостроковий період буде здійснюватися після внесення відповідних змін до бюджетного законодавства, а також затвердження та доведення до місцевих органів влади методичних рекомендацій щодо складання місцевих бюджетів на середньострокову перспективу, узгоджених з методологією середньострокового планування державного бюджету. Так, відповідно до Плану заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 415-р, їх розробку передбачено на I квартал 2018 року [10].

Наостанок зазначимо, що впорядкування фінансової складової, як результат адміністративно-територіальної реформи, створить нове поле для бюджетного регулювання. Насамперед збільшення кількості контрагентів державного бюджету вдвічі загострить проблему диспропорцій між бюджетами внаслідок міжбюджетного вирівнювання, адже вже сьогодні різниця між найбагатшими та найбіднішими органами місцевого самоврядування в розрахунку на одного мешканця становить понад три рази [11]. При цьому слід відмітити, що вирівнювання проводиться щодо податку на доходи фізичних осіб, тобто загальнодержавного податку. І метою такого вирівнювання є створення співмірних умов для фінансування закріплених повноважень. Водночас, скажімо, у Франції вирівнювання проводиться по власних податках, тобто по тих, де органи місцевого самоврядування самі встановлюють ставки податку. Таким чином, держава може зменшити диспропорції між місцевими бюджетами шляхом внесення змін до формули вирівнювання, зокрема зробити симетричними крила дотацій та вилучення [11].

На наш погляд, доцільними також є впорядкування та оптимізація бюджетного процесу. Так, перехід на трирічне бюджетування принаймні в частині бюджету розвитку доцільно здійснити саме щодо місцевих бюджетів, адже в державному бюджеті фактично поняття «бюджет розвитку» немає.

Безперечно, потрібно також розширювати базу власних доходів, знявши, скажімо, пільги та обмеження щодо податку на нерухомість та податку на землю. Доцільним, хоча і доволі дискусійним,

бачиться запровадження податку на розкіш, сутністю якого має стати плата суспільству за марнославство [11]. Переконані, що однорідність території громад дасть можливість у найближчому майбутньому відновити стягнення на користь місцевих бюджетів акцизу на роздрібну торгівлю алкоголем, тютюном та паливно-мастильними матеріалами. Акциз на тютюн та алкоголь доцільно зараховувати до бюджетів базового рівня – громад, адже споживання цих товарів в Україні здійснюється по її території більш-менш рівномірно. А от з акцизом на паливно-мастильні матеріали слід визначитись після остаточного аналізу масиву даних по дорожній інфраструктурі, попередньо прийнявши рішення стосовно того, які рівні публічної влади відповідатимуть за дороги. Адже обсяги надходжень від акцизу повинні відповідати потребі у фінансуванні дорожнього господарства, причому пропорції мають бути дотримані і в регіональному зрізі [11].

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати про те, що реформа, пов'язана із фінансовою децентралізацією, виконує поставлені завдання стосовно створення належного соціально-економічного середовища для гідного життя мешканців територіальних громад. Вагомим доказом цього є показники виконання місцевих бюджетів, які відображають загальний соціально-економічний стан відповідної території та її потенціал до подальшого розвитку. Відтак наявність достатніх ресурсів у місцевих бюджетах є запорукою того, що територіальна громада має можливість надавати більш якісні та різноманітні послуги своїм жителям, реалізовувати важливі соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для розвитку підприємництва і залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого розвитку та фінансувати інші заходи для різнобічного покращення умов проживання членів громади.

Література

1. Бикадорова Н. О. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування / Н. О. Бикадорова // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 2 (20). – С. 145–151.
2. Карчевська І. О. Оцінка фінансової децентралізації місцевих бюджетів України / І. О. Карчевська, О. М. Кравчук // Економічний простір. – 2010. – № 35. – С. 110–118.
3. Колодій С. Ю. Дослідження впливу ефекту витіснення податкових надходжень місцевих бюджетів міжбюджетними трансфертами на фіскальну децентралізацію в Україні / С. Ю. Колодій // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2007. – № 2. – Т. 20 (59). – С. 32–37 (Серия “Экономика и управление”).
4. Крайник О. П. Децентралізація управління фінансовими ресурсами регіону / О. П. Крайник // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – Вип. 21. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. – С. 373–378.
5. Остріщенко Ю. В. Підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів у контексті децентралізації державної влади / Ю. В. Остріщенко // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 4 (45). – С. 55–63.
6. Сало Т. Децентралізація фінансової системи: стан та оцінка рівня в Україні / Т. Сало // Ефективність державного управління : зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 35. – С. 324–330.
7. Хамініч С. Ю. Особливості фіскальної децентралізації в умовах розвитку національного господарства України / С. Ю. Хамініч, В. М. Климова // Вісник Дніпропетровського університету. – 2011. – Вип. 5 (2). – С. 143–148 (Серія “Економіка”).
8. Казюк Я. Є всі підстави стверджувати, що децентралізація виконує поставлені завдання [Електронний ресурс] / Яніна Казюк. – Режим доступу: <http://new.decentralization.gov.ua/news/6583?page=2>
9. Маркович Г. Формування місцевих бюджетів на 2018 рік: особливості розрахунків. Частина I [Електронний ресурс] / Галина Маркович. – Режим доступу: <http://new.decentralization.gov.ua/news/6540?page=2>
10. Маркович Г. Формування місцевих бюджетів на 2018 рік: особливості розрахунків. Частина II [Електронний ресурс] / Галина Маркович. – Режим доступу: <http://new.decentralization.gov.ua/news/6571?page=2>
11. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади може зрушити з місця реформування країни в цілому [Електронний ресурс] / Юрій Ганущак. – Режим доступу: <http://new.decentralization.gov.ua/news/6822>

References

1. Bykadorova, N.O. (2010), “Financial decentralization of local self-government”, *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2 (20), pp. 145–151.
2. Karchevska, I.O. and Kravchuk, O.M. (2010), “Assessment of financial decentralization of local budgets of Ukraine”, *Ekonomichnyi prostir*, no. 35, pp. 110–118.

3. Kolodii, S.Yu. (2007), "Investigation of the effect of the effect of displacement of tax revenues of local budgets by intergovernmental fiscal transfers to fiscal decentralization in Ukraine", *Uchyenyye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo*, no. 2, vol. 20 (59), pp. 32–37.
4. Krainyk, O.P. (2009), "Decentralization of management of financial resources of the region", *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, Iss. 21, pp. 373–378.
5. Ostrishchenko, Yu.V. (2008), "Improving the financial autonomy of local budgets in the context of decentralization of state power", *Naukovi pratsi NDFI*, no. 4 (45), pp. 55–63.
6. Salo, T. (2013), "Decentralization of the financial system: state and assessment of the level in Ukraine", *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, Iss. 35, pp. 324–330.
7. Khaminich, S.Yu. and Klymova, V.M. (2011), "Features of fiscal decentralization in the conditions of development of the national economy of Ukraine", *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*, Iss. 5 (2), pp. 143–148.
8. Kaziuk, Ya.Ye. "There is every reason to assert that decentralization fulfills the tasks", available at: <http://new.decentralization.gov.ua/news/6583?page=2> (access date August 10, 2017).
9. Markovych, H. "Formation of local budgets for 2018: peculiarities of calculations", Part I, available at: <http://new.decentralization.gov.ua/news/6540?page=2> (access date August 10, 2017).
10. Markovych, H. "Formation of local budgets for 2018: peculiarities of calculations", Part II, available at: <http://new.decentralization.gov.ua/news/6571?page=2> (access date August 10, 2017).
11. Hanushchak, Yu. "The reform of the territorial organization of power may shift from the place of reforming the country as a whole", available at: <http://new.decentralization.gov.ua/news/6822> (access date August 10, 2017).

УДК 336.71:005.334

Буряк П.Ю.,
д-р екон. наук, професор

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ БАНКІВСЬКОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Buriak P.Yu.,
dr.sc.(econ.), professor

WAYS FOR IMPROVEMENT OF BANK RISK MANAGEMENT AND INCREASE THE LEVEL OF ITS EFFICIENCY

Постановка проблеми. Важливість створення в банку незалежної та якісно структурованої системи управління ризиками на сучасному етапі є досить актуальним і важливим питанням, оскільки ризики стали супутниками ринкових економічних відносин. Жодна держава та світова фінансова система поки що не в змозі уникнути їх негативного впливу, а відсутність ефективної системи управління ризиками може в кінцевому результаті привести банк до виникнення значних проблем.

Активний пошук оптимальної моделі, за допомогою якої можна було б виявити основні тенденції розвитку банківських установ, оцінити ризики їхньої діяльності, фіксувати проблеми, пов'язані з ними на ранніх етапах їх розвитку та прогнозувати виникнення несприятливих ситуацій з метою недопущення банкрутства банків в Україні ще триває. Як наслідок вище зазначеного, на сучасному етапі зростає актуальність дослідження шляхів покращення банківського ризик-менеджменту та підвищення рівня його ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються шляхів покращення банківського ризик-менеджменту та підвищення рівня його ефективності досліджували такі вчені, як: О.І. Лаврушина [1], Р. Л. Кльоба [2], Л.О. Примостка [5], С. К. Реверчук [6], А. В. Фалюта [6] та ін.

Однак у більшості наукових досліджень мало уваги приділено саме окресленні шляхів покращення банківського ризик-менеджменту. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо шляхів покращення банківського ризик-менеджменту та підвищення рівня його ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найважливіших ланок роботи сучасного банку є оцінювання ризиків. У „Методичних вказівках НБУ щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в банках України” зазначено, що „у своїй діяльності банки повинні намагатися створити комплексну систему ризик-менеджменту, яка б забезпечувала надійний процес виявлення, оцінювання, контролю та моніторингу всіх видів ризику на всіх рівнях організації, зокрема з урахуванням взаємозв'язку між різними категоріями ризиків, а також вирішувала питання конфлікту завдань між необхідністю отримання доходу та мінімізації ризиків” [4].

Зазначимо, що управління ризиками є складною справою, яка насамперед потребує теоретичного обґрунтування, оскільки для прийняття рішень, які стосуються управління ризиками, необхідно ці ризики зважувати й оцінювати.

Своєю чергою процес управління ризиками банку є сукупністю окремих дій щодо керування ризиками, розроблення положень про управління ними, аналізу ризиків, регулювання їх рівня, застосування фінансових механізмів компенсації втрат у разі виникнення несприятливих обставин.

Відповідно метою управління ризиками комерційного банку є сприяння підвищенню вартості власного капіталу банку, забезпечення досягнення цілей зацікавлених сторін (клієнтів та ділових партнерів, керівництва, працівників, спостережної ради і акціонерів (власників), органів банківського нагляду, рейтингових агентств, інвесторів, кредиторів та інших сторін).

Отже, ефективне управління ризиками передбачає наявність послідовних положень, процесів, кваліфікованого персоналу і систем контролю [3].

На сучасному етапі проблему створення ефективних систем ризик-менеджменту вітчизняні банки мають ще вирішити. При цьому важливо пам'ятати і те, що становлення банківського ризик-менеджменту не є завершене та постійно удосконалюється. Універсальну методику управління ризиками створити не можливо, оскільки кожен банк по-своєму унікальний, орієнтований на власну ринкову нішу, можливості своїх працівників та зв'язки з контрагентами, а копіювання чужої моделі ризик-менеджменту призведе швидше до негативних наслідків в іншому банку.

Доцільно відмітити, що в більшості банків України оцінку ризиків здійснює Департамент ризик-менеджменту. Як зазначає В. Л. Кльоба [2], достатньо важливою вимогою до цього підрозділу є його “цілковита незалежність (структурна та фінансова) від підрозділів банку, які приймають ризик (фронт-офісів) та підрозділів, які реєструють факт прийняття ризику та контролюють його величину (бек-офісів)”.

В комерційному банку система ризик-менеджменту містить такі елементи, як: точки контролю (відповідним чином згрупованих банківських операцій, які генерують ризик), набір засобів і методів оцінки цих ризиків, їх прогнозування, інструментарій з обмеження і зниження даних ризиків, форми моніторингу та прогнозування ризиків, інформаційні потоки й організаційну структуру, побудовану за функціональною ознакою, і яка забезпечує роботу цієї системи.

Водночас система ризик-менеджменту повинна забезпечити вирішення основних завдань, які на неї покладаються, а саме: оптимізувати співвідношення потенційних можливостей, ризиків, розміру капіталу і темпів зростання банку; реалізовувати системний підхід до оцінки і управління ризиками; співвідносити ризики і потенційні можливості для досягнення якнайкращих результатів; складати найважливішу частину процесу ухвалення управлінських рішень; покращувати керованість банку за допомогою створення адекватної структури контролю.

Першим елементом моделі банківського ризик-менеджменту є механізм ідентифікації та оцінки ризиків банку. Вважаємо, що в усіх випадках ризик повинен бути визначений і вимірний. Для цього банк має забезпечити систематичне здійснення аналізу ризиків, спрямованого на їх виявлення та оцінку їх величини. Метою аналізу має бути розуміння суті ризиків, на які наражається банк, та визначення, чи узгоджуються вони з його завданнями, стратегією та політикою. Такий аналіз повинен здійснюватися постійно як на рівні установи в цілому, так і на рівні окремих підрозділів та включати виявлення, вимірювання та оцінку всіх видів ризиків, у тому числі зв'язок і взаємний вплив між різними категоріями ризиків.

Аналіз ризиків має охоплювати всі продукти, послуги та процеси банку і передбачати як якісну оцінку відповідних ризиків, так і оцінку їх кількісних параметрів (у разі можливості). Керівництво банку має знати результати аналізу ризиків та враховувати їх у своїй роботі.

Аналіз ризиків – це безперервний процес, який повинен враховувати: зміни внутрішніх та зовнішніх умов діяльності; нові продукти, послуги, процеси; плани на майбутнє [4].

Існують загальні причини виникнення банківських ризиків і тенденції зміни їх рівня. Разом з тим, аналізуючи ризики українських банків на сучасному етапі, важливо врахувати:

– доволі кризовий стан економіки, який виражається не тільки падінням виробництва, фінансовою нестабільністю багатьох організацій, але і рейдерськими тенденціями та знищенням рівня господарських зв'язків;

- політичну нестабільність в державі;
- відсутність або недосконалість законодавчих актів;
- невідповідність між правовою базою і реально існуючою ситуацією.

У процесі ризик-менеджменту банку важливо оцінювати величину того чи іншого ризику. Кількісне оцінювання рівня ризику є важливим етапом ризик-менеджменту, який має включати оцінювання реального (фактичного) ризику, а також установлення меж допустимого ризику для окремих банківських операцій, організаційних підрозділів та фінансової установи в цілому.

Вважаємо за доцільне погодитись з точкою зору Л.О. Примостки [5] стосовно того, що ризики економічних рішень варто оцінювати очікуваними втратами, що є наслідками даного рішення.

Ступінь ризику вимірюється втратами (збитками), які можуть статися в разі реалізації цього ризику, а також імовірністю, з якою ці втрати можуть відбутися. А методи оцінки ризику, які формалізують процес вимірювання та розрахунків, мають визначати три основні компоненти ризику: розмір (величина) – сума можливих втрат; ймовірність настання негативної події; тривалість періоду впливу ризику.

Також Л.О. Примостка [5] зазначає, що для оцінки величини фінансових ризиків банку в основному використовуються три групи показників:

- статистичні величини (стандартне відхилення, варіація, дисперсія, коефіцієнт бета);
- непрямі показники ризикованості діяльності, обчислені, як правило, у формі фінансових коефіцієнтів;
- аналітичні показники, призначені для оцінки конкретного виду ризику (валютного, відсоткового, кредитного, незбалансованої ліквідності тощо) в процесі внутрішнього аналізу діяльності банку.

Своєю чергою, для забезпечення належного виявлення, розуміння та управління ризиками у їх взаємодії між собою, ризики не повинні розглядатися окремо один від одного. Аналіз, потрібний для виявлення та узагальнення ризиків, має проводитися на рівні, що дозволяє охопити банк у цілому як на індивідуальній, так і на консолідованій основі.

Другим елементом моделі банківського ризик-менеджменту є комплекс заходів та інструментів зниження ризиків банку. Рішення щодо управління ризиками можуть передбачати, зокрема, уникнення ризику: відмову від його прийняття; його мінімізацію, у тому числі за рахунок пом'якшувальних факторів та/або передавання (трансферту) ризику на інших осіб (через похідні інструменти або страхування), установлення лімітів на експозицію банку та інші методи впливу на ризик (носія ризику) або рівень уразливості банку до нього [4; 6; 7].

Розглядаючи конкретні заходи та інструменти зниження банківських ризиків, вважаємо за доцільне виділити такі основні:

- складання узгоджених регламентних документів – політик, положень, процедур, процесів тощо, які затверджуються відповідно до обраної банком форми корпоративного управління з урахуванням розміру банку та складності його операцій;
- здійснення постійного прогнозування можливих джерел ризиків або ситуацій, здатних заподіяти збитків, та їхній кількісний вимір, а також проведення аналізу чинників виникнення ризиків;
- скоординований контроль за ризиками усіма підрозділами і службами банку та моніторинг ефективності процедур управління ризиками;
- встановлення відповідальності за прийняття ризиків та обов'язок працівників дотримуватись політики і механізмів управління ризиками;
- економічне стимулювання зменшення ризиків в банку;
- проведення аналізу фінансово-кредитної, юридичної, професійної та іншої спроможності контрагента виконувати прийняті зобов'язання;
- встановлення системи розподілу ризиків між банком та клієнтом;
- організація прийняття “зважених” ризиків, тобто таких, ймовірність реалізації яких не є надто високою;
- формування спеціальних та загальних резервів за різними ризиками та операціями банку;
- проведення політики диверсифікації ризиків, операцій, активів та пасивів тощо;
- формування застави за ризикованими активними операціями кредитного характеру;
- формування ліквідного і достатнього забезпечення за операціями кредитного характеру (має покривати суму кредиту і відсотки за ним);
- залучення платоспроможних поручителів та гарантів виконання зобов'язань контрагентом;
- встановлення лімітів за категоріями ризиків, відсотковими ставками, операціями, повноваженнями працівників тощо;
- дотримання збалансованості між чутливими до певних ризиків активами і пасивами за строком, обсягом, структурою, видами тощо;
- формування можливості банку змінювати у передбачених випадках терміни платежів, валюту операцій, відсоткові ставки та інше;
- страхування можливості неповернення кредитів, дострокового вилучення депозитів та інших банківських операцій і продуктів;
- застосовувати методів хеджування для обмеження ризиків банків – форвардні, ф'ючерсні контракти та відсоткові опціони, за якими передбачається право чи зобов'язання придбати або

продати фінансовий інструмент за фіксованою ціною протягом обумовленого періоду чи на конкретну дату.

Застосування перелічених заходів та інструментів дає можливість банку попередити прийняття необґрунтованих ризиків, зменшити їхній вплив та можливі наслідки реалізації ризиків і, у кінцевому підсумку, дає змогу контролювати загальну ризикову позицію банку, яка була б адекватною закладеній банком нормі прибутковості.

Важливою частиною системи банківського ризик-менеджменту є організація контролю ризикової позиції банку. Рівень банківських ризиків контролюють, спираючись на різні методики та щоденну діяльність конкретних підрозділів банку. Оперативний контроль за рівнем ризиків належить до обов'язків менеджерів, тоді як стратегічний контроль за діяльністю банку може бути реалізований лише акціонерами банку. Відповідно до позиції Л.О. Примостки [5], у процесі контролю керівництво банку має насамперед правильно розставити керуючо-контролюючі кадри на місцях та організувати належне ресурсне забезпечення діяльності установи банку. Недостатнє кадрове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення конкретних операцій банку породжує невиправданий ризик.

Однією з важливих складових системи контролю за банківськими ризиками є внутрішній управлінський контроль. Завдання його зводяться до чіткого визначення та розмежування посадових повноважень, забезпечення подвійного контролю, ротації кадрів, організації контролю за окремими операціями безпосередньо на робочих місцях, створення досконалих систем передавання та зберігання інформації. І хоча не існує системи внутрішнього контролю, яка змогла б повністю запобігти службовим зловживанням, проте правильно організований механізм контролю істотно знижує рівень ризиків.

При формуванні власних кількісних обмежень основних видів ризиків вважаємо за доцільне банкам орієнтуватися на обов'язкові економічні нормативи НБУ, які він встановлює, аналізуючи передовий світовий досвід та враховуючи українські реалії. Такими критеріальними обмеженнями є [8]: нормативи капіталу – мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1), адекватності регулятивного капіталу / платоспроможності (Н2), співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3), співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (Н3); нормативи ліквідності – миттєва ліквідність (Н4), поточна ліквідність (Н5), короткострокова ліквідність (Н6); нормативи кредитного ризику – максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), великих кредитних ризиків (Н8), максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10); нормативи інвестування – інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11), загальної суми інвестування (Н12); ліміти валютної позиції – загальної довгої відкритої валютної позиції (Л13-1), загальної короткої відкритої валютної позиції (Л13).

Ми підтримуємо точку зору Л.О. Примостки [5] стосовно того, що функціонування системи державних обмежень банківських ризиків не може бути альтернативою створення банками власних внутрішніх методик та систем. Держава підходить до оцінювання ризиків з позицій нагляду за діяльністю банків, а найпоширенішим підходом до реалізації цієї функції є встановлення нормативів і лімітів, проведення перевірок на місцях. Натомість банки повинні встановлювати і власні обмеження щодо зазначених ризиків та для інших актуальних саме для свого банку ризиків і постійно їх контролювати. Від цього залежить стабільність функціонування кожного банку.

Складовою моделі банківського ризик-менеджменту є ефективна система прийняття рішень щодо ризиків. Ця система у кожному банку буде відрізнятися, адже банки є різними за обсягом та структурою банківських операцій, за кількістю відділень тощо, але базові положення повинні зберігатися. Зокрема, вважаємо, що кожен банк повинен забезпечити чіткий розподіл функцій, обов'язків та повноважень з ризик-менеджменту, а також чітку схему відповідальності згідно з таким розподілом.

Вважаємо, що процес ризик-менеджменту в банку повинен охоплювати всі його структурні рівні – від управлінського (спостережної ради та правління) до рівня, на якому безпосередньо приймаються та/або генеруються ризики.

Ефективна система банківського ризик-менеджменту має передбачати функціонування належного механізму впливу на діяльність банку. Цей вплив повинен бути комплексним і передбачати чіткий розподіл управлінських функцій та механізм стримування і противаг. У зв'язку з цим, а також враховуючи значні зовнішні ризики, завдання формування ефективної моделі банківського ризик-менеджменту є важливим та спрямоване на підвищення ефективності і стабільності функціонування банку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, банки повинні постійно працювати над удосконаленням системи власного ризик-менеджменту. Ефективною є модель банківського ризик-менеджменту, яка складається з таких елементів: механізм ідентифікації та оцінки ризиків банку; комплекс заходів та інструментів зниження ризиків банку; організація контролю ризикової позиції банку; система прийняття рішень щодо ризиків банку. Кожен банк повинен аналізувати та контролювати свої ризикові позиції, використовуючи ті заходи і засоби, котрі є йому доступні, і які відповідають профілю ризиків, на яких спеціалізується банк.

Процес ризик-менеджменту в банках України варто організувати таким чином, щоб були охоплені всі структурні шаблі та рівні – від вищого керівництва банківської установи (спостережної ради та правління банку) до рівня, на якому безпосередньо приймається та генерується ризик. А управління ризиками неможливе без правильної системи розподілу повноважень, пророблених посадових інструкцій, досконалих каналів передачі інформації.

Література

1. Банковский менеджмент : [учебник] / коллектив авторов ; под ред. д.э.н., проф. О.И. Лаврушина. – 4-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2011. – 560 с.
2. Кльоба Р. Л. Банківські операції з цінними паперами в умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи / Р. Л. Кльоба // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С. 215–219.
3. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджені постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Risks/104.pdf
4. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України; затверджені Постановою Правління НБУ від 02.08.2004 р. №361. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
5. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку : [підручник. – 2-ге вид. доп. і перероб] / Л.О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
6. Реверчук С.К. Фінансова стабільність банків в Україні: організаційно-управлінські аспекти : монографія / С.К. Реверчук, А.В. Фалюта. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 208 с.
7. Тітаренко Г.Б. Інституційні чинники розвитку національної інноваційної системи України: проблеми методології [Електронний ресурс] / Г.Б. Тітаренко // Вісник Сумського державного університету. Сер.: Економіка. - 2013. - № 1. - С. 110-114. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2013_1_15
8. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні ; затверджена Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. №368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

References

1. Lavrushin, O.I. (2006), *Bankovskiy management* [Bank management], textbook, KNORUS, Moscow, Russia, 560 p.
2. Kleba, R.L. (2010), "Bank transactions with securities in the conditions of overcoming of consequences financially and economic crisis", *Naukovui visnuk NLTU*, no. 20.2, pp. 215–219.
3. The National Bank of Ukraine (2004), "Methodical pointing from the inspection of banks "Risk Assessment System" of March 15, 2004 No 104, available at: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Risks/104.pdf (access date July 29, 2017).
4. The National Bank of Ukraine (2004), Resolution of the NBU "Methodical recommendations on the organization and functioning of the risk management systems in banks of Ukraine" dated August 2, 2004 No. 361, available at: <http://www.rada.gov.ua>. (access date July 29, 2017).
5. Primostka, L.O. (2004), *Finansovui menedzment v banku* [Financial management in a bank], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 468 p.
6. Reverchuk, S.K. (2006), *Finansova stabilnist bankiv v Ukraini: orhanizatsiino-upravlinski aspektu* [Financial stability of banks is in Ukraine: organizational and administrative aspects], monograph, LNU imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine, 208 p.
7. Titarenko, H.B. (2013), "Institutionon factors of development of the national innovative system of Ukraine: problems of methodology", *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytety. Ser.: Ekonomika*, no. 1, pp. 110-114, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2013_1_15 (access date April 08, 2016).
8. The National Bank of Ukraine (2001), Resolution of the NBU "About approval of the Instruction about procedure for regulation of activities of banks in Ukraine" of August 28, 2001 No. 368, available at: <http://www.rada.gov.ua>. (access date July 29, 2017).

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.01 : 005

Денисюк О.М.,
*д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри
 обліку та оподаткування*
 Ковальчук С.П.,
*канд. екон. наук, ст. викладач кафедри
 обліку та оподаткування*
 Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

Denisyuk O.M.,
*dr.sc.(econ.), professor, head at the
 department of accounting and taxation*
 Kovalchuk S.P.,
*cand.sc.(econ.), senior lecturer at the
 department of accounting and taxation*
 Vinnytsia Institute of Trade and Economics of KNUTE

ANALYTICAL SUPPLY OF THE FINANCIAL MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Підприємництво в Україні перебуває під впливом значної кількості факторів як внутрішніх, так і зовнішніх. Сучасний менеджмент підприємства з метою досягнення цільових характеристик свого функціонування має будуватися із максимальним врахуванням всіх чинників впливу на підприємницьке середовище.

Для забезпечення ефективного та оперативного реагування на зміни економічної кон'юнктури, приділення достатньої уваги внутрішньому економічному середовищу підприємства фінансовий менеджмент потребує належного інформаційного забезпечення. При цьому важливою є подача не просто зібраної інформації, а трансформованих інформаційних сукупностей, на основі яких можна формувати об'єктивні висновки.

Симбіоз аналітичних показників здатен забезпечити систему менеджменту підприємства достатньою інформацією для прийняття оперативних та ефективних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням аналітичного забезпечення фінансового менеджменту присвячені праці таких науковців, як Т. А. Гоголь (питання аналітичного забезпечення системи управління підприємств малого бізнесу) [3], А. О. Касич, Г.Ю. Чернова (виділення етапів організації обліково-аналітичного забезпечення) [5], Л.О. Волощук (формування обліково-аналітичного забезпечення управління) [1]. Варто відзначити, що науковці в більшості випадків розглядають обліково-аналітичне забезпечення, не приділяючи уваги аналітичному забезпеченню як окремому, важливому елементу інформаційної системи на підприємстві. Окремі показники в якості складового елементу інструментарію аналітичного забезпечення досліджують такі автори наукових праць: А. М. Лебедева [8], Н. М. Воськало [2], Т. О. Коваленко, Н. А. Іщенко [7], О. В. Коваленко, Ю. С. Отечко [6], А. І. Склабінська, П. О. Магдійчук [9].

Незважаючи на вагомий вклад у розвиток досліджуваної проблеми, все ж потребують удосконалення підходи до визначення системи показників, які формують аналітичне забезпечення на основі певного критерію, за який пропонується обрати недопустимість багаторазового використання одних і тих же абсолютних показників для розрахунку відносних показників.

Постановка завдання. Мета публікації полягає в систематизації показників аналітичного забезпечення фінансового менеджменту із виділенням в ньому чотирьох рівнів з метою раціонального підходу до його розробки та використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналітичне забезпечення фінансового менеджменту – це система показників, які використовуються для формування думки щодо фінансового стану, кредитоспроможності, ділової активності та відповідності підприємства критеріям ефективного функціонування. Процес формування аналітичного забезпечення передбачає оцінку різних аналітичних показників та створення їх цілісної системи з урахуванням інформаційних потреб фінансового менеджменту.

Основну увагу доцільно звернути на показники фінансової звітності (за характеристикою виміру вони відносяться до абсолютних), адже вона є найвагомим джерелом економічної інформації для фінансового менеджменту. Проте, використання лише абсолютних показників у ролі аналітичного забезпечення фінансового менеджменту має низку недоліків, основним серед яких є неможливість їх порівняння із іншими підприємствами через різноманітність підприємницького середовища, що своєю чергою унеможлиблює формування думки про реальну порівняльну ефективність та конкурентоспроможність підприємства на ринку. Вагомими недоліками також є неврахування фактора інфляції та неможливість виокремлення у абсолютних показниках ваги впливу різних чинників. Відносні показники є більш інформативними, адже по своїй суті є результатом порівняння абсолютних величин, які зазнають однакового впливу внутрішнього та зовнішнього середовища, тому що формуються в рамках однієї системи – підприємства, регіону, держави. Як зазначають науковці [7, с. 169], методика коефіцієнтного аналізу є достатньо гнучкою і може використовуватися на будь-якому з підприємств реального сектору економіки.

Визначення сукупності відносних показників як складового елемента аналітичного забезпечення фінансового менеджменту має ґрунтуватися на принципі мінімізації подвійного використання абсолютних показників. Тобто, необхідно прагнути до ситуації, коли для розрахунку відносних показників окремих абсолютний показник застосовуватиметься лише раз. Це дозволить розширити інформаційні можливості сформованої системи, уникнути подвійного врахування різних факторів та подвійних висновків і забезпечити оптимальне використання робочого часу.

Разом із цим, в процесі формування аналітичного забезпечення фінансового менеджменту підприємства не можливо цілком знехтувати системою абсолютних показників. Доцільним є використання тих із них, що застосовуються для розрахунку відносних показників. На основі наявних інформаційних даних із використанням аналітичного інструментарію, зокрема описових методів, доцільно сформулювати тенденції зміни даних показників. Це буде вагомим інформаційним доповненням до центрального рівня аналітичного забезпечення фінансового менеджменту підприємства, сформованого на основі коефіцієнтного аналізу.

У випадку недостатньо ефективного планування та недостатньої інформативності сформованого аналітичного забезпечення можна провести розрахунки та сформулювати додаткові відносні показники, що ґрунтуватимуться на незмінній інформаційній базі, тобто тих абсолютних показниках, що використовувалися для формування центрального та допоміжного рівня аналітичного забезпечення.

При недостатності запропонованих показників для формування інформативних висновків та пропозицій щодо об'єкта дослідження система аналітичного забезпечення фінансового менеджменту потребуватиме розширення до четвертого – непродуктивного рівня, що передбачає розрахунок додаткових коефіцієнтів із використанням іншої сукупності абсолютних показників в якості інформаційної бази.

Запропонований чотирьохрівневий підхід до побудови системи аналітичного забезпечення фінансового менеджменту представлений на рис. 1.

Прикладом аналітичного забезпечення фінансового менеджменту, що включає лише перший та другий рівень може бути наступна сукупність показників: рентабельність витрат, фондівіддача, коефіцієнт оборотності запасів, коефіцієнт автономії, коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт ліквідності грошового потоку та абсолютні показники, що використовуються для розрахунку зазначених коефіцієнтів.

Одним із ключових показників економічної результативності діяльності підприємства є чистий прибуток. Проте, рівень його інформативності для системи менеджменту не завжди достатній, адже для оцінки реальної прибутковості вагомою є величина витрат підприємства. Це обґрунтовує потребу використання показників рентабельності.

Рентабельність – це відносний показник ефективності діяльності суб'єктів господарювання, який відображає відношення отриманого ефекту (прибутку) з наявними або використаними ресурсами [8, с. 29]. Кількість показників рентабельності досить велика. Їх об'єднують в різні групи. Вибір показників рентабельності залежить від цільових орієнтирів формування інформаційної бази згідно потреб системи управління підприємством.

Для оцінки ефективності системи менеджменту, з метою врахування рівня віддачі витрат підприємства, в склад аналітичного забезпечення фінансового менеджменту доцільно включити рентабельність витрат підприємства, яка може бути деталізована в залежності від специфіки діяльності суб'єкта господарювання (наприклад, рентабельність операційних витрат). За базу

розрахунку більшість науковців та практиків пропонують використовувати собівартість реалізованої продукції. Проте, в залежності від інформаційних потреб та особливостей технологічних процесів на підприємстві аналітики можуть змінити базу розрахунку даного показника.

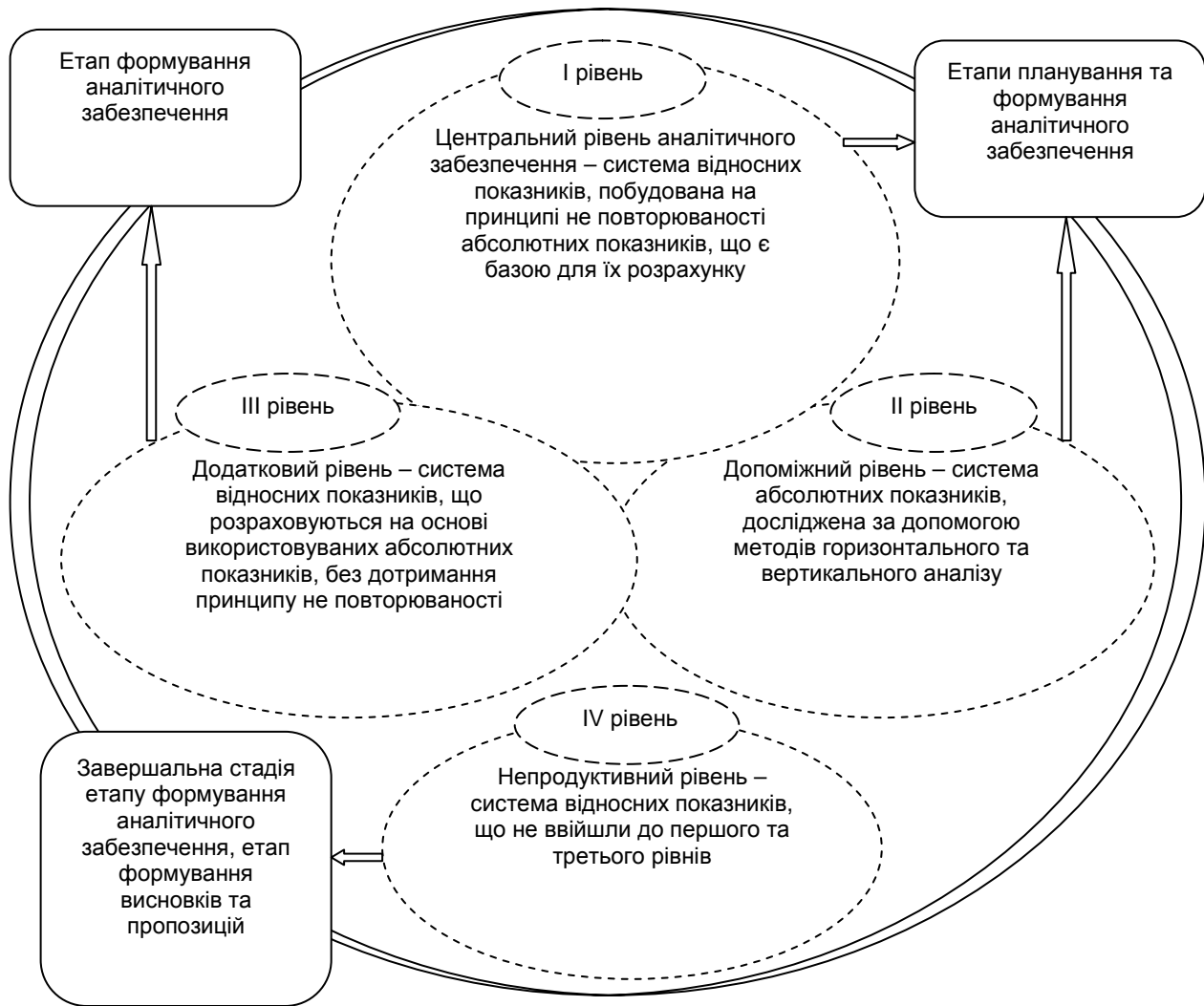

Рис. 1. Рівні аналітичного забезпечення фінансового менеджменту підприємства

Джерело: розробка авторів

Методика визначення рентабельності витрат підприємства дозволяє встановлювати питому вагу фінансового результату на одиницю понесених витрат (1).

$$P_v = ЧФР / В, \tag{1}$$

де P_v – рентабельність витрат підприємства;
 $ЧФР$ – чистий фінансовий результат (прибуток, збиток) підприємства;
 $В$ – витрати підприємства.

Для підприємства позитивним є формування висхідної динаміки показника рентабельності виробництва. Максимальний позитивний ефект створюється за умов зростання чистого фінансового результату та скорочення величини витрат. Висхідна динаміка можлива також за умов зростання чистого фінансового результату більшими темпами, ніж темпи зростання витрат підприємства. Скорочення фінансового результату за умов зростання витрат підприємства призводить до зниження рентабельності виробництва та може бути одним із основних критеріїв для негативної характеристики ефективності управління витратами підприємства і слугувати підставою для перегляду системи нормування витрат.

Для оцінки ефективності використання необоротних матеріальних ресурсів доцільно застосувати такий показник як фондovіддача. Базою для його розрахунку виступають первісна вартість основних засобів та вартісний показник обсягу реалізації продукції, тобто дохід від реалізації. В підприємницькому секторі основні засоби є однією із найвагоміших складових матеріального забезпечення виробничого процесу (частка основних засобів на підприємствах України на кінець

2015 р. становила 48,5% [4]), а рівень їх віддачі найбільшою мірою відображається в доході підприємства.

Методика розрахунку даного показника дозволяє встановлювати питому вагу доходу від реалізації на одиницю основних засобів підприємства (2).

$$Фв = ДР / ОЗ \quad (2)$$

де, Фв – фондвіддача;
ДР – дохід від реалізації продукції;
ОЗ – основні засоби (середньорічна вартість).

Про підвищення ефективності використання основних засобів та зростання рівня їх віддачі свідчить висхідна динаміка фондвіддачі за умов скорочення середньорічної вартості основних засобів, що супроводжується формуванням позитивних темпів приросту доходу від реалізації. Така ситуація може бути спричинена підвищенням ефективності використання основних засобів, їх якісним оновленням, осучасненням технології.

Одним з ключових факторів підвищення ефективності виробництва є прискорення обігу коштів [6, с. 135]. Для оцінки оборотності активів підприємства використовують групу показників ділової активності. При виборі показника, який доцільно включити в склад аналітичного забезпечення фінансового менеджменту варто враховувати специфіку діяльності підприємства. Якщо мова йде про виробниче, або торговельне підприємство, то в складі його балансу найвагомим матеріальним оборотним активом виступають запаси підприємства.

Коефіцієнт оборотності запасів визначається на основі даних фінансової звітності підприємства та розраховується за формулою (3).

$$Коз = ЧДР / З \quad (3)$$

де, Коз – коефіцієнт оборотності запасів;
ЧДР – чистий дохід від реалізації продукції;
З – запаси.

Сучасне підприємство має прагнути до прискорення оборотності запасів підприємства, що, як зазначають автори [6, с.134], зумовлює: по-перше, збільшення обсягу продукції на кожен грошову одиницю поточних витрат підприємства; по-друге, вивільнення частини коштів і завдяки цьому створення додаткових резервів для розширення виробництва.

В системі показників фінансової незалежності одним із найвагомимих та найпростіших за алгоритмом розрахунку є показник фінансової незалежності (автономії). Коефіцієнт автономії представляє частку власних коштів у загальній величині джерел фінансування підприємства. Його нижня гранична межа становить 0,5. Це свідчить про те, що оптимальним є рівномірне співвідношення власного та залученого капіталу, а позитивною вважається ситуація перевищення величини власного капіталу над залученим. Коефіцієнт фінансової незалежності визначається за формулою (4)

$$Ка = ВК / ВБ \quad (4)$$

де, Ка – коефіцієнт автономії;
ВК – власний капітал;
ВБ – загальна величина джерел фінансування підприємства.

Позитивна висхідна динаміка коефіцієнта автономії свідчить про підвищення рівня фінансової незалежності, розширене фінансування діяльності підприємства за рахунок власних коштів. Спадні тенденції у зміні коефіцієнта автономії свідчать про збільшення частки залученого капіталу в джерелах фінансування, що може бути обґрунтовано потребами нарощування обсягів діяльності за умов недостатності власних фінансових ресурсів. Суттєвим ризиком в даному випадку є виникнення ситуації щодо фінансування необоротних матеріальних активів за рахунок поточного позикового капіталу. В даному випадку виникає потреба додаткового вивчення динаміки робочого капіталу підприємства, який є абсолютним розрахунковим показником і визначається на основі порівняння власного капіталу та необоротних активів підприємства.

Коефіцієнт загальної ліквідності засвідчує достатність оборотних активів для покриття поточних зобов'язань підприємства, що й обумовлює методику його розрахунку (5)

$$Кзл = ОА / ПЗ \quad (5)$$

де, Кзл – коефіцієнт загальної ліквідності;
ОА – оборотні активи;
ПЗ – поточні зобов'язання.

Заведено вважати, що цей коефіцієнт має знаходитись в межах від 1 до 2. Нижня межа обумовлена тим, що оборотних активів зонайменше має бути для погашення короткострокових зобов'язань, інакше підприємству буде загрожувати банкрутство. Перевищення верхньої межі є теж не бажаним, оскільки свідчитиме про формування незадовільної структури капіталу [1, с. 57].

Коефіцієнт ліквідності грошового потоку свідчить про забезпеченість витрачання грошових засобів їх надходженнями [7, с. 168]. Він виступає показником, за допомогою якого можна оцінити збалансованість вхідного та вихідного грошових потоків та визначається за формулою (6):

$$Клгп = ДГП / ВГП \quad (6)$$

де, Клгп – коефіцієнт ліквідності грошового потоку;
 ДГП – додатний грошовий потік;
 ВГП – від’ємний грошовий потік.

Мінімальне критичне значення даного показника становить 1, що свідчить про рівність додатного та від’ємного грошових потоків. Позитивним для підприємства є зростання коефіцієнта ліквідності грошового потоку за умов нарощування додатного та скорочення від’ємного грошових потоків.

Запропоновану систему показників, що формують аналітичне забезпечення фінансового менеджменту підприємства можна розширити із використанням показників третього рівня та представити за допомогою матриці (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця показників аналітичного забезпечення фінансового менеджменту підприємства (перший – третій рівні)

Абсолютні показники	2	NFR	2	ДР	2	ЧДР	2	ВК	2	ОА	2	ДГП	Абсолютні показники	
Ф. №2	1	Рв	3	Вв	3	Ов	3	К пввк	3	Кпвоа	3	ДГПв	2	В
Ф. №1	3	Роз	1	Фв	3	Ооз	3	Кпозвк	3	Воаок	3	ДГПоз	2	Оз
Ф. №1	3	Оз	3	Вз	1	Коз	3	Кзвк	3	Чзоа	3	ДГПз	2	з
Ф. №1	3	Ра	3	Ва	3	Оа	1	Ка	3	Чоаа	3	ДГПа	2	ВБ
Ф. №1	3	Ркпк	3	Впз	3	Опз	3	Кпзвк	1	Кзл	3	ДГПз	2	Пз
Ф. №3	3	Р (ВГП)	3	ВГП в ДР	3	ВГП в ЧДР	3	К. ВГП ВК	3	К. ВГП ОА	1	Клгп	2	ВГП
Джерело інформації	Ф. №2		Ф. №2		Ф. №2		Ф. №1		Ф. №1		Ф. №3		Джерело інформації	

Умовні позначення: 1 – показники центрального рівня аналітичного забезпечення; 2 – показники допоміжного рівня аналітичного забезпечення; 3 – показники другорядного рівня аналітичного забезпечення; Вв – віддача витрат; Ов – оборотність витрат; Кпввк – коефіцієнт покриття витрат власним капіталом; Кпвоа – коефіцієнт покриття витрат оборотними активами; ДГПв – відношення ДГП до витрат; Роз – рентабельність основних засобів; Ооз – окупність основних засобів; Кпозвк – коефіцієнт покриття основних засобів власним капіталом; Воаок – відношення оборотних активів до основних засобів; ДГПоз – коефіцієнт покриття основних засобів ДГП; Оз – окупність запасів; Вз – віддача запасів; Кзвк – коефіцієнт покриття запасів власним капіталом; Чзоа – частка запасів в оборотних активах; ДГПз – коефіцієнт покриття запасів ДГП; Ра – рентабельність активів; Ва – віддача активів; Оа – оборотність активів; Чоаа – частка оборотних активів в активах; ДГПа – коефіцієнт покриття активів додатним грошовим потоком; Ркпк – рентабельність короткострокового позикового капіталу; Впз – віддача поточних зобов’язань; Опз – оборотність поточних зобов’язань; Кпзвк – коефіцієнт покриття поточних зобов’язань власним капіталом; ДГПзК. покриття поточних зобов’язань ДГП; Р(ВГП) – рентабельність ВГП; ВГП в ДР – частка ВГП в ДР; ВГП в ЧДР – частка ВГП в ЧДР; К. ВГП ВК - Коефіцієнт покриття ВГП ВК; К. ВГП ОА - коефіцієнт покриття ВГП ОА
 Джерело: розробка авторів

По діагоналі представлено запропоновану систему показників центрального рівня аналітичного забезпечення фінансового менеджменту.

У випадку недостатності запропонованих показників для формування аргументованих висновків та пропозицій доцільно сформулювати четвертий рівень аналітичного забезпечення фінансового менеджменту, що включатиме додаткові показники із усіх шести запропонованих груп показників:

- 1) показники рентабельності: рентабельність активів, капіталу, реалізації продукції;
- 2) показники ефективності: продуктивність праці, матеріаловіддача, фондоозброєність;
- 3) показники ділової активності: оборотність дебіторської заборгованості, кредиторської заборгованості, оборотних активів, грошових коштів;

- 4) показники фінансової стійкості та платоспроможності: робочий капітал, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт маневреності робочого капіталу;
- 5) показники ліквідності: коефіцієнти абсолютної та проміжної ліквідності;
- 6) коефіцієнти оцінки грошових потоків: коефіцієнт ефективності грошових потоків, коефіцієнт достатності чистого грошового потоку, коефіцієнт реінвестування чистого грошового потоку.

Представлений перелік показників в рамках виділених чотирьох рівнів аналітичного забезпечення фінансового менеджменту не є універсальним та визначається відповідно до інформаційних потреб фінансового менеджменту і специфіки діяльності підприємства, тому може бути змінений, доповнений або скорочений.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, запропонована чотирьохрівнева система аналітичного забезпечення фінансового менеджменту передбачає приділення великої уваги плануванню аналітичного забезпечення, що дозволяє раціоналізувати весь процес підготовки та обробки (трансформації) інформації з мінімізацією витрат часу та максимізацією корисного інформаційного ефекту.

Подальші дослідження спрямовуватимуться на удосконалення та розробку факторних моделей проведення фінансового аналізу діяльності підприємства.

Література

1. Волощук Л.О. Обліково-аналітичне забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства / Л.О. Волощук // Вісник Одеського політехнічного університету. – 2011. – № 2 (36). – С. 329–334.
2. Воськало Н.М. Аналіз власного капіталу підприємства / Н.М. Воськало // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 721. – С. 73–77.
3. Гоголь Т.А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу : монографія / Т.А. Гоголь. – Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2014. – 384 с.
4. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Касич А.О. Обліково-аналітичне забезпечення стратегічного фінансового менеджменту / А.О. Касич, Г.Ю. Чернова // Бізнес-інформ. – 2016. – № 9. – С. 206–211
6. Коваленко О.В. Підвищення ефективності формування і використання оборотного капіталу підприємства / О.В. Коваленко, Ю.С. Отечко // Гроші, фінанси і кредит. – 2016. – Вип. 1. – С. 133–139.
7. Коваленко Т.О. Оцінка ефективності формування грошових потоків підприємства / Т.О. Коваленко, Н.А. Іщенко // Наукові записки КНТУ. – 2011. – Вип. 11. – Ч.ІІ. – С. 165–170.
8. Лебедева А.М. Методичні аспекти аналізу рентабельності діяльності підприємства / А.М. Лебедева // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2012. – Т. 17. Вип. 3–4. – С. 29–36.
9. Склабінська А.І. Оцінка фінансової стійкості та платоспроможності підприємств: вітчизняна та зарубіжна практика / А.І. Склабінська, П.О. Магдійчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т. 2. – С. 56–58.

References

1. Voloshchuk, L.O. (2011), "Accounting and analytical support for the management of innovative development of the enterprise", *Visnyk Odeskoho politekhnichnoho universytetu*, no. 2 (36), pp. 329-334.
2. Voskalo, N.M. (2012), "Analysis of property asset of enterprise", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, no. 721, pp. 73–77.
3. Hohol, T.A. (2014), *Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia pidprijemstv maloho biznesu* [Accounting and analytical support for the management of small businesses], monograph, Vydavets Lozovyi V.M., Chernihiv, Ukraine, 384 p.
4. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua> (access date July 30, 2017).
5. Kasych, A.O., and Chernova, H.Yu. (2016), "The Accounting-Analytical Provision of Strategic Financial Management", *Business-inform*, no. 9, pp. 206–211.
6. Kovalenko, O.V. and Otechko, Yu.S. (2016), "Increase in effectiveness of formation and use of enterprise circulating capital", *Hroshi, finansy i kredyt*, iss. 1, pp. 133–139.
7. Kovalenko, T.O. and Ishchenko, N.A. (2011), "An estimation of efficiency of formation of cash flows of the enterprise", *Naukovi zapysky KNTU*, iss. 11, part II, pp. 165–170.
8. Lebedeva, A.N. (2012), "Methodical aspects of the analysis of profitability activity of the enterprise", *Visnyk ONU im. I.I. Mechnykova*, Vol. 17, iss. 3-4, pp. 29–36.
9. Sklabinska, A.I. and Mahdiichuk P.O. (2009), "Assessment of financial sustainability and solvency of enterprises: domestic and foreign practice", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 6, Vol. 2, pp. 56–58.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 338.432:631.115:338.433

Іванько А.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри аграрної економіки,
заслужений працівник сільського господарства України,
Відокремлений підрозділ Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»
Ксенофонов М.М.,
канд. екон. наук, с.н.с., зав. відділу організації менеджменту,
публічного управління та адміністрування,
Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки”

СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КЛАСТЕРІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ivanko A.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of
agrarian economics, honored worker of agriculture of Ukraine,
Separated Subdivision NULESU “Nizhyn Agrotechnical Institute”
Ksenofontov M.M.,
cand.sc.(econ.), senior research fellow, head at the department
of management, public management and administration
National Science Center "Institute of Agrarian Economics"

STRATEGIES FOR INCREASING OF COMPETITIVE ABILITIES OF CLUSTERS IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Постановка проблеми. Економічна система суспільства протягом існування людства характеризувалась постійним розвитком, що проявлялось у вдосконаленні продуктивних сил та виробничих відносин. При цьому збереження свого існування на ринку господарських одиниць будь-якого рівня обумовлювалось їх можливістю забезпечити параметри конкурентоспроможного розвитку. Недотримання зазначених параметрів свідчило про відсутність економічної дієвості у їх роботі та означало неминуче усунення з ринку. Саме в межах зазначених тенденцій відзначається активне формування в економіках багатьох країн кластерів з різною спеціалізацією діяльності. У зв'язку з цим розгляд питань формування кластерів та забезпечення належного рівня конкурентоспроможності їх господарської діяльності в аграрному секторі економіки є актуальним у теоретичному та прикладному відношенні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань формування кластерів в аграрному секторі економіки та забезпечення конкурентоспроможності їх господарської діяльності приділяли свою увагу багато науковців, серед яких можна відзначити таких вчених, як А. Алчян, Г. Демсец [1], Войнаренко М. П. [2], Кропивко М. Ф. [5], Маршалл А. [6], Портер М. [7], Соколенко С. І. [8]. У свою чергу серед вчених, предметом уваги яких були питання підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та різних галузей економіки слід відзначити таких вчених, як Кваша С. М. [3], Коваленко Ю. С. [4], Самуельсон П. [8], Коуз Р. [10], Уильямсон О. [11] та багатьох інших. Поряд з цим питання підвищення конкурентоспроможності кластерів в аграрному секторі економіки мають певні особливості, значною мірою пов'язані з

імовірнісним впливом ґрунтово-кліматичних факторів на умови та результати діяльності галузі, обумовлюють важливість запровадження стратегічного підходу до формування кластерів та забезпечення їх ефективного господарювання.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні видів стратегій підвищення конкурентоспроможності кластерів в аграрному секторі економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одними з характерних відмінностей економічного розвитку останніми десятиліттями в світі є: посилення відкритості національних економік, збільшення впливу на міжнародний економічний розвиток транснаціональних кампаній та зміна акцентів з галузевого розвитку до міжгалузевого, що у багатьох країнах реалізується на основі формування кластерів [6; 7; 8; 10; 11]. У зв'язку з цим забезпечення довгострокового функціонування на ринку окремих суб'єктів господарювання все більше здійснюється на стратегічних засадах та на основі опрацювання гнучких схем взаємодії з суб'єктами ринку різних галузей.

Поняття „конкурентоспроможність” містить у собі дві складових: „конкуренція” та „спроможність” та означає спроможність до конкуренції економічних суб'єктів різних рівнів економіки. Конкуренція є визначальною економічною умовою функціонування суб'єктів господарювання в ринковій економіці. Конкурентоспроможність проявляється у здатності економічних суб'єктів протистояти у конкурентній боротьбі та здійснювати конкурентні дії порівняно краще за своїх конкурентів. Досягнення підприємцем певного рівня конкурентоспроможності означає отримання ним певного рівня прибутковості господарської діяльності.

В науковій літературі відзначається широке трактування поняття „конкурентоспроможності” [2; 3; 4; 7; 9]. Досягнення певної конкурентоспроможності часто ототожнюється з умовою реалізації товару або послуги. Оскільки конкурентоспроможна діяльність є діяльністю по задоволенню попиту споживачів, то конкурентоспроможність, через ціну та якість продукції або послуги, є мірою оцінки переваги одного економічного суб'єкта від іншого. Конкурентоспроможність як спроможність протистояти у конкурентній боротьбі значною мірою формується від можливості залучення інвестицій та можливості отримання конкурентних переваг за рахунок організації своєї діяльності, спеціалізації виробництва, формування інтеграційних зв'язків.

Суттєвий внесок в розгляд питань конкурентоспроможності внесено Майклом Портером [7]. Слід відзначити, що пріоритетом його розгляду були високотехнологічні галузі, що визначали рівень економічного розвитку країн. Галузі, результативність роботи в яких, мала значну залежність від природних ресурсів або природних умов не можуть повною мірою належати до високотехнологічних. Одним з таких секторів економіки є аграрний сектор, умови та результати діяльності в якому значною мірою залежать від впливу ґрунтово-кліматичних умов. Проте результативність роботи в цьому секторі та рівень конкурентоспроможності позицій вітчизняних суб'єктів господарювання на внутрішньому та зовнішньому ринках залежить від впровадження розробок з високотехнологічних галузей та переходу до передових форм організації різних складових господарської діяльності. Таким чином, складовими високої продуктивності діяльності в аграрному секторі економіки є використання сучасних методів організації виробництва, високотехнологічного обладнання та передових технологій, забезпечення виробництва продукції високої якості з урахуванням особливостей впливу погодних умов та рівня родючості ґрунтів.

Підвищення ефективності економіки доцільно розглядати в контексті її переходу до кластерних засад внаслідок того, що кластери є формою реалізації більших конкурентних переваг і краще узгоджуються з самим характером конкуренції.

Історично виникнення кластерних формувань відбувалось в процесі поглиблення спеціалізації окремих територій держав, розвитку технології та науки. Прообрази сучасних кластерів існували в економіці промислово розвинених країн. Одним з перших, хто відзначив формування промислових районів з поглибленою спеціалізацією на певних видах діяльності був Альфред Маршалл [6], який в кінці ХХ століття виявив наявність таких індустріальних формувань в сфері виробництва текстилю та металообробки. В процесі аналізу таких формувань ним відзначено наявність синергетичного ефекту від об'єднання діяльності невеликих підприємств і отримання вищого рівня загального ефекту від суми ефектів за результатами діяльності окремих підприємств. При цьому ним виділено три основні чинники, що визначають наявність конкурентних переваг у учасників таких територіальних об'єднань: умовно об'єднаний ринок кваліфікованої робочої сили в межах промислового району, локальний міжфірмовий поділ праці та наявність налагоджених торгівельних зв'язків в межах такого району. Завдяки наявності таких факторів в промисловому районі створюється особливе середовище, яке стимулює розвиток виробництва.

Теоретичні положення кластерної моделі економіки, започатковані Альфредом Маршаллом були поглиблені та адаптовані до умов сучасного бізнесу Майклом Портером [7]. Кластер ним ототожнюється з промисловою групою як групою географічно наближених та взаємопов'язаних

компаній, що здійснюють профільний вид господарської діяльності на певній території та пов'язаних з ними організацій, які характеризуються взаємодоповнюваністю між собою. В цілому слід відзначити посилення уваги представників різних наукових напрямів та шкіл до питань кластерного розвитку.

Багатьма авторами відзначається, що кластери становлять собою організаційну єдність розміщених в одному регіоні технологічно взаємопов'язаних виробництв [2; 5; 6; 7; 9]. Кластери є неформальними об'єднаннями, в яких краще ніж в галузях суміщаються важливі технологічні та бізнес-зв'язки, відбувається взаємодоповнюваність між різними галузями, надання та отримання інфраструктурних послуг, створення інновацій та підвищення інноваційного рівня учасників кластера та регіону в цілому, поширення інформації та стимулювання кадрів до підвищення рівня знань та кваліфікації. При цьому вони суміщають у своїй діяльності два принципи: кооперації та конкуренції.

Відносно організаційних особливостей кластера слід відзначити наявність центричного побудування кластера з чітко визначеним лідером та децентралізованого із зосередженням сукупності підприємств навколо певного виду діяльності. До характерних учасників різних кластерів можуть відноситись університети, фінансові установи та органи державної влади та місцевого самоврядування.

Внутрікластерні відносини характеризуються відсутністю конкурентних відносин між учасниками, оскільки по базовому виду діяльності проявляється взаємодоповнюваність між ними, а по інших видах діяльності – фактор обслуговування ними різних сегментів галузі та ринку. При цьому розвиток кластерів обумовлюється трьома обставинами: інтенсивністю конкуренції на місцевому ринку, сприятливістю економічного середовища для формування нового виду економічної діяльності на даній території, дієвістю формальних та неформальних механізмів поєднання потенційних учасників кластера.

Узагальнення різних підходів щодо впливу кластерів на конкурентну боротьбу дозволило виділити три таких способи:

- 1) за рахунок підвищення продуктивності фірм та галузей, які охоплює кластер;
- 2) шляхом підвищення здатності інноваційного оновлення;
- 3) стимулювання нових видів бізнесу для підтримання інноваційної діяльності, зміцнення кластера та поширення його ролі в місцевій та національній економіці [1; 8; 10; 11].

Значною мірою конкурентоспроможність кластера обумовлюється участю владних структур, відповідно до чого розвиток кластерів доцільно здійснювати на основі державно-приватного партнерства [5].

В Україні формування кластерів слід здійснювати з урахуванням міжнародного досвіду та світових наукових надбань. Так, відповідно до теорії М. Портера, підвищення рівня конкурентоспроможності окремих підприємств на галузевому ринку тісною мірою пов'язано зі станом конкуренції на ньому та обраною нею стратегією господарської діяльності та конкурентної стратегії на ринку. Базуючись на підході М. Портера, доцільним є підготовка типових конкурентних стратегій як для окремих підприємств, так і для кластерних об'єднань:

- 1) виробництво широкого спектру товарів за порівняно низькою ціною з акцентом економії на витратах;
- 2) виробництво широкого асортименту високоякісних товарів за порівняно високою ціною з акцентом проведення нескладної диференціації;
- 3) виробництво простих стандартизованих товарів з акцентом на оптимізації витрат;
- 4) виробництво спеціалізованих товарів продукції за порівняно високою ціною за рахунок сфокусованої диференціації;
- 5) диверсифікація виробництва щодо асортименту по стандартизованих більш дешевих та більш дорогих товарів зі зміною співвідношення пропорцій виробництва між зазначеними товарами по роках залежно від попиту споживачів. Слід зазначити, що, на відміну від підходу М. Портера, яким виділено 4 стратегії, нами вважається за необхідність відпрацювання механізмів 5-ї стратегії, оскільки споживачі не є однорідною сукупністю, відповідно до чого окрема стратегія повинна бути розрахована на споживачів з різним рівнем купівельної спроможності.

Зазначені 5 типових стратегій повною мірою мають відношення і до суб'єктів господарювання аграрного сектора. До товарів умовно більш простого виробництва відносяться продукти харчування масового споживача. А до дорогих продуктів відносяться делікатесні продукти та продукти обмеженої пропозиції, що мають підвищену ціну (екологічно чиста продукція). Підготовку будь-якої стратегії слід здійснювати з урахуванням специфіки впливу конкурентних детермінант, які представлені на рис. 1.

На рис. 1 представлений конкурентних ромб Портера, детермінанти, що обумовлюють конкурентоспроможність суб'єктів господарювання: факторні умови; умови внутрішнього попиту; суміжні та обслуговуючі галузі; стратегія фірми її структура та внутрішньогалузева конкуренція.

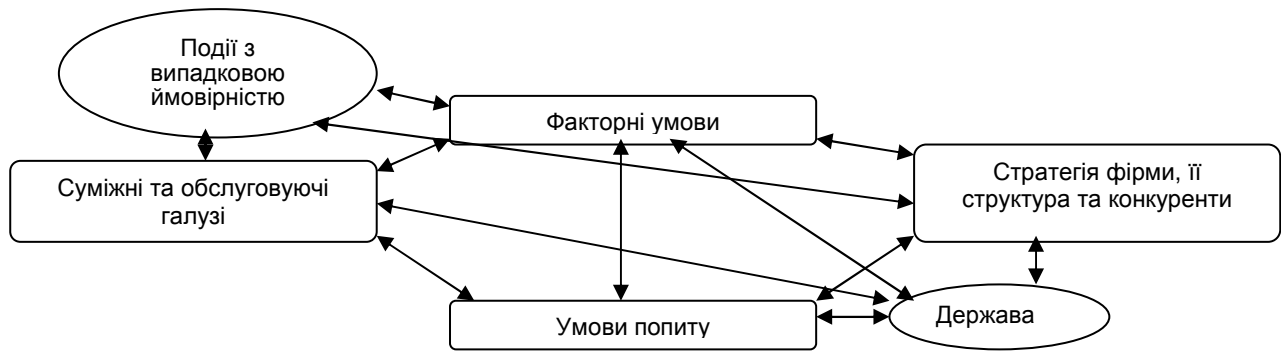

Рис. 1. Конкурентний ромб Портера

Джерело: [7]

Чотири зазначені детермінанти слід творчо враховувати при формуванні конкурентних стратегій розвитку аграрного сектора, в якому однією з характерних детермінант є вплив подій з випадковою ймовірністю, що характеризує собою вплив ґрунтово-кліматичних факторів на умови та результати виробництва в аграрному секторі.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи викладене вище, слід відзначити дієвість запровадження стратегічного підходу до розбудови кластерної економіки в аграрному секторі України. В контексті зазначеного доцільним є врахування світового досвіду з підготовкою до запровадження різних стратегій та їх реалізації відповідно до фактичного прояву умов навколишнього середовища. При цьому перспективи подальших досліджень полягають у відпрацюванні механізмів формування конкурентних стратегій діяльності аграрних кластерів та методичних підходів до оцінки впливу факторів навколишнього середовища на кластери галузі при визначенні ефективності їх господарювання.

Література

1. Алчян А. Производство, стоимость информации и экономическая организация / А. Алчян, Г. Демсец // Вехи экономической мысли. Т. 5 : Теория отраслевых рынков. – СПб. : Экономическая школа, 2003. – С. 280-317.
2. Войнаренко М.П. Кластери в економіці : аналіз теорії і практики : монографія / М.П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 220 с.
3. Кваша С. М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С. М. Кваша, Н. Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99-104.
4. Коваленко Ю.С. Сільськогосподарське підприємство в ринковому середовищі / Ю.С. Коваленко. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 204 с.
5. Кропивко М. Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 3-13.
6. Маршалл А. Принципы экономической науки : [В 3 т. : пер. с англ.] / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – Т.1. – 416 с., Т.2. – 309 с.
7. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. под ред. В. М. Щетинина. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
8. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон, В. Нордхаус ; пер. с англ. [под ред. Тарасевича Л.С., Леусского А.И.]. – М. : Бинوم-КноРус, 1999. – 799 с.
9. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации : Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры : Украинский контекст : монографія / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 648 с.
10. Coase R. Durability and Monopoly / R. Coase // Journal of Law and Economics. – 1972. – Vol. 15 (1). – P. 143-149.
11. Williamson O.E. Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications / O.E. Williamson. – New York : Free Press, 1975. – 286 p.

References

1. Alchyan, A. and Demsets, H. (2003), "Production, Information costs and Economic Organization", *Vekhi ekonomicheskoy mysli*, Ekonomicheskaya shkola, St. Petersburg, Russia, Vol. 5, pp. 280-317.
2. Voinarenko, M. P. (2008), *Klastery v ekonomitsi : analiz teorii i praktyky* [Clusters in economics : an analysis of theory and practice], Khmelnytskyi : KhNU, 220 p.
3. Kvasha, S.M. and Holomsha, N.Ye. (2006), "Competitiveness of domestic agricultural products in the world agricultural market", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 99-104.
4. Kovalenko, Yu.S. (2000), *Silskohospodarske pidpriemstvo v rynkovomu seredovyshchi* [An agricultural enterprise in a market environment], IAE UAAN, Kyiv, 204 p.

5. Kropyvko, M.F. (2010), "Conceptual approach to cluster organization and governance of development of agro-industrial production", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 3-13.
6. Marshall, A. (1993), *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [Principles of economic science], Progress, Moscow, Russia, Vol. 1, 416 p., Vol. 2, 309 p.
7. Porter, M. (1993), *Mezhdunarodnaya konkurentsya* [International competition], Mezhdunarodnyye otnosheniya, Moscow, Russia, 896 p.
8. Samuelson, P. and Nordhaus, V. (1999), *Ekonomika* [Economics], Binom-KnoRus, Moscow, Russia, 799 p.
9. Sokolenko, S.I. (2002), *Proizvodstvennye sistemy globalizatsii : Seti. Aliansy. Partnerstva. Klastery : Ukrainskiy kontekst* [Production systems of globalization: Nets. Alliances. Partnerships. Clusters: Ukrainian context], monograph, Logos, Kyiv, Ukraine, 648 p.
10. Coase, R. (1972), "Durability and Monopoly", *Journal of Law and Economics*, Vol. 15(1), pp. 143-149.
11. Williamson, O.E. (1975), *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*, New York : Free Press, 286 p.

*Рецензент : д.е.н. Національного Наукового Центру
„Інститут аграрної економіки” М.М. Могилова*

УДК 631.173:005.52

**Качан Д.А.,
аспірант***

Білоцерківський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ АНАЛІЗУ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

**Kachan D.A.,
graduate student
Bila Tserkva National Agrarian University**

FORMATION OF THE INFORMATION SYSTEM FOR ANALYSIS OF TECHNICAL SUPPLY OF AGRICULTURAL PRODUCERS

Постановка проблеми. Технічні ресурси є важливою складовою ресурсної бази сільськогосподарських підприємств, що забезпечує механізацію виробничих процесів і великою мірою визначає рівень продуктивності праці та ефективності виробничої діяльності. Сучасні економічні умови характеризуються скороченням кількості основних видів техніки, високим рівнем фізичного та морального зносу машинно-тракторного парку, внаслідок чого зросло навантаження на сільськогосподарські машини, збільшилася тривалість механізованих робіт. Зважаючи на низький рівень технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, доцільно проводити моніторинг і контроль за наявністю і доступністю технічного забезпечення сільськогосподарських виробників. Вважаємо, що із цією метою доцільно створити систему інформаційного забезпечення, яка б могла надавати достовірну і своєчасну інформацію, але існуюча на даний момент система не може повною мірою охопити і забезпечити виконання необхідних функцій, тому важливо дослідити питання її формування та впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання технічного забезпечення та ефективного використання сільськогосподарської техніки досліджували: Я.К. Білоусько [1; 2], І.Д. Бурковський [3], В.В. Іванишин [4], Т.С. Івашків [5], Б.В. Курган [6], М.М. Могилова [7], А.В. Непочатенко [8], Г.М. Підлісецький [9], В.І. Пастухова, В.М. Петров, І.Г. Тивоненко, А.М. Стельмащук, В.Л. Товстопят, В.С. Шибанін та ін. Незважаючи на велику кількість наукових праць, досліджень і публікацій за даною проблемою, недостатньо висвітленими залишаються питання, пов'язані з особливостями інформаційного забезпечення аналізу формування та використання технічних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами.

* *Науковий керівник: Варченко О.М. – д.е.н., професор*

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення існуючої системи інформаційного забезпечення аналізу технічного забезпечення сільськогосподарських виробників та обґрунтування пропозицій щодо її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми погоджуємося із думкою науковців, що економічну оцінку технічного забезпечення та ефективності використання техніки в сільському господарстві необхідно проводити комплексно на різних рівнях управління: державному, регіональному, окремого сільськогосподарського підприємства [10-12]. Зазначимо, що на рівні сільськогосподарського підприємства напрямами дослідження технічного забезпечення мають стати: оцінка забезпечення підприємства технічними ресурсами; визначення потреби у сільськогосподарській техніці у розрізі видів; економічне обґрунтування вибору сільськогосподарської техніки на основі системи критеріїв та техніко-економічних характеристик; аналіз представлених на ринку марок техніки з урахуванням конкурентних особливостей виробників та постачальників техніки; визначення моменту списання (продажу) зношеної техніки, оцінка терміну окупності нової техніки; оцінка навантаження на техніку; оцінка парку сільськогосподарської техніки з погляду ресурсо- та енергоефективності; вибір техніки та технологій із оптимальними співвідношеннями затрат та ефекту. Важливими показниками оцінки використання сільськогосподарської техніки є: наявність техніки у господарствах, її технічний стан та рівень забезпеченості господарюючих суб'єктів засобами механізації, які дозволяють визначити технічний потенціал підприємства. З метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень на рівні сільгоспідприємства доцільно сформувати інформаційну систему, яка б сприяла систематичному проведенню аналізу технічного забезпечення та ефективності їх використання.

Вивчення існуючої інформаційної системи аналізу технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників технічними ресурсами дало змогу встановити, що основним документом при визначенні потреби в сільськогосподарській техніці є статистична форма 10-мех «Наявність сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах у 20__ році». Її складають на підставі первинних документів бухгалтерського обліку: інвентаризаційних відомостей або описів, книг чи карток обліку основних засобів, актів на приймання техніки з ремонту й інших документів обліку сільськогосподарських машин та устаткування.

Підприємства, що звітували за формою № 10-мех, відповідають таким критеріям відбору: здійснювали сільськогосподарську діяльність; мали в наявності сільськогосподарські угіддя. При цьому звіт за 2010 по 2015 рр. подавали великі підприємства з площею сільськогосподарських угідь 200 га і більше, а також фермерські господарства, що мали не менше 50 га сільськогосподарських угідь (для звіту за 2010 р.) і не менше 30 га (для звіту за 2015 рік).

Починаючи зі звіту за 2015 р., цей критерій зазнав суттєвих змін. Зокрема, крім великих підприємств (із площею сільськогосподарських угідь 1000 га і більше) і фермерських господарств (із площею 200 га і більше), які звітували на суцільній основі, були також вибірково обстежені (обсяг вибірки – 20 %) фермерські господарства й інші сільськогосподарські підприємства, площа угідь яких менша за наведені вище порогові значення; підприємство утримувало поголів'я великої рогатої худоби або свиней, або овець чи кіз, або птиці.

Показник щодо кількості сільськогосподарської техніки включає в себе всю техніку, яка знаходиться на балансі суб'єктів, у тому числі взяті ними в оренду, і ту, що знаходиться на позабалансовому рахунку, незалежно від її технічного стану (працююча, непрацююча, але ще не списана з балансу, що знаходиться в ремонті).

Форму заповнюють сільськогосподарські підприємства всіх форм господарювання у кількісних вимірниках. У цій статистичній формі відсутня інформація про стан придбання сільськогосподарської техніки (нова чи вживана).

За даними 4 розділу форми 50-с.-г. та 10-мех вважається можливим провести розрахунок придбання нової та вживаної сільськогосподарської техніки лише для середніх і великих сільськогосподарських підприємств, частка яких у 2015 р. становила 17 % від загальної кількості суб'єктів агробізнесу – юридичних осіб.

На основі названих вище статистичних форм проводять розрахунок того чи іншого виду технічних засобів на 1000 га певного виду сільськогосподарських угідь. Вважаємо, що такий розрахунок втратив нині свою значимість. При здійсненні розрахунку до уваги не беруть потужність сільськогосподарської техніки та конкретно застосовувану технологію виробництва сільськогосподарської продукції. Тому розрахунок забезпеченості технічних засобів та його порівняння із нормативним значенням втрачає економічний зміст. На нашу думку, крім кількісної характеристики необхідно розглядати такий показник, як енергозабезпеченість виробничого процесу.

Склад тракторів і сільськогосподарських машин повинен відповідати конкретним можливостям сільських товаровиробників, відображати спеціалізацію і поєднання галузей. Це дасть можливість більш повно завантажувати техніку протягом календарного року, підвищувати її продуктивність.

Очевидно, що сучасна концепція й програма розвитку сільського господарства мають бути правильно зорієнтовані стосовно не тільки аграрного сектору в цілому, а й щодо окремих соціально-економічних форм господарювання. Нині доцільно враховувати зміни, що відбулися в структурі

сільського господарства за останні роки, й відповідно визначати подальший розвиток особистих селянських господарств (ОСГ) на найближчу і віддалену перспективу.

Встановлено, що нині інформація про технічне забезпечення особистих селянських господарств надходить із двох джерел: статистичної звітності, яку подають органи сільських рад, і за результатами вибіркового обстеження домогосподарств, які здійснюють органи статистики.

Основою для складання статистичних форм органами сільських рад є форма № 1 «Погосподарська книга №_ на 201_–201_ роки». Так, у формі 6 сільрада у розділі IV «Сільськогосподарська техніка в приватній власності домогосподарств, що проживають на території ради постійно» наводяться дані про фактично наявну в домогосподарствах техніку, як ту, що належить членам домогосподарства на правах власності, так і взятую в оренду (довгострокову) або ту, що знаходиться на відповідальному зберіганні (дані розділу IV «Сільськогосподарська техніка в приватній власності домогосподарства» форми №1, заповненого на звітну дату). Техніка домогосподарств в оренді у цьому розділі не враховується. Із загальної кількості тракторів виділяється кількість садово-городніх міні-тракторів і мотоблоків; із загальної кількості комбайнів – кількість зернозбиральних.

Вибіркове обстеження умов діяльності чи ведення господарства домогосподарств проводять згідно з вимогами міжнародних стандартів, а саме: принцип формування вибірки домогосподарств для обстеження як імовірнісної, стратифікованої, багатоступеневої, територіальної; добровільна згода домогосподарств на участь в обстеженні; періодична заміна (ротація) респондентів (домогосподарств); повна відмова від методу балансу доходів і витрат бюджетів домогосподарств; мінімальне навантаження на домогосподарство; вивчення споживання домогосподарства протягом короткого часу; можливість одержання науково обґрунтованих оцінок якості інформації, зокрема точності; екстраполяція (розповсюдження) даних вибіркового обстеження на генеральну сукупність – все населення країни; супровід публікацій результатів обстеження методологічними коментарями для користувачів даними.

Одиницею спостереження в дослідженні є домогосподарство, що являє собою сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків або бути і в тих, і в інших. Домогосподарство може складатися з однієї особи (ст. 1 Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення»). Оскільки частка домогосподарств, у складі яких є особи, не пов'язані родинними стосунками, становить 0,3 % від загальної кількості домогосподарств (0,39 % – від кількості домогосподарств за виключенням одинаків).

Для визначення технічного забезпечення особистих селянських господарств основними інструментами вибіркового обстеження є «Запитальник базового інтерв'ю» (форма №1-СНГ) де, зокрема в п. 2.3 відображаються господарські споруди та приміщення, обладнання й техніка. Враховуються капітальні, тимчасові та пристосовані, як діючі, так і недіючі внаслідок несправності, ремонту й реконструкції споруди і приміщення, призначені для зберігання сільськогосподарської продукції й утримання худоби та птиці, техніки і реманенту.

Аналіз наведених форм статичної інформації забезпечує значно ширший спектр інформації про діяльність господарств населення.

Основними причинами суб'єктивності інформації в Погосподарських книгах є такі:

1. Відомості в Погосподарській книзі щодо кількості худоби відображають лише в кінці календарного року, коли вона в господарствах населення мінімальна.

2. Інформацію про кількість худоби та птиці представнику сільської ради, який заносить її в Погосподарську книгу надає голова домогосподарства.

3. Інформація про використання земельної площі надходить на основі візуального виміру та зі слів власника ОСГ. Трансформацію земельної ділянки від одного власника до іншого також не відображають у Погосподарській книзі, оскільки відповідний механізм не відпрацьовано.

4. Інформацію про структуру посівних площ голова домогосподарства не надає, оскільки Погосподарська книга заповнюється в грудні, тобто в кінці календарного року.

Враховуючи об'єктивність підходу до формування інформаційного масиву про технічне забезпечення господарств населення, можна відзначити про досить високу статистичну похибку вибірки. Крім того, анкетне обстеження, що здійснюється науковцями з метою проведення оцінки діяльності особистих селянських господарств має нерепрезентативний характер і не відображає реальної ситуації.

Одним із заходів підвищення об'єктивності інформаційно-статистичного масиву про рівень технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників є проведення Всеукраїнського сільськогосподарського перепису.

Відповідно до міжнародних стандартів статистичною одиницею (об'єктом) для збирання даних у межах Першого всеукраїнського загального сільськогосподарського перепису (ЗСП) є господарство як технічно й економічно самостійна одиниця незалежно від правового статусу, форми господарювання чи розміру, що займається сільськогосподарським виробництвом під єдиним управлінням, яке

поширюється на вирощування всієї худоби, що утримується, та використання всіх земель, повністю або частково, для цілей сільськогосподарського виробництва.

Залежно від організаційної форми та структури, місцезонашування статистична одиниця ЗСП – аграрне господарство, може бути підприємством, місцевою одиницею або домогосподарством, а залежно від правового статусу – юридичною особою, відокремленим підрозділом юридичної особи (відокремлений підрозділ), фізичною особою-підприємцем, а також домогосподарством (як сукупність фізичних осіб).

Згідно з рекомендаціями Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) та Євростату переписом мають бути охоплені виробники, що забезпечують у сумі не менше 95-98 % валового випуску сільськогосподарської продукції.

Оскільки в Україні ще жодного разу не проводили суцільного структурного обстеження сільського господарства, респондентами сільськогосподарського перепису є всі виробники сільськогосподарської продукції – юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб усіх організаційно-правових форм господарювання, незалежно від основного виду економічної діяльності (сільськогосподарські підприємства), фізичні особи-підприємці, домогосподарства, які займаються сільськогосподарською діяльністю, класифікованою за кодами 01.1 – 01.6 КВЕД-2010.

Рекомендованими ФАО типовими даними, що збираються під час сільськогосподарського перепису, є: розмір господарства, форма володіння землею, землекористування, наявність системи зрошення, поголів'я худоби, трудові та інші ресурси сільського господарства.

З урахуванням цього та відповідно до Закону України «Про сільськогосподарський перепис», Програма Першого всеукраїнського загального сільськогосподарського перепису, яка буде опрацьована під час проведення пробного сільськогосподарського перепису, включає такі запитання, що торкаються проблем технічного забезпечення і відображені в розділі 6: «Споруди, техніка, обладнання та інфраструктура (для юридичної особи, відокремленого підрозділу, фізичної особи-підприємця, домогосподарства)»:

1. Споруди та їхня площа (за видами та цільовим призначенням): власна, у т. ч. зведені в останні 10 років; орендовано або використовується на інших умовах; у спільному використанні.

2. Техніка сільськогосподарського призначення за видами: власна, у т. ч. віком до 5 років; орендовані або використовується на інших умовах; у спільному використанні.

Як свідчать результати сільськогосподарського перепису в Російській Федерації, існують значні відхилення в кількості сільськогосподарської техніки між даними статистичної звітності та результатами перепису, особливо в сільських домогосподарствах. Ураховуючи досвід Росії, вважаємо за необхідне здійснювати сільськогосподарський перепис кожні 10 років.

Очевидно, що інформаційна система аналізу технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств окрім складових статистичного масиву повинна включати також інформацію, що формується на рівні підприємства. Це зокрема, індикатори стратегічних планів розвитку підприємства, показники виробничої програми, технологічних карт, бізнес-планів, масив первинного обліку, нормативи виконання окремих технологічних процесів тощо. Саме така інформація дозволить виявити специфічні особливості енергетичного складу тракторного парку, на формування якого впливають численні фактори, зокрема: природно-кліматичні умови, розмір господарства, стратегічні пріоритети розвитку, фінансова стійкість підприємства, виробнича програма тощо. Очевидно, що розрахунок потреби у технічних ресурсах на рівні сільськогосподарського підприємства доцільно визначати на основі технологічних карт з вирощування та збирання сільськогосподарських культур, які складаються по кожній культурі й незавершеному виробництву.

Висновки з проведеного дослідження. Обґрунтовано, що проведення аналізу технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств передбачає розрахунок численних показників щодо рівня забезпеченості окремими видами техніки на одиницю площі або одиницю голови сільськогосподарської худоби, у т. ч. фізичного зношення та морального старіння, рівня забезпечення кваліфікованим персоналом потребують здійснення деталізованого обліку затрат на її обслуговування та утримання, що в свою чергу вимагає створення та систематичного оновлення відповідної інформації. Основним документом визначення наявності сільськогосподарської техніки є статистична форма 10-мех, у якій представлено кількісний показник усіх технічних ресурсів, незалежно від права власності на неї та її технічного стану (нова чи вживана). З метою приведення підходу до оцінки технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва до сучасних вимог запропоновано враховувати технологію виробництва на основі показника енергозабезпеченості, а також проведення Всеукраїнського сільськогосподарського перепису з метою створення інформаційної бази про технічне забезпечення особистих селянських господарств.

Література

1. Білоусько Я.К. Техніко-технологічне забезпечення сільського господарства / Я.К. Білоусько, Ю.Я. Лузан, В.Л. Товстопят // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 29–33.

2. Білоусько Я.К. Удосконалення техніко-технологічного оснащення аграрного виробництва / Я.К. Білоусько, В.Л. Товстопят. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 59 с.
3. Бурковський І.Д. Ефективність використання основних виробничих засобів в аграрному секторі / І.Д. Бурковський, В.В. Лагодієнко // Економіка АПК. – 2002. – № 4. – С. 16–22.
4. Іванишин В.В. Організаційно-економічні засади відтворення і ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва : монографія / В.В. Іванишин. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с.
5. Івашків Т.С. Теоретичні основи використання енергетичних показників при оцінці техніки і технологій / Т.С. Івашків // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: зб. наук. праць ТАНГУ. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – Вип. 7. – С. 70–73.
6. Курган Б.В. Ефективність використання техніки / Б.В. Курган // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 115–118.
7. Могилова М.М. Матеріально-технічне забезпечення аграрної галузі / М.М. Могилова, Я.К. Білоусько, Г.М. Підлісецький // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 61-67.
8. Непочатенко А.В. Оцінка ефективності використання машинно-тракторних парків сільськогосподарських підприємств та напрями її вдосконалення / А.В. Непочатенко // Економіка та управління АПК: зб. наук. праць. – Біла Церква, 2014. – № 2 (115). – С. 90–97.
9. Могилова М.М. Економічні проблеми відтворення основних засобів у сільському господарстві / М.М. Могилова, Г.М. Підлісецький, Я.К. Білоусько // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 184–185.
10. Качан Д.А. Методичні підходи до оцінки стану та ефективного використання сільськогосподарської техніки / Д.А. Качан // Економіка та управління АПК. – 2016. – № 1–2. – С. 72–79.
11. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
12. Скоцик В.Є. Організаційно-економічні засади технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України [Електронний ресурс] / В.Є. Скоцик. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znptdau_2013_1_1_47.pdf

References

1. Bilousko, Ya.K., Luzan, Yu.Ya and Tovstopiat, V.L. (2009), "Technical and technological support of agriculture", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 29–33.
2. Bilousko, Ya.K. and Tovstopiat, V.L. (2012), *Udoskonalennia tekhniko-tekhnologichnoho osnashchennia ahrarnoho vyrobnytstva* [Improvement of technical and technological equipment of agrarian production], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 59 p.
3. Burkovskiy, I.D. and Lahodiienko, V.V. (2002), "Efficiency of use of basic productive assets in the agrarian sector", *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 16–22.
4. Ivanyshyn, V.V. (2011), *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady vidtvorennia i efektyvnoho vykorystannia tekhnichnoho potentsialu ahrarnoho vyrobnytstva* [Organizational and economic principles of reproduction and effective use of technical potential of agrarian production], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 350 p.
5. Ivashkiv, T.S. (2002), "Theoretical bases of using energy indices in the estimation of technology and technologies", *Rehionalni aspekty rozvytku i rozmishchennia produktyvnykh syl Ukrainy: Zb. nauk. prats TANHU*, issue 7, pp. 70–73.
6. Kurhan, B.V. (2004), "Efficiency of use of equipment", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 115–118.
7. Mohylova, M.M., Bilousko, Ya.K. and Pidlisetskyi, H.M. (2013), "Material and technical support of agrarian sphere", *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 61-67.
8. Nepochatenko, A.V. (2014), "Evaluation of agricultural enterprises machine and tractor fleet use and its improvement directions", *Ekonomika ta upravlinnia APK: zb. nauk. prats*, no. 2 (115), pp. 90–97.
9. Mohylova, M.M., Pidlisetskyi, H.M. and Bilousko, Ya.K. (2012), "Economic problems of reproduction of fixed assets in agriculture", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 184–185.
10. Kachan, D.A. (2016), "Methodological approaches to evaluation of condition and effectiveness of usage of agricultural machinery", *Ekonomika ta upravlinnia APK*, no. 1–2, pp. 72–79.
11. Andriichuk, V.H. (2013), *Ekonomika pidpriemstv ahropromysloвого kompleksu* [Economy of enterprises of the agro-industrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine, 779 p.
12. Skotsyk, V.Ye. (2013), "Organizational and economic principles of technical providing of agricultural enterprises of Ukraine", available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znptdau_2013_1_1_47.pdf (access date July 26, 2017).

Рецензент : д.е.н., професор Білоцерківського національного аграрного університету О.М. Варченко

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Войцещук А.Д. ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Мета. Обґрунтування концептуальних підходів до інституційно-організаційного забезпечення управління ризиками митного простору України із врахуванням світових тенденцій та розробка практичних рекомендацій для подальшої модернізації.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: діалектичний та абстрактно-логічний, системного аналізу, логіко-семантичний, методи порівняння та синтезу, графічний метод, теоретичного узагальнення та наукової абстракції при узагальненні існуючих підходів до розуміння поняття «простору», встановленні його характерних ознак, виявленні детермінант митного простору.

Результати дослідження. Аргументовано, що під впливом процесів глобалізації посилюється низка загроз для національних економік та світу. Проаналізовано стан розвитку міжнародної торгівлі. Обґрунтовано зростання ризиків для митного простору в умовах нестабільності та невизначеності. Встановлено, що інституційно-організаційне забезпечення управління ризиками митного простору є однією з умов його збалансованого та стабільного функціонування на національному рівні. Оцінено індекс ефективності митного оформлення та визначено позиції України. Підтверджено зовнішньоторговельну активність України. З'ясовано ризики, що виникають для митного простору країни. Проведено оцінку роботи митниць України, зокрема щодо забезпечення додаткового надходження митних платежів, в частині кадрового забезпечення та протидії корупції.

Наукова новизна результатів дослідження. Розкрито основні завдання щодо створення, впровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками в Україні, визначено результативність їхнього досягнення. Доведено роль процесів обміну інформацією в побудові ефективної системи управління ризиками при здійсненні митного контролю та митного оформлення. Підтверджено незавершеність реформи інституційно-організаційного забезпечення управління ризиками митного простору в Україні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприяють виявленню проблемних аспектів інституційно-організаційного забезпечення управління ризиками митного простору України, а подальше їхнє врахування у практичній площині може стати важливим етапом у завершенні реформ, що відбуваються у вітчизняній системі управління ризиками із врахуванням загальносвітових тенденцій розвитку міжнародної торгівлі, вимог до спрощення процедур митного оформлення та контролю.

Ключові слова: глобалізація, індекс ефективності логістики, інституційно-організаційне забезпечення, митна справа, митний контроль, митний простір, митне оформлення, міжнародна торгівля, ризики, управління ризиками.

Войцещук А.Д. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ОРГАНИЗАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ТАМОЖЕННОГО ПРОСТРАНСТВА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ МИРОВЫХ ТЕНДЕНЦИЙ

Цель. Обоснование концептуальных подходов к институционально-организационному обеспечению управления рисками таможенного пространства Украины с учетом мировых тенденций и разработка практических рекомендаций для дальнейшей модернизации.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: диалектический и абстрактно-логический, системного анализа, логико-семантический, методы сравнения и синтеза, графический метод, теоретического обобщения и научной абстракции при обобщении существующих подходов к пониманию понятия «пространство», установлении его отличительных признаков, выявлении детерминант таможенного пространства.

Результаты исследования. Аргументировано, что под влиянием процессов глобализации усиливается ряд угроз для национальных экономик и мира. Проанализировано состояние развития международной торговли. Обоснован рост рисков для таможенного пространства в условиях нестабильности и неопределенности. Установлено, что институционально-организационное обеспечение управления рисками таможенного пространства является одним из условий его сбалансированного и стабильного функционирования на национальном уровне. Оценен индекс эффективности таможенного оформления и определены позиции Украины. Подтверждена внешнеторговая активность Украины. Выявлены риски, возникающие для таможенного пространства страны. Проведена оценка работы таможен Украины, в частности по обеспечению дополнительного поступления таможенных платежей в части кадрового обеспечения и противодействия коррупции.

Научная новизна результатов исследования. Раскрыты основные задачи по созданию, внедрению и развитию системы анализа и управления рисками в Украине, определены результативность их достижения. Доказана роль процессов обмена информацией в построении эффективной системы управления рисками при осуществлении таможенного контроля и таможенного оформления. Подтверждена незавершенность реформы институционально-организационного обеспечения управления рисками таможенного пространства в Украине.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования способствуют выявлению проблемных аспектов институционально-организационного обеспечения управления рисками таможенного пространства Украины, а дальнейший их учет в практической плоскости может стать важным этапом в завершении реформ, происходящих в отечественной системе управления рисками с учетом общемировых тенденций развития международной торговли, требований к упрощению процедур таможенного оформления и контроля.

Ключевые слова: глобализация, индекс эффективности логистики, институционально-организационное обеспечение, таможенное дело, таможенный контроль, таможенное пространство, таможенное оформление, международная торговля, риски, управление рисками.

Voitseshchuk A.D. THE EFFECTIVENESS OF THE INSTITUTIONAL AND ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR MANAGING THE RISKS OF THE CUSTOMS SPACE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF WORLD TRENDS

Purpose. The aim of the article is to substantiate the conceptual approaches to institutional and organizational support for managing the risks of Ukraine's customs space, taking into account global trends, and developing practical recommendations for further modernization.

Methodology of research. General scientific and special methods are used in the course of the research, in particular: dialectical, abstract and logical, system analysis, logical and semantic, methods of comparison and synthesis, graphical method, theoretical generalization and scientific abstraction in generalizing existing approaches to understanding the concept of "space", establishing its characteristic features, identification of the determinants of customs space.

Findings. It is argued that a number of threats to national economies and the world are increasing under the influence of globalization processes. The state of development of international trade is analyzed. The increase of risks for the customs space under conditions of instability and uncertainty is substantiated. It is established that the institutional and organizational support for managing the risks of customs space is one of the conditions for its balanced and stable functioning at the national level. The index of efficiency of customs clearance is assessed and Ukraine's position is determined. The foreign trade activity of Ukraine has been confirmed. The risks arising for the customs territory of the country are identified. An assessment of the work of the Ukrainian customs authorities, in particular, on ensuring the additional payment of customs payments, on personnel provision and counteraction to corruption, is conducted.

Originality. The main tasks for the creation, implementation and development of the system of analysis and risk management in Ukraine are outlined, the effectiveness of their achievement is determined. The role of information exchange processes in the construction of an effective risk management system in the implementation of customs control and customs clearance is proved. The incompleteness of the institutional and organizational support for the management of customs risks in Ukraine has been confirmed.

Practical value. The obtained results of the research help to identify the problematic aspects of institutional and organizational support for the management of the risks of the customs space of Ukraine, and their further consideration in practical terms can be an important step in completing the reforms taking place in the domestic risk management system taking into account global trends in the development of international trade, requirements for simplification customs clearance procedures and control.

Key words: globalization, logistics efficiency index, institutional and organizational support, customs, customs control, customs space, customs clearance, international trade, risks, risk management.

Федулова Л.І., Ціпуринда В.С. ПЕРЕШКОДИ ТА ПРОБЛЕМИ НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Мета. Визначення перешкод формування креативного сектора економіки України, обґрунтування наявних проблем та розробка заходів щодо державної підтримки розвитку креативних індустрій з врахуванням принципів інтеграції та децентралізації.

Методика дослідження включала застосування положень теорії і практики інноватики та концепції креативної економіки для визначення і обґрунтування перешкод та проблем на шляху розвитку креативних індустрій в Україні, визначення ролі державної дії як сукупності прийомів, методів і засобів економічного впливу; методів аналогії та структуризації цілей, узагальнення для розробки заходів щодо державної підтримки розвитку креативної економіки в Україні.

Результати дослідження. Визначено сучасну роль креативної економіки, яка змінює традиційні уявлення про моделі економічного зростання, джерела створення доданої вартості, фактори формування бізнес-моделей, висуває інші, ніж індустріальна економіка, вимоги до діяльності працівників, виробничо-технологічної та інформаційної інфраструктури, інституційного простору. Доведено, що серед основних перешкод на шляху розвитку креативної економіки в Україні є базові соціально-економічні проблеми, характерні для країни, які є загальними і для сектора креативних індустрій (зокрема, традиційне для України орієнтування на сировинний та індустріальний сектори економіки). Окремий напрям проблем – це проблеми, що перешкоджають інноваційним процесам в розвитку культури, мистецтва, творчості, освіти в сучасних умовах, серед яких: відсутність відповідних нормативно-законодавчих актів; відсутність мотивації здійснювати інвестиції в інноваційний розвиток культури. Розроблено та конкретизовано комплекс заходів державної підтримки розвитку креативної економіки в Україні у таких напрямках, як просування та інформаційно-комунікаційний супровід креативної продукції, у тому числі й на міжнародні ринки; розвиток професійної і бізнес-освіти для креативних підприємств; формування сприятливого комунікаційного середовища: (креативного простору) підвищення доступності фінансових ресурсів та інше, що дозволить в загальному підсумку посилити динаміку формування сектору креативної економіки в Україні.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у вдосконаленні науково-теоретичних та практичних положень креативної економіки в частині визначення та обґрунтування проблемного поля динаміки розвитку креативного сектора економіки на прикладі конкретної країни як основи для розробки програмних державних заходів щодо активізації креативного підприємництва.

Практична значущість результатів дослідження. Використання розроблених положень дозволить на практиці створювати відповідну концепцію управління формуванням креативних індустрій та креативної економіки, визначати структуру організаційного механізму для здійснення модернізаційних реформ, розробляти й реалізовувати інноваційну політику в рамках європейської інтеграції економіки України.

Ключові слова: креативна економіка, проблеми інноваційного розвитку, інноваційна політика, креативний бізнес.

Федулова Л.И., Ципурында В.С. ПРЕПЯТСТВИЯ И ПРОБЛЕМЫ НА ПУТИ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОЙ ЭКОНОМИКИ В УКРАИНЕ

Цель. Определение препятствий формирования креативного сектора экономики Украины, обоснование имеющихся проблем и разработка мероприятий государственной поддержке развития креативных индустрий с учетом принципов интеграции и децентрализации.

Методика исследования включала применение положений теории и практики инноватики и концепции креативной экономики для определения и обоснования препятствий и проблем на пути развития креативных индустрий в Украине, определения роли государственного действия как совокупности приемов, методов и средств экономического влияния; методов аналогии и структуризации целей, обобщения для разработки мероприятий по государственной поддержке развития креативной экономики в Украине.

Результаты исследования. Определена современная роль креативной экономики, которая изменяет традиционные представления о моделях экономического роста, источниках создания добавленной стоимости, факторах формирования бизнес-моделей, выдвигает другие, чем индустриальная экономика, требования к деятельности работников, производственно-технологической и информационной инфраструктуры, институционального пространства. Доказано, что среди основных препятствий на пути развития креативной экономики в Украине являются базовые социально-экономические проблемы, характерные для страны, являющиеся общими и для сектора креативных индустрий (в частности, традиционное для Украины ориентирование на сырьевой и индустриальный секторы экономики). Отдельное направление проблем – это проблемы, препятствующие инновационным процессам в развитии культуры, искусства, творчества, образования в современных условиях, среди которых: отсутствие соответствующих нормативно-законодательных актов; отсутствие мотивации осуществлять инвестиции в инновационное развитие культуры. Разработан и конкретизирован комплекс мероприятий государственной поддержки развития креативной экономики в Украине в таких направлениях, как продвижение и информационно-коммуникационное сопровождение креативной продукции, в том числе и на международные рынки; развитие профессионального и бизнес-образования для креативных предпринимателей; формирование благоприятной коммуникационной среды: (креативного пространства), повышение доступности финансовых ресурсов и другое, что позволит в общем итоге усилить динамику формирования сектора креативной экономики в Украине.

Научная новизна результатов исследования заключается в усовершенствовании научно-теоретических и практических положений креативной экономики в части определения и обоснования проблемного поля динамики развития креативного сектора экономики на примере конкретной страны как основы для разработки программных государственных мероприятий по активизации креативного предпринимательства.

Практическая значимость результатов исследования. Использование разработанных положений позволит на практике создавать соответствующую концепцию управления формированием креативных индустрий и креативной экономики, определять структуру организационного механизма для осуществления модернизационных реформ, разрабатывать и реализовывать инновационную политику в рамках европейской интеграции экономики Украины.

Ключевые слова: креативная экономика, проблемы инновационного развития, инновационная политика, креативный бизнес.

Fedulova L.I., Tsipurynda V.S. OBSTACLES AND PROBLEMS FOR THE CREATIVE ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Purpose. The purpose of the article is to determination of formation obstacles to the economy creative sector in the Ukraine, substantiation of existing problems and development of measures for state support for the development of creative industries, according to the principles of integration and decentralization.

Methodology of research. The research methodology included application of the theory and practice of innovation and the concept of a creative economy to determine and justify obstacles and problems on the way of creative industries development in the Ukraine, definition of the role of state action as a set of methods, methods and means of economic influence; methods of analogy and structuring of goals, generalization for developing measures for state support for the development of a creative economy in Ukraine.

Findings. The present role of the creative economy, which changes the traditional ideas about the models of economic growth, sources of creation of added value, factors of formation of business models, is advanced by other than the industrial economy, requirements to the activity of employees, production-technological and information infrastructure, institutional space. It is proved that among the main obstacles to the development of a creative economy in Ukraine there are basic socio-economic problems characteristic of the country that are common to the sector of creative industries (in particular, the traditional orientation for Ukraine in the raw and industrial sectors of the economy). A separate area of problems is problems that impede innovative processes in the development of culture, art, creativity and education in modern conditions, among which: the absence of relevant normative and legislative acts; lack of motivation to invest in innovative cultural development. A complex of measures of state support for the development of a creative economy in Ukraine in such areas as promotion and information and communication support of creative products, including those on international markets, has been developed and specified; development of professional and business education for creative entrepreneurs; the formation of a favorable communication environment: (creative space) increase in the availability of financial resources, etc., which will in the aggregate allow to intensify the dynamics of the formation of the creative economy sector in Ukraine.

Originality. The scientific novelty of the research consists in the improvement of the scientific-theoretical and practical provisions of the creative economy in terms of defining and substantiating the problem field of the dynamics of the economy creative sector development on the example of a particular country as a basis for the development of programmatic state measures for activating creative entrepreneurship.

Practical value. Using the developed provisions will allow in practice to create an appropriate concept for managing the formation of creative industries and creative economy, to determine the structure of the organizational

mechanism for the modernization reforms implementation to develop and implement innovation policy within the framework of European integration of the Ukrainian economy.

Key words: creative economy, problems of innovative development, innovation policy, creative business.

Шпикуляк О.Г., Ксенофонтова К.Ю. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ САМОРЕГУЛЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Мета. Розробка і обґрунтування концептуальних засад й змістовних характеристик розвитку інституту саморегулювання з урахуванням особливостей інституціоналізації в аграрному секторі економіки України.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження й концептуалізації засад розвитку інституту саморегулювання в аграрному секторі економіки є фундаментальні положення інституціональної теорії розвитку суспільно-економічних формацій, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань саморегулювання ринкових економічних систем.

В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи і методи міждисциплінарного синтезу, положення еволюційної методології наукового пошуку – для визначення змістовних характеристик позиціонування інституту саморегулювання в системі ринкових соціально-економічних взаємодій; системний підхід – для оцінки процесних взаємодій і засад функціонування інституційного регуляторного механізму в аграрному секторі; аналізу і синтезу – для здійснення індикативної оцінки місця-ролі й значимості саморегулювальних структур у механізмі координації ринкових транзакцій.

Результати дослідження. Визначено інституційні особливості функціонування аграрного сектору економіки України та окреслено контури рольових характеристик інституту саморегулювання у забезпеченні конкурентного середовища агроекономічних взаємодій. Обґрунтовано критеріальні ознаки інституційної природи саморегулювання ринкових економічних відносин, їх співіснування із підприємницькою діяльністю. Розроблено методологічні основи ідентифікації ролі й концептуальні засади розвитку інституту саморегулювання в аграрному секторі економіки.

Наукова новизна результатів дослідження. Розкрито теоретичні положення інституціональних характеристик змісту саморегулювання в аграрному секторі з ідентифікацією галузевих особливостей. Визначено національні особливості динаміки інституціоналізації саморегулювальних об'єднань у механізм ринку й сільського соціуму.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є базою для розробки практичних рекомендацій щодо практики збалансування економічних інтересів в аграрному секторі економіки за участі саморегулювальних структур.

Ключові слова: інститути, інституції, саморегулювання, аграрний сектор, інституціоналізація, галузеві об'єднання.

Шпикуляк А.Г., Ксенофонтова Е.Ю. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА САМОРЕГУЛИРОВАНИЯ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Цель. Разработка и обоснование концептуальных основ и содержательных характеристик развития института саморегулирования с учетом особенностей институционализации в аграрном секторе экономики Украины.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования и концептуализации основ развития института саморегулирования в аграрном секторе экономики являются фундаментальные положения институциональной теории развития общественно-экономических формаций, научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам саморегулирования рыночных экономических систем.

В процессе исследования использовались общенаучные методы и методы междисциплинарного синтеза, положение эволюционной методологии научного поиска – для определения содержательных характеристик позиционирования института саморегулирования в системе рыночных социально-экономических взаимодействий; системный подход – для оценки процессных взаимодействий и основ функционирования институционального регуляторного механизма в аграрном секторе; анализа и синтеза – для осуществления индикативной оценки места-роли и значимости саморегулируемых структур в механизме координации рыночных транзакций.

Результаты исследования. Определены институциональные особенности функционирования аграрного сектора экономики Украины и намечены контуры ролевых характеристик института саморегулирования в обеспечении конкурентной среды агроэкономических взаимодействий. Обоснованы критеріальні признаки институциональной природы саморегулирования рыночных экономических отношений, их сосуществование с предпринимательской деятельностью. Разработаны методологические основы идентификации роли и концептуальные основы развития института саморегулирования в аграрном секторе экономики.

Научная новизна результатов исследования. Раскрыты теоретические положения институциональных характеристик содержания саморегулирования в аграрном секторе с идентификацией отраслевых особенностей. Определены национальные особенности динамики институционализации саморегулируемых объединений в механизмы рынка и сельского социума.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются базой для разработки практических рекомендаций по практике сбалансирования экономических интересов в аграрном секторе экономики с участием саморегулируемых структур.

Ключевые слова: институты, институции, саморегулирование, аграрный сектор, институционализация, отраслевые объединения.

Shpykuliak O.G., Ksenofontova K.Yu. CONCEPTUAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF SELF-REGULATION IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY

Purpose. The purpose of the article is to develop and substantiate the conceptual foundations and meaningful characteristics of the development of the institution of self-regulation, taking into account the peculiarities of institutionalization in the agrarian sector of the Ukrainian economy.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of research and conceptualization of the principles of development of the Institute of self-regulation in the agrarian sector of the economy are the fundamental provisions of the institutional theory of the development of socio-economic formations, scientific works of domestic and foreign scientists on the issues of self-regulation of market economical systems.

In the process of research, general scientific methods and methods of interdisciplinary synthesis, the position of the evolutionary methodology of scientific research were used - to determine the content characteristics of the positioning of the institute of self-regulation in the system of market socio-economic interactions; system approach - to assess the process interactions and the principles of the functioning of the institutional regulatory mechanism in the agrarian sector; analysis and synthesis - to carry out an indicative assessment of the place and role and significance of self-regulatory structures in the mechanism of coordination of market transactions.

Findings. The institutional features of functioning of the agrarian sector of the Ukrainian economy are determined and contours of the role characteristics of the institute of self-regulation in the provision of a competitive environment for agro-economic interactions are outlined. Criterion signs of the institutional nature of self-regulation of market economic relations, their coexistence with entrepreneurial activity are substantiated. The methodological bases of the role identification and conceptual bases of development of the institute of self-regulation in the agrarian sector of the economy are developed.

Originality. The theoretical positions of the institutional characteristics of the content of self-regulation in the agrarian sector with the identification of branch features are revealed. The national peculiarities of the dynamics of institutionalization of the self-regulating organizations in the mechanism of market and rural society are determined.

Practical value. The obtained research results are the basis for the development of practical recommendations on the practice of balancing economic interests in the agrarian sector of the economy with the participation of self-regulatory structures.

Key words: institutes, institutions, self-regulation, agrarian sector, institutionalization, branch associations.

Пуцентайло П.Р., Костецький Я.І. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ІНСТИТУЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Мета. Теоретико-методологічний розгляд особливостей інституціонального середовища та інституцій функціонування аграрного сектору України в умовах трансформаційних процесів.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є фундаментальні положення сучасної економічної науки, праці вітчизняних та зарубіжних вчених. У процесі дослідження застосовувались методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень результатів дослідження та формулювання висновків; конструктивний та стратегічного прогнозування – при обґрунтуванні напрямів формування інституцій в національній економіці та визначенні стратегічних напрямів розвитку аграрного сектору на перспективу.

Результати дослідження. Встановлено, що вітчизняний аграрний сектор за останні роки зазнав досить серйозні реформаційні впливи на інституційне середовище функціонування економічних суб'єктів, зокрема вплив регуляторів в рамках трансформації розвитку сільського господарства. Обґрунтовано, що під інституційними трансформаціями доцільно розуміти зміни, які здійснюють прояв в рамках створення нових правил поведінки учасників, що містять конкретний механізм забезпечення дотримання цих правил, а також вдосконалення організаційно-економічних регуляторів в рамках існуючого набору правил для всіх учасників. Визначено, що інституційна система – це структурований комплекс взаємопов'язаних неформальних правил, що визначають, з одного боку, систему стимулів для підвищення ефективності взаємодії суб'єктів аграрної економіки, а з іншого – обмежувачів в діяльності економічних агентів, що створюють певні рамки для реалізації їх цільових функцій в відповідно до норм закону і державних інтересів.

Наукова новизна результатів дослідження. Встановлено, що інституціоналізм – це відносно новий своєрідний напрям в економічній теорії, що охоплює, крім економічної складової, ще й соціальні, правові та політичні чинники, які доцільно використовувати в аграрному секторі економіки України. Обґрунтовано, що система інститутів перебуває в тісному взаємозв'язку з двома іншими найважливішими громадськими системами: системою інтересів та системою очікувань.

Практична значущість результатів дослідження. Визначено, що інституційні зміни потребують систематичних зусиль і витрат протягом тривалих періодів часу на основі виважених, належним чином сформульованих та оперативних відкоригованих програм. Обґрунтовано, що реальний швидкий розвиток в аграрному секторі є можливим лише за умов дієвої інституціональної модернізації й створення належного інституціонального середовища, необхідного для ефективного ведення господарської діяльності в сільському господарстві на основі стратегії загальної модернізації галузі.

Ключові слова: аграрний сектор, агропромисловий комплекс, інститут, інституція, інституціоналізм, інституційне забезпечення, інституційне середовище, інституційні трансформації, інституційні структури.

Пуццейло П.Р., Костецкий Я.И. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА И ИНСТИТУТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Цель. Целью статьи является теоретико-методологическое рассмотрение особенностей институциональной среды и институтов функционирования аграрного сектора Украины в условиях трансформационных процессов.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи являются фундаментальные положения современной экономической науки, труды отечественных и зарубежных ученых. В процессе исследования применялись методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования; абстрактно-логический – для теоретических обобщений результатов исследования и формулирование выводов; конструктивный и стратегического прогнозирования – при обосновании направлений формирования институтов в национальной экономике и определении стратегических направлений развития аграрного сектора на перспективу.

Результаты исследования. Установлено, что отечественный аграрный сектор за последние годы претерпел довольно серьезные реформаторские влияния на институциональную среду функционирования экономических субъектов, в частности влияние регуляторов в рамках трансформации развития сельского хозяйства. Обосновано, что под институциональными трансформациями целесообразно понимать изменения, которые осуществляют проявление в рамках создания новых правил поведения участников, содержащих конкретный механизм обеспечения соблюдения этих правил, а также совершенствования организационно-экономических регуляторов в рамках существующего набора правил для всех участников. Определено, что институциональная система – это структурированный комплекс взаимосвязанных неформальных правил, определяющих, с одной стороны, систему стимулов для повышения эффективности взаимодействия субъектов аграрной экономики, а с другой – ограничителей в деятельности экономических агентов, которые создают определенные рамки для реализации их целевых функций в соответствии с нормами закона и государственных интересов.

Научная новизна результатов исследования. Установлено, что институционализм – это относительно новое своеобразное направление в экономической теории, которое охватывает, кроме экономической составляющей, еще и социальные, правовые и политические факторы, которые целесообразно использовать в аграрном секторе экономики Украины. Обосновано, что система институтов находится в тесной взаимосвязи с двумя другими важнейшими общественными системами: системой интересов и системой ожиданий.

Практическая значимость результатов исследования. Определено, что институциональные изменения требуют систематических усилий и расходов в течение длительных периодов времени на основе взвешенных, должным образом сформулированных и оперативно откорректированных программ. Обосновано, что реальное быстрое развитие в аграрном секторе возможно лишь при условии действенной институциональной модернизации и создания надлежащей институциональной среды, необходимой для эффективного ведения хозяйственной деятельности в сельском хозяйстве на основе стратегии общей модернизации отрасли.

Ключевые слова: аграрный сектор, агропромышленный комплекс, институт, институционализм, институциональное обеспечение, институциональная среда, институциональные трансформации, институциональные структуры.

Putsenteilo P.R., Kostetskyi Ya.I. INSTITUTIONAL ENVIRONMENT AND INSTITUTIONS OF THE FUNCTIONING OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION PROCESSES

Purpose. Theoretical and methodological consideration of the peculiarities of the institutional environment and the institutions of the functioning of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of transformation processes.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the article is the fundamental provisions of modern economic science, the work of domestic and foreign scientists. The following methods are used in the process of research: analysis and synthesis – to study the object and subject of research; abstract and logical – for theoretical generalizations of research results and formulation of conclusions; constructive and strategic forecasting – in substantiating the directions of the formation of institutions in the national economy and the definition of strategic directions for the development of the agrarian sector in the future.

Findings. It is established that the domestic agrarian sector in recent years suffered quite serious reformatory impacts on the institutional environment of the functioning of economic actors, in particular the influence of regulators on the transformation of agricultural development. It is substantiated that under institutional transformations it is appropriate to understand the changes that occur as part of the creation of new rules of conduct of participants, containing a specific mechanism for ensuring compliance with these rules, as well as improving organizational and economic regulators within the existing set of rules for all participants

It is determined that the institutional system is a structured set of interrelated informal rules that determine, on the one hand, a system of incentives for increasing the efficiency of interaction between subjects of the agrarian economy, and, on the other hand, restricts the activities of economic agents, which create a certain framework for implementation their target functions in accordance with the law and public interests.

Originality. It is established that institutionalism is a relatively new peculiar trend in economic theory, which includes, besides the economic component, social and legal and political factors that are expedient to use in the agricultural sector of the Ukrainian economy. It is substantiated that the system of institutes is in close connection with two other most important social systems: the system of interests and the system of expectations.

Practical value. It is determined that institutional changes require systematic effort and cost over long periods of time based on well-balanced, well-formulated and operationally adjusted programs. It is substantiated that real rapid development in the agrarian sector is possible only under the conditions of effective institutional modernization and the

creation of the proper institutional environment necessary for the effective conduct of economic activity in agriculture on the basis of the strategy of general modernization of the industry.

Key words: agrarian sector, agro-industrial complex, institute, institution, institutionalism, institutional support, institutional environment, institutional transformations, institutional structures.

Лупак Р.Л., Куницька-Іляш М.В. ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ СТРУКТУРНИХ РЕФОРМ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНО-ГАЛУЗЕВОЇ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ

Мета. Визначення пріоритетних напрямів структурних реформ в економіці України, які необхідно здійснити у контексті реалізації державної політики імпортозаміщення на регіонально-галузевому рівні.

Методика дослідження. У якості методологічної основи дослідження використано положення теорій економічного зростання, сучасні концепції інституціональної економіки, перехідних економічних систем. Вирішення поставлених завдань здійснювалося за допомогою спеціальних і традиційних методів дослідження економічних систем.

Результати дослідження. Обґрунтовано комплекс структурних проблем загальнодержавного значення, що посилюють імпорту залежність економіки України на регіонально-галузевому рівні. Перелічено структурні співвідношення, які необхідно змінити у системі державного регулювання сфери імпортозаміщення. Встановлено, що існують доволі різнопланові тлумачення сутності та необхідності структурних реформ в економіці держави. Визначено регіональні особливості економіки України на яких базуються негативні тенденції до посилення їх імпортозалежності, що дозволило представити перелік пріоритетних напрямів структурних змін у сфері реалізації державної регіональної політики імпортозаміщення. Ідентифіковано структурні передумови та напрями реалізації державної політики імпортозаміщення за галузями національної економіки. Виявлено, що напрями структурних реформ для виробничих галузей економіки України в основному є одновекторними та стосуються ресурсного забезпечення, техніко-технологічних можливостей, вартості та факторів виробництва, споживчих та якісних характеристик продукції.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні прикладних рекомендацій щодо пріоритетних напрямів реалізації структурних реформ в системі державного регулювання імпортозаміщення на регіонально-галузевому рівні.

Практична значущість результатів дослідження. Рекомендації у виборі пріоритетних напрямів і цільових орієнтирів структурного реформування національного господарства у сфері імпортозаміщення можуть використовуватися у роботі органів центральної та регіональної влади, державних галузевих інституцій, представників місцевого самоврядування та ін.

Ключові слова: імпортозаміщення, державна політика, структурні реформи, регіон, галузь, економіка.

Лупак Р.Л., Куницкая-Иляш М.В. ОБОСНОВАНИЕ НАПРАВЛЕНИЙ СТРУКТУРНЫХ РЕФОРМ В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ РЕГИОНАЛЬНО-ОТРАСЛЕВОЙ ПОЛИТИКИ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ

Цель. Определение приоритетных направлений структурных реформ в экономике Украины, которые необходимо осуществить в контексте реализации государственной политики импортозамещения на регионально-отраслевом уровне.

Методика исследования. В качестве методологической основы исследования использованы положения теории экономического роста, современные концепции институциональной экономики, переходных экономических систем. Решение поставленных задач осуществлялось с помощью специальных и традиционных методов исследования экономических систем.

Результаты исследования. Обоснован комплекс структурных проблем общегосударственного значения, которые усиливают импортную зависимость экономики Украины на регионально-отраслевом уровне. Перечислены структурные соотношения, которые необходимо изменить в системе государственного регулирования сферы импортозамещения. Установлено, что существуют довольно разноплановые толкования сущности и необходимости структурных реформ в экономике государства. Определены региональные особенности экономики Украины, на которых базируются негативные тенденции к усилению их импортозависимости, что позволило представить перечень приоритетных направлений структурных изменений в сфере реализации государственной региональной политики импортозамещения. Идентифицировано структурные предпосылки и направления реализации государственной политики импортозамещения по отраслям национальной экономики. Виявлено, что направления структурных реформ для производственных отраслей экономики Украины в основном являются одновекторными и касаются ресурсного обеспечения, технико-технологических возможностей, стоимости и факторов производства, потребительских и качественных характеристик продукции.

Научная новизна результатов исследования заключается в обосновании прикладных рекомендаций по приоритетным направлениям реализации структурных реформ в системе государственного регулирования импортозамещения на регионально-отраслевом уровне.

Практическая значимость результатов исследования. Рекомендации в выборе приоритетных направлений и целевых ориентиров структурного реформирования национального хозяйства в сфере импортозамещения могут использоваться в работе органов центральной и региональной власти, государственных отраслевых институтов, представителей местного самоуправления и др.

Ключевые слова: импортозамещения, государственная политика, структурные реформы, регион, отрасль, экономика.

Lupak R.L., Kunytska-Iliash M.V. SUBSTANTIATION OF THE DIRECTIONS OF STRUCTURAL REFORMS IN THE ECONOMY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF REALIZATION OF THE STATE REGIONAL AND BRANCH POLICY OF IMPORT SUBSTITUTION

Purpose. The aim of this theme is to identify the priority areas of structural reforms in the Ukrainian economy that need to be implemented in the context of implementing the state policy of import substitution at the regional and sectoral level.

Methodology of research. The provisions of theories of economic growth, modern concepts of the institutional economy, transitional economic systems were used as the methodological basis of the study. The solution of the tasks was carried out with the help of special and traditional methods of studying economic systems.

Findings. The complex of structural problems of national importance, which strengthen the import dependence of the Ukrainian economy on the regional and branch level, is substantiated. The structural relations, which need to be changed in the system of state regulation of the import substitution area, are listed in the article.

It is established that there are rather diverse interpretations of the essence and necessity of structural reforms in the state economy. The negative tendencies towards strengthening their import dependence are based on the regional peculiarities of the Ukrainian economy. It is allowed to present a list of priority directions of structural changes in the area of implementation of the state regional policy of import substitution.

Structural preconditions and directions of realization of the state policy of import substitution by branches of the national economy are identified. It was revealed that the directions of structural reforms are mostly one-vector and concern resource support, technical and technological capabilities, cost and factors of production, consumer and quality characteristics of products for the industrial branches of the Ukrainian economy.

Originality. The scientific novelty of the obtained results is to substantiate the applied recommendations on the priority directions of implementation of structural reforms in the system of state regulation of import substitution at the regional and branch level.

Practical value. Recommendations in the choice of priority directions and targets of the structural reform of the national economy in the field of import substitution can be used in the work of the central and regional authorities, state industrial institutions, representatives of local self-government, etc.

Key words: import substitution, state policy, structural reforms, region, industry, economy.

Васіна А.Ю. ДІАГНОСТИКА СТРУКТУРНОЇ СПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗАДОВОЛЬНЯТИ ВИМОГИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мета. Вироблення методологічних підходів до діагностики впливу структури національної економіки на досягнення цілей сталого розвитку як інструменту формування інформаційно-аналітичного забезпечення вироблення структурної політики.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження стали: системний підхід, системно-структурний аналіз, методи дедукції й індукції – при визначенні й представленні індикаторів структурування національної економіки; методи функціональних залежностей, стохастичні та евристичні методи, метод нормування, головної компоненти, ковзної матриці, інтегральний, індексний метод – при діагностуванні структурної спроможності економіки задовольняти вимоги сталого розвитку; описово-аналітичний метод, метод узагальнення – при аналізі процесів структурування економіки.

Результати дослідження. Обґрунтовано необхідність діагностики структури національної економіки щодо забезпечення вимог сталого розвитку. Визначено індикатори структурування національної економіки в орієнтації на реалізацію засад сталості. Запропоновано та використано інструментарій інтегрального оцінювання для діагностики структурної спроможності національної економіки реалізувати вимоги сталого розвитку. На основі розрахунків зроблено висновок про необхідність вироблення активної структурної політики, яка б запобігла поглибленню структурної кризи.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано методологічні підходи до діагностики впливу структури національної економіки на формування передумов досягнення цілей сталого розвитку.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є аналітичним обґрунтуванням необхідності невідкладного вироблення активної структурної політики.

Ключові слова: структура економіки, сталий розвиток, структурна спроможність економіки, інтегральне оцінювання.

Васіна А.Ю. ДИАГНОСТИКА СТРУКТУРНОЙ СПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УДОВЛЕТВОРЯТЬ ТРЕБОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Цель. Выработка методологических подходов к диагностике влияния структуры национальной экономики на достижение целей устойчивого развития как инструмента формирования информационно-аналитического обеспечения выработки структурной политики.

Методика исследования. Методологической основой исследования стали: системный подход, системно-структурный анализ, методы дедукции и индукции – при определении и представлении индикаторов структурирования национальной экономики; методы функциональных зависимостей, стохастические и эвристические методы, метод нормирования, главной компоненты, скользящей матрицы, интегральный, индексный метод – при диагностировании структурной способности экономики удовлетворять требования устойчивого развития; описательно-аналитический метод, метод обобщения – при анализе процессов структурирования экономики.

Результаты исследования. Обоснована необходимость диагностики структуры национальной экономики по обеспечению требований устойчивого развития. Определены индикаторы структурирования национальной

економіки в орієнтації на реалізацію принципів устойчивості. Предложен и использован инструментарий интегральной оценки для диагностики структурной способности национальной экономики реализовать требования устойчивого развития. На основе расчетов сделан вывод о необходимости выработки активной структурной политики, которая предотвратила бы углубление структурного кризиса.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованно методологические подходы к диагностике влияния структуры национальной экономики на формирование предпосылок достижения целей устойчивого развития.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются аналитическим обоснованием необходимости безотлагательного выработки активной структурной политики.

Ключевые слова: структура экономики, устойчивое развитие, структурная способность экономики, интегральное оценивание.

Vasina A.Yu. DIAGNOSTICS OF THE STRUCTURAL CAPACITY OF THE NATIONAL ECONOMY TO MEET THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT REQUIREMENTS

Purpose. The purpose of the article is to development of the methodological approaches to the diagnostics of the influence of the national economy structure on the achievement of the sustainable development objectives as an instrument for the formation of the information and analytical support for the development of the structural policies.

Methodology of research. The methodological basis of the research is the following: a systematic approach, a system-structural analysis, methods of deduction and induction – in the process of the identification and presentation of the indicators the national economy structuring; the methods of functional dependencies, the stochastic and heuristic methods, the method of valuation, the methods of the main component, the slider matrix, the integral, the index method – in the process of diagnostics of the structural capacity of the economy to meet the requirements of the sustainable development; the descriptive-analytical method, the generalization method - under the analysis of the processes of economy structuring.

Findings. The necessity of diagnostics of the national economy structure to ensure the requirements of the sustainable development is substantiated. The indicators of the national economy structuring, oriented towards the implementation of the principles of sustainability are determined. The integrated evaluation mechanism is offered and used to diagnose the structural capacity of the national economy to implement the requirements of the sustainable development. On the basis of calculations, the conclusion on the necessity of developing of the active structural policy to prevent the deepening of the structural crisis is done.

Originality. The methodological approaches to the diagnostics of the influence of the national economy structure on the formation of the preconditions for achieving of the sustainable development goals are substantiated.

Practical value. The obtained research results are the analytical substantiation of the necessity of the urgent active structural policy development.

Key words: economic structure, sustainable development, structural capacity of the economy, integrated assessment.

Железний М.Ф. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ ЗА РАХУНОК ВПРОВАДЖЕННЯ КРІ (КЛЮЧОВИХ ПОКАЗНИКІВ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ)

Мета. Вдосконалення механізму стимулювання праці в аграрних формуваннях за рахунок впровадження КРІ (ключових показників результатів діяльності).

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою досліджень стали діалектичний метод пізнання та системний підхід при вивченні наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. В основу досліджень покладені загальнонаукові і спеціальні методи пізнання. В процесі проведення дослідження застосовувались методи: системного аналізу, монографічний та теоретичного узагальнення, – при вивченні наукових джерел, статистичного аналізу.

Результати дослідження. Встановлено, що сучасний механізм стимулювання праці в аграрному секторі економіки знаходиться не на належному рівні, оскільки не забезпечує взаємозв'язок результатів праці з її оплатою. Визначено вагомість факторів трудової мотивації працівників аграрних формувань Черкаської області. Виявлено, що серед факторів мотивації працівників аграрних формувань з великим відривом перше місце посідає розмір і своєчасна виплата заробітної плати. Проаналізовано і встановлено обсяг і структуру фонду оплати праці в аграрних формуваннях. Аналіз структури фонду оплати праці дає можливість зробити висновок про незалежність розміру оплати праці від результатів діяльності працівника, оскільки частка основної заробітної плати в структурі фонду оплати праці знаходиться на рівні від 90 % до 92 % по Україні, а на рівні Черкаської області від 82 % до 87 %. Запропоновано впровадити механізм стимулювання праці на основі КРІ (Key Performance Indicators – ключові показники результатів діяльності) з метою забезпечення можливості працівникам отримувати «справедливу» заробітну плату яка містить мотивуючий чинник, оскільки безпосередньо залежить від результатів праці.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено типові КРІ для аграрного сектору економіки. Запропоновано до впровадження механізм стимулювання праці на основі КРІ (Key Performance Indicators – ключові показники результатів діяльності).

Практична значущість результатів дослідження. Впровадження механізму стимулювання праці на основі КРІ дозволяє мотивувати працівника на кінцевий результат діяльності та забезпечує взаємозв'язок оплати праці з результатами діяльності працівника.

Ключові слова: мотивування праці, оплата праці, стимулювання, ключові показники результатів діяльності.

Железный М.Ф. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА СТИМУЛИРОВАНИЯ ТРУДА В АГРАРНЫХ ФОРМИРОВАНИЯХ ЗА СЧЕТ ВНЕДРЕНИЯ КРИ (КЛЮЧЕВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ РЕЗУЛЬТАТОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ)

Цель. Совершенствование механизма стимулирования труда в аграрных формированиях за счет внедрения КРИ (ключевых показателей результатов деятельности).

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследований стали диалектический метод познания и системный подход при изучении научных трудов отечественных и зарубежных ученых. В основу исследований положены общенаучные и специальные методы познания. В процессе проведения исследования применялись методы: системного анализа, монографического и теоретического обобщения – при изучении научных источников, статистического анализа.

Результаты исследования. Установлено, что современный механизм стимулирования труда в аграрном секторе экономики находится не на должном уровне, поскольку не обеспечивает взаимосвязь результатов труда с его оплатой. Определено значимость факторов трудовой мотивации работников аграрных формирований Черкасской области. Выявлено, что среди факторов мотивации работников аграрных формирований с большим отрывом первое место занимает размер и своевременная выплата заработной платы. Проанализированы и установлены объем и структура фонда оплаты труда в аграрных формированиях. Анализ структуры фонда оплаты труда позволяет сделать вывод о независимости размера оплаты труда от результатов деятельности работника, поскольку доля основной заработной платы в структуре фонда оплаты труда находится на уровне от 90% до 92% по Украине, а на уровне Черкасской области от 82% до 87%. Предложено внедрить механизм стимулирования труда на основе KPI (Key Performance Indicators – ключевые показатели результатов деятельности) с целью обеспечения возможности работникам получать «справедливую» заработную плату, которая содержит мотивирующий фактор, поскольку напрямую зависит от результатов труда.

Научная новизна результатов исследования. Разработаны типовые КРИ для аграрного сектора экономики. Предложен к внедрению механизм стимулирования труда на основе KPI (Key Performance Indicators – ключевые показатели результатов деятельности).

Практическая значимость результатов исследования. Внедрение механизма стимулирования труда на основе КРИ позволяет мотивировать работника на конечный результат деятельности и обеспечивает взаимосвязь оплаты труда с результатами деятельности работника.

Ключевые слова: мотивация труда, оплата труда, стимулирования, ключевые показатели результатов деятельности.

Zhelyeznyy M.F. IMPROVEMENT OF MECHANISM FOR LABOR STIMULATION IN AGRICULTURAL FORMATIONS THROUGH THE INTRODUCTION OF KPI (KEY PERFORMANCE INDICATORS)

Purpose. The aim of the study is to improvement of mechanism for labor stimulation in agricultural formations through the introduction of KPI (key performance indicators).

Methodology of research. The dialectical method of cognition and the systematic approach in the study of scientific works of domestic and foreign scholars became the theoretical and methodological basis of research. General scientific and special methods of cognition are the basis of research. The following methods are used in the process of the research: the system analysis, monographic and theoretical generalization, – in the study of scientific sources, statistical analysis

Findings. It is established that the modern mechanism of labor stimulation in the agrarian sector of the economy is not at the proper level, since it does not ensure the interrelation of the results of labor with its payment. The weighting of factors of labor motivation of workers of agrarian formations of Cherkassy region was determined. It was found out that among the factors of motivation of workers of agrarian formations with a large margin, the size and timely payment of wages takes the first place. The volume and structure of the wage fund in agrarian formations were also analyzed and established. The analysis of the structure of the wage fund makes it possible to draw a conclusion on the independence of the amount of remuneration from the results of the work of the employee, since the share of basic wages in the structure of the wage fund is at the level from 90% to 92% in Ukraine, and at the level of Cherkassy oblast from 82% to 87%. In order to provide employees with the opportunity to receive "fair" wages, which include a motivating factor, since it directly depends on the results of the work, it is proposed to introduce a Key Performance Indicators (Key Performance Indicators)

Originality. Typical KPI for the agrarian sector of the economy are developed. A mechanism for stimulating labor on the basis of KPI (Key Performance Indicators) is proposed for introduction.

Practical value. The introduction of a mechanism for stimulating labor on the basis of KPI can motivate the employee for the final result of the activity and ensure the relationship pay with the results of the worker.

Key words: labor motivation, labor remuneration, stimulation, key performance indicators.

Таран А.Ю. ОСНОВНІ СКЛАДОВІ СТРАТЕГІЇ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЧЧИНИ

Мета. Узагальнення й аналіз основних складових стратегії високотехнологічного інноваційного розвитку Німеччини в європейській економічній системі.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо змісту національних інноваційних стратегій. В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи, системний аналіз та структурний підхід, методи дедукції та індукції, порівняння та спостереження при аналізі основних складових стратегії високотехнологічного інноваційного розвитку Німеччини в європейській економічній системі.

Результати дослідження. Визначено, що національна інноваційна стратегія пропонує заходи в п'яти ключових міжсекторальних сферах: (1) поліпшити взаємозв'язок між наукою і промисловістю, (2) підвищити НДДКР та інноваційну роботу в приватному секторі економіки, (3) забезпечити розповсюдження нових прогресивних технологій в економіці, (4) здійснити інтернаціоналізацію наукових досліджень, розробок і впровадження нових технологій і (5) сприяти розвитку та просуванню талантів.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано комплексний підхід до аналізу основних складових стратегії високотехнологічного інноваційного розвитку Німеччини в європейській економічній системі.

Практична значущість результатів дослідження. Дослідження представляє практичний інтерес для впровадження в Україні досвіду реалізації стратегії високотехнологічного інноваційного розвитку Німеччини як лідера технологічного розвитку в Європейському Союзі за багатьма галузями економіки.

Ключові слова: технологічне лідерство, економічна система, інноваційна діяльність, національна економіка.

Taran A.Yu. ОСНОВНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ СТРАТЕГИИ ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧНОГО ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ГЕРМАНИИ

Цель. Обобщение и анализ основных составляющих стратегии високотехнологического инновационного развития Германии в европейской экономической системе.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых относительно содержания национальных инновационных стратегий. В процессе исследования использовались общенаучные методы, системный анализ и структурный подход, методы дедукции и индукции, сравнения и наблюдения при анализе основных составляющих стратегии високотехнологического инновационного развития Германии в европейской экономической системе.

Результаты исследования. Определено, что национальная инновационная стратегия предлагает меры в пяти ключевых межсекторальных областях: (1) улучшить взаимосвязь между наукой и промышленностью (2) повысить НИОКР и инновационную работу в частном секторе экономики (3) обеспечить распространение новых прогрессивных технологий в экономике (4) осуществить интернационализацию научных исследований, разработок и внедрения новых технологий и (5) способствовать развитию и продвижению талантов.

Научная новизна результатов исследования. Использован комплексный подход к анализу основных составляющих стратегии високотехнологического инновационного развития Германии в европейской экономической системе.

Практическая значимость результатов исследования. Исследование представляет практический интерес для внедрения в Украине опыта реализации стратегии високотехнологического инновационного развития Германии как лидера технологического развития в Европейском Союзе по многим отраслям экономики.

Ключевые слова: технологическое лидерство, экономическая система, инновационная деятельность, национальная экономика.

Taran A.Yu. MAIN COMPONENTS OF STRATEGIES FOR HIGH-TECH INNOVATIVE DEVELOPMENT OF GERMANY

Purpose. The purpose of the article is to generalization and analysis of the main components of the strategy of high-tech innovative development of Germany in the European economic system.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the scientific work of domestic and foreign scientists on the content of national innovation strategies. In the course of the research, general scientific methods, systematic analysis and structural approach, methods of deduction and induction, comparison and observation were used in the analysis of the main components of the strategy of high-tech innovative development of Germany in the European economic system.

Findings. Determined that the national innovation strategy proposes measures in five key inter-sectoral areas: (1) improving the relationship between science and industry, (2) enhancing R & D and innovation in the private sector, (3) ensuring the dissemination of new advanced technologies in the economy; (4) to internationalize scientific research, development and introduction of new technologies; and (5) to promote the development and advancement of talent.

Originality. The complex approach to the analysis of the main components of the strategy of high-tech innovative development of Germany in the European economic system is used.

Practical value. The research is of practical interest for introduction in Ukraine on the experience of implementing the strategy of high-tech innovation development in Germany as the leader of technological development in the European Union in many sectors of the economy.

Key words: technological leadership, economic system, innovative activity, national economy.

Пижик О.А. СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ

Мета. Обґрунтування стратегічних векторів розвитку системи технічного регулювання в Україні, розробка рекомендацій щодо її вдосконалення із врахуванням вимог Європейського Союзу.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою досліджень є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, нормативні та законодавчі акти України з питань технічного регулювання. Під час виконання дослідження використані наступні методи: аналізу та синтезу, порівняння, абстрактно-логічний.

Результати дослідження. Обґрунтовано важливість впровадження європейської практики технічного регулювання для економічного розвитку. Встановлено, що погіршення стану економіки України не дає повною мірою відчути позитивні наслідки від розширення співробітництва з ЄС. Проаналізовано позиції України у

міжнародних економічних рейтингах. Встановлено, що Україна використовує консервативний підхід до впровадження положень європейської системи технічного регулювання, гармонізуючи нормативно-правову базу. Визначено слабкі аспекти та недоліки вітчизняної системи технічного регулювання. Проаналізовано державні програмні документи, які спрямовані на реформування трьох сфер – бізнес-середовище, експортну політику та систему технічного регулювання. З'ясовано завдання Стратегії розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року та заходи для її реалізації. Аргументовано зв'язок Експортної стратегії України з іншими подібними концептуальними документами. Запропоновано реалізацію крос-секторальної стратегії для вдосконалення системи технічного регулювання в Україні.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробці науково-теоретичних та практичних підходів до удосконалення системи технічного регулювання в Україні та обґрунтування стратегічних векторів її розвитку з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів країни.

Практична значущість результатів дослідження. Використання запропонованих підходів до удосконалення системи технічного регулювання на основі консолідації стратегічних векторів розвитку дозволить наблизити вітчизняну систему у відповідність до європейських вимог.

Ключові слова: експортна стратегія України, євроінтеграція, Європейський Союз, конкурентоспроможність, крос-секторальна стратегія, система технічного регулювання, Стратегія розвитку системи технічного регулювання.

Pyzhik A.A. СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ВЕКТОР РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ТЕХНИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРИОРИТЕТОВ

Цель. Обоснование стратегических векторов развития системы технического регулирования в Украине, разработка рекомендаций по ее совершенствованию с учетом требований Европейского Союза.

Методы исследования. Теоретико-методологической основой исследований являются общенаучные и специальные методы познания, нормативные и законодательные акты Украины по вопросам технического регулирования. Во время выполнения исследования использованы следующие методы: анализа и синтеза, сравнения, абстрактно-логический.

Результаты исследования. Обоснована важность внедрения европейской практики технического регулирования для экономического развития. Установлено, что ухудшение состояния экономики Украины не дает в полной мере ощутить положительные последствия от расширения сотрудничества с ЕС. Проанализированы позиции Украины в международных экономических рейтингах. Установлено, что Украина использует консервативный подход к внедрению положений европейской системы технического регулирования, гармонизируя нормативно-правовую базу. Определены слабые стороны и недостатки отечественной системы технического регулирования. Проанализированы государственные программные документы, направленные на реформирование трех сфер - бизнес-среду, экспортную политику и систему технического регулирования. Выявлены задачи Стратегии развития системы технического регулирования на период до 2020 г. и меры по ее реализации. Аргументировано связь Экспортной стратегии Украины с другими подобными концептуальными документами. Предложена реализация кросс-секторальной стратегии для совершенствования системы технического регулирования в Украине.

Научная новизна результатов исследования заключается в разработке научно-теоретических и практических подходов к совершенствованию системы технического регулирования в Украине и обоснование стратегических векторов ее развития с учетом евроинтеграционных приоритетов страны.

Практическая значимость результатов исследования. Использование предложенных подходов к совершенствованию системы технического регулирования на основе консолидации стратегических векторов развития позволит приблизить отечественную систему в соответствие с европейскими требованиями.

Ключевые слова: экспортная стратегия Украины, евроинтеграция, Европейский Союз, конкурентоспособность, кросс-секторальная стратегия, система технического регулирования, Стратегия развития системы технического регулирования.

Pyzhik O.A. STRATEGIC VECTORS OF TECHNICAL REGULATION DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PRIORITIES

Purpose. The aim of the article is to substantiate strategic vectors of the development of the system of technical regulation in Ukraine, development of recommendations for its improvement taking into account the requirements of the European Union.

Methodology of research. The general scientific and special methods of cognition, normative and legislative acts of Ukraine on technical regulation issues are the theoretical and methodological basis of research. The following methods are used during the study: analysis and synthesis, comparison, abstract and logical.

Findings. The importance of introducing the European practice of technical regulation for economic development is substantiated. It is established that the deterioration of the Ukrainian economy does not fully affect the positive effects of expanding cooperation with the EU. The position of Ukraine in international economic ratings is analyzed. It is established that Ukraine uses a conservative approach to the implementation of the provisions of the European system of technical regulation, harmonizing the legal and regulatory framework.

The weak aspects and drawbacks of the domestic technical regulation system are determined. The state program documents aimed at reforming the three spheres – the business environment, export policy and the system of technical regulation is analyzed. The task of the Strategy of development of the system of technical regulation for the period up to 2020 and the measures for its realization is determined. The connection of the Export Strategy of Ukraine with other similar conceptual documents is argued. The implementation of a cross-sectoral strategy for improving the technical regulation system in Ukraine is proposed.

Originality. The scientific novelty of the research results is to develop scientific, theoretical and practical approaches to improving the system of technical regulation in Ukraine and to substantiate the strategic vectors of its development taking into account the country's European integration priorities.

Practical value. The use of the proposed approaches to improve the technical regulation system based on the consolidation of strategic development vectors will bring the domestic system in line with European requirements.

Key words: export strategy in Ukraine, European integration, European Union, competitiveness, cross-sectoral strategy, technical regulation system, development strategy of the technical regulation system.

Гросул В.А., Каленік К.В. СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТРЕНДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Мета. Дослідження сучасних інноваційних трендів та обґрунтування комплексу інновацій для формування конкурентної стратегії підприємств ресторанного господарства.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувались методи індуктивного і дедуктивного пізнання, аналітичний і структурно-логічний – при дослідженні сучасних тенденцій інновацій в ресторанному бізнесі України; прийоми аналізу та синтезу, логічного узагальнення та систематизації – при обґрунтуванні комплексу технічних та організаційно-технологічних інновацій для формування конкурентної стратегії підприємства ресторанного господарства.

Результати дослідження. Вивчення історії становлення та розвитку ресторанного бізнесу дозволило визначити, що для кожного етапу характерний певний акцент в організації харчування відповідно зміни національних традицій, вимог та запитів споживачів. Встановлено, що сучасний ресторанний бізнес представлений великою різноманітністю типів закладів: від класичного фаст-фуд до авторських ресторанів «високої кухні». Обґрунтовано, що на сучасному етапі формування конкурентних переваг підприємства ресторанного господарства здійснюється на основі активного пошуку інноваційних детермінантів як в кулінарній майстерності, так і в техніці обслуговування, що значно підвищує імідж підприємства ресторанного бізнесу та сприяє зміцненню рівня його конкурентоспроможності. Охарактеризовано інновації, які використовують підприємства ресторанного господарства при обробці та виготовленні страв, при організації процесу виробництва страв та обслуговування клієнтів. На підставі узагальнення результатів дослідження сучасних інноваційних трендів обґрунтовано комплекс технічних та організаційно-технологічних інновацій для формування конкурентної стратегії підприємства ресторанного господарства.

Наукова новизна результатів дослідження. Сформовано комплекс технічних та організаційно-технологічних інновацій, який, на відміну від наявних, поєднує багатоаспектні альтернативні види інновацій, сприяє забезпеченню реалізації функцій підприємства ресторанного господарства та надає можливість сформулювати ефективну конкурентну стратегію підприємства сфери ресторанного бізнесу.

Практична значущість результатів дослідження. Сформований комплекс інновацій може бути використаний для формування ефективної конкурентної стратегії підприємства ресторанного господарства.

Ключові слова: ресторанне господарство, інновація, тенденції, інноваційні технології, конкурентна стратегія.

Гросул В.А., Каленік К.В. СОВРЕМЕННЫЕ ИННОВАЦИОННЫЕ ТРЕНДЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНОЙ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ РЕСТОРАННОГО ХОЗЯЙСТВА

Цель. Исследование современных инновационных трендов и обоснование комплекса инноваций для формирования конкурентной стратегии предприятий ресторанного хозяйства.

Методика исследования. В процессе исследования использовались методы индуктивного и дедуктивного познания, аналитический и структурно-логический – при исследовании современных тенденций инноваций в ресторанном бизнесе Украины; приемы анализа и синтеза, логического обобщения и систематизации – при обосновании комплекса технических и организационно-технологических инноваций для формирования конкурентной стратегии предприятия ресторанного хозяйства.

Результаты исследования. Изучение истории становления и развития ресторанного бизнеса позволило определить, что для каждого этапа характерен определенный акцент в организации питания в соответствии с изменениями национальных традиций, требований и запросов потребителей. Установлено, что на данный момент ресторанный бизнес представлен большим разнообразием типов заведений: от классического фаст-фуда до авторских ресторанов «высокой кухни». Обосновано, что на современном этапе формирования конкурентных преимуществ предприятия ресторанного хозяйства осуществляется на основе активного поиска инновационных детерминантов, как в кулинарном мастерстве, так и в технике обслуживания, что значительно повышает имидж предприятия ресторанного бизнеса и способствует повышению уровня его конкурентоспособности. Охарактеризованы инновации, которые используют предприятия ресторанного хозяйства при обработке и изготовлении блюд, при организации процесса производства блюд и обслуживания клиентов. В результате обобщения результатов исследования современных инновационных трендов обоснован комплекс технических и организационно-технологических инноваций для формирования конкурентной стратегии предприятия ресторанного хозяйства.

Научная новизна результатов исследования. Сформирован комплекс технических и организационно-технологических инноваций, который, в отличие от существующих, сочетает разноаспектные альтернативные виды инноваций, способствует обеспечению реализации функций предприятия ресторанного хозяйства и позволяет сформировать эффективную конкурентную стратегию предприятия сферы ресторанного бизнеса.

Практическая значимость результатов исследования. Сформированный комплекс инноваций может быть использован для формирования эффективной конкурентной стратегии предприятия ресторанного хозяйства.

Ключевые слова: общественное питание, инновация, тенденции, инновационные технологии, конкурентная стратегия.

Grosul V.A., Kalenik K.V. MODERN INNOVATIVE TRENDS IN THE FORMATION OF A COMPETITIVE STRATEGY OF RESTAURANT ENTERPRISES

Purpose. The aim of the study is to research of modern innovative trends and substantiation of the complex of innovations for the formation of competitive strategy of enterprises of restaurant economy.

Methodology of research. The methods of inductive and deductive cognition, analytical, structural and logical are used in the process of research – in the study of modern tendencies of innovations in the restaurant business of Ukraine; methods of analysis and synthesis, logical generalization and systematization – when substantiating the complex of technical, organizational and technological innovations for the formation of a competitive strategy of the enterprise of restaurant industry.

Findings. The study of the history of the establishment and development of restaurant business has made it possible to determine that there is a certain emphasis in the organization of food according to changes in national traditions, requirements and requests of consumers for each stage. It is established that the modern restaurant business is represented by a large variety of types of institutions: from classic fast food to the author's restaurants of "high cuisine".

It is substantiated that at the present stage the formation of competitive advantages of the restaurant industry enterprise is carried out on the basis of active search of innovative determinants both in the culinary skills and in the technique of service, which greatly enhances the image of the restaurant business enterprise and promotes the strengthening of its competitiveness. The innovations, which are used by restaurants of the restaurant industry in processing and making dishes, are described, at the organization of the process of production of food and customer service.

The complex of technical, organizational and technological innovations for the formation of a competitive strategy of the enterprise of the restaurant industry was substantiated based on the generalization of the results of the research of modern innovative trends.

Originality. A complex of technical, organizational and technological innovations has been formed. This complex combines multifaceted alternative types of innovations unlike existing ones, promotes the implementation of the functions of the restaurant industry enterprise and provides the opportunity to form an effective competitive strategy for the restaurant business enterprise.

Practical value. The formed complex of innovations can be used to form an effective competitive strategy of the enterprise of restaurant economy.

Key words: restaurant economy, innovation, trends, innovative technologies, competitive strategy.

Петришин Л.П. ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ТИП РОЗВИТКУ ЯК НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Розробка шляхів формування інноваційно-інвестиційного типу розвитку як напрямку удосконалення внутрішнього середовища сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. Дослідження базується на використанні загальнонаукових та специфічних методів наукових досліджень. Автор опирається на фундаментальні теоретико-методологічні положення, розроблені вітчизняною та зарубіжною економічною наукою. Зокрема, відповідно до вимог діалектичного методу, інноваційно-інвестиційний розвиток сільськогосподарських підприємств розглядається в контексті вдосконалення їх внутрішнього та зовнішнього середовища. Використання методу системного аналізу дозволило виділити основні напрями впровадження й поширення інновацій в сільськогосподарських підприємствах. Загальнонауковий метод аналогії став основою для висновку про необхідність використання зарубіжного досвіду в цій сфері.

Результати дослідження. Визначено основні напрями впровадження й поширення інновацій в сільськогосподарських підприємствах. Встановлено, що ключовими напрямками використання досягнень генетичної науки в сільськогосподарських підприємствах є створення нових генетично модифікованих організмів та маркерна селекція, яка дозволяє значно скорочувати час і кошти на створення нових сортів сільськогосподарських культур та порід тварин. Обґрунтовано необхідність впровадження енерго- та ресурсоощадних технологій, які активно розробляються в зовнішньому середовищі сільськогосподарських підприємств, серед яких виділено: мінімальний (Mini-trill) та нульовий (No-trill) обробіток ґрунту, а також Strip-trill та крапельне зрошення. Зроблено висновок про те, що майбутні сільськогосподарські підприємства функціонуватимуть не як виробничі системи, діяльність яких спрямована на постачання на ринок сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів, а функціонуватимуть як екосистеми, які органічно вписуються в екосистеми вищого порядку.

Визначено, що необхідною умовою формування інноваційно-інвестиційного типу розвитку є покращення взаємодії науки і практики. Одним з найбільш ефективних напрямів удосконалення організації науки (як сфери створення інновацій) та практики (як об'єкта їх впровадження і поширення) є формування системи агротехнопарків, аграрних бізнес-інкубаторів тощо. Визнано доцільним впровадження ізраїльського досвіду організації взаємодії між прикладною аграрною наукою та виробництвом, адаптувавши його до вітчизняних умов.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано основні напрями впровадження й поширення інновацій в сільськогосподарських підприємствах – продуктових, технологічних та організаційних – є одним з елементів наукової новизни.

Практична значущість результатів дослідження. Ґрунтовний аналіз форм взаємодії між аграрною наукою та практикою в Ізраїлі та пропозиції щодо їх впровадження у вітчизняному АПК створює передумови для прискореного формування інноваційно-інвестиційного типу розвитку сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, інновації, інвестиції, наука, практика, внутрішнє і зовнішнє середовище.

Петрышин Л.П. ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЙ ТИП РАЗВИТИЯ КАК НАПРАВЛЕНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ВНУТРЕННЕЙ СРЕДЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Разработка путей формирования инновационно-инвестиционного типа развития как направления совершенствования внутренней среды сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. Исследование базируется на использовании общенаучных и специфических методов научных исследований. Автор опирается на фундаментальные теоретико-методологические положения, разработанные отечественной и зарубежной экономической наукой. В частности, в соответствии с требованиями диалектического метода, инновационно-инвестиционное развитие сельскохозяйственных предприятий рассматривается в контексте совершенствования их внутренней и внешней среды. Использование метода системного анализа позволило выделить основные направления внедрения и распространения инноваций в сельскохозяйственных предприятиях. Общенаучный метод аналогии стал основанием для вывода о необходимости использования зарубежного опыта в этой сфере.

Результаты исследования. Определены основные направления внедрения и распространения инноваций в сельскохозяйственных предприятиях. Установлено, что ключевыми направлениями использования достижений генетической науки в сельскохозяйственных предприятиях является создание новых генетически модифицированных организмов и маркерная селекция, которая позволяет значительно сокращать время и средства на создание новых сортов сельскохозяйственных культур и пород животных. Обоснована необходимость внедрения энерго- и ресурсосберегающих технологий, которые активно разрабатываются во внешней среде сельскохозяйственных предприятий. Среди них выделяются такие, как минимальная (Mini-trill) и нулевая (No-trill) обработка почвы, а также Strip-trill и капельное орошение. Сделан вывод о том, что будущие сельскохозяйственные предприятия будут функционировать не как производственные системы, деятельность которых направлена на поставку на рынок сельскохозяйственной продукции и продовольственных товаров. Перспективным путем их развития является функционирование как экосистемы, которая органично вписывается в экосистемы высшего порядка. Такой подход к пониманию сущности сельскохозяйственного предприятия в корне меняет технико-технологические основы его функционирования, характер его взаимоотношений с внешней средой и формирование внутренней среды.

Определено, что необходимым условием формирования инновационно-инвестиционного типа развития является улучшение взаимодействия науки и практики. Одним из наиболее эффективных направлений совершенствования организации науки (как сферы создания инноваций) и практики (как объекта их внедрения и распространения) является формирование системы агротехнопарков, аграрных бизнес-инкубаторов и тому подобное. Признано целесообразным внедрение израильского опыта организации взаимодействия между прикладной аграрной наукой и производством, адаптировав его к отечественным условиям.

Научная новизна результатов исследования. Предложены основные направления внедрения и распространения инноваций в сельскохозяйственных предприятиях – продуктовых, технологических и организационных.

Практическая значимость результатов исследования. обстоятельный анализ форм взаимодействия между аграрной наукой и практикой в Израиле и предложения по их внедрению в отечественном АПК создает предпосылки для ускоренного формирования инновационно-инвестиционного типа развития сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, инновации, инвестиции, наука, практика, внутренняя и внешняя среда.

Petryshyn L.P. INNOVATIVE AND INVESTMENT TYPE OF DEVELOPMENT AS A DIRECTION TO IMPROVE INTERNAL ENVIRONMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. Aim of the article is to develop ways of formation of innovative and investment type of development as a direction to improve internal environment of agricultural enterprises.

Methodology of research. The research is based on application of general scientific and specific methods of scientific researches. The author refers to fundamental theoretical and methodological regulations, developed by domestic and foreign economic science. In particular, according to the requirements of dialectic method, innovative and investment development of agricultural enterprises is considered in the context of improvement of their internal and external environment. Application of the method of system analysis enabled determination of the main directions of introduction and advancing of innovations at agricultural enterprises. General scientific method of analogies confirmed the conclusion about necessity to apply foreign experience in the field.

Findings. The work defines main directions to introduce and advance innovations at agricultural enterprises. It is noted that creation of new genetically modified organisms and marker selection, supplying saving of time and expenses for development of new cultivars of agricultural enterprises and breeds of animals, are the key directions to apply findings of genetic science. The author of the article stresses the necessity to introduce energy and resource saving technologies, which are actively developed in the external environment of agricultural enterprises. Among them, the following are marked, i.e. minimal (Mini-trill) and zero (No-trill) soil tillage, as well Strip-trill and drop irrigation. The research concludes that future agricultural enterprises will perform not as production systems, whose activity is focused on supply at the

market of agricultural products and food products. Performing as ecosystems, organically integrated into the ecosystems of a higher order, is a prospective way of their development. Such approach to comprehension of the essence of agricultural enterprises radically changes technical and technological fundamentals of their performance, character of their relations with external environment and formation of internal environment.

Improvement of interaction between science and practice is the necessary condition for establishment of innovative and investment type of development. Formation of a system of agrarian technological parks, agrarian business-incubators, etc. is one the most efficient directions to improve organization of science (as a field of innovation development) and practice (as an object of the innovation introduction and advancing). The author of the article considers that it is reasonable to introduce Israel experience of organization of the interaction between applied agrarian science and production, making its adaptation to the domestic conditions.

Originality. The author has developed the main directions to introduce and advance innovations at agricultural enterprises, i.e. food, technological and organizational ones, which make one of the elements of scientific novelty.

Practical value. The detailed analysis of forms of the interaction between agrarian science and practice in Israel and proposals concerning their introduction in domestic AIC make preconditions for accelerated establishment of innovative and investment type of development of agricultural enterprises.

Key words: agricultural enterprise, innovations, investments, science, practice, internal and external environment.

Юрик Н.Є., Химич І.Г., Котовська І.В. РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО РІВНЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОДНОГО З ЕЛЕМЕНТІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Мета. Дослідження тенденцій розвитку інноваційного рівня діяльності вітчизняних підприємств як одного з елементів антикризового управління на основі їхнього фінансового забезпечення.

Методика дослідження. В процесі здійснення даного дослідження використано наступні методи: системного підходу – при комплексному аналізі стану фінансування інноваційної діяльності підприємств; статистико-економічного аналізу – при співвідношенні загальних витрат та власних джерел підприємств для фінансування інноваційної діяльності; аналізу та синтезу – при дослідженні основних джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств; економічного аналізу – при дослідженні динаміки результатів основних джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств.

Результати дослідження. Обґрунтовано важливість впровадження, здійснення та всесторонньої підтримки інновацій на вітчизняних підприємствах України. Виявлено, що основними джерелами фінансування протягом 2010-2015 років виступали власні кошти підприємств, іноземні інвестиції, кредити та кошти інших джерел фінансування, та, частково, кошти іноземних інвесторів. Визначено, що власні джерела фінансування інноваційного розвитку вітчизняних підприємств займають лідируючу позицію протягом 2010-2015 років в загальній структурі джерел фінансування, та станом на 2015 рік складають 13427,0 млн грн. Провівши оцінку щодо фінансового забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних підприємств як одного з елементів антикризового управління на рівні держави за 2010-2015 роки, встановлено недостатність фінансування на основі коштів як державного, так і місцевих бюджетів та позабюджетних фондів. Визначено, що для ефективного розвитку інноваційного рівня вітчизняних підприємств необхідні сприятливі умови для залучення як іноземних, так і вітчизняних інвестицій, на основі гнучких політичних, економічних та фінансових умов, а саме: сприятливої законодавчої та податкової бази тощо.

Наукова новизна результатів дослідження. Здійснено оптимізацію основних джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств і визначення тенденцій розвитку інноваційного рівня діяльності вітчизняних підприємств як одного з елементів антикризового управління на основі їхнього фінансового забезпечення.

Практична значущість результатів дослідження. Підтримка інноваційної активності підприємств може послужити важливим елементом антикризового управління, що полягатиме в підвищенні прибутковості, а також, формуванню стабільності, як діяльності самих підприємств, так і ефективному функціонуванню загальної економіки країни.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, інноваційний рівень підприємств, антикризове управління, власні джерела фінансування, іноземні інвестиції, фінансове забезпечення інноваційного розвитку підприємств.

Юрик Н.Є., Химич И.Г., Котовская И.В. РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОГО УРОВНЯ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК ОДНОГО ИЗ ЭЛЕМЕНТОВ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Цель. Исследование тенденций развития инновационного уровня деятельности отечественных предприятий как одного из элементов антикризисного управления на основе их финансового обеспечения.

Методика исследования. В процессе осуществления данного исследования, использованы следующие методы: системного подхода – при комплексном анализе состояния финансирования инновационной деятельности предприятий; статистико-экономического анализа – при соотношении общих расходов и собственных источников предприятий для финансирования инновационной деятельности; анализа и синтеза – при исследовании основных источников финансирования инновационной деятельности предприятий; экономического анализа – при исследовании динамики результатов основных источников финансирования инновационной деятельности предприятий.

Результаты исследования. Обоснована важность внедрения, осуществления и всесторонней поддержки инноваций на отечественных предприятиях Украины. Виявлено, что основными источниками финансирования в течение 2010-2015 годов выступали собственные средства предприятий, иностранные инвестиции, кредиты и средства других источников финансирования, и, частично, средства иностранных инвесторов. Определено, что собственные источники финансирования инновационного развития отечественных предприятий занимают

лидируюцю позицію в течение 2010-2015 годов в общей структуре источников финансирования, и по состоянию на 2015 год составляют 13427,0 млн грн. Проведя оценку финансового обеспечения инновационного развития отечественных предприятий как одного из элементов антикризисного управления на уровне государства за 2010-2015 годы, установлено недостаточность финансирования на основе средств как государственного, так и местных бюджетов и внебюджетных фондов. Определено, что для эффективного развития инновационного уровня отечественных предприятий необходимы благоприятные условия для привлечения как иностранных, так и отечественных инвестиций, на основе гибких политических, экономических и финансовых условий, а именно: благоприятной законодательной и налоговой базы и тому подобное.

Научная новизна результатов исследования. Осуществлено оптимизацию основных источников финансирования инновационной деятельности предприятий и определение тенденций развития инновационного уровня деятельности отечественных предприятий, как одного из элементов антикризисного управления на основе их финансового обеспечения.

Практическая значимость результатов исследования. Поддержка инновационной активности предприятий может послужить важным элементом антикризисного управления, которая будет заключаться в повышении прибыльности, а также формированию стабильности, как деятельности самих предприятий, так и эффективному функционированию общей экономики страны.

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, инновационный уровень предприятий, антикризисное управление, собственные источники финансирования, иностранные инвестиции, финансовое обеспечение инновационного развития предприятий.

Yuryk N.Ye., Khymych I.G., Kotovska I.V. DEVELOPMENT OF INNOVATION ACTIVITY OF DOMESTIC ENTERPRISES AS ESSENTIAL ELEMENT OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT

Purpose. The purpose of this study was to research the tendencies of development of the level of innovation activity of Ukrainian enterprises in as one of the elements of anti-crisis management on the basis of their financial support.

Methodology of research. The following methods have been used in the course of this research: a systematic approach – a simple method for complex analysis of the state of financing of enterprises' innovation activity; statistical and economic analysis – relation between the total cost and own enterprises' resources for innovation activities; analysis and synthesis – for research the main source of financing the enterprises' innovation activity; economic analysis – methods which provide a complete evaluation of the dynamics of the results the main source of financing the enterprises' innovation activity.

Findings. The importance of formulation, implementation and comprehensive support of innovation activities at Ukrainian enterprises were substantiated. The survey shows that the own funds of enterprises, foreign investments, loans and other sources of financing, and, in part, funds of foreign investors were the most basic sources of financing during 2010-2015. From the survey of statistical information, it was found that the internal sources of finance were critical for firms' innovation activities during 2010-2015 and their total amount was at least 13427.0 million UAH. Assessment of the financial support of innovative development of domestic enterprises as one of the elements of anti-crisis management at the state level for 2010-2015 was conducted and found insufficient funding on the basis of state and local budgets and off-budget funds.

The article states that the attraction of domestic and foreign direct investments is necessary for the effective development of innovation level of domestic enterprises as well as creation of favorable conditions on the basis of flexible political, economic and financial principles, namely: favorable legislative and tax base, etc.

Originality. The optimization of the main sources of financing of innovation activities of enterprises and the identification of trends in the development of innovative level of activity of Ukrainian enterprises as one of the elements of anti-crisis management on the basis of their financial support have been carried out.

Practical value. The support of innovation activities and integrating innovations into long-term strategic plans of the Ukrainian companies can become an important element of anti-crisis management, which will help increase profitability, as well as to contribute to the formation of stability, at both company and state levels.

Key words: innovations, innovation activity, innovative level of enterprises, anti-crisis management, own sources of financing, foreign investments, financial support of innovative development of enterprises.

Андрієвська В.А. ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЕКТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ЙОГО СКЛАДОВИХ У ПРОЦЕСАХ УПРАВЛІННЯ

Мета. Розробка методичного підходу щодо застосування складових проектного потенціалу в процесах управління проектами.

Методи дослідження. Методологічну базу даного дослідження склали стандарти Міжнародної Асоціації Управління проектами. Дослідження проводилося відповідно до методології та логіки системного підходу: для структуризації вирішуваних завдань використовувався метод аналізу та синтезу, збір даних здійснювався за допомогою сукупності методів спостереження. За допомогою пакета Excel проводилися експериментальні розрахунки.

Результати дослідження. Встановлена динаміка і процес формування проектного потенціалу. Сформульовано методичний підхід щодо поділу складових проектного потенціалу на «слабкі» і «сильні», а також охарактеризовано основні напрямки використання проектного потенціалу (і його складових) в процесах управління протягом життєвого циклу проекту. Встановлена важлива властивість проектного потенціалу - його динамічність протягом життєвого циклу проекту, а також обґрунтовано процес переходу проектного потенціалу в компетентність по завершенню життєвого циклу проекту.

Наукова новизна результатів дослідження. Сформульовано методичний підхід щодо поділу складових проектного потенціалу на «слабкі» і «сильні». Розширено теоретичну базу управління проектами за рахунок розвитку нової категорії – проектний потенціал на рівні проекту. Встановлені динаміка і подальша трансформація проектного потенціалу на рівні проекту інтегрує проектний потенціал на різних рівнях – підприємства і конкретного проекту, що дає більш повну системну модель даної категорії – проектного потенціалу.

Практичне значення результатів дослідження. Запропоновані розробки можуть бути використані в процесах управління проектами різних сфер, наприклад, для відстеження «слабких» складових проектного потенціалу як факторів ризику протягом життєвого циклу проекту, що підвищує ефективність процесів управління.

Ключові слова. Проект, проектний потенціал, компетентність, життєвий цикл, процеси управління

Андривская В.А. ПРИМЕНЕНИЕ ПРОЕКТНОГО ПОТЕНЦИАЛА И ЕГО СОСТАВЛЯЮЩИХ В ПРОЦЕССАХ УПРАВЛЕНИЯ

Цель. Разработка методического подхода по применению составляющих проектного потенциала в процессах управления проектами.

Методы исследования. Методологическую базу данного исследования составили стандарты Международной Ассоциации Управления проектами. Исследование проводилось в соответствии с методологией и логикой системного подхода: для структуризации решаемых задач использовался метод анализа и синтеза, сбор данных осуществлялся с помощью совокупности методов наблюдения. С помощью пакета Excel проводились экспериментальные расчеты.

Результаты исследования. Установлена динамика и процесс формирования проектного потенциала. Сформулирован методический подход по разделению составляющих проектного потенциала на «слабые» и «сильные», а также охарактеризованы основные направления использования проектного потенциала (и его составляющих) в процессах управления на протяжении жизненного цикла проекта. Установлено важное свойство проектного потенциала – его динамичность течение жизненного цикла проекта, а также обоснован процесс перехода проектного потенциала в компетентность по завершению жизненного цикла проекта.

Научная новизна результатов исследования. Сформулирован методический подход по разделению составляющих проектного потенциала на «слабые» и «сильные». Расширена теоретическая база управления проектами за счет развития новой категории – проектний потенціал на уровне проекта. Установленные динамика и дальнейшая трансформация проектного потенциала на уровне проекта интегрирует проектний потенціал на разных уровнях – предприятия и конкретного проекта, что дает более полную системную модель данной категории – проектного потенциала.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенные разработки могут быть использованы в процессах управления проектами различных сфер, например, для отслеживания «слабых» составляющих проектного потенциала как факторов риска на протяжении жизненного цикла проекта, что повышает эффективность процессов управления.

Ключевые слова: проект, проектний потенціал, компетентность, жизненный цикл, процессы управления

Andrievska V.A. APPLICATION OF DESIGN POTENTIAL AND ITS COMPONENTS IN MANAGEMENT PROCESSES

Purpose. The aim of the article is the development of a methodical approach to the application of components of project potential in the processes of project management.

Research methods. The methodological basis of this study was the standards of the International Association for Project Management. The research was carried out in accordance with the methodology and logic of the system approach: the method of analysis and synthesis was used for structuring the solved tasks; data collection was carried out using a set of observation methods. Using the Excel package, experimental calculations were performed.

Research results. The dynamics and process of forming the design potential is established. The methodical approach to the division of components of the design project potential into “weak” and “strong” is formulated, as well as the main directions of the use of the project potential (and its components) in the management processes throughout the life cycle of the project are described.

The important property of the project potential, its dynamism during the life cycle of the project, is determined; and also the process of transition of the project potential into competence upon completion of the life cycle of the project is substantiated.

Scientific novelty. The methodical approach for division of components of design potential into “weak” and “strong” is formulated. The theoretical basis of project management is expanded by developing a new category – the project potential at the project level. The dynamics and further transformation of the project potential at the project level integrates the project potential at different levels – the enterprises and the concrete project, which gives a more complete system model of this category – the design potential, is established.

Practical value. The proposed developments can be used in project management processes in different fields, for example, to track “weak” components of project potential as risk factors throughout the life cycle of a project, which increases the efficiency of management processes.

Key words: project, project potential, competence, life cycle, processes of management.

Власенко Т.А., Василенко Ю.В. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТРУКТУРОЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Мета. Формування кореляційно-регресійного механізму управління структурою інтелектуального капіталу промислового підприємства.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: діалектичний і абстрактно-логічний – при оцінці структури інтелектуального капіталу промислових підприємств; пізнання сутності, особливостей використання – при визначенні, який вплив здійснюють складові інтелектуального капіталу на ефективність діяльності підприємства; бібліографічний – при вивченні і опрацюванні наукових джерел, що присвячені. визначенню рівня розвитку інтелектуального капіталу; системного узагальнення, порівняння - при визначенні напрямків і тісноти впливу складових структури інтелектуального капіталу; аналітичний - при аналізуванні показників ефективності діяльності підприємства; кореляційно-регресійний аналіз – при побудові моделі поліноміальної регресії.

Результати дослідження. Побудована модель поліноміальної регресії, яка показує високий взаємозв'язок структурних елементів інтелектуального капіталу та ефективності діяльності підприємства. Визначено, що серед показників ефективності діяльності підприємства саме рентабельність за валовою продукцією найкращим чином відображає вплив підсистем інтелектуального капіталу на ефективність діяльності підприємства. Встановлено, що серед значимих факторів найбільший вплив на ефективність діяльності підприємства здійснюють об'єкти інтелектуальної власності. Виявлено, що з шести підсистем інтелектуального капіталу, вплив трьох (електронних мереж та інформаційних підсистем, організаційно-управлінських підсистем, людського інтелектуального капіталу) в побудованій моделі поліноміальної регресії визнаний незначним, що засвідчує надзвичайно низький рівень розвитку цих підсистем інтелектуального капіталу на вітчизняних машинобудівних підприємствах. Підтверджено недостатній рівень розвитку складових інтелектуального капіталу на підприємстві і необхідність їх розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено напрямки і тісноту впливу складових структури інтелектуального капіталу (об'єкти інтелектуальної власності, електронні мережі та інформаційні системи, організаційно-управлінські підсистеми, людський, споживчий та маркетинговий інтелектуальний капітал) на показники ефективності діяльності підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприяють забезпеченню ефективного управління структурою інтелектуального капіталу промислового підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, управління структурою інтелектуального капіталу, кореляційно-регресійний аналіз.

Власенко Т.А., Василенко Ю.В. НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ СТРУКТУРОЙ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА

Цель. Формирование корреляционно-регрессионного механизма управления структурой интеллектуального капитала промышленного предприятия.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: диалектический и абстрактно-логический – при оценке структуры интеллектуального капитала промышленных предприятий; познания сущности, особенностей использования – при определении, какое влияние осуществляют составляющие интеллектуального капитала на эффективность деятельности предприятия; библиографический – при изучении и разработке научных источников, посвященных определению уровня развития интеллектуального капитала; системного обобщения, сравнения – при определении направлений и тесноты влияния составляющих структуры интеллектуального капитала; аналитический – при анализе показателей эффективности деятельности предприятия; корреляционно-регрессионный анализ – модель полиномиальной регрессии.

Результаты исследования. Построена модель полиномиальной регрессии, которая показывает высокую взаимосвязь структурных элементов интеллектуального капитала и эффективности деятельности предприятия. Определено, что среди показателей эффективности деятельности предприятия именно рентабельность по валовой продукции наилучшим образом отражает влияние подсистем интеллектуального капитала на эффективность деятельности предприятия. Установлено, что среди значимых факторов наибольшее влияние на эффективность деятельности предприятия осуществляют объекты интеллектуальной собственности. Виявлено, что из шести подсистем интеллектуального капитала, влияние трех (электронных сетей и информационных подсистем, организационно-управленческих подсистем, человеческого интеллектуального капитала) в построенной модели полиномиальной регрессии признано незначительным, что свидетельствует чрезвычайно низком уровне развития этих подсистем интеллектуального капитала на отечественных машиностроительных предприятиях. Подтверждено недостаточный уровень развития составляющих интеллектуального капитала предприятия и необходимость их развития.

Научная новизна результатов исследования. Определены направления и тесноты влияния составляющих структуры интеллектуального капитала (объекты интеллектуальной собственности, электронные сети и информационные системы, организационно-управленческие подсистемы, человеческий, потребительский и маркетинговий интеллектуальный капитал) на показатели эффективности деятельности предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования способствуют обеспечению эффективного управления структурой интеллектуального капитала промышленного предприятия.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, управление структурой интеллектуального капитала, корреляционно-регрессионный анализ.

Vlasenko T.A., Vasylenko Yu.V. DIRECTIONS OF IMPROVING THE MANAGEMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL STRUCTURE

Purpose. The purpose of the article is to formation of the correlation-regression mechanism for managing the structure of the intellectual capital of an industrial enterprise.

Methods of research. During the research the following methods were used: dialectical and abstract-logical - in assessing the structure of the intellectual capital of industrial enterprises; cognition of the essence, features of use - in determining what effect the components of intellectual capital make on the efficiency of the enterprise; bibliographic - in the study and development of scientific sources dedicated, the level of development of intellectual capital; systemic

generalization, comparison - in determining the direction and complexity of the intellectual capital structure components; analytical - in the analysis of performance indicators of the enterprise; correlation-regression analysis - a model of polynomial regression.

Findings. The model of polynomial regression, which shows a high interrelation of the structural elements of intellectual capital and the efficiency of the enterprise has been constructed. It is determined that among the indicators of enterprise efficiency, it is the profitability of gross output that best reflects the influence of intellectual capital subsystems on the efficiency of an enterprise. It is established that among the significant factors, the objects of intellectual property have the greatest influence on the efficiency of the enterprise's activity. The influence of three intellectual capital components (electronic networks and information subsystems, organizational and managerial subsystems, human intellectual capital) in the constructed model of polynomial regression was recognized as insignificant, which indicates an extremely low level of development of these intellectual capital subsystems at domestic machine-building enterprises. The insufficient level of intellectual capital components development at the enterprises and the need for their development has been confirmed.

Originality. Directions and tightness of the influence of intellectual capital structure components (intellectual property objects, electronic networks and information systems, organizational and managerial subsystems, human, consumer and marketing intellectual capital) on the performance indicators of the enterprise have been revealed.

Practical value. The obtained results of the research contribute to the effective management of the intellectual capital structure of an industrial enterprise.

Key words: intellectual capital, management of intellectual capital structure, correlation-regression analysis.

Цемашко Ю.С. СТРАТЕГІЧНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета. Висвітлення результатів аргументації та обґрунтування стратегічно-орієнтованого підходу до формування економічних результатів відповідно до сучасних умов діяльності.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались: загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ формування економічних результатів, а також підходів до формування бізнес-моделі; системний підхід – для визначення стратегічних концептів формування економічних результатів за сучасних умов діяльності підприємств; методи аналізу і синтезу – для дослідження каузативної та ефектуативної логік формування економічних результатів та формування їх порівняльних характеристик.

Результати. Аргументовано та обґрунтовано стратегічно-орієнтований підходу до формування економічних результатів відповідно до сучасних умов діяльності. Узагальнено та сформовано порівняльну характеристику каузативної та ефектуативної логік формування економічних результатів. Досліджено змістовний взаємозв'язок бізнес-моделі та економічних результатів діяльності підприємства. Доведено, що визначені стратегічні концепти (когнітивна логіка прийняття управлінських рішень, стратегічні орієнтації, бізнес-модель, цільова модель), багатоаспектно розкривають особливості формування економічних результатів за сучасних умовах діяльності підприємств.

Наукова новизна. Використано комплексний підхід до обґрунтування основних стратегічних концептів та формування економічних результатів підприємств за сучасних умов їх діяльності.

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для досягнення практичних результатів щодо підвищення ефективності діяльності підприємств у сучасних умовах.

Ключові слова: економічні результати, стратегічно-орієнтований підхід, стратегічні орієнтації, бізнес-модель, цільова модель, когнітивна логіка.

Цемашко Ю.С. СТРАТЕГИЧЕСКИ-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕЗУЛЬТАТОВ КОМПАНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Цель. Освещение результатов аргументации и обоснования стратегически ориентированного подхода к формированию экономических результатов в соответствии с современными условиями деятельности.

Методика исследования. В процессе исследования использовались: общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения – для исследования теоретических основ формирования экономических результатов, а также подходов к формированию бизнес-модели; системный подход – для определения стратегических концептов формирования экономических результатов в современных условиях деятельности предприятий; методы анализа и синтеза – для исследования каузативной и эффектуативной логик формирования экономических результатов и формирования их сравнительных характеристик.

Результаты исследования. Аргументирован и обоснован стратегически ориентированный подход к формированию экономических результатов в соответствии с современными условиями деятельности. Обобщено и сформировано сравнительную характеристику каузативной и эффектуативной логик формирования экономических результатов. Исследована содержательная взаимосвязь бизнес-модели и экономических результатов деятельности предприятия. Доказано, что определенные стратегические концепты (когнитивная логика принятия управленческих решений, стратегические ориентации, бизнес-модель, целевая модель), многоаспектно раскрывают особенности формирования экономических результатов в современных условиях деятельности предприятий.

Научная новизна результатов исследования. Использован комплексный подход к обоснованию основных стратегических концептов и формированию экономических результатов предприятий в современных условиях их деятельности.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для достижения практических результатов по повышению эффективности деятельности предприятий в современных условиях.

Ключевые слова: экономические результаты, стратегически ориентированный подход, стратегические ориентации, бизнес-модель, целевая модель, когнитивная логика.

Tsemashko Yu.S. STRATEGICALLY ORIENTED APPROACH TO FORMATION OF ECONOMIC RESULTS OF ENTERPRISES UNDER THE MODERN CONDITIONS OF ACTIVITY

Purpose. The aim of the study is to coverage of the results of the argumentation and the justification of a strategically oriented approach to the formation of economic results in accordance with the current conditions of activity.

Methodology of research. In the process of research used: general scientific methods, in particular: theoretical generalization methods - to study the theoretical foundations for the formation of economic results, as well as approaches to the formation of a business model; systematic approach - to define strategic concepts for the formation of economic results under the current conditions of enterprises; methods of analysis and synthesis - for the study of causative and effective logic for the formation of economic results and the formation of their comparative characteristics.

Findings. The strategically oriented approach to the formation of economic results in accordance with modern conditions of activity is substantiated. A comparative description of the causative and effective logic of the formation of economic results is generalized and formed. The substantial relationship between the business model and the economic results of the enterprise activity was investigated. It is proved that certain strategic concepts (cognitive logic of making managerial decisions, strategic orientations, business model and target model), reveal in many aspects the peculiarities of the formation of economic results in the current operating conditions of enterprises.

Originality. An integrated approach to the substantiation of the main strategic concepts and the formation of economic results of enterprises in the current conditions of their activities was used.

Practical value. The obtained results of the research are the basis for the achievement of practical results to improving the efficiency of activity of the enterprises in modern conditions.

Key words: economic results, strategically oriented approach, strategic orientations, business model, target model, cognitive logic.

Іванова Т.П. ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мета. Оцінка рівня інноваційної активності підприємств ресторанного господарства Харківської області та визначення потреб інноваційного оновлення діючих бізнес-моделей.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувались методи індуктивного і дедуктивного пізнання, аналітичний і структурно-логічний – при дослідженні сутності поняття «інноваційна активність»; аналізу та синтезу аналізу – для узагальнення теоретико-методичних положень, інтерпретації даних; прийоми логічного узагальнення та систематизації – при розробці структурно-логічної схеми визначення рівня інноваційної активності бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства; табличний, графічний – для наочного зображення одержаних результатів.

Результати дослідження. На підставі вивчення інваріантних підходів до дефініції «інноваційна активність» визначено ключові акценти щодо трактування її сутності з урахуванням специфіки галузі ресторанного господарства та сформульовано авторське бачення сутності поняття «інноваційна активність бізнес-моделі підприємства» як інтенсивність впровадження нових технологій та інноваційних заходів при виробництві, реалізації та організації споживання кулінарної продукції та послуг, що кількісно виражається як добуток різних видів ефективності здійснення інноваційної діяльності (інноваційної, цільової, витратної, соціальної, інвестиційної, реактивної та ефективності реалізації бізнес-моделі). З метою оцінки фактичного рівня інноваційної активності підприємств ресторанного господарства розроблено структурно-логічну схему даної оцінки. За результатами проведеної оцінки встановлено, що більшості підприємств ресторанного господарства Харківської області характерним є середній рівень інноваційної активності бізнес-моделі; визначено групу підприємств ресторанного господарства, на яких досить гостро стоїть питання інноваційного оновлення діючих бізнес-моделей.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено структурно-логічну схему, що поєднує в єдиний циклічний процес послідовність дій із визначення фактичного рівня інноваційної активності бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства, яка ґрунтується на розробленій багатокритеріальній системі показників оцінки, та, на відміну від існуючих розробок, враховує критерії ефективності інновацій та надає можливість визначити потребу інноваційного оновлення діючої бізнес-моделі.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблений методичний інструментарій оцінки рівня інноваційної активності може бути використаний для визначення вектору стратегічної трансформації діючих бізнес-моделей підприємств ресторанного господарства.

Ключові слова: бізнес-модель, ресторанне господарство, інноваційна активність, критерій ефективності, ієрархічна система показників, кортеж параметрів оцінки.

Іванова Т.П. ОПРЕДЕЛЕНИЕ УРОВНЯ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕСТОРАННОГО ХОЗЯЙСТВА ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Цель. Оценка уровня инновационной активности предприятий ресторанного хозяйства Харьковской области и определение потребностей инновационного обновления действующих бизнес-моделей.

Методика исследования. В процессе исследования использовались методы индуктивного и дедуктивного познания, аналитический и структурно-логический – при исследовании сущности понятия «инновационная активность»; анализа и синтеза анализа – для обобщения теоретико-методических положений, интерпретации результатов расчетов; приемы логического обобщения и систематизации – при разработке структурно-логической схемы определения уровня инновационной активности бизнес-модели предприятия ресторанного хозяйства; табличный, графический – для наглядного изображения полученных результатов.

Результаты исследования. На основании изучения инвариантных подходов к дефиниции инновационная активность определены ключевые акценты относительно трактовки ее сущности с учетом специфики отрасли ресторанного хозяйства и сформулировано авторское видение сущности понятия «инновационная активность бизнес-модели предприятия», как интенсивность внедрения новых технологий и инновационных мероприятий при производстве, реализации и организации потребления кулинарной продукции и услуг, что количественно выражается как произведение различных видов эффективности осуществления инновационной деятельности (инновационной, целевой, затратной, социальной, инвестиционной, реактивной и эффективности реализации бизнес-модели). С целью оценки фактического уровня инновационной активности предприятий ресторанного хозяйства разработана структурно-логическая схема данной оценки. По результатам проведенной оценки установлено, что большинству предприятий ресторанного хозяйства Харьковской области характерным является средний уровень инновационной активности бизнес-модели; определена группа предприятий ресторанного хозяйства, в которых остро стоит вопрос инновационного обновления действующих бизнес-моделей.

Научная новизна результатов исследования. Разработано структурно-логическую схему, которая объединяет в единый циклический процесс последовательность действий по определению фактического уровня инновационной активности бизнес-модели предприятия ресторанного хозяйства, основанная на разработанной многокритериальной системе показателей оценки, и, в отличие от существующих разработок, учитывает критерии эффективности инноваций и предоставляет определить потребность инновационного обновления действующей бизнес-модели.

Практическая значимость результатов исследования. Разработанный методический инструментарий оценки уровня инновационной активности может быть использован для определения вектора стратегической трансформации действующих бизнес-моделей предприятий ресторанного хозяйства.

Ключевые слова: бизнес-модель, ресторанное хозяйство, инновационная активность, критерий эффективности, иерархическая система показателей, кортеж параметров оценки.

Ivanova T.P. DETERMINATION OF THE LEVEL OF INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES OF RESTAURANT ECONOMY IN KHARKIV REGION

Purpose. The aim of the article is to assess the level of innovation activity of enterprises of the restaurant industry in the Kharkiv region and to determine the needs for innovative updating of existing business models.

Methodology of research. The methods of inductive and deductive cognition, analytical, structural and logical are used in the process of research – in the study of the essence of the concept of “innovative activity”; analysis and synthesis of the analysis – for generalization of theoretical and methodological provisions, interpretation of data; techniques of logical generalization and systematization – when developing a structural and logical scheme for determining the level of innovation activity of a business model of a restaurant enterprise; tabular, graphical – for a visual representation of the obtained results.

Findings. On the basis of the study of invariant approaches to the definition of innovation activity, key emphasis is determined on the interpretation of its essence, taking into account the specifics of the restaurant industry, and the author's vision of the essence of the concept “innovative activity of the business model of the enterprise” as the intensity of the introduction of new technologies and innovative measures in the production, implementation and organization of consumption of culinary products and services, quantified as a product of various types of efficiency of the use of innovative activity (innovation, target, cost, social, investment, reactive and business model realization efficiency).

A structural and logical scheme of this evaluation has been developed in order to assess the actual level of innovation activity of restaurant enterprises. According to the results of the evaluation, it was determined that the majority of enterprises of the restaurant industry of Kharkiv region are characterized by the average level of innovative activity of the business model; a group of enterprises of the restaurant industry has been identified, where the issues of innovation updating of existing business models are quite acute.

Originality. A structural and logical scheme that combines a sequence of actions in a single cycle process to determine the actual level of innovation activity of a business model of a restaurant enterprise is developed. It is based on a multi-criteria evaluation system and unlike existing developments, takes into account criteria of innovation efficiency and provides an opportunity to determine the need for innovative updating of the current business model.

Practical value. The developed methodical tool for assessing the level of innovation activity can be used to determine the vector of strategic transformation of operating business models of restaurant enterprises.

Key words: business model, restaurant economy, innovative activity, efficiency criterion, hierarchical system of indicators, cortege of parameters of estimation.

Христенко О.А., Красовська Н.О. РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Мета. Проаналізувати адміністративно-територіальний устрій за наслідками реалізації адміністративно-територіальної реформи, знайти недоліки та виділити головні перспективи у разі досягнення успіху цієї реформи.

Методика дослідження. Методичну основу дослідження склали загальнонаукові методи, зокрема: метод порівняння, аналізу і синтезу, статистичний та соціологічний метод. Використовувалися також картографічний та

порівняльно-географічний методи, а також комп'ютерні методи обробки інформації й візуалізації результатів дослідження за допомогою програми Microsoft Office.

Результати дослідження. Встановлено, що реформування адміністративно-територіального устрою покращить систему врядування територіями шляхом упорядкування стосунків органів влади різних ієрархічних рівнів і удосконалення управління на місцях. Визначено, що проведені реформи покращать рівень життя людей в усіх населених міських і сільських пунктах України. Обґрунтовано, що економіко-географічні, соціально-політичні, соціально-географічні чинники будуть надзвичайно важливими у процесі реформування адміністративно-територіального устрою.

Наукова новизна результатів дослідження. Поглиблено теоретико-методологічний базис суспільно-наукового дослідження процесу реформування адміністративно-територіального устрою; виявлено суспільно-важливі чинники і передумови, що впливають на адміністративно-територіальний устрій, які потрібно враховувати при його реформуванні.

Практична значущість результатів дослідження. Результати даної теми дослідження можуть бути використані на різних семінарських зібраннях, які мають інтерес у процесі реформування адміністративно-територіального устрою. Розроблені теоретичні висновки і результати, методичні підходи можуть застосовуватися і бути використаними управліннями, державними службовцями, депутатами рад для кращого функціонування місцевого самоврядування та для поліпшення адміністративно-територіального устрою України. Можливе також їх використання у подальших дослідженнях для вирішення відповідних проблем.

Ключові слова: адміністративно-територіальний устрій, адміністративно-територіальна реформа, місцеве самоврядування, адміністративно-територіальні одиниці, соціально-економічний розвиток територій, територіальна організація влади, територіальна громада.

Христенко О.А., Красовская Н.А. РЕФОРМИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УКЛАДА В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

Цель. Проанализировать административно-территориальный уклад по результатам реализации административно-территориальной реформы, найти недостатки и выделить главные перспективы в случае достижения успеха этой реформы.

Методика исследования. Методическую основу исследования составляют общенаучные методы. Работа была выполнена с помощью: метода сравнения, метода анализа и синтеза, статистического метода, социологического метода. Использовались картографический метод, сравнительно-географический метод, а также компьютерные методы обработки информации и визуализации результатов исследования с помощью программы Microsoft Office.

Результаты исследования. Установлено, что реформирование административно-территориального уклада улучшит систему управления территориями путем упорядочения отношений органов власти различных иерархических уровней и совершенствования управления на местах. Определено, что проведенные реформы улучшат уровень жизни людей во всех населенных городских и сельских пунктах Украины. Обосновано, что экономико-географические, социально-политические, социально-географические факторы будут чрезвычайно важными в процессе реформирования административно-территориального уклада.

Научная новизна результатов исследования. Углублен теоретико-методологический базис общественно-научного исследования процесса реформирования административно-территориального уклада; выявлены общественно важные факторы и предпосылки, которые действуют на административно-территориальный уклад, которые конечно нужно учитывать при его реформировании.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты данной темы исследования могут быть использованы на различных семинарских собраниях, которые имеют интерес в процессе реформирования административно-территориального уклада. Разработанные теоретические выводы и результаты, методические подходы могут применяться и быть использованными управлениями, государственными служащими, депутатами советов для лучшего функционирования местного самоуправления и для улучшения административно-территориального уклада Украины. Возможно также их использование в дальнейших исследованиях для решения соответствующих проблем.

Ключевые слова: административно-территориальный уклад, административно-территориальная реформа, местное самоуправление, административно-территориальные единицы, социально-экономическое развитие территорий, территориальная организация власти, территориальная община.

Khrystenko O.A., Krasovska N.O. REFORMATION OF THE ADMINISTRATIVE TERRITORIAL DIVISION IN UKRAINE IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Purpose. To analyze the administrative and territorial structure due to the results of administrative and territorial reform, to find gaps and to identify key prospects in order to achieve the success of this reform.

Methodology of research. Methodological basis of research consists of the general scientific methods. The work was done with the use of such methods as comparison method, method of analysis and synthesis, statistical method and sociological method. We used the course mapping method, comparative geographical method, and computer methods of data processing and visualization of research results with the help of Microsoft Office programme.

Findings. It was established that the reforming of the administrative system will improve the system of governance of the territories by streamlining the relations between the authorities of various hierarchical levels and improving local governance. It is determined that the implemented reforms will improve the standard of living of people in all inhabited city and rural areas of Ukraine. It is substantiated that economic-geographical, socio-political, socio-geographical factors will be extremely important in the process of reforming the administrative and territorial system.

Originality. Theoretical and methodological basis of socio-scientific research of the process of reforming the administrative and territorial system is profound; socially important factors and preconditions that influence the administrative and territorial system are identified and they need to be taken into account when reforming this system.

Practical value. The results of this research theme can be used for various seminars meetings by those who have an interest in the reforming of administrative and territorial structure. The theoretical conclusions and results, methodological approaches can be used by managers, government officials, members of councils for better functioning of local government and in order to improve the administrative and territorial structure of Ukraine. It can be used in further studies of the relevant issues.

Key words: Administrative and territorial division, administrative and territorial reform, local government, administrative units, socio-economic development of territories, the territorial organization of power, local community.

Степура Л.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ – МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Мета. Розробка методологічних положень і практичних рекомендацій щодо типологізації особистих селянських господарств, як специфічної малої форми сільськогосподарського виробництва.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в статті використовувались наступні методи: абстрактно-логічний, статистичного спостереження, порівняння, статистичних рядів, експертних оцінок – при: аналізі західних стандартів поділу на особисте селянське і фермерське господарство; визначенні недоцільності набуття ОСГ статусу фермерського господарства; обґрунтуванні підходу до визначення категорії "особисте селянське господарство".

Результати дослідження. Доведено, що використання західних стандартів поділу на особисте селянське і фермерське господарство за величиною доходу від реалізованої продукції, чисельності сільськогосподарських тварин та площі землекористування у сучасних економічних умовах України недоцільне. Визначено, що набуття ОСГ статусу фермерського господарства зумовить відповідне посилення податкового тиску.

Обґрунтовано, що найприйнятнішим підходом до визначення категорії "особисте селянське господарство" є: "особисті підсобні господарства – це вид сільськогосподарської діяльності домогосподарств, що знаходяться в селах та селищах, який не має підприємницького спрямування і характеризується такими рисами: мета виробництва – самозабезпечення продуктами харчування, з реалізацією надлишків одержаної сільськогосподарської продукції; в умовах економічної стабільності – елемент вторинної, а за умови економічної нестабільності – основної зайнятості; для виробництва сільськогосподарської продукції виключно праця членів домогосподарства".

Наукова новизна результатів дослідження. На відміну від західних стандартів поділу на особисте селянське і фермерське господарство, встановлено, що найприйнятнішим підходом до визначення категорії "особисте селянське господарство" є: "особисті підсобні господарства – це вид сільськогосподарської діяльності домогосподарств, що знаходяться в селах та селищах, який не має підприємницького спрямування і характеризується такими рисами: мета виробництва – самозабезпечення продуктами харчування, з реалізацією надлишків одержаної сільськогосподарської продукції; в умовах економічної стабільності – елемент вторинної, а за умови економічної нестабільності – основної зайнятості; для виробництва сільськогосподарської продукції виключно праця членів домогосподарства".

Практична значущість результатів дослідження. Визначено доцільним уведення на законодавчому рівні критерія порогової сільськогосподарської активності, що сприятиме виведенню особистих господарств з масиву традиційних сільгосптоваровиробників та виключенню розуміння ОСГ як форми масового малого підприємництва.

Ключові слова: особисте селянське господарство, порогове значення, типологізація, фермерське господарство, підприємництво.

Степура Л.А. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ТИПОЛОГИЗАЦИИ ЛИЧНЫХ КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВ – МАЛЫХ ФОРМ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Цель. Разработка методологических положений и практических рекомендаций по типологизации личных крестьянских хозяйств, как специфической форме сельскохозяйственного производства.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в статье использовались следующие методы: абстрактно-логический, статистического наблюдения, сравнения, статистических рядов, экспертных оценок - при: анализе западных стандартов разделения на личное крестьянское и фермерское хозяйство; определении нецелесообразности приобретения ОСГ статуса фермерского хозяйства; обосновании подхода к определению категории "личное крестьянское хозяйство".

Результаты. Доказано, что использование западных стандартов разделения на личное крестьянское и фермерское хозяйство по величине дохода от реализованной продукции, численности сельскохозяйственных животных и площади землепользования в современных экономических условиях Украины нецелесообразно. Определено, что обретение ЛКХ статуса фермерского хозяйства обусловит соответствующее усиление налогового давления.

Обосновано, что наиболее приемлемым подходом к определению категории "личное крестьянское хозяйство" являются: "личные подсобные хозяйства - это вид сельскохозяйственной деятельности домохозяйств, находящихся в селах и поселках, не имеющий предпринимательского направления и характеризуется следующими чертами: цель производства - самообеспечение продуктами питания с реализацией излишков полученной сельскохозяйственной продукции; в условиях экономической стабильности - элемент вторичной, а при экономической нестабильности - основной занятости; для производства сельскохозяйственной продукции используется исключительно труд членов домохозяйства".

Научная новизна результатов исследования. В отличие от западных стандартов разделения на личное крестьянское и фермерское хозяйство, установлено, что наиболее приемлемым подходом к определению категории "личное крестьянское хозяйство" являются: "личные подсобные хозяйства - это вид

сельскохозяйственной деятельности домохозяйств, находящихся в селах и поселках, не имеющий предпринимательского направления и характеризуется следующими чертами: цель производства - самообеспечение продуктами питания с реализацией излишков полученной сельскохозяйственной продукции; в условиях экономической стабильности - элемент вторичной, а при экономической нестабильности - основной занятости, для производства сельскохозяйственной продукции используется исключительно труд членов домохозяйства".

Практическая значимость результатов исследования. Определено целесообразным введение на законодательном уровне критерия пороговой сельскохозяйственной активности, что будет способствовать выведению личных хозяйств из массива традиционных сельхозтоваропроизводителей и исключению понимания ЛКХ как формы массового малого предпринимательства.

Ключевые слова: личное крестьянское хозяйство, пороговое значение, типологизация, фермерское хозяйство, предпринимательство.

Stepura L.O. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC APPROACHES TO TYPOLOGIZATION OF PERSONAL PEASANT FARMS – SMALL FORMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is the development of methodological provisions and practical recommendations for the typology of personal peasant farms, as a specific small form of agricultural production.

Methodology of research. The following methods are used in the article in order to achieve this goal: abstract and logical, statistical observation, comparison, statistical series, expert assessments – in: analysis of Western standards of division into a personal peasant and farmer; determination of the inappropriateness of obtaining the IPF status of a farm; substantiation of the approach to the definition of the category of "personal peasant farm".

Findings. It has been proved that the use of western standards of division into private peasant and farm based on the large amount of income from sales, number of farm animals and land use in modern economic conditions of Ukraine is inappropriate. It is determined that gaining the status of farmer in the IPF will result in an appropriate increase in tax pressure.

It is substantiated that the most appropriate approach to the definition of the category of "personal peasant farm" is: "personal subsidiary farms are a type of agricultural activity of households located in villages and settlements, which has no entrepreneurial direction and is characterized by the following features: the purpose of production is self-provision of food products, with the implementation of surpluses of agricultural produce; in the conditions of economic stability is an element of secondary, and subject to economic instability, of basic employment; for the production of agricultural products only the work of household members is used.

Originality. Unlike Western standards of division into a personal peasant farm and farmer, it was established that the most appropriate approach to the definition of the category of "personal peasant farm" is: "personal subsidiary farms are a type of agricultural activity of households located in villages and settlements, which has no entrepreneurial direction and is characterized by the following features: the purpose of production is self-provision of food products, with the implementation of surpluses of agricultural produce; in the conditions of economic stability is an element of secondary, and subject to economic instability, of basic employment; for the production of agricultural products only the work of household members is used.

Practical value. It is considered appropriate to introduce a criterion of threshold agricultural activity at the legislative level, which will facilitate the withdrawal of private farms from an array of traditional agricultural producers and the elimination of the understanding of OSG as a form of mass small business.

Key words: personal peasant farm, threshold value, typology, farm, entrepreneurship.

Іщенко А.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ОСОБИСТЕ СЕЛЯНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО»

Мета. Розробка теоретико-методичних положень щодо трактування поняття "особисте селянське господарство".

Методика дослідження. Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний і абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення і формування висновків); індукції і дедукції (при зборі, систематизації, обробці інформації, осмисленні проблеми); монографічний (дослідження соціально-економічної природи, функцій особистих селянських господарств та їх трансформацій в процесі ринкових перетворень).

Результати дослідження. Обґрунтовано, що особисте селянське господарство (ОСГ) в Україні – це складна економічна і соціальна категорія, пов'язана як зі станом сільськогосподарського виробництва, так і з рівнем доходів і життя населення.

Визначено, що особисте селянське господарство в нинішньому вигляді – це парцелярне господарство, яке базується на використанні виключно праці членів сільського домогосподарства та найпростіших знарядь праці. Встановлено, що принциповою рисою функціонування даної форми господарювання є мотивація діяльності на забезпечення продуктами харчування всіх його членів. При здійсненні діяльності ОСГ проблема забезпечення продуктами харчування переважає над економічною ефективністю його виробництва.

Виявлено, що з розвитком економіки країни, зі зміною ідеологічних позицій і політичних цілей змінювалося ставлення до ОСГ, до оцінки їх ролі у виробництві продовольства і життя населення, а також до розуміння перспектив розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовані теоретичні підходи до трактування поняття «особисте селянське господарство» та двоїстого характеру їх функціонування, що, на відміну від існуючих, розглядається як парцелярне господарство, яке поєднує риси натурального і товарного виробництва шляхом

залучення праці виключно членів сільського домогосподарства й найпростіші знаряддя праці з метою самозабезпечення продуктами харчування.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприяють забезпеченню об'єктивного підходу до визначення і використання категорії «сільське домогосподарство», діяльність якого базується на використанні виключно праці членів сільського домогосподарства та найпростіших знарядь.

Ключові слова: особисте селянське господарство, сільське домогосподарство, парцелла, багатукладність.

Ищенко А.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ТРАКТОВКЕ КАТЕГОРИИ «ЛИЧНОЕ КРЕСТЬЯНСКОЕ ХОЗЯЙСТВО»

Цель. Разработка теоретико-методических положений относительно трактовки понятия «личное крестьянское хозяйство».

Методика исследования. Для решения поставленных задач применялись общенаучные и специальные методы: диалектический и абстрактно-логический (теоретические обобщения и формирования выводов); индукции и дедукции (при сборе, систематизации, обработке информации, осмысленные проблемы); монографический (исследование социально-экономической природы, функций личных крестьянских хозяйств и их трансформаций в процессе рыночных преобразований).

Результаты исследования. Обосновано, что личное крестьянское хозяйство (ЛКХ) в Украине – это сложная экономическая и социальная категория, связанная как с состоянием сельскохозяйственного производства, так и с уровнем доходов и жизни населения. Определено, что личное крестьянское хозяйство в нынешнем виде – это парцеллярное хозяйство, основанное на использовании исключительно труда членов сельского домохозяйства и простейших орудий труда. Установлено, что принципиальной особенностью функционирования данной формы хозяйствования является мотивация деятельности на обеспечение продуктами питания всех его членов. При осуществлении деятельности ЛКХ проблема обеспечения продуктами питания преобладает над экономической эффективностью его производства.

Выявлено, что с развитием экономики страны, с изменением идеологических позиций и политических целей менялось отношение к ЛКХ, к оценке их роли в производстве продовольствия и жизни населения, а также к пониманию перспектив развития.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованные теоретические подходы к трактовке понятия «личное крестьянское хозяйство» и двойственного характера их функционирования, в отличие от существующих рассматривается как Парцеллярное хозяйство, которое сочетает черты натурального и товарного производства путем привлечения труда исключительно членов сельского домохозяйства и простейшие орудия труда с целью самообеспечения продуктами питания.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования способствуют обеспечению объективного подхода к определению и использованию категории «сельское домохозяйство», деятельность которого базируется на использовании исключительно труда членов сельского домохозяйства и простейших орудий.

Ключевые слова: личное крестьянское хозяйство, сельское домохозяйство, парцелла, многоукладность.

Ishchenko A.V. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE CATEGORY "PERSONAL PEASANT FARM"

Purpose. The aim of the article is to develop the theoretical and methodological provisions on the interpretation of the concept of "personal peasant farm".

Methodology of research. General scientific and special methods are used for solving the tasks: dialectical, abstract and logical (theoretical generalizations and formation of conclusions); induction and deduction (in the collection, systematization, processing of information, intelligent problems); monographic (study of social and economic nature, functions of individual peasant farms and their transformations in the process of market transformations).

Findings. It is substantiated that the personal peasant farm (PPF) in Ukraine is a complex economic and social category related both to the state of agricultural production and to the level of income and life of the population.

It is determined that the personal peasant farm in its present form is a parcel economy, based on the use of the work of the members of the rural household and the simplest tools of labour. It is established that the main feature of the functioning of this form of management is the motivation of the activity to provide food to all its members. The problem of food supply prevails over the economic efficiency of its production in the implementation of PPF activities.

It is revealed that with the development of the country's economy, with the change of ideological positions and political goals, the attitude towards PPF changed, to assess their role in the production of food and life of the population, as well as to understand the development prospects.

Originality. The theoretical approaches to the interpretation of the concept of "personal peasant farm" and the dual nature of their functioning are grounded, which, unlike the existing ones, is considered as a parcel economy, which combines the features of natural and commodity production by involving exclusively members of the rural household and the simplest tools for self-sufficiency food products.

Practical value. The obtained results of the research contribute to the objective approach to the definition and use of the category "rural household", whose activities are based on the use exclusively of the work of members of the rural household and the simplest tools.

Key words: personal peasant farm, rural household, parcel, multi-layered.

Ібатуллин М.І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «РИНОК» ТА «РИНКОВИЙ МЕХАНІЗМ»

Мета. Розробка теоретичних, методологічних положень на основі узагальнення бачень вітчизняних та зарубіжних науковців щодо трактування категорій «ринок» та «ринковий механізм».

Методика дослідження. В процесі дослідження застосовано загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: діалектичний метод наукового пізнання, аналізу і синтезу; системного узагальнення – при розгляді і науковому обґрунтуванні категорій «ринок» та «ринковий механізм».

Результати дослідження. Встановлено, що всі розглянуті теорії сприймали ринковий механізм функціонування економіки з позиції впливу грошей, вираженої грошово-кредитної політики на стан попиту та пропозиції економіки в цілому. Доведено, що в реальній практиці абсолютно саморегульованих систем не існує, що стосується й економіки. Аналіз наведених визначень терміна «ринок» перекоонує, що ця економічна категорія не розглядається єдиною та статичною.

Наукова новизна результатів дослідження. Науково обґрунтовано важливість економічної ролі держави в умовах ринкової економіки, що є фундаментальним питанням в економічній теорії, актуальність якого зростає у кризових умовах та вимагає переоцінки дієвості державних інструментів. На теоретичному рівні доведено, що одним із важливих чинників інфляції виступають конфлікти між суб'єктами ринку, оскільки працівники дбають про свій інтерес в одержанні вищого рівня заробітної плати, а товаровиробники – ціни на вироблену продукцію, що зумовлює провали ринку, а також ендогенність грошової маси, до того ж стає можливим виникнення перманентної інфляції.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження підвищують ступінь взаємодії структур, споживачів, регуляторні впливи на конкурентну політику підприємств, перерозподіл створеного продукту.

Ключові слова: ринок, ринковий механізм, держава, регулювання, попит, пропозиція.

Ибатуллин М.И. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТРАКТОВКИ КАТЕГОРИЙ «РЫНОК» И «РЫНОЧНЫЙ МЕХАНИЗМ»

Цель. Разработка теоретических, методологических положений на основе обобщения видений отечественных и зарубежных ученых относительно трактовки категорий «рынок» и «рыночный механизм».

Методика исследования. В процессе исследования применены общенаучные и специальные методы, в частности: диалектический метод научного познания, анализа и синтеза; системного обобщения - при рассмотрении и научном обосновании категорий «рынок» и «рыночный механизм».

Результаты исследования. Установлено, что все рассмотренные теории воспринимали рыночный механизм функционирования экономики с позиции влияния денег, взвешенной денежно-кредитной политики на состояние спроса и предложения экономики в целом. Доказано, что в реальной практике абсолютно саморегулируемых систем не существует, что касается и экономики. Анализ приведенных определений термина «рынок» убеждает, что эта экономическая категория не рассматривается единственной и статичной.

Научная новизна результатов исследования. Научно обоснована важность экономической роли государства в условиях рыночной экономики, что является фундаментальным вопросом в экономической теории, актуальность которого возрастает в кризисных условиях и требует переоценки действенности государственных инструментов. Теоретически доказано, что одним из важных факторов инфляции выступают конфликты между субъектами рынка, поскольку работники заботятся о своем интересе в получении высшего уровня заработной платы, а товаропроизводители – цены на производимую продукцию, что обуславливает провалы рынка, а также эндогенность денежной массы, к тому же становится возможным возникновение перманентной инфляции.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования повышают степень взаимодействия структур, потребителей, регуляторные влияния на конкурентную политику предприятий, перераспределение созданного продукта.

Ключевые слова: рынок, рыночный механизм, государство, регулирование, спрос, предложение.

Ibatullin M.I. THEORETICAL PRINCIPLES OF THE INTERPRETATION OF THE CATEGORIES "MARKET" AND "MARKET MECHANISM"

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical and methodological provisions on the basis of generalization of the views of domestic and foreign scholars on the interpretation of the category "market" and "market mechanism".

Methodology of research. General scientific and special methods are used in the process of research, in particular: the dialectical method of scientific knowledge, analysis and synthesis; systemic generalization – in the consideration and scientific substantiation of the category "market" and "market mechanism".

Findings. It is established that all the above-mentioned theories perceived the market mechanism of the functioning of the economy from the standpoint of the influence of money, weighted monetary policy on the state of demand and the supply of the economy as a whole. It is proved that self-regulating systems do not exist in real practice absolutely, which concerns the economy as well. The analysis of the above definitions of the term "market" convinces that this economic category is not considered as a single and static.

Originality. The importance of the economic role of the state in the conditions of a market economy, which is a fundamental issue in economic theory, the urgency of which grows under crisis conditions and requires a reassessment of the effectiveness of state instruments, is scientifically substantiated.

It is proved at the theoretical level that one of the important factors of inflation is the conflicts between the subjects of the market, because workers care about their interest in obtaining a higher level of wages, while commodity producers – the prices of manufactured products, which predetermines market failures, as well as the endogenous nature of the money supply, in addition, the emergence of permanent inflation becomes possible.

Practical value. The obtained results of the study increase the degree of interaction between structures, consumers, regulatory influences on the competition policy of enterprises, redistribution of the created product.

Key words: market, market mechanism, state, regulation, demand, supply.

Кізіма Т.О. ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мета. Дослідження теоретичних та прагматичних аспектів розвитку фінансової децентралізації в Україні та напрацювання пропозицій щодо удосконалення цього процесу в сучасних умовах.

Методика дослідження. У процесі роботи використано загальнонаукові методи: аналізу та синтезу – при дослідженні основних векторів політики фінансової децентралізації; логічний метод – для теоретичних узагальнень і формування висновків дослідження.

Результати дослідження. Досліджено основні показники виконання місцевих бюджетів, що підтверджує ефективність заходів, спрямованих на децентралізацію фінансових ресурсів в Україні.

Встановлено, що фінансова децентралізація, виконує поставлені завдання стосовно створення належного соціально-економічного середовища для гідного життя мешканців територіальних громад. Виявлено, що показники виконання місцевих бюджетів відображають загальний соціально-економічний стан відповідної території та її потенціал до подальшого розвитку. Визначено важливість забезпечення місцевих бюджетів достатніми ресурсами для повноцінного виконання територіальними громадами своїх повноважень: надавати своїм жителям більш якісні та різноманітні послуги; реалізовувати важливі соціальні та інфраструктурні проекти; створювати умови для розвитку підприємництва і залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого розвитку та фінансувати інші заходи для різнобічного покращення умов проживання членів громади.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано на основі аналізу основних показників виконання місцевих бюджетів України вектори удосконалення чинної практики бюджетного регулювання у контексті оптимізації надходжень до місцевих бюджетів податку на доходи фізичних осіб, податку на нерухомість і податку на землю, а також запровадження податку на розкіш і відновлення акцизу на роздрібну торгівлю алкоголем, тютюном та паливно-мастильними матеріалами.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на зміщення акцентів від патерналістської позиції (очікування дотацій з бюджетів вищого рівня) до спроб сформувати ефективний управлінський апарат та спрямувати кошти на розвиток громад, упереджуючи можливість неефективного чи нерационального їх використання.

Ключові слова: фінансова децентралізація, об'єднані територіальні громади, місцеві бюджети, власні доходи місцевих бюджетів, видатки розвитку місцевих бюджетів.

Кизыма Т.А. ФИНАНСОВАЯ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ В УКРАИНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Цель. Исследование теоретических и прагматических аспектов развития финансовой децентрализации в Украине и разработка предложений по совершенствованию этого процесса в современных условиях.

Методика исследования. В процессе работы использованы общенаучные методы: анализа и синтеза – при исследовании основных векторов политики финансовой децентрализации; логический метод – для теоретических обобщений и формирования выводов исследования.

Результаты исследования. Исследованы основные показатели выполнения местных бюджетов, которые подтверждают эффективность мер, направленных на децентрализацию финансовых ресурсов в Украине.

Установлено, что финансовая децентрализация, выполняет поставленные задачи по созданию надлежащей социально-экономической среды для достойной жизни жителей территориальных общин. Выведено, что показатели выполнения местных бюджетов отражают общий социально-экономическое положение соответствующей территории и ее потенциал к дальнейшему развитию. Определена важность обеспечения местных бюджетов достаточными ресурсами для полноценного выполнения территориальными общинами своих полномочий: предоставлять своим жителям более качественные и разнообразные услуги; реализовывать важные социальные и инфраструктурные проекты; создавать условия для развития предпринимательства и привлечения инвестиционного капитала, разрабатывать программы местного развития и финансировать другие меры для разностороннего улучшения условий проживания членов общины.

Научная новизна результатов исследования. Предложено на основе анализа основных показателей выполнения местных бюджетов Украины векторы совершенствования действующей практики бюджетного регулирования в контексте оптимизации поступлений в местные бюджеты налога на доходы физических лиц, налога на недвижимость и налога на землю, а также введение налога на роскошь и восстановление акциза на розничную торговлю алкоголем, табаком и горюче-смазочными материалами.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на смещение акцентов от патерналистской позиции (ожидание дотаций из бюджетов высшего уровня) к попыткам сформировать эффективный управленческий аппарат и направить средства на развитие общин, предупреждая возможность неэффективного или нерационального их использования.

Ключевые слова: финансовая децентрализация, объединенные территориальные общины, местные бюджеты, собственные доходы местных бюджетов, расходы развития местных бюджетов.

Kizyma T.O. FINANCIAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Purpose. The aim of the article is the research of theoretical and pragmatic aspects of the development of financial decentralization in Ukraine and the development of proposals to improve this process in modern conditions.

Methodology of research. General scientific methods are used in the process of work: analysis and synthesis – in the study of the main vectors of the policy of financial decentralization; the logical method – for theoretical generalizations and the formation of the findings of the study.

Findings. The main indicators of implementation of local budgets are investigated, which confirms the effectiveness of measures aimed at decentralization of financial resources in Ukraine.

It is established that financial decentralization fulfills the tasks set for the creation of a proper social and economic environment for a dignified life of the inhabitants of territorial communities. It was found that indicators of implementation of local budgets reflect the overall social and economic status of the respective territory and its potential for further development.

The importance of providing local budgets with sufficient resources for the full implementation of their powers by territorial communities is determined: to provide better and more diverse services to its inhabitants; to implement important social and infrastructure projects; to create conditions for entrepreneurship development and attraction of investment capital, to develop local development programs and finance other measures for the diversification of living conditions for community members.

Originality. The vectors of improvement of the current practice of budgetary regulation in the context of optimization of revenues to local budgets of personal income tax, real estate tax and land tax, as well as the introduction of a luxury tax and the restoration of excise duty on alcohol retail, tobacco and fuel and lubricants, were proposed on the basis of the analysis of the main indicators of the implementation of local budgets of Ukraine.

Practical value. The obtained results of the study are aimed at shifting the emphasis from the paternalistic standpoint (expectations of subsidies from the higher level budgets) to attempts to form an effective management apparatus and to direct funds to community development, preventing the ineffective or inefficient use of them.

Key words: financial decentralization, united territorial communities, local budgets, own revenues of local budgets, expenditures on development of local budgets.

Буряк П.Ю. ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ БАНКІВСЬКОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Мета. Обґрунтування теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо шляхів покращення банківського ризик-менеджменту та підвищення рівня його ефективності.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для дослідження банківського ризик-менеджменту; методи пізнання використані для обґрунтування специфіки ризик-менеджменту та підвищення рівня його ефективності.

Результати дослідження. Зазначено, що банки повинні постійно працювати над удосконаленням системи власного ризик-менеджменту. З'ясовано, що ефективною є модель банківського ризик-менеджменту, яка складається з таких елементів: механізм ідентифікації та оцінки ризиків банку; комплекс заходів та інструментів зниження ризиків банку; організація контролю ризикової позиції банку; система прийняття рішень щодо ризиків банку. Відмічено, що кожен банк повинен аналізувати та контролювати свої ризикові позиції, використовуючи ті заходи і засоби, котрі є йому доступні, і які відповідають профілю ризиків, на яких спеціалізується банк.

Обґрунтовано, що процес ризик-менеджменту в банках України варто організувати таким чином, щоб були охоплені всі структурні шаблони та рівні – від вищого керівництва банківської установи (спостережної ради та правління банку) до рівня, на якому безпосередньо приймається та генерується ризик.

Зроблено висновок про те, що ефективна система банківського ризик-менеджменту має передбачати функціонування належного механізму впливу на діяльність банку. Цей вплив повинен бути комплексним і передбачати чіткий розподіл управлінських функцій та механізм стримування і протидії.

Банки повинні постійно працювати над удосконаленням системи власного ризик-менеджменту та аналізувати і контролювати свої ризикові позиції, використовуючи ті заходи і засоби, які є йому доступні, і які відповідають профілю ризиків, на яких спеціалізується банк.

Наукова новизна результатів дослідження. Наведено заходи та інструменти зниження банківських ризиків.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути запропоновані для впровадження у банківському секторі, що сприятиме його ефективному розвитку.

Ключові слова: банк, банківська система, ризик, ризик-менеджмент, банківська криза, фінансова криза

Буряк П.Ю. ПУТИ УЛУЧШЕНИЯ БАНКОВСКОГО РИСКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА И ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ

Цель. Целью исследования является обоснование теоретических, методологических положений и практических рекомендаций относительно путей улучшения банковского рискованного менеджмента и повышения уровня его эффективности.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные, методы познания. Методы анализа и наблюдения использованы для исследования банковского рискованного менеджмента. Методы познания использованы для обоснования специфики рискованного менеджмента и повышения уровня его эффективности.

Результаты исследования. Отмечено, что банки должны постоянно работать над усовершенствованием системы собственного рискowego менеджмента. Выяснено, что эффективной является модель банковского рискowego менеджмента, которая состоит из таких элементов: механизм идентификации и оценки рисков банка; комплекс мероприятий и инструментов снижения рисков банка; организация контроля рисковой позиции банка; система принятия решений относительно рисков банка. Отмечено, что каждый банк должен анализировать и контролировать свои рисквые позиции, используя те мероприятия и средства, которые есть ему доступные, и которые отвечают профилю рисков, на которых специализируется банк.

Обоснованно, что процесс рискowego менеджмента в банках Украины стоит организовать таким образом, чтобы были охвачены все структурные ступени и уровни – от высшего руководства банковского учреждения (наблюдательного совета и правления банка) до уровня, на котором непосредственно принимается и генерируется риск. Сделан вывод о том, что эффективная система банковского рискowego менеджмента должна предусматривать функционирование надлежащего механизма влияния на деятельность банка. Это влияние должно быть комплексным и предусматривать четкое распределение управленческих функций и механизм сдерживания и противовесов.

Банки должны постоянно работать над усовершенствованием системы собственного рискowego менеджмента и анализировать и контролировать свои рисквые позиции, используя те мероприятия и средства, которые есть ему доступные, и которые отвечают профилю рисков, на которых специализируется банк.

Научная новизна результатов исследования заключается в наведении мероприятий и инструментов снижения банковских рисков.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть предложены для внедрения в банковском секторе, который будет способствовать его эффективному развитию.

Ключевые слова: банк, банковская система, риск, риск-менеджмент, банковский кризис, финансовый кризис

Buriak P.Yu. WAYS FOR IMPROVEMENT OF BANK RISK MANAGEMENT AND INCREASE THE LEVEL OF ITS EFFICIENCY

Purpose. A research purpose is ground of theoretical, methodological positions and practical recommendations in relation to the ways for improvement of bank risk management and increase the level of its efficiency.

Methodology of research. In basis of researches works are fixed both scientific (analysis, supervision) and special, methods of cognition. The methods of analysis and supervision are used for research of bank risk management. Methods of cognition are the specifics of risk management and increase of level of his efficiency used for a ground.

Findings. It is marked that jars must constantly work above the improvement of the system of own risk management. It is found out that effective is a model of bank risk management, which consists of such elements: mechanism of authentication and estimation of risks of bank; complex of measures and instruments of decline of risks of bank; organization of control of risk position of bank; the system of making decision is in relation to the risks of bank. It is marked, that every bank must analyses and control the risk positions, using those measures and facilities which are him accessible, and which answer the type of risks which a bank is specialized on.

It is grounded that process of risk management in the jars of Ukraine it costs to organize thus, that all structural stages and levels were overcome – from the top management of bank establishment (observant advice and rule of bank) to the level on which a risk is directly accepted and generated.

A conclusion is done that the effective system of bank risk management must foresee functioning of the proper mechanism of influence on activity of bank. This influence must be complex and foresee the clear distributing of administrative functions and mechanism of inhibition and counterbalances. Jars must constantly work above the improvement of the system of own risk management and analyses and control the risk positions, using those measures and facilities, which are him accessible, and which answer the type of risks which a bank is specialized on.

Originality. Measures and instruments of decline of bank risks are resulted.

Practical value. Research results can be offered for introduction in a bank sector which will promote him to effective development.

Key words: bank, banking system, risk, risk-management, bank crisis, financial crisis

Денисюк О.М., Ковальчук С.П. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Систематизація показників аналітичного забезпечення фінансового менеджменту із виділенням в ньому чотирьох рівнів з метою раціонального підходу до його розробки та використання.

Методика дослідження. Досягнення поставленої мети дослідження ґрунтувалося на загальнонаукових методах пізнання. Історичний та логічний метод використано для виявлення проблем та визначення шляхів їх розв'язання, метод систематизації застосовано для побудови ієрархічної системи аналітичного забезпечення фінансового менеджменту, графічний метод – для наочного відображення результатів дослідження.

Результати дослідження. Сформовано та представлено в графічній інтерпретації аналітичне забезпечення фінансового менеджменту із виділенням чотирьох рівнів. Систему показників першого – третього рівнів представлено в табличній формі, що забезпечує зручність та зрозумілість її формуванні і використанні. Визначено систему можливих показників четвертого рівня.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено підхід до формування аналітичного забезпечення фінансового менеджменту підприємства шляхом виокремлення в ньому чотирьох рівнів з метою його систематизації та раціоналізації. На відміну від існуючих підходів, основний акцент при формуванні перших

трьох рівнів аналітичного забезпечення робиться на принципі відсутності подвійного використання абсолютних показників в якості інформаційної бази для розрахунків.

Практична значущість результатів дослідження. Запропонований підхід до побудови аналітичного забезпечення фінансового менеджменту здатен забезпечити підвищення ефективності аналітичної роботи на підприємстві та сприяти оптимізації витрат часу фінансових аналітиків.

Ключові слова: аналітичне забезпечення, відносні показники, абсолютні показники, рентабельність витрат, фондоддача, коефіцієнт автономії, оборотність запасів, коефіцієнт загальної ліквідності, ліквідність грошового потоку.

Денисюк А.Н., Ковальчук С.П. АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Систематизация показателей аналитического обеспечения финансового менеджмента с выделением в нем четырех уровней с целью рационального подхода к его разработке и использования.

Методика исследования. Достижение поставленной цели исследования основывалось на общенаучных методах познания. Исторический и логический метод использован для выявления проблем и определения путей их решения, метод систематизации применен для построения иерархической системы аналитического обеспечения финансового менеджмента, графический метод – для наглядного отображения результатов исследования.

Результаты исследования. Сформировано и представлено в графической интерпретации аналитическое обеспечение финансового менеджмента с выделением четырех уровней. Систему показателей первого – третьего уровней было представлено в табличной форме, обеспечивающей удобство и понятность формирования и использования. Определено систему возможных показателей четвертого уровня.

Научная новизна результатов исследования. Совершенствовано подход к формированию аналитического обеспечения финансового менеджмента предприятия путем выделения в нем четырех уровней с целью его систематизации и рационализации. В отличие от существующих подходов, основной акцент при формировании первых трех уровней аналитического обеспечения делается на принципе отсутствия двойного использования абсолютных показателей в качестве информационной базы для расчетов.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенный подход к построению аналитического обеспечения финансового менеджмента способен обеспечить повышение эффективности аналитической работы на предприятии и способствовать оптимизации затрат времени финансовых аналитиков.

Ключевые слова: аналитическое обеспечение, относительные показатели, абсолютные показатели, рентабельность затрат, фондоотдача, коэффициент автономии, оборачиваемость запасов, коэффициент общей ликвидности, ликвидность денежного потока.

Denisyuk O.M., Kovalchuk S.P. ANALYTICAL SUPPLY OF THE FINANCIAL MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Purpose of the publication is to systematize the indicators of analytical provision of financial management with the allocation of four levels in it in order to rational approach to its development and use.

Methodology of research. Achievement of the goal of the study was based on general scientific methods of cognition. The historical and logical method is used to identify problems and determine the ways of their solution, the method of systematization is applied to construct a hierarchical system of analytical support of financial management, a graphical method - for the visual representation of the research results.

Findings. During the study analytical provision of financial management with the allocation of four levels was formulated and represented in graphical interpretation. The system of indicators of the first - third level was presented in tabular form, which provides the convenience and clarity of its formation and use. The system of possible indicators of the fourth level was also determined.

Originality. The results of the research provide an improved approach to the formation of analytical support for financial management of an enterprise by distinguishing it into four levels in order to systematize and rationalize it. In contrast to the existing approaches, the main emphasis in the formation of the first three levels of analytical support is made on the principle of the absence of dual use of absolute indicators as an information basis for calculations.

Practical value. The proposed approach to the construction of analytical support for financial management is able to increase the efficiency of analytical work at the enterprise and help to optimize the time expenditures of financial analysts.

Key words: analytical support, relative indicators, absolute indicators, profitability of expenses, return on assets, coefficient of autonomy, turnover of stocks, coefficient of general liquidity, liquidity of cash flow.

Іванько А.В., Ксенофонтов М.М. СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КЛАСТЕРІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Мета. Обґрунтування видів стратегій підвищення конкурентоспроможності кластерів в аграрному секторі економіки України.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є праці представників класичної економічної школи, а також теорії економічного розвитку та міжфірмової кооперації як теоретичної основи мережевих структур, теорії передачі знань, теорії зовнішньоекономічної активності.

В процесі дослідження використовувались: положення еволюційної методології - для дослідження еволюції кластерної економіки, системний підхід – для оцінки кластерного середовища та умов діяльності кластерів,

аналізу і синтезу – для визначення ролі кластерів в економіці та факторів, що обумовлюють їх ефективне функціонування.

Результати дослідження. Визначено особливості появи та розвитку кластерних формувань в економіці. Встановлено важливість формування кластерів на стратегічних засадах забезпечення їх конкурентоспроможності. Узагальнено способи впливу кластерів на конкурентну боротьбу. Обґрунтовано доцільність підготовки 5 видів конкурентних стратегій кластерів та запровадження однієї з них, залежно від стану навколишнього середовища. Представлено детермінанти конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та кластерних формувань в економіці.

Наукова новизна результатів дослідження. Доповнено базові 4 види конкурентних стратегій М. Портера 5-м видом - диверсифікація виробництва щодо асортименту по стандартизованих більш дешевих та більш дорогих товарів зі зміною співвідношення пропорцій виробництва між зазначеними товарами по роках залежно від попиту споживачів. Уточнено конкурентні детермінанти М. Портера щодо аграрного сектора з виокремленням подій з випадковою ймовірністю, що представлені впливом ґрунтово-кліматичних факторів на умови та результати діяльності.

Практична значущість результатів дослідження полягає у можливості їх застосування при формуванні стратегічних та програмних документів економічного розвитку в кластерних формуваннях та на різних рівнях економіки.

Ключові слова: конкурентоспроможність, кластери, види конкурентних стратегій, конкурентні детермінанти розвитку, механізми підвищення конкурентоспроможності, аграрний сектор.

Иванько А.В., Ксенофонов М.М. СТРАТЕГИИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ КЛАСТЕРОВ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Цель. Обоснование видов стратегий повышения конкурентоспособности кластеров в аграрном секторе экономики Украины.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования являются труды представителей классической экономической школы, а также теории экономического развития и межфирменной кооперации как теоретической основы сетевых структур, теории передачи знаний, теории внешнеэкономической активности.

В процессе исследования использовались положения эволюционной методологии – для исследования эволюции кластерной экономики, системный подход - для оценки кластерной среды и условий деятельности кластеров, анализа и синтеза - для определения роли кластеров в экономике и факторов, обуславливающих их эффективное функционирование.

Результаты исследования. Определены особенности появления и развития кластерных формирований в экономике. Установлена важность формирования кластеров на стратегических принципах обеспечения их конкурентоспособности. Выполнено обобщение способов влияния кластеров на конкурентную борьбу. Обоснована целесообразность подготовки 5 видов конкурентных стратегий кластеров и внедрение одной из них, в зависимости от состояния окружающей среды. Представлены детерминанты конкурентоспособности субъектов хозяйствования и кластерных формирований в экономике.

Научная новизна результатов исследования. Базовые 4 вида конкурентных стратегий М. Портера дополнены 5-м видом - диверсификация производства по ассортименту по стандартизированным более дешевым и более дорогим товарам с изменением соотношения пропорций производства между ними по годам в зависимости от спроса потребителей. Уточнены конкурентные детерминанты М. Портера для аграрного сектора с выделением событий со случайной вероятностью, что представленным влиянием почвенно-климатических факторов на условия и результаты деятельности.

Практическая значимость результатов исследования заключается в возможности их применения при формировании стратегических и программных документов экономического развития в кластерных формированиях и на разных уровнях экономики.

Ключевые слова: конкурентоспособность, кластеры, виды конкурентных стратегий, конкурентные детерминанты развития, механизмы повышения конкурентоспособности, аграрный сектор.

Ivanko A.V., Ksenofontov M.M. STRATEGIES FOR INCREASING OF COMPETITIVE ABILITIES OF CLUSTERS IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Purpose. The purpose of the article is to substantiate the types of strategies for increasing the competitive abilities of clusters in the agrarian sector of the Ukrainian economy.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the works of representatives of the classical economic school, as well as the theory of economic development and inter-firm cooperation as the theoretical base of network structures, the theory of knowledge transfer, the theory of foreign economic activity.

In the process of the research, we used the provisions of the evolutionary methodology – to study the evolution of the cluster economy, the systematic approach - to assess the cluster environment and cluster activity conditions, analysis and synthesis - to determine the role of clusters in the economy and the factors that determine their effective functioning.

Findings. The features of appearance and development of cluster formations in the economy are determined. The importance of forming clusters on the strategic principles of ensuring their competitive abilities is substantiated. The methods of cluster influence on competition are generalized. The expediency of preparation of 5 kinds of competitive strategies of clusters and introduction of one of them, depending on the state of the environment, is substantiated. The determinants of the competitiveness of economic entities and cluster formations in the economy are presented.

Originality. The basic 4 types of competitive strategies of M. Porter have been complemented by the 5th type - diversification of production for the range of standardized cheaper and more expensive goods, with a change in the ratio

of production proportions between the specified goods by years, depending on the demand of consumers. The competitive determinants of M. Porter's for agrarian sector with the selection of events with a random probability, which are represented by the influence of soil-climatic factors on the conditions and results of activity, have been specified.

Practical value. Practical significance of the research results is the possibility of their application in the process of the formation of strategic and programmed documents of economic development in cluster formations and at different levels of the economy.

Key words: competitive abilities, clusters, types of competitive strategies, competitive determinants of development, mechanisms of increasing of competitive abilities, agrarian sector.

Качан Д.А. ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ АНАЛІЗУ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Мета. Узагальнення існуючої системи інформаційного забезпечення аналізу технічного забезпечення сільськогосподарських виробників та обґрунтування пропозицій щодо її подальшого розвитку.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано такі наукові методи: діалектичний, монографічний, систематизації та узагальнення при: розгляді основних джерел отримання інформації щодо технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств; дослідженні процесу формування статистичної звітності щодо стану технічного забезпечення особистих селянських господарств; обґрунтуванні причин суб'єктивності інформації в Господарських книгах.

Результати дослідження. Встановлено, що проведення аналізу технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств передбачає розрахунок численних показників щодо рівня забезпеченості окремими видами техніки на одиницю площі або одиницю голови сільськогосподарської худоби. Виявлено, що основним документом визначення наявності сільськогосподарської техніки є статистична форма 10-мех, у якій представлений кількісний показник усіх технічних ресурсів, незалежно від права власності на неї та її технічного стану. Запропоновано враховувати технологію виробництва на основі показника енергозабезпеченості, а також проведення Всеукраїнського сільськогосподарського перепису з метою створення інформаційної бази про технічне забезпечення особистих селянських господарств.

Наукова новизна результатів дослідження. Винесено пропозиції щодо використання показника енергозабезпеченості виробничого процесу в процесі оцінки забезпеченості сільськогосподарських підприємств технічними ресурсами, а саме надання йому більшої вагомості. Запропоновано проводити Всеукраїнський сільськогосподарський перепис відповідно до рекомендацій ФАО з періодичністю в 10 років.

Практична значущість результатів дослідження. Результати, отримані в ході дослідження, сприятимуть розвитку інформаційного забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, форми звітності, технічне забезпечення.

Качан Д.А. ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ АНАЛИЗА ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ТОВАРОПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ

Цель. Обобщение существующей системы информационного обеспечения анализа технического обеспечения сельскохозяйственных производителей и обоснование предложений по ее дальнейшему развитию.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие научные методы: диалектический, монографический, систематизации и обобщения при: рассмотрении основных источников получения информации по техническому обеспечению сельскохозяйственных предприятий; исследовании процесса формирования статистической отчетности о состоянии технического обеспечения личных крестьянских хозяйств; обосновании причин субъективности информации в Похозяйственных книгах.

Результаты исследования. Установлено, что проведение анализа технического обеспечения сельскохозяйственных предприятий предусматривает расчет многочисленных показателей относительно уровня обеспеченности отдельными видами техники на единицу площади или единицу головы сельскохозяйственного скота. Выведено, что основным документом определения наличия сельскохозяйственной техники является статистическая форма 10-мех, в которой представлен количественный показатель всех технических ресурсов, независимо от права собственности на нее и ее технического состояния. Предложено учитывать технологию производства на основе показателя энергообеспеченности, а также проведение Всеукраинской сельскохозяйственной переписи с целью создания информационной базы о техническом обеспечении личных крестьянских хозяйств.

Научная новизна результатов исследования. Внесено предложение по использованию показателя энергообеспеченности производственного процесса в процессе оценки обеспеченности сельскохозяйственных предприятий техническими ресурсами, а именно предоставлению ему большей весомости. Предложено проводить всеукраинскую сельскохозяйственную перепись в соответствии с рекомендациями ФАО с периодичностью в 10 лет.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты, полученные в ходе исследования, способствуют развитию информационного обеспечения сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: информационное обеспечение, формы отчетности, техническое обеспечение.

Kachan D.A. FORMATION OF THE INFORMATION SYSTEM FOR ANALYSIS OF TECHNICAL SUPPLY OF AGRICULTURAL PRODUCERS

Purpose. The aim of the study is to generalize existing system of information support for analysis of technical insurance of agricultural producers and to substantiate proposals for its further development.

Methodology of research. In the process of research, following scientific methods were used: dialectical, monographic, systematization and generalization when considering the main sources of information on the technical support

of agricultural enterprises; in studying the process of formation of statistical reporting concerning the state of technical provision of private peasant farms; substantiating the reasons for the subjectivity of information in the household books.

Findings. It was established that the analysis of the technical support of agricultural enterprises involves the calculation of numerous indicators regarding the level of availability of certain types of equipment per unit area or unit of head of agricultural livestock. It was revealed that the basic document for the identification of agricultural machinery is the statistical form of the 10-mex, which represents the quantitative index of all technical resources, regardless of the ownership of it and its technical condition. It is proposed to take into account the production technology based on the energy supply index, as well as the holding of the all-Ukrainian agricultural census in order to create an information base on technical support personal peasant farms.

Originality. Proposals on use of energy supply index of production process in process of assessing availability of technical resources for agricultural enterprises, namely giving it more weight, were made. It is proposed to conduct an all-Ukrainian agricultural census in accordance with recommendations of FAO with a frequency of 10 years.

Practical value. The results obtained during the study will contribute to the development of information support for agricultural production.

Key words: information support, forms of reporting, technical support.

АВТОРИ НОМЕРА

Андрієвська Віра Олександрівна, канд. тех. наук, старший викладач кафедри системного аналізу і логістики, Одеський національний морський університет (andri-vera@ukr.net);

Буряк Петро Юрієвич, д-р екон. наук, професор (iraan@ukr.net);

Васіна Алла Юріївна, канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри менеджменту та публічного управління, Тернопільський національний економічний університет (VASINA70@ukr.net);

Власенко Тетяна Анатоліївна, канд. екон. наук, доцент кафедри державного управління, публічного адміністрування і регіональної економіки; **Василенко Юлія Вікторівна**, аспірант, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (juliettevasylenko@gmail.com);

Войцещук Андрій Дмитрович, канд. екон. наук, доцент, директор Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС, м. Хмельницький (v_and@i.ua);

Гросул Вікторія Анатоліївна, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки і управління; **Каленік Ксенія Володимирівна**, старший викладач кафедри готельного і ресторанного бізнесу, Харківський державний університет харчування та торгівлі (viktoriagrosul@gmail.com; k.v.k.kalenik@gmail.com);

Денисюк Олександр Миколайович, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування; **Ковальчук Світлана Петрівна**, канд. екон. наук, ст. викладач кафедри обліку та оподаткування, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ (Svitlana_Petrivna@ukr.net);

Желізняк Максим Федорович, аспірант кафедри менеджменту, Уманський національний університет садівництва (org.rda@ukr.net);

Ібатуллин Марат Ільдусович, д-р екон. наук, доцент, професор кафедри адміністративного менеджменту та ЗЕД, Національний університет біоресурсів і природокористування України (imi_1@gmail.com);

Іванова Тетяна Павлівна, старший викладач кафедри економіки і управління, Харківський державний університет харчування та торгівлі (i.t.p.tat@gmail.com);

Іванько Анатолій Васильович, канд. екон. наук, доцент кафедри аграрної економіки, заслужений працівник сільського господарства України, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Ніжинський агротехнічний інститут"; **Ксенофонтов Михайло Михайлович**, канд. екон. наук, с.н.с., зав. відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки" (m_ksen@ukr.net);

Іщенко Анастасія Валеріївна, аспірант, НДІ "Укראгропромпродуктивність", м. Київ (a.v.ishchenko@gmail.com);

Качан Дмитро Анатолійович, аспірант, Білоцерківський національний аграрний університет (dmqachan@gmail.com);

Кізіма Тетяна Олексіївна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія, Тернопільський національний економічний університет (tetyana.kizyma68@gmail.com);

Лупак Руслан Любомирович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет; **Куницька-Іляш Марта Василівна**, канд. екон. наук, старший викладач кафедри економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК імені І.В. Поповича, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (economist_555@ukr.net);

Петришин Людмила Петрівна, канд. екон. наук, доц., завідувач кафедри обліку і оподаткування, Львівський національний аграрний університет (lydkar@ukr.net);

Пижик Олександр Андрійович, аспірант кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету (ruzjuk.o.a@ukr.net);

Пуцентейло Петро Романович, д-р екон. наук, професор, професор кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу; **Костецький Ярослав Іванович**, канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільського національного економічного університету (naukatneu@gmail.com);

Степура Людмила Олександрівна, пошукувач, Білоцерківський національний аграрний університет (ludmila.stepura@gmail.com);

Таран Антон Юрійович, аспірант, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (antontaran6886@gmail.com);

Федулова Любов Іванівна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри менеджменту; **Ціпуринда Володимир Степанович**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Київського національного торговельно-економічного університету (fedulova2010@gmail.com);

Христенко Ольга Андріївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств;
Красовська Наталія Олександрівна, магістр, Миколаївський національний аграрний університет
(asx1771@ukr.net);

Цемашко Юлія Сергіївна, аспірантка кафедри економіки підприємства, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (ua23777@gmail.com);

Шпикуляк Олександр Григорович, д-р екон. наук, професор, учений секретар, зав. відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, **Ксенофонтова Катерина Юріївна**, с.н.с. відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки" (cath_ksen@meta);

Юрик Наталя Євгенівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту у виробничій сфері,
Химич Ірина Григорівна, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки та фінансів; **Котовська Ірина Василівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту у виробничій сфері, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (malvina242977@gmail.com).

АВТОРЫ НОМЕРА

Андриевская Вера Александровна, канд. тех. наук, старший преподаватель кафедры системного анализа и логистики, Одесский национальный морской университет (andri-vera@ukr.net);

Буряк Петр Юриевич, д-р экон. наук, профессор (iraan@ukr.net);

Васина Алла Юрьевна, канд. экон. наук, доцент, докторант кафедры менеджмента и публичного управления, Тернопольский национальный экономический университет (VASINA70@ukr.net);

Власенко Татьяна Анатольевна, канд. экон. наук, доцент кафедры государственного управления, публичного администрирования и региональной экономики; **Василенко Юлия Викторовна**, аспирант, Харьковский национальный экономический университет (juliettevasylenko@gmail.com);

Войцешук Андрей Дмитриевич, канд. экон. наук, доцент, директор Департамента специализированной подготовки и кинологического обеспечения ГФС., г. Хмельницкий (v_and@i.ua);

Гросул Виктория Анатольевна, д-р экон. наук, профессор, заведующая кафедрой экономики и управления; **Каленик Ксения Владимировна**, старший преподаватель кафедры гостиничного и ресторанного бизнеса, Харьковский государственный университет питания и торговли (viktoriagrosul@gmail.com; k.v.k.kalenik@gmail.com);

Денисюк Александр Николаевич, д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой учета и налогообложения; **Ковальчук Светлана Петровна**, канд. экон. наук, ст. преподаватель кафедры учета и налогообложения, Винницкий торгово-экономический институт КНТЭУ (Svitlana_Petrivna@ukr.net);

Железный Максим Федорович, аспирант кафедры менеджмента, Уманский национальный университет садоводства (org.rda@ukr.net);

Ибатуллин Марат Ильдусович, д-р экон. наук, доцент, профессор кафедры административного менеджмента и ВЭД, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (imi_1@gmail.com);

Иванова Татьяна Павловна, старший преподаватель кафедры экономики и управления, Харьковский государственный университет питания и торговли (i.t.p.tat@gmail.com);

Иванько Анатолий Васильевич, канд. экон. наук, доцент кафедры аграрной экономики, заслуженный работник сельского хозяйства Украины, Обособленное подразделение Национального университета биоресурсов и природопользования Украины "Нежинский агротехнический институт"; **Ксенофонтов Михаил Михайлович**, канд. экон. наук, с.н.с., зав. отдела организации менеджмента, публичного управления и администрирования, Национальный научный центр "Институт аграрной экономики" (m_ksen@ukr.net);

Ищенко Анастасия Валерьевна, аспирант, НИИ «Укразропромпроизводительность», г. Киев (a.v.ishchenko@gmail.com);

Качан Дмитрий Анатольевич, аспирант, Белоцерковский национальный аграрный университет (dmqachan@gmail.com);

Кизима Татьяна Алексеевна, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры финансов им. С.И. Юрия, Тернопольский национальный экономический университет (tetyana.kizyma68@gmail.com);

Лупак Руслан Любомирович, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики, Львовский торгово-экономический университет; **Куницкая-Иляш Марта Васильевна**, канд. экон. наук, старший преподаватель кафедры экономики предприятия, инноваций и консультирования в АПК имени И.В. Поповича, Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени С.З. Гжицкого (economist_555@ukr.net);

Петришин Людмила Петровна, канд. экон. наук, доц., заведующая кафедрой учета и налогообложения, Львовский национальный аграрный университет (lydkar@ukr.net);

Пуцентайло Петр Романович, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса; **Костецкий Ярослав Иванович**, канд. экон. наук, доцент, докторант кафедры учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса Тернопольского национального экономического университета (naukatneu@gmail.com);

Пыжик Александр Андреевич, аспирант кафедры международной экономики Тернопольского национального экономического университета (puzhuk.o.a@ukr.net);

Степура Людмила Александровна, соискатель, Белоцерковский национальный аграрный университет (ludmila.stepura@gmail.com);

Таран Антон Юрьевич, аспирант, Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина (antontaran6886@gmail.com);

Федулова Любовь Ивановна, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры менеджмента; **Ципуринда Владимир Степанович**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры менеджмента Киевского национального торгово-экономического университета (fedulova2010@gmail.com);

Христенко Ольга Андреевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий;
Красовская Наталия Александровна, магистр, Николаевский национальный аграрный университет
(asx1771@ukr.net);

Цемашко Юлия Сергеевна, аспирантка кафедры экономики предприятия, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана (ua23777@gmail.com);

Шпикуляк Александр Григорьевич, д-р экон. наук, профессор, ученый секретарь, зав. отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, **Ксенофонтова Екатерина Юрьевна**, с.н.с. отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр "Институт аграрной экономики" (cath_ksen@meta);

Юрик Наталья Евгеньевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры менеджмента в производственной сфере, **Химич Ирина Григорьевна**, канд. экон. наук, доцент кафедры экономики и финансов; **Котовская Ирина Васильевна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры менеджмента в производственной сфере, Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя (malvina242977@gmail.com);

AUTHORS OF THE NUMBER

Andrievska Vira Oleksandrivna, *cand. sc.(techn.), senior lecturer at the department of systems analysis and logistics, Odessa National Maritime University (andri-vera@ukr.net);*

Buriak Petro Yuriiyevych, *dr.sc.(econ.), professor (iraan@ukr.net);*

Denisyuk Oleksandr Mykolaiovych, *dr.sc.(econ.), professor, head at the department of accounting and taxation; Kovalchuk Svitlana Petrivna*, *cand.sc.(econ.), senior lecturer at the department of accounting and taxation, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of KNUTE (Svitlana_Petrivna@ukr.net);*

Fedulova Liubov Ivanivna, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of management; Tsipurynda Volodymyr Stepanovych*, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., department of management Kyiv National University of Trade and Economics (fedulova2010@gmail.com);*

Grosul Victoriia Anatoliivna, *dr.sc.(econ.), professor, head at the department of economics and management; Kalenik Kseniia Volodymyrivna*, *senior lecturer department of hotel and restaurant business, Kharkov State University of Food Technology and Trade (viktoriagrosul@gmail.com; k.v.k.kalenik@gmail.com);*

Ibatullin Marat Ildusovych, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor at the department of administrative management and foreign economic activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (imi_1@gmail.com);*

Ishchenko Anastasiia Valeriivna, *graduate student, Ukrainian Research Institute productivity of agroindustrial complex of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, Kyiv (a.v.ishchenko@gmail.com);*

Ivanko Anatolii Vasylovych, *cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of agrarian economics, honored worker of agriculture of Ukraine, Separated Subdivision NULESU "Nizhyn Agrotechnical Institute"; Ksenofontov Mykhailo Mykhailovych*, *cand.sc.(econ.), senior research fellow, head at the department of management, public management and administration National Science Center "Institute of Agrarian Economics" (m_ksen@ukr.net);*

Ivanova Tetiana Pavlivna, *senior lecturer at the department of economics and management Kharkov State University of Food Technology and Trade (i.t.p.tat@gmail.com);*

Kachan Dmytro Anatoliiovych, *graduate student, Bila Tserkva National Agrarian University (dmqachan@gmail.com);*

Khrystenko Olha Adriivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of enterprise economics; Krasovska Nataliia Oleksandrivna*, *master, Mykolaiv National Agrarian University (asx1771@ukr.net);*

Kizyma Tetiana Oleksiivna, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of finance named after S.I. Yuriy, Ternopil National Economic University (tetyana.kizyma68@gmail.com);*

Lupak Ruslan Lybomurovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of economics, Lviv University of Trade and Economics; Kunytska-Iliash Marta Vasylivna*, *cand.sc.(econ.), senior lecturer at the department of enterprise economics, innovations and counseling in the AIC named after I.V. Popovych, Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S.Z. Hzhyskyi (economist_555@ukr.net);*

Petryshyn Luydmyla Petrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., head at the department of accounting and taxation, Lviv National Agrarian University (lydkar@ukr.net);*

Putsenteilo Petro Romanovych, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of accounting, economical and legal maintenance of agroindustrial business; Kostetskyi Yaroslav Ivanovych*, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral candidate at the department of accounting, economical and legal maintenance of agroindustrial business, Ternopil National Economic University (naukatneu@gmail.com);*

Pyzyk Oleksandr Andriiovych, *postgraduate student at the department of international economics, Ternopil National Economic University (puzhuk.o.a@ukr.net);*

Shpykuliak Oleksandr Hryhorovych, *dr.sc.(econ.), professor, academic secretary, head at the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration; Ksenofontova Kateryna Yuriivna*, *senior research fellow at the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration, National Science Center "Institute of Agrarian Economics" (cath_ksen@meta);*

Stepura Liudmyla Oleksandrivna, *candidate for a degree, Bila Tserkva National Agrarian University (ludmila.stepura@gmail.com);*

Taran Anton Yuriiiovych, *graduate student, V.N. Karazin Kharkiv National University (antontaran6886@gmail.com);*

Tsemashko Yuliia Serhiivna, *graduate student at the department of business economics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (ua23777@gmail.com);*

Vasina Alla Yuriivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral candidate at the department of management and public administration, Ternopil National Economic University (VASINA70@ukr.net);*

Vlasenko Tetiana Anatoliivna, *cand.sc.(econ.)*, assistant professor at the department of state management, public administration and regional economy; **Vasylenko Yuliia Viktorivna**, graduate student, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (juliettevasylenko@gmail.com);

Voitseshchuk Andrii Dmytrovych, *cand.sc.(econ.)*, assoc. prof., director the Centre for Personnel Professional Development and Cynology of the SCSU, Khmelnytsky (v_and@i.ua);

Yuryk Natalia Yevhenivna, *cand.sc.(econ)*, assoc. prof., assistant professor at the department of management in production; **Khymych Iryna Gryhorivna**, *cand.sc.(econ)*, assistant professor at the department of economy and finance; **Kotovska Iryna Vasylivna**, *cand.sc.(econ)*, assoc. prof., assistant professor at the department of management in production, Ternopil Ivan Puluj National Technical University (malvina242977@gmail.com);

Zhelyeznyy Maksym Fedorovych, graduate student at the department of management, Uman National University of Horticulture (org.rda@ukr.net).